

MAGYAR
REGÉNYIROK

KEPES KIADÁSA

Szerkeszti

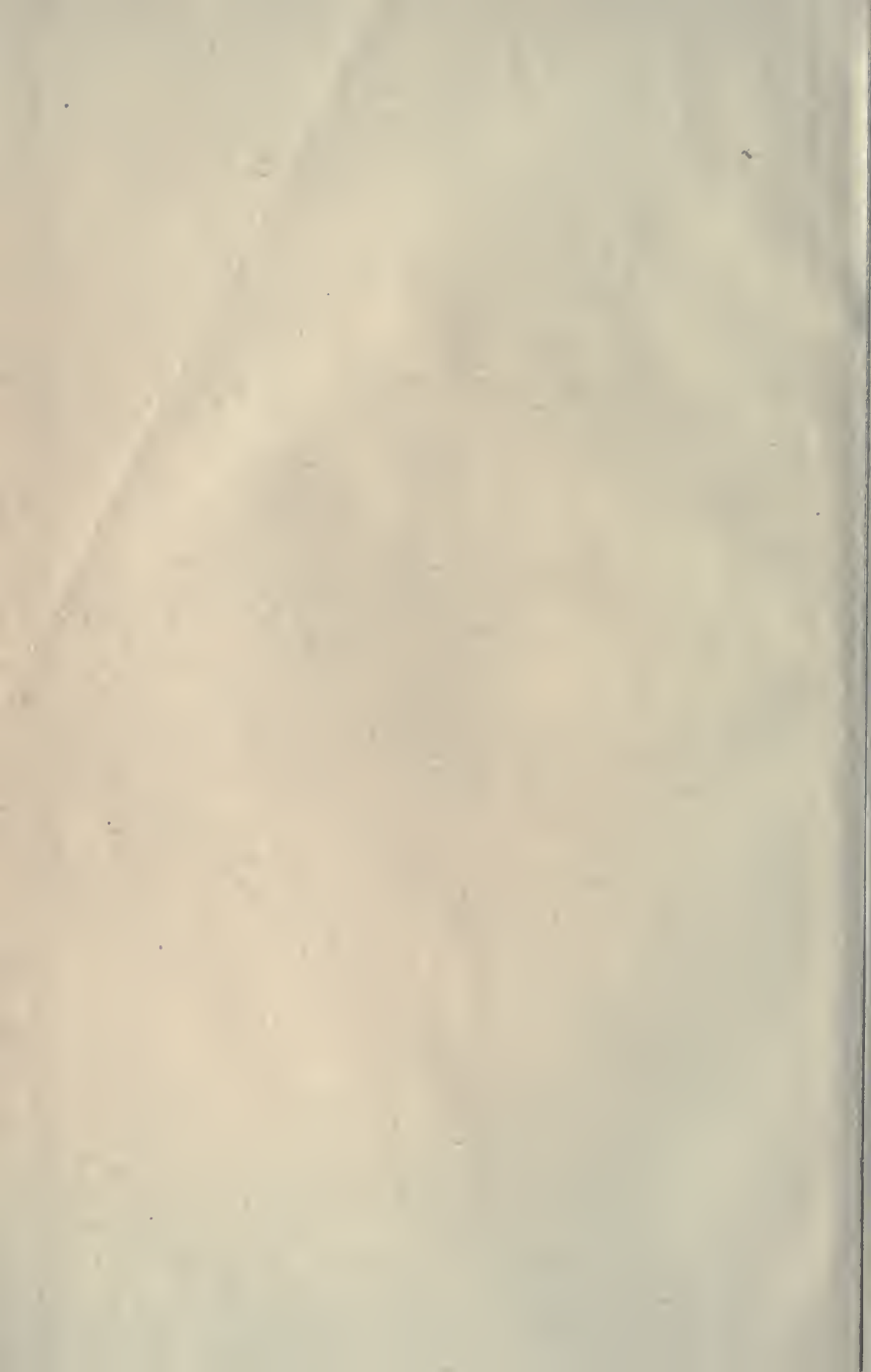
MIRSZAGH KÁLMÁN

28

Vas. kerékben
Nagy idők
nagy emberé

MAGYAR REGÉNYIRÓK

KÉPES KIADÁSA

Szerkeszti és bevezetésekkel ellátja

MIKSZÁTH KÁLMÁN

28. KÖTET

NAGY IDŐK, NAGY EMBEREK

Írta

VAS GEREKEN

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

R. H. N. fec.

Vas Gereben

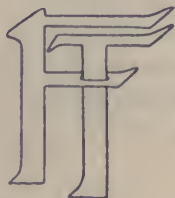
NAGY IDŐK, NAGY EMBEREK

REGÉNY

IRTA

VAS GEREBEN

HEYER ARTHUR RAJZAIVAL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

PH

3176

M3

Köt. 28

Minden jog fentartva.

Franklin-Társulat nyomdája.

VAS GEREBEN.

1823—1868.

Ezt a különös nevet tette népszerűvé Radákovits József, ki az ötvenes évek elbeszélő frói közül Jókai mellett a legszilárdabban tartja helyét. Nem állt soha magasan, de nem is szállt alá egy csöppet sem.

Jó helyen született, túl a Dunán, a hol legszínesebb a magyar szó, a fürgei pusztán, egy kis ispáni lakban, csikósok, bojtárok, öregbéresek és urasági hajdúk közt, és jó időben, 1823-ban, mikor még a régi világ meg volt a maga pipázó táblabíráival és még a só is sósabb volt talán mint most.

Minthogy igen egészséges, erős gyerek volt és minthogy az ispán fia volt, egymásután verte földhöz a béresgyerekeket s messze földön úgy volt ösmertes, mint a legvásottabb kölyök, a ki mindenkinek túl jár az eszén.

Kilencz éves korában beadja apja iskolába Veszprémbe, a hol sok pap, sok kanonok, következésképp sok anekdota van: Ispán Jóska szereti ezeket — az anekdotákat, jobban mint a papokat. Tizenkét éves korában Pécsre kerül, a hol szintén sok pap van, sok anekdota és sok bor. Itt a bort szereti meg Ispán Jóska, korhelykedik, kicsapják az iskolából.

Az uradalomban gazdasági őröknek ragasztják meg, de fránya csínyeket visz végbe, gúnyolja a tisztartót, amiért nemsokára elbocsátják a szolgálatból, sőt atyját is miatta nyugdíjazzák.

Ez a csapás mély hatással van rá s komoly elhatározást érlel meg benne, hogy pályát tör magának. Ügyvéd akarna lenni, de bizonyítványai nem elegendők, hogy a jogakadémiára fölvegyék.

Ravasz furfanggal eszeli ki a módját. Van egy rokona, Radákovits Bódog, a kit éppen akkor neveztek ki hivatalba. Tudja, hogy ennek az iskolai bizonyítványa a sárvári uradalom irodájában hever, kikéri rokona nevében, annak tudta nélkül, s a Bódog név mellé odaírja a József nevet, és most már Radákovits Bódog József néven fölveszik a győri jogakadémiára.

Győrben is sok pap van és sok anekdota s itt már a papokat szereti jobban, mint az anekdotákat, mert jó asztalt visznek s ennél a víg, anekdotázó jurista szívesen látott vendég.

Radákovits Bódog Józsefnek a győri élete a legverőfényesebb. Testi ereje, ötletessége, sok természetes esze, vídámsága és az irodalomban való jártassága az ifjúság vezérévé avatja. Annyira népszerű a jobbára még német városban, hogy *Kétgarasos Tár* czímen lapot alapít és itt használja először a Vas Gereben nevet, melyet csípős élceiért szóztak rá gúnyelnevezésül a társai. Nyilvános felolvasásokat tart, melyeknek humoros fordulatossága, zamatos nyelve elbájolja az ott lakó nagytekintélyű fró-doktort: Kovács Pált. Általában mindenki azt jósolja, hogy Radákovitsból nagy ember lesz, ha majd kiforrja magát.

De Radákovits legalább mint ember sohasem forrta ki magát. Bohém maradt egész élete végéig, könynyelmű és nem válogatós az eszközökben. Mint frónak azonban gyorsan növekszik népszerűsége. Vahot a *Pesti Divatlap* munkatársának hívja meg, minden lap dolgozatokat kér tőle. A közönség kapva kap rajtok.

A siker elszédíti; elbízza magát s nem kimél semmit és senkit csípős megjegyzéseivel. Éles nyelve, melylyel, az ő szertelen hasonlataiból használva egyet, «meg lehetett volna egy húsz holdas rétet kaszálni», sok kellemetlenségbe sodorja. Mindamellett fényesen megy ügyvédi irodája, első prókátora Gyórnek, ki a bikára is rádísputálja, hogy borjút ellett, az ő paraszti stilusával szólva. Megházasodik, családot alapít s legboldogabb napjait éli, mikor az 1848-ki mozgalmak kiütnek.

Eötvös kultuszminiszter egy néplap megindítását veszi tervbe, s miután Arany János nem vállalja a szerkesztését, Vas Gerebent szólítja fel, a ki aztán meg is indítja a *Népbarát*-ot, a legelső magyar nélapot, melynek törülmetszett, de egy kicsit körmönfont nyelve, magyaros zamatja, képektől duzzadó előadása nagy feltűnést kelt, ezer és ezer példányban fogy, s még a nagy urak is úgy becsülik, mint valami csodálatos csemegét.

Erős hangon ír, szinte durván a korona ellen s ugyancsak sok van a rovásán, midőn a szabadságharcz letiprása után gonosztettekre váltak a hazafiúi erények. Az ő osztályrésze is bújdosás lesz, de nem bírja sokáig, Pestre megy, följelenti magát s börtönbe kerül. Elveszett embernek tartják, de szerencsésen meg-

menekül és azután nyomorog és e nyomorúságában vigasztalja nemzetét. De hiszen csak a kort kell említeni. A többi aztán egyszerű chablon. A Párkák *egyenruhát* szönek a magyar írók sorsául.

Vas Gerebentől a hatalom elkobozza az ügyvédi diplomát (úgy is csak félig volt az övé), de tollát el nem vehette, és a mint kábultságából föleszmélt a nemzet, ő maga, ki nejét és kenyérkeresetét veszítette, munkához lát és megkezdi írni regényeit, melyek a régi világ után sóhajtanak vissza — a melybe a közönség is szeret belemerülni.

A magyar parasztnak az első igaz barátja ő. Összes íróink közül talán ő az egyetlen, a ki a legigazabb pontra irányítja a jobbak, a gondolkozók figyelmét e vigasztalanságban, aki az erő forrásához, a paraszthoz vezet, mintha rámutatna: «Innen kell feltámadnod». Ezt a bikamellű, vörös szakállú embert mindjobban igazolják az idők. A magyar nemzeti politikának előbb-utóbb a paraszt érdekeire kell helyezkednie, hogy igazi vágányába jusson.

Vas Gerebennek alig volt fantáziája, kompozícióban sok kívánni valót hagy fenn, mesét csinálni nem tud, de élelőnek, ötletének se szeri, se száma, valóságosan összetorlódhatnak nála a képek, magvas mondások és hasonlatok. Regényei inkább korrajzok, részint olyan dolgokról, melyeket átélt. Mindössze egyetlen kort ír meg, a negyvennyolc előtti időket, annak eszméit, a jobbágyság eltörlését s az azzal kapcsolatos törekvéseket. Nagy előszeretettel hömpölygeti lelke azt az időt és állapotot, mikor a felszabadult paraszt is, kinek eddig semmivel se volt oka törődni, szívébe

veszi a magyar haza képét, mint eddig a nemes ember.

Összes munkáit úgyszólván egy közös cím alatt lehetne közölni: «A multak emlékei». Jelentékeny írói tulajdonai voltak és eredeti talentuma, minden írásán rajta van a föld szaga s a jó sz. Tud bánni a gúnynyal, van satirája, imitt-amott a humor arany ere csillan meg, millió és millió anekdota rajzik a fejében, amellet eszes ember, világos fejű, éles tekintetű és bátor szavú, felismeri a jellemzőt és maga is tud jellemezni. Köntös Mihály uram, az enyingi bíró, vagy a «Vendégríkató» kocsmárosának alakja egy-egy kis jou-jou; van sok mondanivalója s le tudja rajzolni híven, a mit látott, de nem poéta — nem tud szárnyalni és gyöngéd lenni. — Oda, a hol a sasok himbálóznak a magasban, nem ért fel, — ő csak tűzok volt.

Azért is hatása nem lehetett általános; az írók nem olvasták Vas Gerebent, se a magasabb költészet kedvelői, hanem a csibukozó táblabírói világ és a multakon lelkesülő fiatalság sok gyönyörűséggel és haszonnal forgathatta műveit. Képei, hasonlatai, kiszólásai jobbadán elavultak azóta, mert oly szertelenségeket ma már nem lehet feltáalni, mint Bernáth Gazsi korában, de egy irányban emelkedett értékük, a törülmetszett, hatalmas nyelvezet által, mely meg-tisztíttatlanul van itt összehozva, mint a földből nyersen kihúzgált répa, de éppen ez teszi alkalmassá Vas Gerebent, hogy azok, akik nyelvünket könyvekből tanulták, utolsó iskolának olvassák az ő munkáit.

De ha hasznos azoknak Vas Gerebent forgatni, kik a nyelvet könyvekből tanulták, még hasznosabb azok-

nak, kik a nyelvet könyvekben tanítják; az íróknak, a nyelv művészeinek is gazdag bányá Vas Gereben. Különösen most, a nyelvérzék hanyatlásának szinte félni lehet, hogy végzetes korszakában.

Első regénye *A régi jó idők* 1855-ben jelent meg és feltűnést keltett. Azontúl sűrűn jelennek meg a könyvpiaczon: *Nagy idők nagy emberek*, a *Nemzet nap-számosai*, a *Pörös atyafiai*, az *Egy alispán* (a Józsa Gyuri kalandjai).

Lázasan ír, néha több regényt egyszerre, a compositióra, kerekdedségre nincs ideje, mindig siet, mindig el van késve a kézirattal s dehogy törülne abból, ha előnyére is volna a műnek, hiszen a kézirat egy-egy lapja is pénz (nem elég gazdag ő, úgymond, arra, hogy jó regényt írjon), sok közbevetett mondani-valóval minden barázdán ki-kitér a nyomból s alig bírja magát abba visszaerőszakolni.

Regényei folyton rosszabbak, az anyagi viszonyai hasonlóan. Van benne valami megmagyarázhatatlan. Vállalatai akkor buknak meg, mikor legjobban mennek, regényeit jól fizetik, de pénze soha sincsen. Barátjai segélyére szorul s barátjait untalan változtatja.

1867-ben jelent meg utolsó regénye: *II. József császár és kora*, unalmas, gyenge munka, még nyelve se olyan, mint a többié. 1868 elején személyesen ment fel Bécsbe, hogy lapját az első delegációról tudósítsa. Január 26-án szívgörcsöket érzett s az udvari gyógyszerértárba sietett, hogy rendes orvosságát bevegje. Még el se készült az orvosság, eszméletlenül összerogyott és egy-két percz alatt meghalt.

A német írók udvarias pompával temették el a legmagyarabb írót, kinek nem adatott meg, hogy magyar szavak zengjenek a koporsója fölött. Tizenhét évig feküdt jeltelenül idegen földben, a bécs-währingi temetőben, míg végre 1885-ben eszébe jutott a magyaroknak, hogy föld-anyánk ezt az egy fiát minden körülmények közt visszavárja.

Mikszáth Kálmán.

MONDANIVALÓ.

Egy magyar könyvvel megint több; — hanem azért kérek mindenkit, hogy pusztá hazafiságból meg ne vegye, hogy fölúgatóan a sarokba lökje; — hanem ha már megveszi, legalább olvassa el, aztán mondjon ítéletet róla, legyen az az íróra kedvező vagy kedvezőtlen, s vagy ösztönt kap jobbat is írni, vagy lemarad a térről, hova ma már annyian tódulnak.

Fájdalom, dicsekedni szoktak, hogy megveszik a könyvet, mert magyarul van írva; hanem azért elolvasni egyet sem akarnak.

Édes jó barátom, tedd vissza pénzedet, — elhiheted, nincsen isten áldása az ilyen filléren, — tengődtesd ez, de nem táplál; és inkább öljük meg az irodalmat, mint tengődésben hagyjuk; mert inkább nézem a parlagot, melynek televényében reményem van, mint a sivár földet, melynek egynéhány satnya szála oda mutat, hogy az alap nem ád életerőt.

Ma már nem filléráldozatot követelünk, az irgalom koldusfalat, s én nem vágyom a koldus czímre, még akkor sem, ha olyan osztály lenne is, melyet a nemzet koldusainak neveznek; hanem itt az ideje, hogy a közvélemény saját ösztönéből határozzon íróinak érdeme fölött, — és a mit érdemesíteni akar, azt karolja föl, — a silányt pedig felejtse ott, a hol senki meg nem leli.

Minden ember vállalkozzék saját szerepére; én sajátomul azt vallom, hogy a multnak képeit elmo-

sódni nem engedem, — megmentem azt, mit a czím megmenthet, s a regényalakban mindenütt a valót helyezem el, hogy olvasóm a multnak rajzában ne csupán mulatságot leljen; hanem tudatot, mire elég szükségünk van.

A régi jó időkben megmondám, hogy az irodalom sokkal adós a nemzetnek, melynek nagy része ma is ájulásban van még, és nem bírja elgondolni, hogy a végzet jónak látta megállítani egy időre az utat, hogy hátra nézzünk, hol oszlopok maradtak el, melyekre történetünk van írva, — s ezen oszlopok egyes elhunyt jelesein, kiknek tetteit úgy kell ismételtnünk, mint a gyermeknek a leczkét, hogy a jövőn-dőért el ne feledhesse.

Ne feledjük el őseinket, nehogy egykor minket is elfeledjen az utánunk jövő kor.

Kelt Pesten, április 9-én, 1856.

Vas Gereben.

ELSŐ RÉSZ.

I.

(Két csoda Bécsben.)

Minthogy igaz történet, hát csak elmondom.

Úrunknak 1793-dik esztendejében, Bécsben az úri utcza 58-dik számú házból kiindult egy alak egy-maga, s mire visszajött, hozott magával vagy három-száz embert, felét aprót, felét öreget, kik el nem tudták képzelni, micsoda állat lehet az, kinek nem elég meleg a hosszú szőrű bunda, hanem még egy báránybőrt is akaszt a nyakába, honnét a bőr kör-möstül lóg le, s lépésközben a fagyott bundát nótára veri ki; ha kezét kinyújtja, előbb fél rőf vászon lóg ki, s aztán következik a keze; fején valami másfél-araszos jószág van, mellette egy hosszúszerű kis pipa, orra alatt pedig olyan bajusz, hogy a mint a der-mesztő hideg fagya rájegesedett, mint valami vastag jégcsap állt ki két oldalra.

Utczáról utczára jártában mindég fölfelé tekintgetett, és nem igen vette észre az utána bolondult népet, csak akkor nézett körül, midőn a másik utczából ha-szonló csoporttal jött egy másik ember, kinek nyaka körül olyan vastagon lőn egymásra csavarva egy meleg gyapjúkendő, hogy csak a szeme látszott ki; alól tengeri

kutyabőrből készült felöltőt viselt, lábán pedig olyan vastag talpú csizma volt, mintha felfogadta volna, hogy egész Európát gyalog utazza be, s addig le nem veti, míg haza nem ér; tehát jó előre gondoskodott, hogy megtalpaltatni ne kelljen az úton.

A mint a két csapat az Úri-utca felé ért, ugyanabba be is csavarodott; mert jobbról a nagy bajuszú, balról pedig a vastag talpú ember ment befelé, még pedig elég lassan, mint a kit sietős dolog nem kerget.

A nagy bajuszú mindig csak a háztetők felé bámult, míg a másik megelégedett annyi nézegetéssel, hogy szemközt ne szaladjon vele valaki, s ekkép egykedvűen ballagott odább, esze ágában sem lévén hátranézni, hogy vagy saját bámulóitól ijedjen meg, vagy annak nevéssen, hogy a nagy bajuszút szintén csak annyian kísérik.

A tömegből hátrább két fiatal ember tűnik szembe; egészen egymás mellett mennek, s egyik azt mondja magyarul:

— Lásd, barátom, ez a néhány száz ember tökéletesen medvének hiszi ezt a subás atyafit, kit a sors idetévesztett!

— Legalább nincs maga, barátom — vigasztalja a másik — nem látod, hogy azt az angolt a másik oldalon csak úgy medvének nézik, mint ezt, pedig ha nem csalódom Bowring úr, az angol követségnek egyik jelentékenyebb tagja, s ha bolondjában rendelkezhetnék róla valamely állatmutató, éppen úgy a kalitkába zárná, mint azt a jó atyafit, ki most a háztetőre tekint föl, s utána vagy háromszáz; csak az a bajuk, hogy nem tudják tőle megkérdezni, mit néz?

— Bizonyosan az otthoni tornyot méri a házak tetejéhez.

— Nem lehetetlen.

— Vagy elgondolja, milyen nagy úr lehet az, ki ott fenn az ötödik emeleten lakik.

— Azt már nehezen hiszi, barátom; mert van annyi esze, hogy otthon a magtárba is csak a zabot hordják a legfelsőbb osztályba, mert legkönnyebb vele felsétálni; valamint azt is tudja, hogy előbb akad a faluban a templomba gyertyagyújtogató dékány, mint harangozó, ha a harangok után a toronyba kell mászni.

A nagy bajuszú még mindig kinéz a házak közül, az angol pedig lomhán húzta maga után a vastag csizmatalpakat, melyeknek lépésről-lépésre több bámulója akadt; csak a két magyar látszott kivételnek a sok ember közül, mintha lelküket egyéb gondolat szállta volna meg, mint a sok bolonddal azt keresni, hogy náluknál van-e még jóval bolondabb is?

— Mit gondolsz, barátom — véli az előbbienek közül az egyik — ha mi hangosabban beszélünk magyarul, nem állítjuk meg ezt a bámész népet?

— Nem mondom, hogy úgy nem járunk — felel a másik — de ez hagyján; hanem ha ma-holnap otthon is megcsudálnak, akkor barátom egy ilyen bundás atyafit csakugyan szólítsunk meg, hogy vezessen vissza bennünket Ázsiába, talán ott még találunk néhány jámbor juhásztorra, ki ezt az árva nyelvet hírmondónak nem felejtette el.

Ekkor értek a Jasper-féle könyvkereskedéshez, mely abban az időben már nagy hírben volt, s egyik emberünk oldalt bepillantva, mondja:

— Pajtás! mikor lesz annyi magyar könyv, hogy egy bolt megtelnék vele?

— Még azt megérhetjük.

— Ne beszélj hangosan — inti őt a másik — attól félek, hogy bolondjában magyar is van körülöttnök, bizony megröstelném, ha ennyi ember közt az is elneverné magát.

— De miért ne lehetne?

— Miért? — viszont kérdi amaz — hát ilyen szenvedélyes könyvolvasó, mint te, ki még az álmos-

könyvet is megveszed, ha magyarul van, mondd meg, hány eredeti magyar könyvvel bírsz már?

— Bizony, barátom... van nekem már... körülbelül... vagy... huszonöt!

— Könnyen elvihetjük vissza Ázsiába, édes barátom, s hogy embert ne kelljen fogadnunk, felét majd elviszem én, felét vidd el te; s a mennyi a huszonötön felül imádságos könyv, azt majd öreg anyáink hónuk alatt elviszik.

— Hát a mi szaporodik évről-évre?

— Hohó, barátom, részes aratót meg nyomtatód embert találsz, de az író nem teremted elő konvenziós cselédből! Apropos... barátom, láttál-e már valaha olyan embert, a ki könyvet ír?

— Láttam, barátom, egyet, Kazinczy Ferenczet láttam ezelőtt három esztendővel.

— Ejnye! — bámul a másik — te! aztán olyan ember az az író, mint mi?

— Tökéletesen!... nem is gondolnád, hogy az az; megesküdnél, hogy tollat sem tud faragni.

— Lehetetlen! — mondja az első — de hát a járása, kelése?... úgy-e megsüvegelik az emberek?

— Azt sem vettem észre, pedig utána mentem vagy négy utcán keresztül.

— A képét láttad-e?

— Hogy ne láttam volna?... ilyen embert már akkor is megnéztem volna, ha pénzembe került volna, s minthogy az utcán láttam, úgy intéztem, hogy oldalt is, szemközt is lássam.

— No hát, úgy-e, hogy láttál rajta valamit?

— Csak olyan volt az, édes barátom, mint akárki más; egyszerű, mint bármely közönséges ember az utcán.

— Nem jól nézted meg őt,... lehetetlen, hogy ábrázatán ne volna valami más, vagy szeme, vagy valami.

— No hidd meg, hogy semmi föltűnőt sem láttam,

hanem mikor mellette elmentem, az igaz, hogy én is kalaplevéve köszöntöttem.

— S elfogadta?

— A legnyájasabban; — mondja rá a kérdező.

— No lásd!... aztán te mégis azt mondd, hogy csak olyan, mint más közönséges ember! Nem olyan az, lehetetlen, hogy olyan legyen, mint mi; tudom én, hogy nem lehet az olyan bomlott, mint sok ember;... hej, csak én láthatnék egyet,... hej, ha beszélgethetnék vele,... képzelem, milyen okosan beszél, én felelni sem mernék.

A fiatalok élénken e képbe merültek, s míg egymásra figyeltek, együtt mentek a csoporttal, melynek még mindig megfoghatatlan lőn, hogy a nagybajuszú még mindig fölfelé nézeget, pedig a bolti kirakványok több látnivalóval kínálkoztak; tehát lehetetlen, hogy az valamit ne látna a háztetőkön, vagy tán éppen még az égen, pedig világos nappal van.

— Te pajtás! — szólal meg az előbbeniek közül a kíváncsiabb — olvastál már sokat?

— Minden könyvemet végig olvastam, pedig van néhány száz — felelt rá; de viszont kérdé — hát te?

— No, tudod barátom, ... a mi azt illeti, ... bizony én is kiolvastam már vagy ... hatot!

— Valóban megerőltetted magadat.

— Nojsz az igaz, hogy nem fájdult bele a derekam; de lásd, bátyám, az öreg Baltay kemény ember, s ha otthon vagyok, meg nem szenved, hogy munka nélkül lásson. Végig hajszol gazdaságain, számon kéri béreseit, lovait sorba kell nyargalnom; s ha otthon maradhatok, pipára gyujtok... Tudod, az öreg nagy magyar, nincs olyan pipagyűjtemény hat vármegyében, mint az övé. Elmondja aztán ilyenkor, hogy a «Csákó» tinó hányadfű, a «Ráró» csikó Viczay-ménésbéli vagy Eszterházy, s ezt nekem mint a leozkét úgy adja föl, mert estig vagy más napig ok-

vetetlen kikérdez, mert azt mondja, fiatal embernek tanulni kell! Henyélni nem hágy, s ha könyv mellett kapna, barátom, elátkozna, mint a kiben megtúrósodott a vér; tudod, az öreg olyan keserű magyar, nem enged el egy nyomnyit a régi jó erkölcsből s előtte kész pogány, kit fiatal korában napközben nyújtózkodni lát; hanem egyik lóról a másikra, hogy meg ne alugyék a vér, mert azt mondja: eleink nem hanyattfekve szereztek az országot. S így, édes barátom, nekem könyvet olvasni való időm nem igen marad, meg ha marad is, hát miért keserítsem a jó öreget? ki már az egész környéket ujjain számíttgatja, hogy ez is kipusztul a magyarságból, meg a másik is vedlik a jó szokásokból; mert ki a «jó napot» szégyenli mondani, ki a «fogadj istent», hanem «aláz-szolgáját» mond; pedig azt mondja az öreg: szolgálkák lenni mindig ráérünk, s a meddig urak maradhatunk, maradjunk urak!

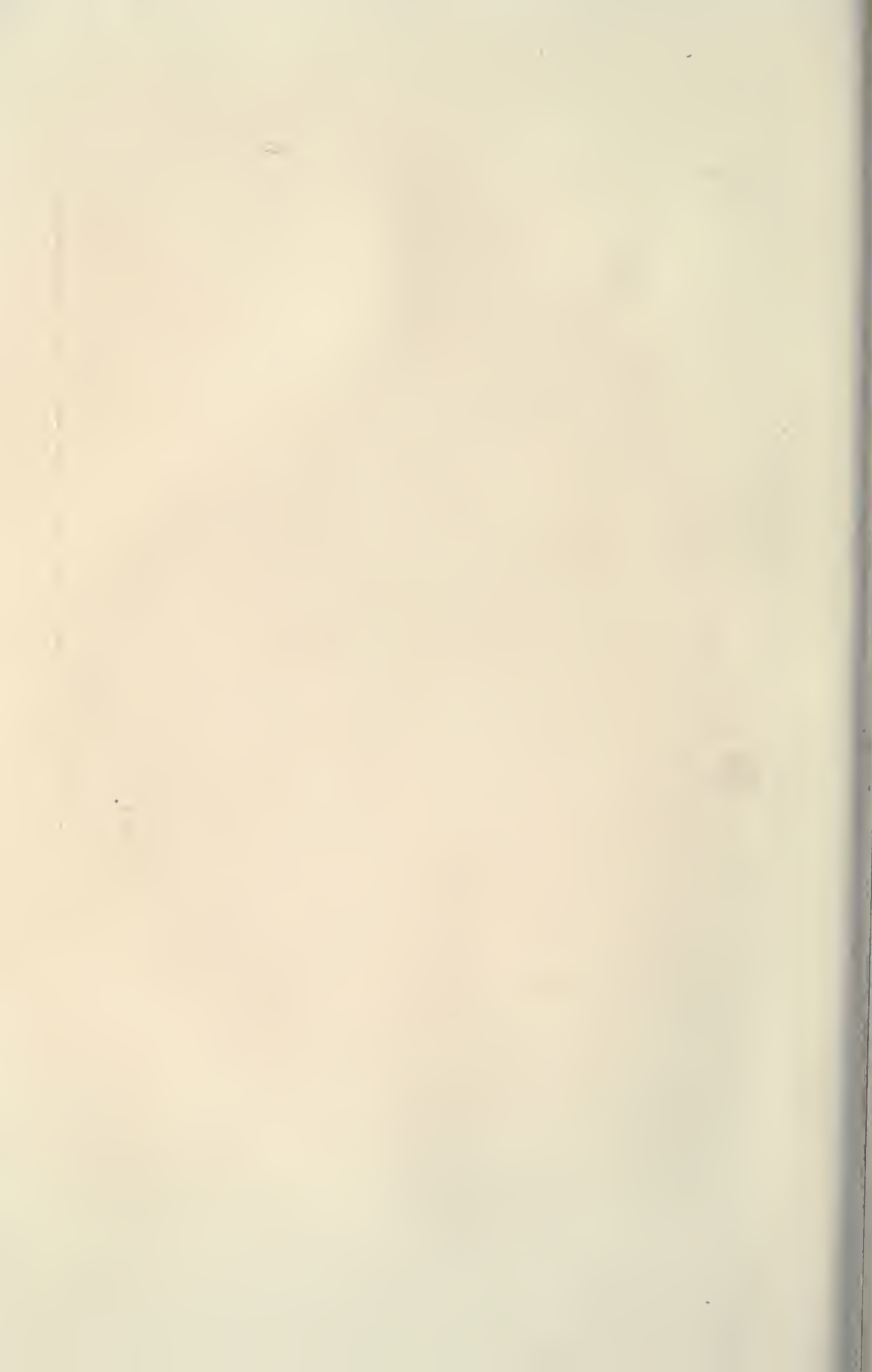
Az angol még mindig egykedvűen koppantja le azt a vastagtalpú csizmát, de a bajuszos az 58-dik számú ház előtt megáll, s megfordultában körülnézett, egyet nagyot dörmögvén, igen-igen megcsóválta a fejét s a kapun bement, azaz, előbb az angol ment be, minthogy észrevette a bámész népet, s nem akart tovább is látványos néppel járni, a bajuszos pedig a herczeg Batthyányi-féle palota kapusával állt szóba, minthogy ez azt mondá neki:

— Ferencz! ez a bámész nép kend után csődült ám.

— Nem lódultok? — riadt vissza a bajuszos magyar — majd haza kísérlek benneteket! — mondja, fagytól megkérgesedett bundáját megrázván, mire a legelől álló fattyúk rémülve bújtak a vénebbek mögé; s midőn valamivel, azaz hogy jóval hátrább mentek, még egyszer körülnézett a házak teteje fölé és nagy fejcsóválással ment be a palota belsejébe, hol éppen most lépett a kapu alá herczeg Batthyányi Lajos, ki midőn Bowring urat meglátá, csodálkozva kérdi:

Előbb az angol ment be.

— Mi szerencse hordozza itt?

— Ide menekültem — mondja Bowring úr angolul — mert szerencsés valék hercegséged jobbágyainak egyikével az utcán sétálni, hol úgy látszik, engem is elég ember nézett meg tengerikutya-kabátomban, valamint őt is; azon eredménynyel, hogy az én bámulóim száma mindinkább fogyott, a mint az az eredeti ember (megvallom — mondja a vastag-csizmatalpas angol — igen eredeti), eredetibb sokkal, mint én a vastag kutyabőr-kabátban; pedig magam lőttem az egész kabátot, s még két jeges medvét (viselem azokat is bundának), tehát, mondtam, elvesztém bámulóimat: mert ez az eredeti fockó nem látott egy utcán is valami meglátni valót, hanem szüntelen a házak fölé nézett, s nézzen ki a herceg, néhány száz ember még mindig azt lesi, hogy végre ők is meglátják azt, a mit ez az eredeti ember nézett.

— No hát kérdezzük meg magától, — indítványozá a herceg.

— Ah... az derék lesz, ... hallom, a herceg szintén tud magyarul.

— Éppen úgy, mint Bowring barátom angolul!

— No ez nálunk Angliában szokás — mondja Bowring — önöknél pedig amaz nem szokás.

— Elég ostoba szokás! — dörögte a herceg magyarul, mire Bowring úr kíváncsi lón.

— Ön most magyarul beszél?

— Igen, kedves Bowring barátom, néha szoktam egymagam is magyarul beszélni.

— Furcsa szokás, valóban furcsa!

— Na, tudja ön, ez gyöngeség; hanem már szokás, kivált mikor hazámfiai jutnak eszembe. Persze, azok, a kik nem szoktak magyarul beszélni. Azokat aztán magyarul szoktam dicsérni.

— Szépen hangzik az magyarul, midőn valakit dicsérnek?

— A hogy szavalja az ember, — mondá a her-

czeg némi komolysággal, — az én szavalamat egy küssé mély bariton, a mi az ilyen dicséreteknél dallszerűségét igen szabálytalanná teszi.

— Kérem a herceget, — mondja Bowring — beszéljen csak ezzel az eredeti emberrel.

— Ferencz! — szólítja meg az illetőt a herceg — megnézte kend a belvárost?

— Feléből, harmadából, kegyelmes uram!

— (Ahá! szól az angol nagyon figyelve, s egy rajzont, valamint papirost keresve elő, — ez már magyar beszéd.)

— Láttá kend ezeket a nagy házakat?

— Bizony főlegyenésedtek egy állóhelyből!

— Hát mit csudált kelmed a nagy házakon?

— (Mondja már? mondja már? — kérdi az angol.)

— Éppen most mondja, ... jegyezze csak, — mondja a herceg amahhoz fordulva és várva a feleletet, midőn ismétlé a kérdést, hogy: mit nézett?

— Biz én csak bámultam, kegyelmes uram!

— De mit? — kérdi a herceg újra, intve az angolnak, hogy írjon.

— Hogy miképen élhet meg ennyi ember a nélkül, hogy azt meglássa, mikor az isten napja fölkel, meg mikor lenyugszik!

A herceg elégedett szívvel nézi a kikérdezett embert, és megmagyarázá az angolnak, hogy az egyszerű ember annyi utcán keresztül min csudálkozott.

Az angol kérte a herceget, írta föl neki a papírra tisztán a mondott szavakat, mit az készséggel teljesített; aztán az angol utána ment Ferencznek, kezét szorított vele, — elment, s daczára annak, hogy eddig majdnem mindennapi vendége volt a hercegnek, fél esztendeig feléje sem jött; de máshova se ment, hanem a szobát bújta egész nap, cselédei senkit nem eresztének be hozzá, — s már majdnem híre futá-

modott, hogy megbolondult; mert naponként délelőtt, délután egy pörge-bajuszos ember jó hozzá, s mikor az elmegy, Bowring úr tág torokkal beszél mindenfélét, de egyik cselédje sem érti, mit beszél; s a cselédek már nehányszor rajt akartak törni abban a gondolatban, hogy megőrült; de midőn az ajtó kinyílik, Bowring úr ábrázatján a bolondulásnak semmi jele sem látszik, — kivéve, hogy bajusza nőtt, sőt hat hónap mulva elhagyja a lakást és egyenesen az úri-utcza 58-dik számú házig megy, hol a herczegnél bejelenteti magát, mint egy magyarországi, s a herczeg nagyot néz, midőn Bowring úr tiszta magyarsággal azt mondja:

— Ha a herczeg akarja, kész vagyok elmenni oda, hol az emberek még most is napot imádnak, s nem tudják elgondolni, miképen élhet meg ennyi ember a nagy házakban a nélkül, hogy meglássa, mikor az isten napja fölkel, meg mikor lenyugszik.

Ez a csoda történt meg Bécsben 1793-ban. Elmondtam szóról-szóra, nem vettem el belőle semmit, de nem is tettem hozzá.

II.

(Mindenütt jó, de legjobb otthon.)

Az 58. számú ház termeiben egy kis társaság volt a herczegnél, s ő maga egy nagyhomlokú, borzas hajú emberrel sétált.

— Na, Györgyl — mondja a herczeg a másíknak, — vettem egy egész törzsöknyáját Spanyolországban, harmadnapja megérkeztek, s csak annyit pihennek, hogy jó barátim megláthassák, aztán megindíttatom a kocsikat Enyingre, hol az én jobbágyaim nagyot néznek, mikor meglátják, hogy kocsihozak a birkát juhászkutya nélkül és még azonkívül mindeíniknek egy pár fölöltő ruhája van.

— Én meg földalmát* szereztem, — mondja a másik, — körülbelül vagy ezer darabot, — azt hal-
lom, Amerikában gazdag táplálékot nyújt, s nálunk
is elterjed lassankint, — majd a ki legelőször ter-
meszt, annak adok annyi földet ingyen tíz esztendőre,
a mennyit akar.

— Jól van, György, — én is azt teszem, — bár
mind azt megtehetném, a mit akarok; de már meg-
ettem ám több mint felét a megenni való kenyé-
remnek.

— Ne aggódjunk azon, — mondja a másik, — a
ki elkezd, annak is nehéz; meg a ki bevégzi, annak
sem könnyű, csakhogy tegyünk már valamit! —
mondja a nagy homlokú, karon fogván őt a herceg,
s bemutatván azoknak, kik eddig nem ismerték: gróf
Festetics Györgyöt.

Akkor még nem ismerték igen a nevet, melynek
később meglőn az a sorsa, a mi a kártyában az
«à-tout»-nak, hogy valamennyi körül középen álljon,
s jóval felül becsültessék értékében, mint a többi.

A társaságban látjuk azt a két fiatal embert is,
kikkel első fejezetünkben találkozáink, az egyik az
ifjú Baltay, kitől egy kis rövid rajzot hallánk saját
bátyjáról, ki abban az időben a leggazdagabb nemes
ember volt az országban, s kiben a magyar ember-
nek minden jó és rossz tulajdonsága együtt megvolt,
s midőn a sok furcsa mindenféle elhelyezkedék két
mérő-serpenyőben, hogy egyik a másikat lenyomja,
még megmaradt a véghetetlen nagy hazaszeretet, s
a gyengeségek ellenében a jobb résznek mérlegét
fenékgig lehúzta.

Nem sokára lesz alkalmunk személyes találkozásra.
Addig elégedjünk meg, hogy fiatal öcscsével ismer-

* Ne feledjük, hogy Vas Gereben korrajzot ír, tehát a kornak
megfelelő kifejezéseket adja személyeinek szájába. E történet idejé-
ben még nem volt a burgonyának magyar neve.

kedünk meg, s elválhatatlan barátjával, gróf Dunayval, kinek Baltay bácsival anyagi tekintetben a legellenkezőbb tulajdonsága volt, azaz, hogy széles Magyarországon a legszegényebb gróf volt.

A lelkes arcú fiatal gróf egy német hirlapot olvasott, mely úgy látszik, néhány redőt húzott homlokára, utóbb a papírt a kandalló felé vitte, hogy ott a tűzbe lökje.

— Sohase vesződjék fiatal barátom, — mondja Bowring, — úgy látszik önök még nem szokták meg a kigúnyolásokat, mint mi angolok. Lássa ön, én szenvedélyes vadász vagyok, s ezért egy angol képes ujság engem lerajzolt, mint tökéletes jegesmedvét, midőn a jéghegyek közt mászkálok, így bolondítva el a közel jövő állatot. Lássa ön, mi átkozott hidegvérű emberek vagyunk, s kénytelenek vagyunk iktóztató bolondságokat elkövetni, hogy valamely hazánkfiát megnevetessük, — mondá Bowring, és még utána tévé: — Ezt nevetni kell.

— Mi az? — kérdé a herczeg, Festeticscsel a beszélgetők közelébe jutván.

— Olvassa herczeg! — mondja Bowring, egyik kézzel átnyújtván a lapot, másikkal pedig a kandallóban piszkálván.

A herczeg olvasni kezdé, némileg hangosan, s az olvasmánynak értelme következő:

— Ujdonság! ujdonság! ismét egy magyarországi találékonyság! Eszébe jutott valami gazdag nábobnak kocsin sétáltatni birkákat, melyek föl vannak öltöztetve, mint valamely kényes gyermek; s megérdemlik, hogy a magyarországi jobbágyok megirigyeljék boldog sorsukat, s mi hajlandók vagyunk azt mondani, inkább volnánk Magyarországbán birkák, mint jobbágy.

Az ifjú gróf fájdalommal nézé a herczeget, féltvén, hogy e goromba célzás kellemetlenül fogja érinteni; de mielőtt a herczeg véleményét nyilvánítaná, megszólamlík Bowring úr:

— Ez ostobaság, hanem tessék ezt megnézni! — mondja, egy régi hírlapot húzván ki, melyben fél évvel ezelőtti sétája az Úri-utczán volt megírva.

KÉT BOLOND EGY PÁR.

Utczai komédia, történethely: Bécsben a belváros.

Személyek.

Egy vastagtalpú csizmás, ki angolt produkál.

Egy juhászbundás kamasz, ki gyermekijesztőnek megyen ki.

E két «gimpli» végig sétált az utczákon, az egyik senkit nem lát, irtóztatóan kopog, — nyakán ágyterítővel jár, félig medve: szerencse, hogy nem verekedik. E kamasz nem röstel az utcán csavarogni, s látványul szolgálni a közönségnek, mintha valami nagy érdem volna abban, hogy egy bolondot százan nézzenek. Az ilyen csavargót be kell zárni s dolgot adni neki. Ilyen erős medvét kár meg nem tanítani, hogy a komédia menageriába való.

(Ez én vagyok! mondja az angol; — ha tetszik, mindjárt felöltöm a tengeri kutyabőr-kabátot, s kész a bizonyítvány.)

A másik egy elszabadult vad a pusztáról; végig bámul minden utczt, s megállít maga körül néhány száz embert, minthogy a háztetőket nézi, hol mindenfélét, még tüzet is gyanítanak, és néhány utcán végig vezeti őket, szüntelen háztetőket nézvén. — Mint később megtudtuk, a jámbor a nagy házakat templomnak nézte, s feltűnőnek találta, hogy mindeniknek kéménye van: de egyiknek sincs tornya.

(Ez meg a herczeg csósze volt, ki a birkákért jött.)

— Na lássák uraim, — mondja Bowring, — ezt a dolgot nem kell komolyan venni, engem szántsándékos bolondnak tartanak, ha tengerikutya-kabátomat felöltöm; s azt a másik egyszerű embert elszabadult vadnak. Uraim, kinek kurtafarkú kutyája van, ereszsze

ki, egy hét alatt nevezetes kutyája lesz, hírlapokban híresztelik, s én megadok érte száz forintot.

A körülállók megleégedetten mentek szét, hanem a herczeg Festeticset még egyszer félrehúzza.

— György! valamit okvetlenül kell tennünk, hogy ma-holnap az állatseregletbe ne küldjön bennünket az európai közvélemény.

— Azt véled?

— Nemcsak vélem, hanem érzem! — mondja a herczeg.

— No, hát min kezdjük?

— Könnyű ott dolgot találni, hol hétszáz eszten-deig nem történt semmi.

— De tért mégis kell választanunk.

— Én mindenekelőtt megmutatom, hogy a magyar földesúr jobbágynak szigorú, de mégis — édes apja!

— Jó; én pedig egy gazdasági intézetet állítok Keszthelyen.

— Mindenekelőtt pedig, édes Györgyöm, ezen kell kezdenem! — mondja a herczeg a csengetyűt keményen megrázva, mire a komornyik ijedten rohant be.

— Még ma este indulunk Körmendre, onnét pedig Enyingre megyünk.

— És vissza? — kérdi a komornyik, az úti föl-szerelendőkre gondolva.

— Majd azt egy pár esztendő múlva mondom meg.

— S el akarod hagyni Bécset? — kérdi Festetics a herczeget.

— Még ma! hanem itt van! — mondja a komornyiknak egy hirtelen megírt levélkét s egy ezres bankjegyet nyújtva, — vidd ezt el az ujságírónak, s mondd meg neki, a hány magyar mágnást érdem szerint leírt így, mint engem érdemetlenül: mindannyiszor kap ennyit.

— Tréfa ez? — kérdi Festetics.

— A legkomolyabb való; mert lásd, barátom, engem is el tud kergetni, kit nem szorít a csizma; hát még azt, kinek tyúkszeme van.

— Menjünk tehát! — mondja Festetics egész lelkesülten.

— Hohó! ne szaladjanak az urak, — kiált Bowring — én is önökkel megyek.

— El tudná ön magát szánni, hogy egy vad országba jöjjön?

— Ha önöket föl nem falta a farkas, az én tengerikutya-kabátom elől mérföldnyire pusztul.

— Induljunk tehát! — mondja gróf Festetics — befejezésül pedig hozzáteszi a herczeg:

— Mindenütt jó, de legjobb otthon.

III.

(Egy magyar földesúr 1794-ben.)

Én már csak édesapám emlékezetével érek el ezen időig, midőn a dunántúli mezőföldön néhány száz ház csak egymásnak oldalt, szemközt és hátat fordítva egészíté ki azt a falut, melyet most Enying mezővárosának ismer az utazó, megbámulván azt a gyönyörű gazdaságot, mely körülövezi; s a jó módnak olyan fészkévé lőn, mintha az isten-áldásnak itt volna meg édes szülőfölde, s innét terülne el azon síkon, mely egész a Dunáig s a baranyai hegyekig nyújtózkodik.

De minthogy a számvetés is az egyszeregnél kezdődik, menjünk valamivel hátrább, keressük meg a legelső nyomot, mely ezt a sok rendetlen viskót rendbeállította, és ha már meghúzódtunk árnyékában a terjedt ágú fának, háladatossággépen áldjuk meg emlékét annak, ki az ágat vékony korában érettünk dugta le.

1794-dik esztendőben egész Enyingen nem volt

két jobbágyház, mely úgy egymás mellé fért volna, hogy az egyik kijebb, vagy a másik belebb ne kívánkoznék, s a ki tán rendbe akarná valamennyit állítani, legokosabbat tenne, ha elővenné tűzszerszámát, a taplóba ütne, ezt egy marok szalmába dugná, s addig csóválná, míg lángot nem kapna, aztán úgy szélmentében dugná a szélső ház nád-eresze alá, hogy pörköljön le mindent, s mikor fenékig égne a sövényház, hozná elő a zsineget, s úgy mérné ki a helyet minden háznak; vagy várjon húsz, harmincz esztendő, mialatt tán megjönne az esze annak is, a kinek eddig nem volt.

Nézzétek, éppen az utcán megy egy úrféle magyarnadrágos ember, kurta mentében, mely oly keményen be van gombolva, mintha éjszakára sem vetnék le, — aztán fején asztrakán kalpag van, hóna alatt pedig vízirányosan fekszik egy aranygombos nádpálca, kék selyem és aranyval vegyes baklójú zsinórzat lógván le, megintetgetvén minden lépését az öreg úrnak, ki minden lépést oly keményen megtesz, mintha külön megvigyázná, hogy el ne feledjen egyet.

Utána tisztos távolságra egy másik úr megyen, ruhájának szabása hasonló volt, hanem a posztó és prémezet sokat engedett az árából az előbbinek, botja sem volt olyan drága, mert az arany itt ezüstből volt, s míg egyik kezében a botnak elég dolga volt a falusi kutyákat ellegyezni, addig a másik kéz hosszú papiros-csomót szorongatott össze, füle mögött pedig egy hegyesre faragott rajzón foglalt helyet, mintha minden lépten-nyomon rákerülne a sor.

Megállt az első úr egy dült tetejű parasztház előtt, melyet a gazda most akart egyenesebbre rakni, parasztszokásként toldván is egyet a házhoz; a mint a raj belől annyira megszaporodott, hogy már a házfalat majdnem kifelé tolta; de nagyon meglátszott, hogy a szomszédházat még vagy húsz esztendeig nem

éri el, minthogy az két öllel most is közelebb van az utcához, mint emez.

— Mit dolgozunk édes fiam, Kajári Pál? — kezdi az első úr, kihúzván hóna alól a nádpálczát, mit csak akkor szokott tenni, ha mutogatni akart vele.

— Kegyelmes herczeg! — felel a paraszt, levett kalappal állván herczeg Batthyányi Lajos előtt. — Ezt a házat akarnám megnyújtani, hogy megférhessünk benne, — mert bizony kilencz cseléddel áldott meg az isten.

— Még többel is megáldhat édes fiam, Kajári Pál, — mondja a herczeg, azért két öllel most egyúttal kiebb vihetnéd ezt a házat, s így aztán a szomszédéval egy sorban állhatna.

— Jó volna biz az, kegyelmes uram!

— No lásd édes fiam, Kajári Pál! — mondja a herczeg a nádpálczát kinyújtóztatván, részint, hogy vagy három egészséges, de maszatos képű parasztyereket a kézcsókolástól eltereljen; részint pedig, hogy a háznak helyét kirajzolja egész az utczaszélig, — ime, mondja nagyot lépven, — egy-kettő, egy-kettő, azaz kétszer kettő: — tehát négy lépésből leszen két öl, a kis szobából nagy szoba, a görbe utca pedig egyenesebb.

— Biz az nincs különben, kegyelmes uram, — véli a paraszt is; — hanem ha én két ölet odább megyek a házzal, az erszényemnek könnyen elérem a hosszát; mert most is már a fenekén vájkálok.

— Aztán olyan sok kellene hozzá?

— Kellene bizony vagy négy szál hosszú fenyő, tizenöt szál leszegezni való vékony fa, egy pár szál kéve nád, aztán még a szeget sem adják ingyen, meg a padlásra való deszkát.

A herczeg már előbb intett a számtartónak, ki a mondottakat mind papirosra tette, a nélkül, hogy Kajári Pál azt észrevette volna.

— Mondd el csak fiam még egyszer! — biztatja

Kajárit a herczeg, mire amaz szóról-szóra elsorolá az előbbeni jegyzéket.

— Mind itt van? — kérde a herczeg.

— Szóval itt van, kegyelmes uram, hanem az ára nincs itt — szabódék Kajári; mert a herczeg képén olyan bizonyosfélét látott, mintha az építés megparancsolva volna, pedig már másodszor is mondja, hogy nem telik.

— Az árának is meg kell lenni, édes fiam, Kajári Pál.

Kajári Pál annyira megértette a szót, hogy még annyi mentséggel sem élt, mennyivel az ember élni szokott, mikor még egyszer megkérde egy «tessék»-kel azt, mit nem szeret megtenni.

— Már kegyelmes uram, ha meg kell lenni, vagy ökröm, vagy lovam utána rí.

— Egyik sem, Kajári Pál, — mondja a herczeg, még mindig a porban huzkodván a nádpálczát, melylyel a falnak vastagságát és az ajtó helyét rajzoló ki, hány fiad van?

— Egyik fiam a fűrgedi pusztán béres, — volt rá a felclet — azonkívül van még öt.

— Napszámos tehát nem kell, édes fiam, Kajári Pál, a többit pedig már fölírta a számtartó, s mikor szükséged lesz rá, tőle megkaphatod.

— Hát az ára, kegyelmes uram?

— Az ára?! — lőn a viszontkérdés — az árát is megmondom, Kajári Pál — mondja a herczeg, egészen elváltozván arczában, melyre valami kérlelhetetlen katonai szigor helyezkedék — a mit mondtál, mindent megkapsz; hanem ha elfelednéd megépíteni, vagy nem úgy építenéd, a hogy én megparancsoltam: akkor — a számtartó írja föl Kajári Pál neve mellé az ötven botot.

— Értem! — mondja Kajári Pál.

— Annál jobb, — úgy nem lesz az ötven botra szükség; hanem még egyet.

— Tessék parancsolni!

— Ha ezt, édes fiam, Kajári Pál, valakinek elbeszelnéd, s azt én meghallom: azért is jár szintén ötven bot! Ezt is írja föl a számtartó Kajári Pál neve mellé.

Mire Kajári Pál eszére tért volna az ámulásból, a herczeg már az utczán volt és a nádpclozát a szeme előtt a szomszéd házhoz mérvén, utóbb magában azt mondja: «Egyszer csak mégis egyenes lesz ez az utoza.»

Így ment végig a herczeg az utczán egész a tisztartói lakig, hol a panaszosok serege várta már a herczeget, ki az igazságot igaz rőffel mérte.

— Hogy hívnak? — szólít meg egy város-hídvégi szabadost, ki szintén panaszszal jött a herczeghez.

— Az igaz nevemet tetszik kérdezni, kegyelmes uram?

— Hány neved van hát, édes fiam? — kérdi a herczeg.

— Az apám után Varga volnék, hanem már engem csak úgy hívnak Hídvégen, hogy Jámbor András.

— Hát neked hány neved van? — kérdi a herczeg a másikat.

— Azt tartom, nekem is kettő van, vajmi! — mondja egy kemény képű legény — az apámról Sántának hívnak, de már csak úgy ismernek, hogy Meddig Józsi.

A herczeg bement az irodába, hol a tisztek katonarendben állva várták, s a hídvégi ispán előtt megállván, előbb megvizsgálá, hogy mentéje be van-e rendesen gombolva, minthogy ő az ellenkezőt nem tűrte meg s midőn mindent rendben talált, ekkép szóltja meg:

— Ispán uram! két hídvégi embert láttam ott kinn, mindkettőnek két neve van.

— Ezek éppen olyanok, kegyelmes uram, — felel az ispán katonásan meghangoztatva minden szót, — hanem azért van olyan is, kinek három neve van, a negyediket pedig most kapja.

— Ezt nem értem!

— Kegyelmes herczeg, ez paraszt szokás, ki milyen ember a magaviseletében, olyan nevet kap, aztán az rajtszárad néha még az unokáján is.

— Hát ez a Jámbor András meg Meddig Józsi hol kapta nevét?

— Az első a légynek sem árt; hanem annál inkább csálja más, el is nevezték érte Jámbor Andrásnak; míg a másiknak bevett szokása, hogy addig verekedik, míg maga marad a csárdában s a földje határát is addig tolja odább, meddig észre nem veszik; el is nevezték Meddig Józsinak.

— Be kell hívni őket! — parancsolja a herczeg, egyszersemint inte a tiszteknek, foglalják el helyeiket a nagy asztalnál s midőn mindenki helyén állt, a herczeg jobb kezével megérinté kalpagját s ezen jelre a tisztek is, midőn aztán egy mozdulatra valamennyi az asztalra helyezé:

— Kezdődik a tisztí szék! — mondja a herczeg s az ünnepélyes csendet az iroda szárnyas ajtajának megnyílása törte meg s az előbbeni két paraszt belépett az irodába egészen a sorompóig, mely a termet mintegy ketté választotta.

A két paraszt után egy sárga-mentés hajdú jött be, erősen kikefélve, s keményen kikent bajuszszal úgy egy helyre állva, mintha napszámban ásták volna le. Ez volt a hídvégi hajdú, kinek kötelessége volt minden kérdéses alkalommal kéznél lenni, hogy egyes eseteknél fölvilágosíthasson.

— Melyiknek mi a panasza? — kérdezé az elnöklő herczeg.

— A panaszos én volnék, — mondja Jámbor András, az urakra is, meg Meddig Józsefre is nézvén, mintegy mutatni akarván, kivel gyűlt meg az ő baja, s ki ellen kíván igazságot.

— Mi baj van, Jámbor András, hadd halljuk, miért jöttél?

— Megtisztelem átozással a kegyelmes herceget, nem egyébért jöttem, csak azért, hogy nekem van egy darab rétem, meg Meddig Józsiéknak is van egy, ugyan az apja birja, hanem az olyan magával jótehetetlen ember, hát ez a Meddig Józsi a mindenes; aztán a réjtén egy töltést csinál, az pedig a vizet úgy fölfogja, hogy az én rétemet mind előnti.

— Igaz-e ez, Meddig Józsi? — kérdi a herceg a kérdéses személyt, ki elég daczosan vállat vont, s ennyit adott feleletül a kérdésre.

Mínthogy Meddig József hallgatott, a herceg az ispántól kért fölvilágosítást, mi a következőből állt:

— Kegyelmes uram, már előttem is megfordult ez a panasz, meg is mondtam Meddig Józsefnek szép szóval, hogy nem jól cselekszik és kértem, szabadítaná el a vizet, hogy embertársának kárt ne csináljon; de lám, megint itt van a panasz, tehát nem használt a szép szó.

— Értem! — szól bele a herceg, — hanem talán rosszul hallotta Meddig József a szép szót; azért majd én érthetőbben megmondom: Meddig József! ... — szólítja a herceg, — tudsz-e magyarul?

— Igenis tudok.

— Őmersz-e engem, fiam Meddig József?

— Igenis, őmerem kegyelmes uramat.

— Hát azt a sárga-mentés hajdút őmtered-e fiam, Meddig József?

— Igenis őmerem, ez a hídvégi József hajdú.

— Hát kend, hídvégi József hajdú, őmeri-e Meddig Józsefet?

— Igenis őmerem! — mondja a hajdú, katonás állásából csak annyit változtatván, hogy szemét oldalt mozdítja Meddig József felé, egyéb mozdulatot még messzelátó csővel sem vett volna észre senki.

— Mínthogy tehát mind őmerjük egymást, Meddig József, édes fiam, azt mondom, hogy engemet még jobban megismerj, hát még ma elvágod a töltést,

és szent a békesség; ha pedig el nem vágnád, holnap reggel korán elmégysz Hídvégen ehhez a József hajdúhoz, — s ha még aludnék, költsd fel, — ennél lesz számodra ötven pálozaütés, kérd el tőle, s ha megkaptad, elmégysz a jegyzőhöz, és írást adsz magadról, hogy megkaptad. József hajdú pedig nekem ezt az írást megküldi. Elmehtetek.

Az egész dolog oly értelmesen lőn megmondva, hogy sem Meddig József, sem pedig József hajdú nem mondhatta, hogy mi a parancsolat; hanem ment ki-kidolgarra és csak annyi mondani valónk van, hogy másnap reggel József hajdút az ötven botért senki sem keltette fel.

Midőn több ily panasz hasonló igazsággal végezték el, Bowring úr levette jobb lábát bal térdéről, hol már néhány órája tartogatta, s az irodából kimenő herczeget karon fogta.

— Látja ön, — mondja a herceg — ezek az emberek egy cseppel sem kételkednek, hogy én csak az igazságot mondom ki; — hanem egyúttal megértetem velük, hogy az igazság nem csak akkor igazság, mikor nekik hasznos: hanem annak más is hasznát akarja venni.

— De mit mondanak az ötven botnak?

— Még nem igen volt rá eset, hogy valaki megkapta volna, — ez csak olyan, mint a mennykőhárító, mely nem azért van a házon, mert okvetlenül beült, hanem hogy — beülhet.

— Nem rossz eljárás, ámbár szigorú! — véli Bowring.

— Barátom, — mondja a herceg, — senki sem bánja, hogy fölülről jó a villám; az igazság is onnét száll a földre!

IV.

(A fürgedi béres.)

A Sió mentében mindinkább megegyenesül a dunántúli vidék és mérföldnyiről meglátszik az ember, sőt néha még a kuvasz is, midőn megkeríti a nyájt, mintha maga körül megingatná a légkört, s nagyobbá rajzolódnék a futamodás által, mint a szikra, melyet a gyerek megcsóválván, egész tűzkarikát képez a szem előtt.

A mint a Siónak mezőkomáromi kanyarodásán alul utólszor emelkedik a föld, mintegy kezdete van annak a nagy rónaságnak, melynek vége a baranyai hegyek alá buvik és az a nagy térség a fürgedi pusztán kezdődik oly kövéren, hogy néhanapján a buzkalaszt majdnem úgy kell megtámasztani, mint a szilvafát.

A pusztaszélről belát az utas a nagy síkságra, melyből valami egyenesen fölnyuló ütődik szemébe, mint valamely elhagyott kútágas, melyről a gémet levették, nem messze tőle pedig néhány jármos ökör kérődzik, elhasalván a mezőn.

Négyfogatú könnyű kocsí eredt meg a síkon, s a két bennülő közül az egyik, Bowring úr, rég mondogatja, hogy lát egy elhagyott kútágast; de a herczeg váltig mondja, hogy az lehetetlen, hisz az egész pusztát ismeri, s azon egyetlen egy elhagyott kutat nem tud, s végre arra a gondolatra jó, hogy az ember.

— Lehetetlen! — mondja az angol, — nem képelek mást, mint angolt, ki annyi ideig mozdulatlanul megálljon egy helyen.

— Sajnálom, mondja a herczeg, hogy egyik kisbéresem megbirkózik az érdekes angol nemzettel; mert az csakugyan ember.

— Hisz van az a tárgy harmadfél rőf! — felel az angol — hol fognánk ekkora embert?

— És az mégis ember!

— De hol van a keze, s minő messze esik a váll a fej magasságától! — mondom, hogy az valamely leásott fa.

— Hogy keze nem látszik, annak egyedül oka az a sípujjú ing, mely leeresztve térdig ér; s így a távolban összefut az alakkal, fején pedig másfél arasz hosszúágú süveg van, — ezért esik a váll oly messze a fejtől.

— Áhá!... már látom, hogy csalódik a herceg, hisz most látok egy kis vékony ágat kinyulni legfölül, rajt lóg egy kis levél, s így mégis nekem van igazam, hogy elhagyott fa.

— Téved ön, — az a kis ág a pipaszár, a levél a pipa, mely a süveg mellé van dugva.

— Már nincs más mód, mint oda hajtattunk, — véli az angol, s a kocsis az ugaron keresztül rövid időn beérte az alakot, mely még tíz lépésnyiről is mozdulatlan, s az angol háromszor-négyszer is újabb ragadásba akart kapni, midőn a kocsizőreire csakugyan megfordul egy pölyhős képű legény, leemelve fejéről a süveget, melyen egymásba foly a három betű: H. B. L., — a tulajdonos hercegnek neve, — s a kisbéres szemközt állva várta be a kocsit, jobb kezét hosszú botjára nyugasztalván, a mint előbb oly sokáig egy helyben bámult a mozgó délibábra.

— Hogy hívnak? — kezdé a herceg.

— Kajári Pistának, — felel a béres.

— Enyingen van apád?

— Igenis, kegyelmes uram.

— Mióta vagy itt?

— Már vagy három esztendeje eszem a herceg kenyerét.

— Van-e valami bajod?

— Azt tartom, nem látszik meg rajtam, kegyelmes uram.

— Kijár a béred?

— Mindig helyembe hozza a számtartó úr, még utána sem kell mennem.

— Nem keveselled?

— El tudom költeni, kegyelmes uram; hanem azért a koldusnak is kerül még belőle.

— No, hát isten velünk!

— Hasonlóképen kívánom, mondja a béres.

— Még egyet! — szól a herczeg némi mosollyal, — talán néked is két neved van?

— Nem tagadom, kegyelmes uram, engem itt a pusztán Holvagy Pistának neveznek.

A herczeg mosolyogva fogadta el a végköszöntést, s a kocsist utasítá, hogy a bérestanyáig menjen, mert a mint észrevettük, kíváncsivá lőn megtudni magyarázatát az új névnek.

A mint elfordulának, az angol ekkép szólítja meg a herczeget:

— Én nem igen tudom a német nyelvet, midőn már némileg kedvet kaptam volna, jó társaságom volt, beutazni egész Németországot, hanem az én német nyelvtudományom végképen megbukott, mert megzavart a beszéd mód, a dialektusok különbsége, mely egyes tájakon s országokban létezik. Így én a jónapot «Gut Morgen»-nak tanultam, s Berlinben «Jut Morjen»-t hallottam, odább «Gaud Morj»-jal köszöntöttek, valamivel tovább pedig éppen «Kujd Moring» lett belőle. Megtanultam a magyar nyelvet könyvből, hanem most már kérem a herczeget, vigyen el engem olyan helyre, hol nem úgy beszélnek, mint a hogy én könyvből tanultam.

— Barátom! — mondja a herczeg, — hát nem hallotta ön, midőn ezzel a béressel beszéltem?

— Tudom, mit mond a herczeg, hisz ez nem csoda, a herczegnek minden falujában és minden pusztáján van iskola, tehát a gyermek korán megszokja a jobb nyelvet.

— És mégis úgy van, barátom, nálunk a legutolsó

csikósbojtár is azt a nyelvet beszéli, mit a legelső tudós: nekünk nincsen kétféle nyelvünk, hogy egyikét az úr, másikat a paraszt beszélné, — ez a nyelv oly atyafiságos birtok, melyen valamennyi magyar egyformán osztozott meg.

— Szép, szép! — mondja az angol, értem ezt a kis cselt, a herczeg parasztgatyába bujtatott egy pár íródiákot, kik a különcz angolt minden lépten-nyomon beszéddel tartásák. Kocsis! — szólítja meg az angol a kocsiszt; — forduljon vissza ahhoz a béres úrhoz, ki engem kétszer akar elbolondítani egy nap, — először megáll, mint egy pálmafa, s aztán pedig az én kedvemért kisbérest produkál zsiros ingben és hosszú süvegben s ráadásul oly okosan beszél, mint a lordmayor Londonban.

A kocsi visszafordult s az angol izmos ökleit mutatván a herczegnek, mondja:

— Majd kezet szorítok a herczeg íródiákjával; majd meglátjuk, nem fakad-e ríva egy kemény angolos kézfogástól?

— A mint ön akarja! nevet a herczeg egész a kisbéresig, ki némileg megdöbbent, midőn látta, hogy egyenesen hozzá tartanak, s némileg megbánta, hogy második nevét megmondta, mintha tán az urak annak jelentését kitalálták volna.

A kocsi megállt, a kisbéres lesüvegelte magát.

— Fiam! — mondja a herczeg — ez az úr kezet akar veled szorítani, azért úgy vigyázz, hogy meg ne rírkasson; tehát megfogod te is, a hogy az isten tudnod adta.

Bowring úr leszállt és jól megnézte a fiatal embert, kinek keleti vonásai csak úgy lehettek íródiáké, mint bármely nagyságos úré; azért a meggyőződésért a kéz után nyult, mely a sípújjú ingnek bő száján nem birt akkorra kiférni, mikor az angol már megfogta, összegyűjtvén minden erőt a marokban.

— Na, fiam, — mondja a herczeg, csak bátran, semmit se félj.

— Nem félek én, kegyelmes uram, — mondá a béres, — hanem tessék megmondani ennek az úrnak, ha nem tud magyarul, hogy fogja meg a kezemet.

— Fogom már! — mondja Bowring magyarul, — csak fogd meg te is.

— Nem tudom, hogy tiszteljem az urat, — véli a béres, — hanem jobb lesz majd visszajövet, addig megmondja a nemzetes ispán úr, hogy miért hívnak engem Holvagy Pistának? mondá a béres, némileg visszatürevén ingujját, melyen az izmok perczegve feszülének ki és eléggé meggyőzték idáig is az angolt, hogy ilyen kezű íródiák sem a szárazföldön, sem az angol szigeten nincsen.

Visszahelyezkedék Bowring a kocsiba.

— Nos, mit mond az én íródiákomhoz?

— Ez a ficzkó megfojt egy bikát, véli Bowring, — én, ki egy pár öklözőnek kezéből kiszorítottam a vért, mint egy hitvány czitromból a levet, s im, ez a béres a legerősebb szorításnál azt kérdi: fogom-e már a kezét?

— Tehát hiszi már ön, hogy ezt nem mondva állítottam ide?

— Vigyen el engem az ördög, ha ezt a dolgot értem, ha csak nem vallja a herczeg, hogy e pusztán embereket vet, hogy az országot tiszta fajjal ültesse be.

— Szavamat adom, hogy nem; egyébiránt erről ön ezerszer meggyőződhetik.

— Herczeg! — mondja az angol, szemközt fordulván a herczegnek, — hát ha minden magyar ember ily tisztán beszél és józan eszű, mint e béres, — mit akarnak rajta civilizálni?

— Hagyjuk a feleletet, ez egy olyan fogalom, midőn a csillagászok azt állították, hogy a nap forog és a föld áll; ezt aztán mindenki hitte, és a legelsőt, ki ezt tagadta, sőt az ellenkezőt állította, holta után nem hagyták eltemetni.

— Szégyen, gyalázat!

— Na, na; vigyázzon, ne hirdessen új tant, hagyja meg a nagyvilágot boldog hitében, hogy itt vad nép lakik, különben a próféták sorsára jut; jobb lesz, tegyen úgy, mint egy jó barátom, ki egy egészen új vallást csinált, meg is írta hozzá a bibliát, és mindenütt keres hozzá egy Krisztust, ki az új vallásért meg hagyja magát feszíteni, mert magának nincsen hozzá kedve.

— Ösmer egy embert, ki könyveket tudna írni?

— Igen!

— Adjon nekem alkalmat a herczeg, hogy beszélhessek vele.

— Okvetetlenül találkozunk egygyel.

A könnyű fogat beért a birtok közepébe, hol egy négyszögben képződék ki a lakház, a magtár és istálló, középen a gazdasági szekerek és ekék foglalák el a kijelölt tért, s a hosszú lakház szárnyán a tiszti lak volt, előtte pedig a kíváncsi pusztaiak állták el a helyet, hogy a herczeget láthassák.

A sok közül néhány menyecskefő tűnik szembe, még pedig oly szép, hogy mitsem csodálkoznánk, ha Bowring úr előbbi hitéhez visszatérne, s addig kínzaná a herczeget, míg kivallaná, hogy minden falujából összehordatá a legszebb nőket, hogy alkalmas kiállítással lepje meg Bowring urat, mint egykor Katalin czárnót a festett falvakkal; de mielőtt Bowring úr kétségét kifejezhetné, a herczeg végig vezeté a soron, hogy lássa külön is a csinos nőket, aztán a tiszti lakban mondja Bowringnak.

— Látott ön valaha ennyi szép nőt ily kevés ember között?

— Mára én el vagyok bűvölve, azért magyarázatot sem kérek.

— Na, ispán úr! — mondja a herczeg a tisztnek, — én kimegyek a juhokat megnézni, maga addig tartson magyarázatot Bowring úrnak.

A herczeg elment, az ispán tiszteletteljesen várta a kérdést, mire felelnie kelljen.

— Ispán úr! — kérdi Bowring, — hol szedi össze e gyönyörű népet?

— Nagyságos uram! — kezdi az ispán, — e pusztán kívülem, a tanítón, hajdukon és kovácson kívül csak béresek laknak, — e pusztá hétezer hold egy darabban, tehát a roboterő nem elég, hanem béresekkal magunk műveltetjük. Minthogy pedig a kévéhányás, zsákemelés nem könnyű munka; kegyelmes herczegünk jó bért rendelt, miért aztán annyi ember vágyik ide, hogy a javából is eleget válogathatunk, azaz, hogy meg is válogathatjuk; — s minthogy férfainknál a jó arcz nem hiányos, és majdnem azt mondhatjuk, hogy az erő a szépséggel itt páros, — béreseink mind erősek, és majdnem valamennyi szép is.

— Ezt már értem, ispán uram, — jegyzi meg az angol, — hanem már az asszonyokat csak nem ispán úr válogatja a béresek mellé? mondja tovább az ispánnéra nézvén, ki a kedélyes tréfát mosolygással viszonzta.

— Nagyságos uram, az ilyen dolgokba nem avatkozunk; hanem, hogy asszonyaink igen szépek, az még természetesebb, mint a másik.

— Szinte vágyom az okot tudni.

— Minthogy a béresnek hetenkint csak egy szabad napja van, s akkor is csak engedelem mellett hagyhatja el a pusztát, — a nőtelen legény röstel a pusztából messzire gyalogolni olyan után, ki szegénysége mellett rút is; hanem mivel rajtuk sincs mi kivetni való, — nagyságos uram, biz' ezek csak a szépét válogatják, s ilyenképen népesedünk meg isten jó voltából, — s ha végig nézünk a menyecskesoron, nem azt nézzük, melyik csunyább, hanem melyik szebb?

— Bizony most mindjárt beállok kisbéresnek.

— Legalább lenne párja a mi Pistáknak! nevelt az ispán.

— Jó, hogy mondja, ispán uram, — egy kisbérest találtunk az út mellett, miért hívják azt Holvagy Pistának?

— Éppen arról beszéltem, — szól az ispán, — s ha tetszik, megmondom, hol kapja ő ezt a nevet. Fenyíték alatt él itt uram ez a nép, mely minden nap növeli erejét, de önkéntelenül érzi, hogy ez erő bármennyit szaporodjék, kívét háyni és zsákokat emelni fog egyedül. Minden lépten-nyomon vagy a munka, vagy a hajdú áll utána, egymásközt czivakodni nem mer; hanem esztendőn egyszer-kétszer elkéredzik valamelyik szomszédba vagy búcsúra, vagy vásárra, hogy kedvére kiverekedje magát.

(Bowring úr egybefont karral és mohó élvezettel hallá a beszédet.)

Ez a verekedés nem valami véletlen dolog; rákészül, mint az ünnepre magára s esztendeig vezeti a vágy azon napra, hol az ütlegekben lesz annyi bőség, hogy az egyik fél jóval többet kapjon, mint a másik, és ezt a fölösleget ugyan egy álló esztendeig megemlegethesse.

(Bowring úr öklei önkéntelenül összehúzódnak; hiába, az oroszlán körmeivel születik, és jól esik, ha hírét hallja az eleven húsnak.)

— A mi embereink nem öklelődnek össze jámbor falusiakkal, nem emlékszem, hogy valaha olyant bántottak volna, kit egyedül a véletlen hozott útba kapúsarkon vagy ajtónyíláson, megválasztják az ellent, mint vőlegény a menyasszonyt, hanem egész esztendőnek folytán izengetik, hogy ezt vagy amazt megverik, — sőt intik, hogy oda ne jöjjön, hová ők mennek; de ha mégis eljő, megverik csupa erőpróbálásból, melynek nem annyira harag a vége, mint a becsületes számvetése két kerekedőnek egy évi adás-vevéstről, melyből egyforma szám ritkán jön ki, hanem a fölösleget elviszi valaki, s egyéb mondanivalója nincsen, mint az, hogy ő kapott többet.

(Bowring úr ezt mindinkább nagyobb élvezettel hallgatja, s elképzel egy becsületes boxot, hol a szabályok megvannak, s ha aztán az egyik szemét kiütik, az a kérdés: szabályosan volt-e kiütve?)

— Becsületesen van! hagyá helybe Bowring úr, hanem hadd halljuk, kit szokás megverni?

— Nagyságos uram, — folytatá az ispán, — a mint Enyingről Mezőkomáromon át idejön az utas, Hidvéget éri, hol nem jobbágyok laknak, hanem szabadosok, kik háborús időben katonasorba állnak föl kegyelmes herczegünk zsoldján; békében pedig az egész környéknek megszokott rémei; mert a hidvégi ember, ha lehet, meg nem marad egy kocsmában mással; azért vagy ő dob ki mást, vagy magát dobhatja ki.

(Bowring alig győzi hallgatni, véghetetlenül érdekli, hogy most mindjárt megvernek valakit.)

— Annyira vitték ők már ezt a dolgot, hogy nem köt ki velök senki, tehát kénytelenek odább menni, hogy hírüket, nevüket föntarthassák, — s ezen czélra néhány év óta legalkalmasabbak nekik a fürgedi béresek. Most még azt kell megmondanom, hogy az egész hidvégi népet, valamint a fürgedi béreseket is egyedül egy képviseli, — ha ez a kettő azt izeni egymásnak, hogy itt vagy ott megveri, annyit tesz, hogy az egész hidvégi falu és minden fürgedi béres, a ki csak nőtelen, ott leszen.

— Talán el is unta már nagyságos uram, inkább elhagyom.

— Meg ne álljon, az istenért, inkább nem eszem, vagy még éjszakára is itt maradok.

— Ha addig van, hát elmondom a többit is. Malom nem lévén a pusztán, a mezőkomáromi malomban szoktunk öröltetni, s e czélból majdnem minden héten megyen föl egy béres-szekér örleni valóval, s egy béressel tíz asszony is megyen a malomba. Midőn a hidvégi hidnál átmennének, a hid alatt okvetetlenül

ácsorog öt-hat hidvégi szabados, köztök pedig legtöbbszőrvalami csúfnéven Meddig Józsi nevezetű ember.

— Ezt már ösmerem! szól bele az angol.

— Megállj! szólítja meg Meddig Józsi a bérest, s aztán a szekéren üldögélő asszonyok közül egyiket megkérdi:

— Van-e még Fürgeden eleven ember?

— Hogy ne volna — felel valamelyik élesnyelvű béresasszony, — a ki haldoklik is, megeszik tíz gombócot, — azért örletjük ezt a tenger sok buzát.

— Hát egy kis pecsenye kerül-e melléje? kérdi gúnynyal a hidvégi.

— Pár számra vágják nálunk az ökröt, — de van is ám erő, — három kévét kap föl egy villára a mi emberünk, pedig két kéve tesz annyit, mint egy hidvégi ember, — nyelvel az asszony — fél ember pedig a ráadás.

— Ki mondja azt? kérdi foghegyen a hidvégi.

— Mind azt mondja — lón a válasz, — hanem Holvagy Pista még a negyedikkel is megszerzi.

Ennyi aztán már untig elég, a hidvégi halfogó már nem állhatja; hanem azt mondja:

— No hát, néném asszony, megmondja annak a Holvagy Pistának, hogy ott leszek az ozorai szent istváni búcsún; hanem be ne jöjjön, vagy megmondja az ispánnak jó előre, hogy a hatökrös szekér a kocsmá előtt álljon, hogy legyen min haza vitetni magát.

— Megmondjuk, öcsém uram, ne búsuljon, majd az izenetet meg a másik fordulóval hozzuk meg.

Ezzel elválnak, az asszonyok megörletnek, hazamennek, az izenetet elmondják, s midőn megint a malomba mennek, már megvan az izenet.

— No, mit izent Fürgedről Holvagy Pista? kérdi a hidvégi.

— Csak azt izente, mondja a multkori asszony, hogy köszöni kelmednek jó akaratját, — hasonlóképen minden jó kívánsággal van, azért izeni is, hogy a hidvégi

felcsért, meg a vizes lepedőt elvigyék az ozorai búcsúra, — arról aztán ne búsuljanak, hogy hiába vigyék, mert majd mindenikbe raknak egy embert a fürgediek. Ezt izente Holvagy Pista. Minden jót!

— Így megyen az izengetés álló esztendeig össze-vissza, néha aztán útközben meg is szaporítják; no de nem veszi senki számba, a hány szó, annyi ütleget bizonyosan kerül; ki páros, ki páratlan, csak ember legyen, ki ezt kiállhatja.

— Mikor van ez a búcsú? kérdi Bowring.

— Éppen holnap lesz, nagyságos uram, felel az ispán az ajtó felé nézvén, minthogy a herczeg már visszajött, s bejövet azt mondja az ispánnak:

— Holnap szent István-nap, ispán úr, el ne mulassza bemenni Ozorára, hogy a búcsún valami rendtlenség ne történjék.

— Ott leszek, kegyelmes uram.

— Még én is! mondja Bowring.

— Nem unja el ön magát ilyen falusi ünnepélyen?

— Gondoskodtam élvezetről — mondja a kérdett — el nem maradnék ezért a pusztáért.

A herczeg nem kételkedék, hogy az angol valami szokatlant akar látni, tehát nem akadékoskodék, hanem kívánsága szerint a pusztán hagyá.

Egész estig beszélteté magának a különböző kalandokat, későn este tért csak nyugalomra, s mint a gyermek, egész örömmel ébred föl a másik napra, mely Hidvégen és Fürgeden ezen szóval üdvözlöztetik:

Ma van az ozorai búcsú!

Reggel korán fölkelt az angol, s még ekkor látta, mily ünnepi szín van a pusztán, midőn a kisbéresek fehér patyolatingben és gatyában, feszesen testhez szoruló, apró gombos mellényben járták át a nagy udvart, miközben egy sárgavörös tarkájú kendő a mellény gombján megerősítve s oldalt a zsebbe tűzve lobogott a lépések után.

A nagyszájú ing fehér felhőként lebbent meg, s a

nagy tisztaság szokatlan méltóságot kölcsönzött a választott magas alaknak, mely után az öreg asszony is elgondolkodott egyet, hát még a fiatalabb!

A sok készülődés után a nőtelen legények vagy huszan összegyülekeztek, mit a hajdú már bejelentett az ispánnak, ki a legénységet ezzel a szóval ereszté el:

— Legények! a szent misén minden ember jelen legyen, s meg ne próbálja valamelyik, hogy izgágát csináljon; mert akkor én is ott leszek ám.

— Nem lesz panasz! mondja egy a többiért, s a nyalka csapat megoszlék, hogy ki-ki akkor menjen, mikor kedve tartja.

Készen álltak a megnyergelt paripák, Bowring úr az ispánnal lóháton ment be, hogy így tetszésük szerint követhesse a pusztaiakat, kik különvált csoportokban tarkázták meg a nagy országutat, mely a pusztán keresztül a faluba vezetett.

Egy férfi ment elől, utána egy asszony, míg utánuk jóval hátrább egy legény s egy leány, hanem olyan-képen, hogy az útnak egyik szélén a legény, másik szélén pedig a leány ment oly következetesen, mintha kimérték volna nekik az utat.

— Az első — mondja az ispán Bowring úrnak — házaspár, a férj elől megyen, utána pedig a nő, férjének dolmányát vetvén vállára, s a széles országúton nem lép férje mellé, hanem szüntelenül utána megyen, s a mit a férj elől beszél, ő azt a második sorból hallgatja, s onnét felel vissza. Ez itt megmáshíthatlan szokás — folytatja az ispán, — míg jóval hátrább egy nőtelen legényt látunk az út szélén, s vele átellenben egy leányt, nem mintha gyűlölnék egymást, sőt tán éppen az ellenkező az igaz; de jaj volna a lány hecsületének, ki a nagy országutat közbe nem ejtené, mint hogy a nagy pusztán oly messziről meglátszik az ember, s ezen szokás által védettebb az erény, mintha az anya szeme nyomról-nyomra kísérné a leányt. Szent szokás ez uram, s egy meg-

sikamlott erkölcsöt példának okáért nem tudnék elmondani évtizedek óta, s éppen ezért nem aggódik az apa, hogy lányát magától elereszsze; mert mint a nyitott könyvnek legelső betűje, oly tisztán kilátszik az ember a távol rónaságból.

Az angol nyugodtan hallgatta a beszédet, s egyet körülnézett a nagy pusztán, hol még akkora magasság sem látszik, melyre egy emléket tehetne le e tiszta gondolatnak, ha csakugyan elvetődne erre még olyan, ki itt vad szokást keres, holott oly tiszta az erkölcs, hogy a nagy világ civilizálójára nem méltó rá, hogy mezetlen lábbal és földetlen fővel lépjen e térre, hol még a kereskedés tanyát nem vert, de az erkölcsöt sem tette portékává senki.

A síkságból mintegy visszafelé mentek és néhány ritka szálfá között leereszkedék az eddig nem látott erdőnek mélyébe, melyből egy erős kanyarulat nagy mélyedéseken át Ozorára vezette a két búcsúi vendéget, kik a vendégszerető pap udvarán szálltak le a lóról. Összesereglett a vidéki népség, megkondult a harmadik harangszó, s a hívők áhitattal léptek át a szent küszöbön, tisztelni a legelső magyar királyt, kit a vallás megszentelt, s a buzgó nép közelebb hiszi magát az éghez, mikor édes magáét maga fölött látja.

Az imaházból kihallik a buzgó ének, és szinte fölnéz az ember az égre, hova fölfelé tör a buzgalom, s elgondolja a magyar ember: Igazságos az isten, — s nagy áldást készíthet ez nekünk, hogy oly sokáig kell érte könyörögnünk!

Mise után szétment a búcsú-nép, vendéglátó házakban ülven meg az ünnepet, — s egy-egy banda lepte meg az úri házat, egy-két órára helyrerángatván a kedvét a búsuló magyarnak.

A tisztelendő úr asztalát sűrűn körülülte a vendégsereg, csak egy hely maradt üresen legfelül, Bowring úré, ki a kocsmában ül egy nyári kabátban, lovagló-

sapkában, s készebb elkoplalni három nap, mint hogy az ozorai verekedést elszalaszssa.

A kocsmáros egy kis ajándékért a bormérőbe eresztette, hogy minden alkalmatlanság nélkül élvezhesse a látványt, mire nem igen sokáig kelle várakoznia; mert valamint a rémek órája, lassankint ez is elkövetkezett.

Délutáni egy óra felé felhőként tódult be egy fiatal csapat, élükön Meddig Józsi lépett a kocsmába, s a legkényelmesb helyet kiválasztá magának, hogy embereit, mint vezér a hadsereget, végig lássa, egyszersmind elől legyen, s hogy a cigányhoz közel legyen, mert hiába, ő a vezér, őt illeti meg a tisztesség, hogy ő mulassa magát a cigánynyal.

A kocsmá tágas volt, legalább elég tágas arra, hogy észre ne vegyen senki egy alakot, mely az ellenkező zugban a padon végig feküdt be a falnak, a nélkül, hogy akár a mulatók zaja, akár a zene megfordíthatná a padon, hol már jó ideje lehet, de senki sem kívánczott az általa elfoglalt helyre, s magának, úgy látszik, kevés kedve van azt elhagyni.

Megindult a jó kedv. Egyéb nem hiányzék, csak az, hogy a búcsú Bowring úr várakozásának megfeleljen, azaz: hogy a légyott el ne maradjon; de nem is maradt el.

A nyitott ajtón meghajolva lép be egy hosszú süvegű béres, utána vagy öt. Az első, kit nem szándékunk máskor szerepeltetni, nyers hangon kíván jó napot a kocsmárosnak, s olyanformán néz körül, mintha senki sem volna a kocsmában, pedig Meddig Józsi olyan lármát vert egymaga, hogy az ablak is megnyilott bele; de a béres mégis azt mondja:

— Kocsmáros uram, adjon bort, legalább ne unja el magát az ember a kocsmában, ha maga van.

— Debz' van itt más is! — szól a kocsmáros, a kikészített meszelyt a hidvégi vezér mellé helyezvén, — nem látja kend, hogy a hidvégiek is itt vannak?

A béres előbb ivott a borból, pajtasait is megkínálta, s még azután mondja:

— Nem is vettem őket észre!

Bowring úr nagyobb élvezettel nézte ezt az előjátékot, mint a szatmári ember a komédiát, midőn a medvét várta, s a bormérő nyílásán kidülleszkedve, mint egy elsőemeleti páholyból nézte a drámát, melyben két hős küzdelme kezdődik.

— Öcsém, tán hályog van a szemedben, — gúnyolódik a hidvégi — itt van ám a hidvégi felcser (ez czélzás), nem lenne jó, ha szemedet a tenyeredbe adná?

— Már én majd csak így is hazatalálok az éjjel — mondja rá a béres egykedvűen, leülvén az asztal mellé, jó közel, majdnem szomszédnak Meddig Józsi mellé.

— Azt gondoltam, öcsém, hogy szekéren mentek haza, gúnyolódik amaz.

— Már ha tudtuk volna, hogy itt lesztek, tán csak eljött volna utánunk a szekér.

— Pedig eljöttünk! mondja hegyesen a hidvégi szabados.

— Nojssz, mi sem maradtunk otthon! — felel a béres.

— De látlak.

— Én is! — lőn ismét a kurta válasz — midőn a kocsmáros megint bort tett a vendégek elé, Bowring pedig azt kérdi a kocsmárostól, ki a bormérőbe visszament:

— Úgy látom, hogy ez egyik sem mer a másikba kapni.

— Dehogy nem, uram, — dehogy nem, — lesz itt mindjárt olyan verekedés, hogy darabokra szedik egymást: csakhogy, uram, ennek is megvan a maga módja, még pedig az, hogy ezeknek idáig nem volt még igazi okuk a verekedésre az izengetésen kívül, — tehát most csak ürügyet keresnek, hogy egymásba

kaphassanak, most idáig csak kötődnek; végzi be a kocsmáros, lemenvén a pinczébe, s magára hagyván az angolt, ki megint a párbeszédre figyelt.

— Hát azt mondd, hogy látsz? kérdi a szabados a bérest.

— Persze, hogy látlak!

— Azért kérdem, — mondja amaz — hogyha hályog van a szemedben, inkább közelebb jöjök hozzád, — folytatja a szabados, közelebb csusztatván könyökét az asztalon s minthogy a béres is már könyökre támaszkodék, a két kéz olyan közel volt, hogy egyik a másik szemét könnyen kiüthetné.

— Talán megférnél egy helyben, öcsém? — kérde a béres, könyökét jól felfeszítvén, mert ládd, én odább nem megyek.

— Hát ha odább mész? — véli a szabados.

— Nem hinném! — mondja a béres egy helyből, mire a másik már oly közel csúszott, hogy könyöke megérinté a bérest.

— Hozzám ne értesd többször a könyöködöt, mert aztán előkérheted a vizes lepedőket! — mondja a béres, mire a hidvégit egyike saját pajtásainak egy kissé meglöki s ekkép a béres könyökét eltaszítja az útból, mire aztán vége a diplomáciai tárgyalásnak, és elszül az első ágyú, azaz, a béres úgy löki mellbe Meddig Józsit, hogy az rögtön a falhoz csapódik, ha éppen a másik hidvéGINEK feje közbe nem keverednék, mely aztán olyant ütött a falon, hogy a fal is egészen megveresedett, — csak hogy a természettudósok már akkor is haladtak annyira, hogy ez a csudatétel csak annyi-ből tulajdonítható a hidvéGINEK, a mennyiből a vér nem a falból, hanem az ő fejéből ázott ki.

Főlegyen esedett erre a hidvégi vezér, s mielőtt az ütleget következne, harsány hangon mondja:

— Na te, konvencziós cseléd, puhára verlek ma, azt elhiheted, azért hagyok még egy «Miatyánk»-ra való időt, hogy szó nélkül ne menj a másvilágra! Fenyege-

tódzék a hidvégi, egy nagy ólmos gyűrűt keresvén elő mellénye zsebéből, mi abban az időben tiltott viselet volt, s míg azt kis újjára húzta, mintegy időt hagyott amannak, mintha azt csakugyan nagylelkűségből tenné; de a béres sem hagyta használat nélkül az időt, sípujjú ingét fölszedte s karja körül gyűrte, az egyik ujj alól egyszersmind egy kurta furkós botot szabadított ki, melylyel, kis körben megcsóválva, elegendő kemény ütésekkel osztogathat az ember.

— No hát; a ki herköpáterod van, — lármázott a szabados egész dühvel, — hadd veszlek kézre benneket, — mondja kitorve többedmagával; de mielőtt a többi oldalt kerülhetne a béresnek, az hátulsó lábára veté testének terhét, aztán az egyik oldalasnak feje felé czélozván, mire amaz fejét védené karjával, addig a béres a kurta bottal olyant vágott a lábszárra, hogy az oldalt levő a földre rogyott.

— Ez szabályos ütés volt! — kiált Bowring, kit észre nem vevének a nagy lármában, hanem azért ő nem szűnt meg tudományos szempontból is megrostálni a dolgot, az illetők pedig egymásután szolgáltatták az anyagot, nagy erővel vagdalván egymást a földhöz, mintha az egésznek jó részét fekve kellene elvégezni, nehogy oly hamar kifáradjanak.

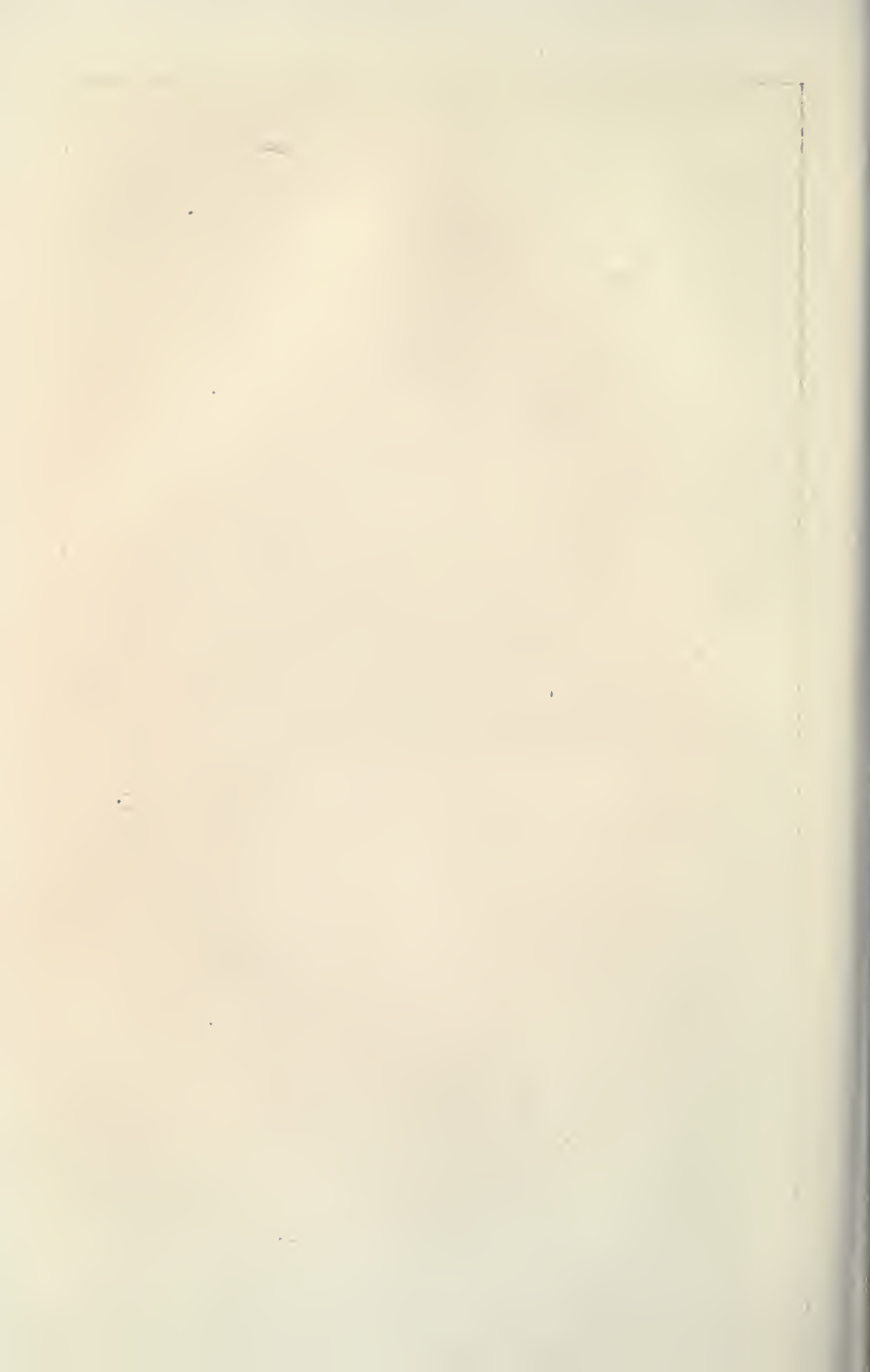
— Csak a fejét, ott nem sántul meg — hallék a kiáltás.

— Ne sajnáld, nem apád! — mondja a másik, csak-hogy a fölkapaszkodók helyére megint új embert vernek földhöz, a kocsma ablakain pedig meggyűlik a bámészkok serege, az ajtón állók pedig csak annyit segélnek a dolgon, hogy egyik vagy másik fejbe vert embert kiviszik a kúthoz, hol addig mosogatják, míg újra bemehet, folytatni a munkát.

A béresek mise után megszéledtek a vásárban, s ez a négy-öt bármily hosszan tartja a helyet, lassankint kifárad, csak az bírja még őket lábon tartani, hogy parasztszokás szerint az eddigi vezér elkiáltja:

A béres sem bagyla használat nélkül az időt.

— Vesd nekem a hátadat! mire a többi hirtelen él az óvatossággal s új erőt gyűjt a védelemnek e módjából, mely Bowring úr méltánylását tökéletesen megnyeri, szabályosnak ösmervén az egész verekedést, legkisebbet sem törődván azzal, hogy fáj-e az ütleg, vagy nem?

Egy-egy béres rohan be a verekedés hallatára, de a többes szám még mindig nevezetes előnyben van, s a kocsmáros félvén a rosszabb következménytől, meg-súgja Bowring úrnak, hogy bemegyén a paphoz, hogy a fürgedi ispánnak a dolgot megjelentse.

Elment, visszajött a kocsmáros, de nem jött véle az ispán, és Bowring úr is már szívesen hajlott a béresek mellett kelni részültre.

— Nos, kocsmáros, — kérdi Bowring — benn volt az ispánnál?

— Igenis, megjelentém, hogy a béreseknek most mindjárt végük lesz.

— És mit felelt az ispán?

— Azt mondá, uram, hogy úgy kell nekik, miért hagyják magukat.

A verekedés már végső végét, a legrútabbat érte meg, ekkor ordítja el magát az egyik a béresek közül:

— Hol vagy Pista?

— Itt vagyok, — mondja a fal melletti padon nyújtózkodó alak, fölgyűrt ingujjal rugván föl magát egyenesre, s egy kurta hidvégi legényt derékon kapván, a csoporton át az ajtón kivetette, mondván:

— Félre az útból, kölyök, — mert majd lábadra lépnék, aztán ríva fakadsz.

Pedig a fiú alig lesz már húsz esztendő, daczára, hogy nem bírt tovább kapaszkodni ki a csizmájából, mint öt láb.

Bowring úr megismerte most a tegnapi kis bérest, valamint egyszerre megmagyarázá önmagának, hogy őt csak végső veszedelemben hívják elő, s azért neve-

zék el: Holvagy Pistának, csak az a kérdés, hogyan végződik el a dolog.

A hidvégiek megálltak egyet a czivakodásban, s addig maradt annyi szünet, hogy a béres főnhangon mondhatá:

— No, Józsi... kiált a hidvégi vezérre, — már most én is itt vagyok, most már nem te mondod meddig, hanem majd megmondom én! — szólt harsányan a béres, megfogván két hidvégit egyszerre, s nagyot kiáltván egyik pajtására: Tedd be az ajtót, hogy ki ne mehessenek, majd kiadogatom őket az ablakon, van-e ott kinn vizes lepedő?

A cigányok rémültek el legjobban, de már nem mehettek ki, s a boldogtalanok egy sarokban huzódtak össze, egyiránt féltvén a nemes hegedűt, és azt, ki azon hegedülni szokott.

Megváltozott a harcznak egész alakja, most kezdődött még az igazi kévehányás, mert már néhányat löktek ki az ablakon, míg bent elszánt birkózás kezdődék, hogy ölbe lehessen kapni a legényt, és így az ablakra kerülhessenek vele.

Meddig József, mielőtt a nagy gyűrűt halántékához mérné Pistának, ez elkapta az esésben levő kezét, s egyet csavarván rajta, térdre zuhant a dühös szabados, s tarkón ütven őt a béres, elfeküdt a földön, de a béres láb alá vette, hogy megérezze, ha föl akarna kelni, míg ő egyúttal segíti az ablakon kírítani a többit.

A megvert szabados eszén volt még, s érezvén a megveretést, földön fektében bicskáját szedte elő, hogy egyet kerítsen vele a béres ozombján.

Észrevette ezt a remegő cigányok közül a primás, minthogy közelében hevert a szabados, kinél a muzsika ára a mai napra már úgy is elveszett, hirtelen lehajolt, s a szabados kezébe kapaszkodott, s tág torokkal bögte a béresnek, hogy kapja el a lábát.

Bowring úr elrémült, — látta, hogy a szabály már

megbukik, s hogy a felbőszült embert a béres most már nem fogja kimélni, hirtelen kirohant a bormérőből, és lélekszakadva rohant a paplakba, hol az ispán úr éppen most fogta el a pap pagátját.

— Ispán úr, — ispán úr! ... kiáltja Bowring — jöjjön hamar, a fűrgedi béresek most mindjárt agyonverik a hidvégieket.

— De az már nem lehetetlen! — mondja az ispán ijedten, azonkívül pedig földhöz vágta a kártyát, s kalap nélkül rohant előre, utána pedig az angol s a bormérőben sikerült beérnie, hol az ispán messziről kiáltja, éppen midőn a béres ölbe kapta Meddig Józsit, hogy úgy vágja a falhoz, hogy holnapig ott ragadjon.

— Nem volt még elég? mondja az ispán.

— De már elég volt! mondja Pista oly nyugalommal, mintha kévét hányt volna, s a szabadost mint egy ölbeli gyereket eresztvén le a földre, honnét még azután is alig birt a kegyetlen ölelés miatt egyenest megállni.

Az ispán nem szólt többet, a béresek egész egyszerűen mondták:

— Csöndes jó éjszakát kívánunk mind közönségesen! S ezen szóval eltávoznak, csak Holvagy Pista mondá a czigánynak:

— Megküldöm az árát a muzsikának, — s talán az emberséget is meg tudom még egyszer hálálni!

★

A béresek után Bowring is elment az ispánnal, kit ekkép szólított meg:

— Uram, furcsa nép ez a magyar!

— Higyje meg, nagyságos uram, szeret ez a magyar engedelmeskedni, ha tudja, hogy olyan ember parancsol neki, aki tudja: mikor kell parancsolni.

— — — — —
Mikor Bowring úr az ispánnal azon részére ment

a falunak, hol a fürgedi út a hidvégitől oldalt válik, látták a két csoportot eltávozni, — a béresek szótlanul, a hidvégiek közül azonban hallatszék Meddig Józsinak éles hangja:

— Lesz még ozorai búcsú!

— Itt leszek! kiáltja vissza Holvagy Pista, kinek nevét ime megmagyaráztuk ma.

Mielőtt azonban az ozorai búcsúnak napja elkövetkeznék, beleszólt az idő a történetbe, s embereinkkel máshol találkozunk.

V.

(Völégény áll a házhoz.)

A Siónak másik oldalán van egy becsületes komposzszesszorátus, azaz hogy van több is, hanem az egyikben élt ebben az időben nagyságos Baltayné asszony, leányostól, ki anyjának özvegy napjaiban egyedüli boldogsága lón, ha tudniillik maradt még annyi idő, hogy véle néhány szót válthatott; mert a nagyságos asszony korán özvegyen maradván, úgy beleszokott a gazdaság vitelébe, hogy hétköznapi még a csizmát is föl húzta, és a Sió melletti kaszásait még a csádében is fölkereste, ha valamiképp azt gyanítá, hogy az árnyékban hüselnek.

— Ettél-e már, fiam? kérdi a meglepett napszámost.

— Igen is, ettem, nagyságos asszonyom! feleli a meglepett ember.

— Jó volt az étel?

— Hála istennek, biz az jó volt.

— Hány gombóczot ettél meg, édes fiam?

— Azt tartom ötnél kevesebb nem volt, a mi egyre jutott.

— Egészségedre váljék, édes fiam! — szól a nagyságos asszony, — hanem ha a vendégség tetszésedre volt, hát jó lesz megfogni a kaszát, mert máskor imádkozva sem eresztlek földemre.

Nagyot vörösödött a napszámos, és szégyenkedve nyult a kaszavágás után, egy fogás helyett kettőt is vágván, hogy a nagyságos asszony egyebet ne mondjon.

Hazament a nagyságos asszony, megnézte a ház környékét, mely mindenütt oly tiszta volt, mintha husvétnapra söpörték volna össze, nem lévén senkinek megengedve, hogy ott engedelem nélkül való dolgot cselekedjék, kivéven egy bakszarvast, mely néha órahosszat összenyargalászt a majort és a kastélyudvart, megállván közben az erkély előtt, honnét nyalánk alamizsna hullott alá a torkos állatnak, — csakhogy úgy elszemtelenkedte magát néha, hogy addig meg nem izlelt semmit, míg a fiatal úrhölgy le nem jött, s át nem ölelé sudar nyakát, s így nem kínálá saját tenyeréből a büszke állatot.

Minden nap tiszta piros szalagot kötött a szarvas nyakára, honnét lepirosodván, messziről megláttatá, hogy a kegyencz nem valami kóbor erdei vad, hanem emberek között élő, elkényeztetett állat, mely a kényelmet, s az emberek látását annyira megszoká, hogy valaki elől megfutamodni nem igen szokott; pedig szívesen kiugrott a kapun s néhány óráig is elkószált a határban, hol őt már minden ember ismeré.

Midőn az úrnő lejött, óráig elkísérte őt a nagy angol kertben, — néha meg-meglódult, és átnyargalá a körüleső tért, vagy aztán megjuhászkodva, mint valami kezes bárány, járdalt az ifju hölgy után.

Mielőtt az ifju hölgygel találkoznánk, maradjunk a nagyságos asszonynál, ki ma minden egyéb dolgot láttatlanban hagyott, hogy a várt vendéget fogadja, ki ugyan éppen egy kőfalköznyi távolságra lakott, de mégis oly távol estek egymástól, mintha előbb a világot kellene megkerülni s akkor is egyszer legalább eltévesztenék az utat.

A Baltay-családnak volt egy öröksége, mely fiúról-fiúra szállt, — egy elátkozott pör, mely minden Baltaynak életéből kész tisz esztendői pörölt ki, — ha-

nem ennyi haszontalanul elvásott esztendő nem volt elég arra, hogy valamelyik Baltay megérte volna végét.

E pör okvetetlenül a kisebbik ágak tönkrementével végződött volna, hanem midőn a végsőre kerülne a dolog, egy vagy más közbejött érdek megállította a feleket, kik aztán tíz esztendeig ismét megnyugodtak, míg tudniillik ismét megbolondult valamelyik, vagy lócserénél, vagy kölyökkutyán, s kitört a háború újra s addig czitáltatták egymást, hogy a megyei esküdt két lovat tartott csupán a megidézésekre, megintésekre, míg ismét valahol összebékéltek valamely jó-fajta csikón.

Ezen tusakodások közt azonban a pör annyira megérett, hogy jelen nemzedékünknek már kevés tenni valója volt, az ifjabb ág keményen lőn ostromolva s megérzé, hogy lába alatt inog a föld, ha az öregebb ágak most már egészen végső ivadéka haszontalanak nem vélné a munkát.

Tíz év óta hallgat az öregebb Baltay, — az ifjabb ágon levő egyetlen öcscsének meghalálózása keményen szívéhez ütődött, s a prókátorok bármennyire nyaggatták, nem akart a pörbe elegyedni.

Végre nagyot gondolt, saját testvérének fia egyedüli örököse lévén roppant vagyonának az öregebb ágon, tíz évi hallgatás alatt, addig-addig nézett a szomszéd udvarra, melynek minden tyúkját megismerte, hogy Baltay nagyságos úr ekképen gondolkodott:

— Nekem öcsém van, a sógorasszonyomnak lánya, ez a mennydörgő mennykő nagy pör egyszerre végét éri, ha ezt a két fiatal cselédet egymás mellé állítom! mondja magában, s kikiált a hajdúnak, hogy a nagyságos asszonyságot tiszteli, ha terhére nem lesz, ebéd után három órakor tiszteletét teszi.

Megjött az izenet, hogy a nagyságos asszony mindenkor igen szívesen látja, s a mondott időben elvárja a nagyságos urat.

— Az aranyos mentémet! — mondja a nagyságos úr.

— Tessék parancsolni! — kérdé a hajdu a szokatlan dolgot.

— Az aranyos mentémet!

— Kiporoltam igenis! — mondja a hajdú — útját akarván állni a különös készülődésnek.

— Hát még harmadszor is mondjam, hogy adja kend ide az aranyos mentémet?!

— Nincs ám ma vasárnap! — okoskodik a goromba hajdú.

— Hát kend, nagy fülű — riad föl az úr — hova megyek én most?

— Nagyságos Baltayné asszonysághoz; — csakhoggy úgy is tudom, hogy a nagyságos asszony kineveti a nagyságos urat, mikor egyszer aranyos ruhában megy oda, máskor pedig annyi papirost szegeztet a kapujára, mintha sárkányon akarná fölereszteni.

— Nem érti kend a dolgot, — véli a nagyságos úr, — adja ide mentémet.

A hajdú nagy későn előadogatott mindent, s urát addig rángatta, míg a mente ráfért, hanem midőn ezt is elvégezte, azt mondja:

— Ne mondja a nagyságos úr, hogy ezt is meg nem tettem, hanem már most fölmondom a szolgálatot.

— Elment a kend esze?

— Még nem ment el, — véli a hajdú, kulimászos bajuszát megegyengetve, — hanem attól félek, hogy elmegy!

— András! kend vagy sokat ivott ma, vagy keveset. Mi lelte kendet?

— Csöndességben akarok élni vénségemre, — mondja a hajdú — s minthogy a nagyságos úr a szomszédka megy, azt tartom, hogy onnét pör nélkül nem jön haza, — akkor aztán András fusson kend ide, — András fusson kend oda! zsörtölődik a hajdú, s magát végig nézván, mondja: már pedig uram, ötven esztendeje szolgál engem ez a két láb, aztán ha nagyon megszalasztom őket, attól félek, előbb kifutnak velem a világból, mint akarnám.

— Na, legyen kendnek esze! — nem veszekedni megyek, hanem, ha lehet, megcsinálom az örök békességet, — egy házasságot gondoltam ki!

— Mit gondolt ki a nagyságos úr?

— Egy házasságot! — mondja bizalmasan amaz — még pedig oly boldogsággal, mintha esküvőre menne.

— No hát akkor ne is menjünk odább, nagyságos uram, hanem itt a kréta: egy esztendőre ötven forint meg a ruha, — ezt éppen a mai napon megszolgáltam, az új még rajtam sem volt, hát nem vásott, — a pénzből adott nagyságod a simontornyai vásárkor öt forintot, a komáromi bucsúban tizet, — a kiliti bucsún huszat, ez annyi, mint harminczöt, — tegnap tizet, ez éppen negyvenöt forint — marad még öt forint, ha adja, jó, ha nem, hát abban sem halok meg, hát jó egészséget kívánok!... legyen boldog a nagyságos úr!... — mondja a hajdú elnehezülten — ... ha a nagyságos úr ilyen nagyot akar botlani, hát jó, én leveszem róla a kezemet... de én meg nem maradok olyan házban, hol az asszony is olyanképen akar úr lenni, mint a férfi, vagy még tán több is; ezt én nem szoktam meg, de nem is szokom!

Mindezt oly hamarjában elmondá a hajdú, hogy Baltay úr nem bírta megállítani, hanem midőn aztán a hajdú lelke elnehezedett, akkor mondta:

— No András, legyen kendnek esze, — hisz nem én akarok megházasodni, hanem az öcsém!

— Hát mért nem szólt a nagyságos úr elébb? — véli a hajdú, a krétát letörölvén az asztalról.

— Lehet is kend miatt szóhoz jutni! — lármázik a nagyságos úr. — Illik is itt hagyni az embert, mi-kor már harmincz esztendeig van kend a háznál.

— Jól van hát no! — csitíttatá a hajdú — hanem ha nekem még egyszer előkéri a nagyságos úr a pro-czeszsust, akkor aztán meg nem marasztanak ám a háznál.

Nem adott feleletet a nagyságos úr, hanem midőn

a hajdú addig húzta-vonta rajt a ruhát, hogy már nem volt mit igazítani, akkor mondá:

— Na most már elmehet!

Baltay úr erőteljes ember lévén, a nádpálczát csak kézbevalónak vitte, s büszke tartással ment végig az egyik udvarból a másikba, hol minden ember megsüvegelé már messziről, s a kit megilletett, megpróbálta megcsókolni a kezét.

Fölment a tágas lépcsőzeten, hol mindenféle bolondul faragott állat bámészkodott a lépcsőzet mellett s Baltay úr lassan lépegetett, mintha a rég nem látott alakok számon kérnék tőle ezt a látogatást; azonban sokkal derültebb hangulatban volt, mintsem, hogy szemrehányásokra gondolni akarna, tehát fölment, megczirogatá az állatokat, hogy ily rég nem látogatta meg őket, aztán pedig az előszobába nyitott.

A nagyságos asszony cselédje ajtót nyitott, s a nagyságos úr megvakarintá csizmája hegyével a padozatot, fejét nagy tisztelettel meghajtá, s a házi asszonyhoz közeledett, ki sötét selyembe öltözötten néhány lépésre eléje jött.

— Hol is hagytuk el a szót? — kérdi Baltay kedélyesen akarván elűtni a tíz esztendei haragot.

— Már nem emlékszem rá. — Mondja a házi asszony bizalmas arccal.

— No hát ha elfelejtettük, sohase jusson eszünkbe.

— Adja isten! — kívánja az úrnő, mintha nem egészen hinné, hogy elfelejtett mindent.

— Kezet rá, hugomasszony, — ha aztán kezet adott, megmondom, miért jövék ide?

— Itt a kezem, kedves urambátyám! ... — mondja az asszony, oda nyujtván kezét, — nem olyan puha most, mint akkor, midőn istenben boldogult uram, Baltay Sándornak az oltár előtt nyújtám; mert azóta én vagyok ennél a háznál utolsó cseléd; mert a többi tudja, meddig szegődött, — nekem pedig addig van maradásom, míg a prókátorok ki nem pörölnek.

— Ne is hozzuk elő hugomasszony; mert aztán mégis eszünkbe jut, a mi tisz esztendő előtt utolsó szó volt, — pedig az is tiszta kár, hogy eddig össze nem békéltünk.

— Hát mi jót hozott urambátyám, az én özvegyi hajlékomba?

— Áldást, békességet, — mondja amaz — látja hugomasszony, hogy parádéban jöttem.

— De prókátort nem hozott, urambátyám? — kérdi a nő — különben azt hinném, hogy én leszek a vendég, s nem urambátyám.

— Prókátort nem hoztam, hugomasszony, hanem ha kell, hát a papért mindjárt elküldök.

— Nem értem, — mit mond urambátyám!

— Nem várakoztatom kedves hugomat; mert még azon gondolatra jöhetne, hogy vénségemre jött meg a bolondom, hanem ha tetszik, vágjuk ketté a pört egy házassággal.

— Ezt sem értem! — mondja a nő.

— A hugomasszony kis Etelkája, meg az én öcsém, ha összekerülnének, minden prókátort kitörülnének a pörből, aztán vége lenne a hosszú komédiának.

— Kedves urambátyám! megkérdezte öcscsét?

— De majd az orrára kötöm a lánczhordtának, — pattant fel az öreg — tudok én annyit hegedülni, hogy az úrfit az én nótámra tánczoltathassam meg.

— Akkor nem az elejéről kezdtük a dolgot, urambátyám, s ha a gyermekek nem szeretik egymást, az lesz ám még a czifra pör, mikor a prókátorok helyett is a férj és feleség czivakodik az egész élet folytán.

— Majd összetörődnek! — véli Baltay.

— Hát urambátyám mért nem próbálkozott meg egy asszonynyal?

— Sok én rajtam az igazítani való, kedves hugomasszony — aztán olyan vagyok én, mint a vas, nagyon rá kell ütni, hogy más formája legyen.

— Lám, lám! — urambátyám is csak Baltay — a

szűk csizmáját mással akarja elviseltetni, aztán nem is kérdi, hogy a másik elviselheti-e?

— De hátha szereti a leányt?

— De hátha nem szereti, urambátyám — erre is meg kell ám felelni, — utóbb pedig még az a legfőbb kérdés, hogy egymást szeretik-e?

— Jaj, de sokat kérdez, hugomasszony! — mondja Baltay, a mentéjéből egy gombot kiszabadítván, mert érzé, hogy rég nem beszélt olyan emberrel, ki nem konvenczióért engedelmeskedik.

— Ennyit, kedves urambátyám, egy zsák búza mellett is elkérdoznék, hát még egy házasságnál!

— Jól van, de ha szeretik egymást?

— Egymásé lesznek!... — mondja a nő — hanem ha nem szeretik egymást?

— Jaj, még nem is tudjuk az egyiket, aztán már is a másikat kérdi hugomasszony.

— Én vagyok az anyja leányomnak, s ha én is a földhöz verem a boldogságát, akkor kitől várjon jobbat?

— Csak már engedne el valamit, édes lelkem hugomasszony, hogy hamarább megalkudhassunk, — én az öcsémnek parancsolok, hugomasszony meg a lányának, aztán...

— Kedves bátyám! ha a Baltayak egymás boldogtalanságáért annyi esztendeig pörölgetnek, — legalább a boldogságukért hagyjanak egy kis időt, s ha nem szereti a fiú...

— De majd helyre...

— Pszt... édes bátyám... — mondja az asszony, elfogván közepét a szónak... — ezt vigyázva kell tennünk; mert nagyon egyenes földön lakunk, a hír könnyen megfutná a harmadik határt is: pedig ha már az isten ezt a leányt adta, nem igen akarnám másnak a nyakába költözni, ha tán háztól kérve is elkelhet.

— Félek, hogy hugomasszony többet is tud, mint én, — mondja Baltay — vagy hogy már későn jö-

vők; de azért itt a kezem, becsületemre mondom, szent a béke egy föltétel alatt.

— Mondott szóból ért az ember, kedves urambátyám.

— Ha már az öcsémé nem lehetne Etelka, ígérje meg, édes hugomasszony, hogy csak olyan embernek adja, kiről tudja, hogy talpig magyar ember!

— De ezt már bátran megígérem, — mondá kezét nyujtva az asszony.

— No akkor a lakodalom napján eljövök a kalács-sütésre, s azt a pört kalács alá rakhatja, kedves hugomasszony.

— Én szavamnak állok!

— Meg én is — mondja ünnepélyesen Baltay — hanem ebből nem engedek ám el, hugomasszony, mert még a haló földemben is megfordulnék, ha igaz szerzeményünket olyan ember turkálná majd, ki a magyart hitből kikeresztelkedett.

— Amen! — hagyá helyben az asszonyság, leki-sérvén Baltayt az utolsó lépcsőig, hol a fölmelegült ember hallatlan dologra vetemedett, s egy asszonynak, tudniillik a háziasszonynak kezét megcsókolta.

Ha ezt akkor megtudták volna a jóbarátok, szenes vizet itattak volna vele, mint olyannal, kit a boszorkányok bűvöltek meg, s igézet alatt áll.

VI.

(Egyszer volt egy özvegy asszony, annak volt egy lánya.)

Hazafelé tartott a szarvas, de mielőtt az úrnő kiérne a kertnek utolsó kanyarodásából, a nagyságos asszony lánya elé ment, a jó asszony oly boldoggá kívánta tenni gyermekét, hogy a jó szándéktól nem tudta igazán, mit kellene leginkább meghatároznia.

Az öreg úr látogatása nem maradt nyom nélkül, s a nőnek el kelle magát határoznia a legkényesebb

dologra, lánya szívének kikémlelni, pedig jól tudta, hogy ő sem fogja megkérdezhetni, de a lány sem fogja megmondani; de mégis meg kell tudni. A legközelebb eső lugas elég alkalmas hely lón arra, hogy az anya éppen odáig elfáradjon, s ott megnyugodjék, s a lány kényelmesen helyet foglaljon az édes anya mellett.

Jaj, de nehéz olyan titkot megtudni, mit nem fognak megmondani.

Az anyának első gondja volt a szarvast elrezengeteni, mert a szemtelen jószág néha a csipkés fejkötőt is meglegelte, pedig ez órának komolyságához átkozottul rosszul állna, hogy fejkötőjét akkor rántsa félre a szarvas, midőn a komoly arcnak kellene ki-pótolni a ki nem mondható szót.

— Már csak leülök, édes leányom, — kezdi az anya — ki tudja, meddig ülhetek még melletted?

Ennyi volt a kezdet, mi egyre is jó volt, meg másra is; mert hiába tagadjuk, magyar szokás szerint a beszédet néha úgy szabják ki, hogy arra is ráillik, kire nem akasztják.

— Megint búsulni akar, édes anyám? — kérdi szeretettel a lány.

— Rám férne, kedves lányom, — hanem ha valami megörvendeztetne, azt tartom, most éppen ráérnék örülni.

— Olvassak valami történetet?

— Jaj, lányom, elég történet nekem ez az élet, (hogy már nekem is bele kellett történnem,) sopánkodék az anya, csak már a te történetedet is tudhatnám!

— Rövid történet az egész! — felel a lány: — édes anyám özvegy asszony, én meg vagyok az özvegy asszony lánya: s aztán vége!

— Dehogy a vége, kedves gyermekem, az csak a kezdete, mint a parasztközlésnek: Egyszer volt egy özvegy asszony, s annak volt egy lánya... De hát a

többi? kedves lányom, hol van még a szomszéd ember, meg a szomszéd embernek a fia, s ez a négy ember kereklt egy keserves históriát, kivált ha még az ötödik is belekeveredik valami ifjú legény formában, — nojsz lesz aztán dolga a szegény özvegy-asszonynak.

— Kettőnek csak nem adhatja egyszerre, tehát vagy az egyik, vagy a másik.

— Igen, ha tudná az ember, melyiket volna jobb választani, — a szomszéd ember igen gazdag, tehát a fia is gazdag lesz, — míg a másiknak az apja oly szegényen halt meg, hogy a nevét is csak alig felejtették nála.

— No csak hogy legalább az megmaradt, s ha kiáltják, előkereshetik vele.

— Látom már, édes leányom, hogy azt a szegény fiút nagyon megszántad.

— Oh, édes anyám, a szánsálat a gazdag pénzért meg nem veszi; de nem is boltban árulgatják, hanem a szívből tanyázik.

— Az a szív, az a szív! — fohászodik az anya — a szerelmesek minduntalan elvesztik, aztán mégis azt fájdtják, aztán lesz belőle siralmas történet, megint egy özvegy asszony, meg annak a lánya . . . Bizony, bizony, édes lányom, az is baj, ha kérnek benneteket, meg az is, ha nem kérnek.

— Ne búsuljon, édes anyám, ha nem kérnek, itt-hon maradok anyámnál.

— Én nálam bizony ne maradj! . . . durrant föl az asszony — az én anyámnak hat volt, mégis elfogytunk, párosával is vitték volna — azért, azt hiszem, hogy melléd is csak kerül egy, ha dobra nem ütlek is.

— Majd valaki csak megsajnál! . . . ugy-e anyám? . . . mondja a lány bizalmasan anyjára nézvén, mintha önkéntelenül mutatná azt a gyönyörű főt, mely az egész környéket már összezavarta.

— Már hisz, édes leányom, polturás malacznak nem mindig kerül garasos kötél; hanem azért tán nem bánja meg senki az özvegy asszony leányát.

— Valami szegény fiú csak erre botlik, ha nevén szólítják.

— Akár a szomszéd fia is még, galambom, mondja az anya, a gömbölyű képet tenyerével megütögetve, s nem gyanítva, hogy a lány is észrevette, hogy az öreg az aranyos mentében jött át az udvarra.

— Kedves anyám, egészen el akarná rontani a mesét — hisz azért van a mese, hogy a szegénynek legalább a meséből jusson egy kis jó szerencse, ha már másképp nem jut.

— Hát a szomszéd fia? az igen gazdag!

— Azt nem kérdezik a mese végén, édes anyám, hanem megelégszik mindenki, ha a másik kettő boldog!

— Mese, mese, mess kenyeret! . . . mondja az anya, hanem édes leányom, én anyád vagyok, és nemcsak meséből él az ember; hanem . . .

Itt egy nagyot lélekzett, mintha készen volna a gondolattal, csak ki kellene mondani — midőn a szarvas messziről dobogva állt meg a lugas árnyiban, fölkapva fejét s nyakszalagján egy zöld zsinórt látott, mely a szalagra kötötte hintázá baklóit, jelétül, hogy ismerős kötötte fel.

Az anya meglepetten állt meg, valamint a lány is, kit e meglepetés anyja szívére kergetett.

— Űgy! — mondja az anya — a szarvas kimaradt a meséből — s e kis kötelék a gazdag szomszéd fia!

— Nem, anyám! . . . szól a lány alig hallhatólag — ez a szegény fiú.

— Kinek csak a neve maradt? s tán még azt is megosztaná mással? mondja az anya, látván a lány szörnyű pirulását.

Felelet helyett a lány anyjára nézett, mint az irgal-

mat kérő az égbe, honnét az istenáldást némán imádkozva kéri.

Az anya teljes boldogsággal nézett gyermekére — mert hisz az anya szívét is megcsiklandja, ha tudja, hogy a lányát mások is szeretik.

— Hiszed-e, hogy boldog leszel, lányom?

— Nem kétkedem anyám.

— Jó — idáig elvezettelek, édes leányom — ezentúl vezéreljen a jó isten és kísérjen el az én anyai áldásom.

— S abból ne jusson nekem is? kérdi gróf Dunay, a lugasból előlépven a boldogokhoz.

— Fele mindig a tied legyen, édes fiam! — mondja az anya, a grófot is magához ölelvén, adja isten, hogy az életben ne érezzétek meg, hogy ezt az áldást özvegy kezek adták.

Így végződik el a mese, melynek az a címe: Egyszer volt egy özvegy asszony, annak volt egy lánya!

VII.

(A fürgeteg eleje.)

Hazament az öreg Baltay, s bár a menyekzöre ezúttal nem lőn hivatalos, becsületes lelkében jókora megnyugvást hozott, hogy a leány pogánykézbe nem kerül, tehát nyugalommal várta, míg András a mentéből kigombolja.

— András! — mondja a hajdúnak — mi a kötelessége kendnek?

— Elmondom uram — feleli a hajdú — azt tartom most már harminczadszor mondom el.

— Ha még el nem feledte volna kend.

— Azt tartom, még egyszer sem szidattam meg magamat — felel a hajdú — minden esztendőben ezen a napon elmondom kötelességemet, mint azt a legelső napon föladta nekem a nagyságos úr.

— Hát hadd halljuk, mi volt a kötelessége kendnek ezelőtt harmincz esztendővel?

— Elmondom, nagyságos uram:

1-ször is a kapu nyitva marad, hogy minden becsületes ember éjjel, nappal bejöhessen; a kelletlen vendég könnyen kimehessen; a várt vendégnek meg úgy is hiába marad nyitva, mert a mint el akar menni, akkorra már a kocsikerekeket a pajtába zárjuk.

— Ez megmarad jövő esztendőre is! — mondja a nagyságos úr.

2-szor. Magyar koldusnak adunk annyit, mennyi belefér; a nem magyarnak zsákját is megrakjuk, legalább nem mondja, hogy nálunk felejtett valamit.

— Ez is megmarad a jövő esztendőre is, hanem ezután még zsákot is adjon kend neki.

3-szor. Nagyságos uram parancsol mindenkinek a háznál; hanem a vendég még nagyságos uramnak is parancsol.

— Ez is megmarad a jövő esztendőre is.

4-szer. Minden házbajárónak van egy rovása — a ki mit olyant cselekszik, a mi jóra való magyar emberhez nem illik, rovásra kerül. — A rovás a harmadik vonásnál megtelik — azt a házból kimarasztaljuk.

— No ez meg még inkább megmarad jövő esztendőre: mert látom, hogy a stibli, meg a bugyogó nagyon szaporodik — s a fiatal ember az asszonyi állatok bolondjáért fülíg vedlik; de az ilyen népet kipusztítom a háztól.

Mielőtt tovább folytathatná az öreg a firtatást, megérkezének a vendégek, kedves öcscsével, az ifjú Baltayval gróf Dunay, kivel előbb találkozáink a kertben.

Az ifjak a kertnél találkoznak — az ifjú Baltay a gróffal együtt lovagolt a legközelebbi állomásról s minthogy a szarvast a réten lelték, megközelítették a

jámbor állatot s Dunay egy kürtzsinórt olda le s ugyanazt a szarvasra csatolá, mire az sebesen a falu felé rohant.

Dunay lehetőleg utána nyargalt, de a kötekedő állat bármennyiszer megállt, mégis előbb ért a kertbe, melynek sűrűjében elveszett az üldöző elől.

Dunay a téli szakban a megye székhelyén ösmerkedék meg Etelkával s az anya szívesen gondolt azon jövődöre, mely leányát a gróf karjaiba vezeti; s mint látták, az elhatározó perczben semmi sem gátolá az egyesülést, még a bácsinak adott ígérlet sem, hisz hogy lenne a gróf olyan, ki a bácsi kívánságának meg nem felelne, lévén tetőtől-talpig olyan becsületes magyar ember, mint a bácsi maga.

Az öreg Baltay szívesen fogadá vendégét, kinek podgyásza reggel megérkezett — s az öreg úr annál inkább megörült, minthogy a gróf még más két vendéget is jelentett: Herczeg Batthyányi Lajost és gróf Festetics Györgyöt.

— András! . . . kiált ki a hajdunak — hozza kend be a rovásokat.

— Az újakat, vagy a régieket?

— Csak a régieket.

András engedelmeskedett s elhozta a régi rovásokat, kioldá a csomót, várván, mit parancsol az úr.

— Mi következik? — kérdi — kedves vendégeim jönnek, ilyenkor hadd szabaduljon ki egy-kettő a purgatóriumból.

— Ez az első itt Kovács István uramé, három rovása van; egyiket azért róttam föl neki, nagyságos uram parancsolatjából, mert a kocsmáját zsidónak adta árendába; a másikat pedig azért, hogy sört hágy neki mérni; harmadikat pedig azért, mert maga is megiszsza.

— Ott marad a rováson — hallja kend; — hanem annyit elengedek neki, hogy szent Mihály napra, ha a sörtől eláll — az egyik hiba lemegy. Ha ez sem

használ neki, nem tudom, mikor lesz ilyen jó kedvem, akkor aztán rajt felejttem halálos holtáig. Mi következik odább?

— Balázs Imre uram következne — mondja a hajdu — ennek is három rovása van. Az elsőt azért róttuk föl neki, mert a bucsun úgy jelent meg, hogy a felesége ült jobbról, ő kelme pedig balról. A másodikat azért, mert szajkót fogott, aztán beszélni tanítja. A harmadikat azért: mert a házunk előtt elment, aztán nem jött be.

— Rováson marad, hallja kend, András! — mondja az öreg. Ez már nem is purgatóriumba, hanem pokolra való. — 1-ször, mert jobb kezét a felesége bal keze nélkül nem mozdíthatja; 2-szor, a szajkót emberré akarja tenni — tehát az ilyen utóbb elhiszi, hogy az embert még szajkóvá teheti; 3-szor, elkerüli az én házamat, pedig ugyancsak az út mellé építtettem; hát mikor várhatnám én őt akkor, ha a falun kívül laknám? Ott marad a rováson és még akkor sem adja kend elő, ha kérem. Mi következik még odább?

— Kulcsár Gáspár úrnak rovása van kezemben, fogom a három vonást.

— Hadd halljuk egymásután mind a hármat.

— Az elsőt akkor kapta, mikor a simontornyai barátoknak a vaját pénzért adta. A másodikat meg, hogy a pusztáján csinált hidat lelakatoltatta, a harmadikat pedig, hogy a házánál zsemlet eszik.

— Na, ennek elengedem a hidat, ha felnyitattja; meg az elsőt is, ha a vaj árát kétszeresen visszaküldi — pápista ember — mit kereskedik a maga papján; hanem a zsemle fönmarad, mert ha a feleségét úgy elkényeztette, hogy a kenyérét már nem eheti, — maradjon fön más embernek rettentő példájára, — aztán majd más az asszonyságot jó előre fekete kenyérre fogja.

Bejött azonban az öcs, s így Andrásnak nem maradt ideje a többit leszámolni, hanem ment dolgára,

miben nem lesz szűken, ha még újabb vendégek is jönnek.

— Mi ujság, domine frater? — kérdi az öreg, megölelve a fiút, kit az öreg nagyon is szeretett.

— Előbb urambátyám mondjon valamit.

— Mondok biz én, öcsém — felel az öreg, nagy, bodor füstöt eresztvén ki az öblös tajtpipából — hanem hanyatt ne vágd magadat.

— Kapaszkodom már, kedves bátyám, mondja a fiú, bátyja karjába fűződve.

— Tegnap meglátogattam a sógorasszonyt!

— Hála legyen a jó istennek! — kiált föl a fiú. — Kibékél urambátyám?

— Egy föltétellel, öcsém! . . . ha tudniillik az én ajánlatom nem sikerül.

— Mi volt az ajánlat, kedves urambátyám?

— Öcsém! . . . mond az öreg egy nagy megnyugodás után . . . tudod, hogy Éva asszonynak nagyon beszámftottam a paradicsomot — azért nem is házasodtam meg — a mit elég bolondul cselekedtem; mert látod, most vénségemre veszem észre, hogy a Zsuzsi szolgáló mégis csak jobban meg tudja nyomni a hátamat, mint ez a vén bolond András; mert ez ott is nyomja, a hol nem fáj; tehát csak átlátom, hogy az isten mégis csak jobban tudja, mint én, hogy az asszonyt miért teremtette.

— Bizony még megházasodik urambátyám!

— De hátba ütlek! . . . mondja tréfával az öreg. . . Na, ne akaszsz meg a szó közepén, hanem hát azt mondom, hogy ha már volt is egy Baltay, ki után hirmondónak egy pár mentén kívül csak a sarkantyús csizmája maradt, most már azt akarom, hogy egy Baltay helyett maradjon tíz — oda, pedig édes öcsém, feleség is kell; tehát azt akarom, hogy megházasodjál.

— Hát aztán?

— Azt sem akartam, hogy az az istenverte pör

örökkön-örökké lopja az ember életét, tehát biz én nem bántam volna, azaz most se bánnám, ha Etelkát elvinnéd.

— Nem vehetem el — urambátyám.

— Nem a manót? — durran föl az öreg — hát én vegyem el?

— Bátyám sem! — mondja a fiú — mert majd helyettünk elveszi más!

— No ugyan ki? — kérdi az öreg.

— Gróf Dunay! — mondja amaz — éppen most értesített erről a végelhatározásról.

— Nekem is van oda beleszólóm, öcsém! — mondja az öreg — azaz, hogy szólok is, de mindjárt! teszi hozzá s egyszersmind hangosan kiáltja: András.

— Hallom! — kiáltja kívülről a hajdú, mintha azt akarná mondani, hogy nem jó be.

— András! — kiált a nagyságos úr még keményebben.

— Nem mondtam már, hogy hallom!

— Ha hallja kend, hát jöjjön — vagy hogy én szolgáljam kendet?

— Mi lelte már megint a nagyságos urat? — mondja a hajdú az ajtót benyitva s ugyanannak küszöbén megállva: ha dolgom nem volna, nem maradnék ott kinn.

— Hát nem most mondta el kend a kötelességét? — pöröl az öreg — hát ki parancsol a háznál?

— Ha elmondtam a kötelességemet, hát nem mondta meg a nagyságos úr, hogy jövő esztendőre is csak nagyságos uram parancsol.

— Azt mondtam, meg most is azt mondom!

— De meg azt is mondta, hogy a vendég még nagyságos uramnak is parancsol: hát hadd lássak a dolgom után, mikor vendég van, majd rákerül a sor a nagyságos urra is! mondja a hajdú, s maga után betette az ajtót.

Nem volt mit tenni, hanem Baltay uram ő nagysága kiment az erkélyre, hogy kedves vendégeit várja — azonban az öcscsétől hallott hír nagyon gondolkodóba ejtette.

Itt már aztán magunk is bele merünk szólni a dologba és Baltay ő nagyságának jellemvonásához a dolog könnyebb megértése végett egyetmást megemlítenünk, hogy Baltay urat valami táltosnak ne vélje valaki, különösen a mai világban, midőn közönségünk fölöttebb érzékeny s minden gyöngye oldaluk megérintését hazaárulásnak tartja.

Lesz alkalma nyájas olvasóinknak alább meggyőződni, hogy Baltayt olyan kegyelettel visszük végig, mintha csak tulajdon ősapánk volna, kinek gyöngéjét papiroson megírni bizonyosan nem mernénk; hanem célunk elérésének tekintetéből az életből vett alakot meghagyók azon állapotban, mint az életben volt, mint mondók, a magyar embernek minden jó és rossz tulajdonságával — nehogy ellenkezőképen cselekedvén, úgy járjunk alakunkkal, mint Plátó, mikor az embert kétlábú tollatlannak mondá s erre gúnyból az ablakon bevetettek neki egy megkoppasztott csibét, ezen szóval: «Ime, itt van a Plátó embere.»

Tehát előre is tiltakozván minden gyanúsítás ellen arra nézve, hogy Baltayban valami táblabíróságot akarnánk kigúnyolni, mégis meg merjük mondani, hogy ha éppen hibát is rovatnánk is okkal-móddal, azt annyi szabadsággal tennők önmagunk irányában, a mennyit minden ember megtesz, hogy körmeit nem hagyja kinőni, mint valami ragadozó állat, hanem a maga idejében meg-megnyesegeti.

De térjünk vissza a dologra, mert András eddig elvégezte dolgát a vendég körül és így ne várakoztassuk az öreg urat, ha valami sürgetős dolga van, hadd végezzen vele.

Mielőtt azonban e találkozás megtörténnék, nézzünk az öreg úr lelkébe,

Volt az öreg úrban minden derűtsége mellett egy titkosan rágódó bú, mi a mult század végén valóságos magyar nyavalya lőn, midőn az ősi szokásoktól el-elmaradt egy-egy ember, s valami új bolondon kapott, a mi az eddigi állapothoz úgy nem illett, mintha fülemile a varjú után kezdene károgni.

Kopni kezdett az a jó patriarkhális élet, s az emberek újjal kezdenek egymásra mutatni, — egyik az ujat káromkodta meg, míg a másik a régít nevette.

Mintha csak ősi épület köveit lopnák meg, oly szentségtelenné kezdé válni minden újítás — és a mint egyik vagy másik kiszökött a sorból az újítások után, azonképen keseredének el a többiek, kik most már elkeseredéssel kezdték védeni a régít s készebb volt némelyik egy pocsolyát óráig kerülgetni, mint azon egy hidat átverni a rövidebb utért, ha véletlenül megtudta valaki, hogy azt még az édesapjának az apja réczesztatónak hagyta.

Midőn a csigát megérintik, visszavonul csontházába, s addig elő nem jó, míg a gyermek nyájas szóval elő nem csalogatja, így lőn akkor egypár száz öreg magyar féltékeny saját mentéjére, hogy készebb volt foltot folt hátára varratni, mint hogy arról egy kis sujtást le hagyjon fejteni.

Baltay, az öreg, készebb lett volna visszamenni Ázsiába azon az úton, melyen eleink bejöttek, s mit a mi tudósaink mai napig ki nem találtak, mintsem elhagyjon ősi szokásaiból egyet; vagy készebb elátkozni legjobb barátját, mintsem elnézzen valamely gyöngeséget, melynek útján kikopják a nemzeti hülvelyből, s ezen a példán más is.

Elengedhetlen vétek volt előtte minden, mi az eredeti kemény, edzett és szilárd életen tárgstott, s ennek maga körül való meggátlására tartotta ő a «rovást», hogy legalább az ő környezete maradjon — tiszta.

— Itt vagyok! — mondja András, beállítván a nagyságos úr elé — mit tetszik parancsolni?

— Van-e új rovás faragva?

— Mindig van készen, nagyságos uram — felel a hajdú — bár ne kellene; de azt tartom, hogy ma-holnap csak ketten leszünk nagyságos urammal, kik rovásra nem kerülünk.

— Tartson kend egy rovást készen, ezt az új vendéget veszem én szem alá, ennek aztán annyi engedelem sem lesz, mint a mennyit egy szunyog elbír.

— Értem, nagyságos uram, majd a mentém alá dugok egyet, s ha aztán elő kell vennem, csak bólintson egyet a fejével, nagyságos uram, olyant rovok, hogy el nem síkálódik még gyalúval sem.

— Elmehet kend! — mondja az öreg úr, mint-hogy éppen hallá, hogy a várt vendégek is megérkeztek, tehát kisietett, hogy a nagy embereket illőn fogadhassa.

A fogadás oly ritka volt, mint akkor lehet, mikor három becsületes ember összetalálkozik, s egyenkint érzi mindenik magáról úgy, mint a másikról, hogy midőn ilyen három ember összekerül, az üstökös csillag bátran megindulhat az ég boltozatján, mit az emberek ugyan nem tudnak elgondolni, miért? mert hisz ha a becsületes ember oly ritka nem volna, csodájára miért indulna meg az üstökös csillag.

Helyre vergődének a vendégek, az egyik teremben alkalmas beszélő helyre találtak mind az öten, András pedig egy fordulóra bejött, ha tán valamit parancsolnának akár a vendégek, akár a nagyságos úr.

— András! pipákat ide! — mondja az öreg úr, mire András kezdé a pipákat osztogatni, s még gróf Festetics György is elfogadott egyet, pedig nem volt dohányos; hanem tudta az öreg úr szokását, és hogy rovásra ne kerüljön, inkább ő is megadta a módját, s ámbár el hagyta aludni a pipát, de még megszivogatta, mintha még úgy adná a füstjét, és Baltay úr ezt a kis cselet örömet elnézte, megelégedvén, hogy legalább ha nem tud is, de akar!

— Kőszöndöm ! . . . nem kell ! . . . mondja gróf Dunay.

— Köszönöm!... nem kell!... — mondja gróf Dunay, a megkinált pipát Andrásnak visszaadván, mire az még inkább kínálta.

— De csak tessék — mondja az — van gyöngedohányunk is — akármi kisasszonynak is könnyű!

— Mindegy, barátom, nem élek vele! — mondja az ifjú gróf.

Észrevette az öreg a szóváltást, de mintha nem jól értette volna, maga is mondja:

— Kedves öcsém, mi már csak ilyen tejjel tartjuk a fiatal embert.

— Nem akarom megszokni! — mondja a gróf minden komolyabb értelem nélkül.

— Micsoda magyar ember lennél, öcsém — mondja Baltay, — ha még egy kis dohányfüstöt sem tudnál megszokni? hisz öcsém, még a hús is tovább eltart a füstön, pedig nekünk erre aligha szükségünk nem lesz.

— Mégis megköszönöm!

— Talán az orvos tiltja? — véli Baltay némi tudvágygyal.

— Az nem, hanem már ezt a gyengeséget nem akarom magamban táplálni!

Az öreg arcában egy villám látszék, mit Festetics után leghamarább András vett észre, minthogy még a szolgálattal nem volt készen, s a párbeszéd végén urára nézett, ki egy elcsöndesedés után intett Andrásnak, ki némileg hátrább vonult, s aztán az ódon épület ablakmélyedésében előhúzta a rovást és az első vonást jó mélyen bevágta.

Festetics valamit kezdett gyanítani, azért hirtelen másra vitte a beszédet s mondja az öregnek:

— Na, barátom, lesz Enyingen gyönyörű juhászat, Lajos barátunk hozott törzsöknyáját.

— Olcsóbb lesz a birkahús egy pár esztendő mulva! — mondja Baltay némi egykedvűséggel, — de mégis úgy, mintha ezzel a juhászatot végkép elítélné.

— De nem megenni hozta ám, hanem gyapjutenyésztésre.

— Hüm!... — dünnyögött az öreg... — ezt a mentét már tizedik esztendeje viselem, az igaz, hogy jóra való privigyei kék posztó; de még eltart néhány esztendeig, addig kedves Lajos barátunk gyapjújába még a moly is beleeshetik, míg én selymes gyapjújából posztót veszek; mert remélem, hogy a hajdúknak valamivel gorombább is jó lesz.

— Mennél finomabb, annál szívesebben elviseli az is! — mondja a herczeg.

— Ha fele árért adjátok, majd én is veszek belőle! — mondja Baltay — hanem majd meglátod, Lajos, az a birka utóbb is csak a szénát eszi el a gulyamarha elől, s ha aztán minden földesúr birkákat tart, utóbb majd szűrös ember nem is marad, hanem még a gulyás is posztóköpönyegben őrzi a marhát.

— Így a juhokat nem szereted, öreg? — mondja a herczeg.

— A húsát biz én szeretem, kivált ősszel, ha jó hizott ürüt kapok; de az én legelőmre ugyan egy sem jön, hogy a szénámat megegye, gyapja meg a nyakamon veszzen.

— Na, majd meglássuk; — mondja a herczeg; — hanem a földialmát csak megkisérted te is?

— De akkor inkább csak birkát tartok, legalább húsa van s nem kell nagyon megéhezni, hogy az ember rákapjon; hanem zabkenyeret, meg földialmát csakugyan nem eszem, míg földemen megterem a búza.

— No, mi csak megkisértjük! — mondja Festetics.

— Jól van, jól! — nevet Baltay — ha majd kipuштul a búzakenyér a házból; mert a földialma gyökeret ver, mint a tüskebokor, hát eljöhettek hozzám búzakenyérre, aztán majd akkor valljátok meg, hogy a kalácsból, ha már okosabb nem is lesz az ember, mint a burgonyától, de nem is bolondul meg tőle.

— Valakinek csak meg kell próbálni! — véli a hercege.

— Persze, hogy meg kell! — mondja Baltay — nem is mondom, hogy ne tegyétek, ...hanem én majd csak nézlek benneteket, Festeticset, mikor a földalmán soványodik le, a hercezeget pedig, mikor a birkahúson hizik meg.

— Kész a vacsora! — jelenti András, — egyszer-smind megnyitván a szárnyas ajtót, mely az étterembe vezetett, s a jó barátok elkötelekedtek a burgonyán és juhon, mely két tárgy abban az időben olyan ujdonság volt, hogy az egész ország beszélt róla, s mint a medvejárást, úgy emlegette meg a finom juhot és azt a napot, melyen meglátta azt és a legelső burgonyaszemet.

Istenem! a szegény ember mai napon, ha ezt hallaná, majdnem azt mondaná:

— Ugyan mivel éltek akkor az emberek, hogy nem haltak meg éhen?

A vacsora alatt megemléstendőnek véljük a minden-esetre jó bort és a jó vizet; az előbbieket a házigazda szívesen kínálta másnak is, de maga is megitta; míg az utóbbit az ifjú gróf nem győzte dicsérni; mert a mint mondja, még Olaszországban sem ivott jobbat.

Az öreg nem igen vigyázott a szóra a beszéd elején s váltig azt gondolta, hogy a gróf a borait dicséri, mi egy kissé megengesztelé a pipa miatt, hanem bezzeg nagyot nézett a következő párbeszéd után.

— Jobb ez ugy-e, mint a *Lacrymæ Christi*?

— Nekem legalább jobb! — felel a gróf.

— Ugyan mondja meg, kedves gróf öcsém, hát csak-ugyan jó az a *Lacrymæ Christi*?

— Sohasem ittam, kedves urambátyám!

— Mi a manó, hisz ott jártál Olaszországban, s ott már csak a legjavából kaphat az ember.

— Alkalmam elég volt hozzá — magyarázá a gróf — de minthogy bort sohasem iszom...

— Bort nem iszol? — mondja az öreg — hisz most dicsérted a boromat.

— A vizet, kedves urambátyám — felelt a gróf — és most is mondom, hogy ennél kitünőbbet régen ittam!

— Béka terem abban, öcsém!... — jegyzé meg az öreg, — s aztán Andrásnak szól: András, szóljon kend a grófnak, még az kellene, hogy vízzel tartsuk, mint a hidat.

— Bocsánat, nem iszom! — mentegetődzék a gróf.

— Az én egészségemre! — unszolá az öreg némi erőltetéssel, mintha maga ellenében is védelmezni akarná a grófot, ki őt ily hamar kétszer, de kellemetlenül érinti.

— Bocsánat!... — mentegetődzék a gróf — a mit egyszer nem, máskor sem.

— Dehogy nem!... — mondja Baltay némi szégyennel, — ha az enyémre nem, legalább kedves vendégeimért üssük össze a poharat!

— Ezzel a vízzel, ha megengedi urambátyám! — mondja a gróf éppen nem engedve.

— Hüm, hüm! — mondja most már kétszeresen is Baltay, az öreg — hát te öcsém éppenséggel nem akarod megszokni, a mi a magyar embereknek csak olyan természete, mint a mécsnek, hogy olajat iszik... No, töltsd meg a poharat!

— Szokásomtól nem térek el semmi áron! — mondja a gróf szörnyű következetességgel.

— Azt már én sem teszem! — mondja az öreg vontatott hangon, egyszersmind intve Andrásnak, ki megint elvonult egy ablakmélyedésbe, s a rovásra a második vonást lenyeste egy éles késsel, mely a kemény nyomásnak szívesen engedelmeskedett.

Vége lőn a vacsorának, a fiatalok hátrább maradtak, míg az öregek együtt mentek elől, s minthogy a fiatalok még az étteremben maradának, Baltay azt mondja két vendégének:

— Na, barátom, ha földialmával élünk, finom sely-

mes gyapjúból készült posztóban járunk, nem dohányzunk, bort nem iszunk, attól félek, nemsokára olyan könnyű legényekké válunk mindannyian, hogy egy jókora forgószeél fölkap bennünket és Ázsiában tesz le.

Nemsokára elhuzódtak a nyugvóhelyre, a fiatal gróf olvasáshoz fogott, az ifjú Baltay lefekvés előtt megtudván még bátyjától, hogy a házasságba miképen egyezett, elgondolá, hogy ha ez a házasság az öreg akarata ellenére is megtörténnék, akkor a pört irgalom nélkül megkezdzi, mi az elkeseredésnek minden átkát szét-ereszti, s a közös barátságnak vége.

Hosszú gondolkodás után elhatározá magát valamire; majd megmondjuk legközelebb, hogy mire; addig előbb nézzük meg az öreg Baltayt, kit még most sem tud az álom végképen lefogni; — vajjon mi tartja őt ébren?

Nagyokat ketytentett egy falióra, melynek zörgésére minden más ember ijedten ugranék ki az ágyból, csak Baltay nem, minthogy ezt a lármát rég megszokta s az ősi maradványt bántatlanul hagyá a falon, emlékeül annak, hogy már néhány évtizede ketyegett a Baltay-családnak.

Baltayt egy mély fájdalom tartá ébren, minthogy az ifjú grófot az ő mértéke szerint nagyon könnyűnek találta, s az öreg nem annyira a lehető atyafiságból, mint egyéni meggyőződésből a grófot a legszigorúbb mértékre vette, s mentségére nagyon keveset talált.

A hatalmas úr anyagi kényelmének forrásain végig tekintvén, nagyon élénken kezdé tapasztalni, hogy végtére is ha egy sorban állunk, a házasságcellér is csak annyi helyet foglal el, mint akármely tízezer holdas, és hogy a nemzet összegét végtére is az emberszám pótolja ki.

— Hát egygyel megint kevesebben leszünk? — mondja fájdalommal, s annál gyötrelmesebben, mint-hogy a gróf hirhedt ember volt, s a jó Baltay nehéz szívvel gondolt azon körülményre, hogy a láncz nem

is végén, hanem derekán szakadozik, és ezt a hézagot nehéz összekötni.

Baltayt nem hagyá nyugodni a tünődés, és ablakából az épület egyik szárnyára látván, éppen oda, hol az ifjú gróf szállásolt, éjfél után majdnem két óráig gyertyavilágot látott.

E körülmény szinte különösnek tetszék, de mielőtt okát gyaníthatná, a fáradság erőt vett a tünődő emberen és szemeire nehezült az álom.

Néhány napig meglakták házát a vendégek, a napali órák derülten folynak, de éjszakánként a háziurat rendesen ébren tartá a világosság, mely az ifjú gróf szállásáról hozzá verődött, s utóbb nem állhatá, hanem megrántá a csöngetyűhúzó, s nemsokára belépett András a szörnyű csengetésre.

— Olcsóbbért is bejövök ám! — mondja a fölrezzentett hajdú, megsokalván a csengetyűrángatást.

— András! — szól a nagyságos úr, egészen saját gondolattárgyával vesződvén — nézze meg kend a grófot, bizonyosan égve feledte a gyertyát, bizony még felpököli magát.

— Hát én nem látom úgy-e? — mondja a hajdú.

— No, ha látta kend, hát miért nem figyelmeztette, hogy égve marad a gyertya, maga pedig elalszik.

— Ha aludnék! — mondja András — de nem alszik ám.

— Mi ördögöt csinál hát? — csodálkozik a nagyságos úr — talán csak nem akar gyertyánál zabot hegyezni?

— Nem bizony, hanem mikor megérkezett, hozott magával egy sereg könyvet! . . .

— Látta kend?

— Hogyne láttam volna? . . . egyenkint szedegettem elő neki, sorba néztem valamennyit, de biz én egy szót sem ösmertem belőle, — nem t'om miféle betűvel volt írva, — talán nem is az elejéről kell olvasni, hanem visszajáról.

— Mi a mennykőnek az a sok könyv?

— En is azt kérdeztem tőle, nagyságos uram, aztán azt felelte, hogy holtig tanul a jó pap!

— Nohát mért nem lett barát? . . . — pattant föl az öreg . . .

— Fele kenyere annak az a könyv, nagyságos uram, — tegnap bementem hozzá, — mert magam is azt véltem, hogy baja miatt gyertyázik talán, de akkor is a könyvet bújta — még mondtam is neki, hogy addig nézi a gyertyánál a sok apró betűt, hogy utóbb nappal sem látja meg; hanem arra meg azt mondta: a ki nem tanul, annak végtére az esze is begyöpösödik.

— András! . . . — mondá az úr, főlegyenessedni akarván az ágyban, hogy a szót jobban értse, — talán úgy álmodta kend ezt?

— Álmodtam? . . . — mondja nehezteléssel a hajdu — no, ha álmodtam, hát nem szólok egy szót sem, hanem menjen be hozzá a nagyságos úr maga; hanem jól megszorítsa a nadrágszíjat, mert ha valamelyik könyvből kikérdezi, — én nem felelek ám a nagyságos úr helyett! — végzi be a hajdú a szót, egész nehezteléssel tévén be maga után az ajtót.

Reggel a két öregebb vendég eltávozott korán, vendégül híván a két ifjabbat is, hogy együtt aztán a tamási nagy vadaskert meghajtásán részt vegyenek, de a fiatalok valamivel későbbben mentek el, s az öregebb Baltay lenn állt a kocsinál, hogy a lovakat szemlélje, s ezúttal a főlrakodásnak is szemtanúja lón.

— Hát ebben mi van? — kérde a grófot egy faládára mutatva.

— Könyvek, urambátyám!

— Mi a patvar, öcsém, hát nem silabizáltattak veled eleget az iskolában, hogy még maradt mostanra is valami leozkézni való?

— Oh, urambátyám, — véli a gróf — sokat meg

lehetne még arról írni, a mit mi magyarok nem tudunk.

— Bizony még megérem, öcsém, hogy elcserélnéd apád kardját egy láda könyvért?

— Ha másképp meg nem vehetném, még azt az árt sem sajnálnám érte.

— Isten úgy segítjen, jól beszélsz öcsém, még tán ráfogod, hogy valami könyvcsináló különb ember, mint más.

— Valamivel, édes urambátyám! — mondja a gróf, fölvevén utiköntösét, hogy a kocsiba üljön.

— Nojsz, Árpád könyvvel dobálta meg ellenségeinket, s úgy olvasta ki innét őket, — aztán mi is majd könyvből védelmezzük meg!

— Aligha nem! — legalább én azon meggyőződésben vagyok, — jegyzi meg a gróf.

— S a ki ezt nem hiszi, tán azt ellenségednek tartod?

— Olyan ellenségnek, urambátyám, kit okvetlenül le fognak győzni!

— Na, öcsém, én ekképen csak ellenség maradok! — mondja az öreg elhalaványodva nézván a kocsi elindulását és a szavakat úgy ejtvén, hogy az illető megértse.

★

A két ember elvált, mindkettő elmondá még mintegy befejezésül ezt a kis magánbeszédet:

— Még ez az ember olvasni fog! — mondja a gróf.

— Ez az ember nem magyar ember! — dörmögé az öreg elég hallhatólag, úgy, hogy András előhúzta a rovást, hogy a harmadik vonást fölrója, mit az öreg úr is észrevett; midőn a hajdú készen lőn a harmadik vonással, azt mondja:

— Hallja kend, megtellett a rovás!

★

Boldogságos isten, — mind a kettő a legjobb hazafi, hanem rajtuk van még időig is a nagy átok: az egyik a másikat nem érti.

A két fiatal ember nagyon is megérté az öreg úr szavait s az ifjú Baltay még inkább több okot lelt föltett szándékának kivitelére, s alig várta, hogy a hercegnél legyenek, hogy lelkéről leoldja a terhet, mely okává válhatnék egy család szerencsétlenségének s azért, midőn az enyingi kastély kapuja alatt leszálltak, az ülésből egy nagy iratsomagot emelt ki s hóna alá fogván, sebesen szaladt föl a lépcsőzeten, hogy gondjaitól minél hamarabb megszabadulhasson.

Bowring úr a hercegnék az ozorai búcsút beszélte el, s becsületére fogadta, hogy az angol öklözgetés egy pennyvel sem ér többet, mert a dühös boxoló, ha lökésben van, még akkor is kiüti ellenfele szemét, ha a konstabler botja közibök nyújtózkodik; de a béres a puszta szóra elereszti ellenfelét, épen midőn agyon kellene ütni, s mint valami békés sörházi vendég, csöndes jó éjszakát kíván, s elmegyén aludni. Ha ő ezt saját szemével nem látja, hanem könyvből olvassa, képes elmenni a könyvróhoz a földgolyó ellenkező oldalára gyalog, hogy az illetőnek azt mondja: Az úr ezt álmodta, — s még álmában is hazudott, vakarja ki a könyvből, — ha nincs pénze az úrnak, megveszek minden példányt; javítva újra kinyomatom, s a hazudságért készen a bocsánat.

A herceg csöndes gyönyörrel élvezé az angolnak elbeszélését, azután pedig tudtára adá, hogy a magyarországi leghíresebb szarvasvadászatra indulnak a tamási erdőbe, hol háromszáz vadász lesz jelen.

— És leszén huszonöt szarvas, — mondja nevetve az angol.

— Egy csapatban igen is, leszén annyi, — de leszén olyan is, melyben hatvan darabot számlálhat meg az ember, ha nem röstel vesződni vele.

— Láttam a törzsnyáját, a juhok ritka szépek, — mondja az angol, minden összefüggés nélkül a beszéd folyamára.

— Bowring barátom, ön a juhokról beszél.

— Igen, a juhokról, azt hittem, hogy a herczeg a juhokra gondolt, hogy hatvanával beszél.

— Én a tamási szarvasokat gondolám! — igazítja helyre a herczeg.

— De hatvan egy csapatban?

— No hát hetven! — mondja a herczeg, — s ha ön szereti a tréfát, még a vadászat előtti napon egy kis mulatságot szerzek önnek, ha nem röstel szénás szekéren egy magyar mér földet utazni keresztül a vadaskert egyik részén és szerencséje leszen önnek, ha a szarvasok ki nem eszik alóla a szénát.

— Herczeg, — mondja az angol — minket a világ különczöknek tart, de ha már az angol maga nem sajnálja a pénzt saját bolondjaiért, kár volna egyetlen állatszelist tartani azért, hogy minket ilyen mutatványokkal leljen meg.

— Egy fillért sem költ erre az én szomszédom, herczeg Észerházy, ha ön nem hiszi, meggyőződhetik s ha kívánja az utazást megtenni, a fogat rendelkezésre áll és a fürgedi ispán egy négyökrös szénásszekeret is rendel az ön élvezetére.

— Megyek! — mondja az angol, hóna alá csapván egy bolond alakú fejtakarót, melyben utazott, sétált, úszott, vánkos helyett ráfeküdt, s a melyben ezerszer kiröhögték, mivel csak ő nem törődött, hanem gyönyörködött abban, hogy az emberiség minő szánódó, midőn egy vékony embert azért röhög, mert vékony s egy harmadfél mázsásat azért, mert vastag.

A herczeg nem késett a rendelkezést megtenni, s Bowring úr kalandjára nagy örömmel nyitott ki az oldalajtón, míg a másikon az ifjú Baltay lépett be.

— Tehát kíváncsi vagyok hallani a nagy titkot! —

mondja a herczeg, barátságosan nyújtva ki kezét az ifjú felé, minthogy az már néhány nappal előbb egy közlemény elfogadására kéré meg a herczeget igen bizalmasan.

— Herczegem! — mondja az ifjú — a körmendi levéltár befogadhatna-e úgy harmincz font irományt azon föltétel alatt, hogy azt kívülem senki se vehesse ki?

— Ugyanannyi mázsát, ha ön kívánja! — lőn rá a felelet.

— Egy nehezékkal sem többet ennél, — mondja a másik, — ennyi, azt hiszem, kicsiny helyre elfér.

— Kívánja ön személyesen Körmendre vinni?

— Nem, ha a herczeg sziveskedik azt átvétetni itt helyben.

— Igen könnyen megtörténhetik — mondja a herczeg, — Csapó, a körmendi levéltárnok itt van, ő azonnal átveheti.

— Nem kétlem, ő a herczeg megbízott embere.

— Egy megvesztegethetetlen ember, ki készebb egy sv papirost lenyelni, ha másképp meg nem védhetné a titkot.

— Tökéletesen nyugodt vagyok! — mondja a fiatal ember, némileg hátrafordulván, mert az ajtó megnyílt s azon át egy lelkes arczú úr lépett be, minden bejelentés nélkül, mint olyan bizalmas ember, kinek e kiváltsága rég meg volt.

— Épen jókor, — épen jókor, kedves Csapó úr — mondja a herczeg teljes megbecsüléssel, az őszülni kezdő embert bemutatva, — ön ez iratcsomót átveszi s a körmendi levéltárban mindaddig őrizni fogja, míg ez az úr vissza nem kéri, vagy arra tőle meghatalmazást nem hoz valaki.

— Egyéb semmi? — kérdi Csapó.

— Annyi legfőlebb — mondja a herczeg utasítólag — hogy egy külön fiókot tartson neki a levéltár soros szekrény-osztályaiban.

— Igen természetesen, — magyarázá Csapó — a szentséges hely megleszen, s kívül rajta leszen az útmutató czím a levéltári számmal! — végzi be a szót, átvevén a nyalábot, melynek külső soraiból elég szembetűnő betűkkel volt e néhány szó olvasható: *Baltay contra Baltay*.

— Jókorá csomag, úgy-e? — kérdi az ifjú Baltay.

— Elég czivakodás elfér benne; minthogy látom, ez pör, — azt tartom, a szekrény föliratául legalkalmasabb lesz: *Baltay contra Baltay*.

— Méltóztassék intézkedni saját belátása szerint.

Az öreg meghajtá magát, az irományokat hóna alá vette, eltávozott és néhány nap múlva a körmendi levéltár egyik fiókját kibélelte a poczakos pör s a szekrény külsején a czímbetűk jó vastag és olvasható alakban mutatták a helyet, hová a Baltay-családnak annyi évi czivakodása szállásra behurczolkodott.

— Most már nyugodt vagyok! — mondja az ifjú magában — én megtettem kötelességemet, s ha bátyámat valaki csakugyan pörre ingerelné, mielőtt érdemetlen keserűséget okozhatna, addig ismét magába száll, míg ez irományokat keresi, azaz, hogy meg nem találhatja; de ha nagylelkűségét megnyerhetem, visszadom neki, hogy maga vesse tűzre.

Ezután kirándulának megnézni a juhnyáját, mely alapjává lőn a híres enyingi juhászatnak, valamint megtekinték a legelső rendes falut Magyarországbán, Lajos-Komáromot, mely Enyingtől jó egy órányira fekszik, a herczegtől vevén nevét, minthogy saját eszméje és útmutatása után maga telepítette, hol már ezelőtt húsz évvel a leggazdagabb magyar jobbágyok laktak és tanúságot tőnek azon nagy emberről, ki a magyar földesurak becsületét fényesen megváltotta,*

* Lajos-Komárom telepítvény, és minden kétség nélkül mintapéldánya a faluknak, egyenes és tágas, szabályosan fölosztott utcákkal és minden keresztututazónak feltűnő, hogy ilyent Magyarországon is láthat.
V. G.

mit még életében hálásan megösmérének a szomszéd jobbágyok is, mai napig megmaradván e mondat: Inkább vagyok Enyingen tömlőczben, mint máshol jobbágy.

VIII.

(Az üldözött vad.)

Meddig Józsi rég nem láttuk, keressük föl azért őt is. Épen kora hajnalban megyen ki Hidvégről, egy hosszú csövű puskával, vele két erős vadászkutya lépdél, melyeket madzagon tart és letart azon helység határa felé, melyen a Baltay-család roppant birtoka kezdődik, másfél órányira a tamási erdőtől.

Lesre megyen a dologtalan szabados, ki a kévéhányást nagyon megunta a meleg nyárban s már ötödnapja kujtorog a Sión túli nádasokon, hogy valahára elkapja azt a jámbor szarvast, melyet Baltayéknál főlebb is megemlítettünk.

Néhány nap óta kőszább lőn a szarvas, a tamási vadászkerten alól néhány órányira már egy hét óta főlebb rezzegetik a vadat, hogy a nagy vendégek kényük-kedvük szerint pusztíthassák őket s így a lassankint megriasztott vadból néhány darab a vadaskert mellett csapván el, a Tamásin felül eső vidéket is bekalandozza, s a mi szarvasunk sétéi közben néhány atyafival nagyon összebarátkozott.

Meddig Józsi hasztalan lesett a vadabbak után, megriasztva lévén, hamar elszaladtak a kutyák elől, tehát elhatározá, hogy a szelidet megkeríti, bármennyi ideig kelljen hasalni a tengeri földek szélén.

Néhány napi lesés után úgy okoskodta leshelyét, hogy a szarvast elvághassa a falutól s úgy szorítsa be a nádasnak, hogy a Sió mentében jobban Tamási felé hajthassa, s így tán legkönnyebben sikerül elkapni a szarvast, mely a reggeli órákban nagyon szívesen künn kujtorog az új ismerősök után.

Mielőtt az első napsugár végig szaladt volna a síkon, szilaj nyargalásban jött a szarvas, néha-néha megállapodván, s emelt fővel tekintgetvén a megszakadozott tengeriültetvények közé, mintha neszt várna, vagy hogy éppen meglátná a határnak új vendégeit, melyek a jó pajtáságért is szívesen tanyáztak a helység közelében.

A vér nem vált vízzé, s az elkényeztetett állatnak természeti ösztöne vívódni kezdett azon megszokással, hogy a kastély udvarát lakja még, s baromfiak között nyargalászsza át az udvart. Mohón szaladta meg az egyenes tért, hogy meglássa azon szarvasokat, melyekkel összeölelkezni nagyobb kék, mint az udvaron az ökrök feje közé lökni, s a fölébredt állat nagy szemeit merőre dagasztá, hogy lekötven magát abban a széles környék, keresetteire leljen.

Mintha szabadságának óráit úgy kellene lopnia, megdöbbsent az állat; — de azért ellenállhatatlanul rohant odább, meg-megjártatván szemét az előtte terülő vidéken, melynek mindig nagyobb darabját ejté maga után, s utóbb szokatlanul érzé megvadulni magában a vért, mely már nem ösztönzi visszafelé, mintha megbódulna a légtől, melyet sebes futásában átvág, — míg lábaiban az inak mindinkább tágulnak s kellemesen húzódnak ki, midőn az állat az akadályokat többé nem veszi oly korán észre, mint eddig az udvaron, hol egy vagy más háziállat feküdt el előtte, — most pedig néha árok akadván lábai alá, egy-egy ugrás könnyen átméreté vele a hézagot, s mindinkább ingerlé a bóduló állatot.

Megint megállapodott, hogy tájékozza magát, s midőn visszanézett a falu felé, még állati eszében is valami visszásság jelentkezik, hogy ily messze távozott a nélkül, hogy az ösztön visszaindítaná. Nem bírt elválni a falu nézésétől; — neki is megvalának emlékezetei, s némi reszketegség fogá el azon gondolatnál, hogy a kedves úrnő hihetőleg

eddig már a kert árnyaiban kiáltja a nevét, s e gondolat néhány lépést tétetett vele a falu felé; de oly lassan, hogy nem annyira az akarat, mint valami hála indította meg; azonban mielőtt az ösztön előre vagy hátra győzelmes lenne, a hidvégi szabados elbocsátá a két erős kopót, melyek hangos ugatással riaszták meg a szarvast, mely eddigi bátorságát elveszté s a faluval ellenkező irányban rohant le a Sió nádasai mellett.

A szabados egyenes úton az erdőségek felé tartott, azon véleményben, hogy az állat minden kanyarulás után végmenedékét úgy is arra keresi, s éppen azért a kutyákat visszakürtölte, látván, merre tévedez a szarvas, ő pedig minél távolabb akart maradni a falutól és annak határától, hogy ismerős ember ne akadjon útba, midőn lövésre kerül a vad, s így a hűntetést elkerülje, tudván, hogy a kedvencz állatot mindenki ösmeri.

A szarvas még mindig birt annyi bátorsággal, hogy az embertől meg nem riadt és csak ebek támadása hirta megkergetni, azért a vadász előtt mindenütt lefelé tartott, vissza nem mervén fordulni az ebek miatt, melyek a szabados mellett pórázon hallagtak.

Néhány órája már, hogy a szarvas vezeti a szabados, ki végre megunt a gyalogolást, valamint a helyiség is inyére volt; azért újra leszabadítá a kutyákat, melyek az állatot kétszeres erővel kezdték megzaklatni.

A támasi határban megfordult a vad, hogy visszafelé törjön; de midőn egy határárkot magasról átugranék, a golyó farába csapódott, mi az állatot újra az erdőnek hajtá.

A vér meghagyá nyomait, s a lihegő vadász ingere lecsillapíthatatlan lön, szüntelen nyomon kergetvén a vadat. Csakhogy az erdőszél felé az ebek előtt egy másik szarvas rezzen föl, s az ebek azután egészen más irányban tévedtek el tőle.

Kevéssé ismeri a vadászszenvedélyt, a ki azt hiszi, hogy egy tilalomfa meg bir állítani egy vadüldözöt, ki néhány száz lépésnyiről mindig látja a vadat s csak közelléte birja odább rezegetni.

A szabados újra megtölté a puskát, hogy ha közeleben lövésre kaphatná; de a mint a vadaskertnek egy mértföldet átövező falát látá, egyenesen neki tartott, mintha házat vélne, hol menedéket remélt.

A vadaskert fala mellett rézsutosan vannak némely helyütt feltöltések, hogy a külső vad tavasszal megérezvén a hímet, fölmehessen — s onnét állati ösztöne után beugorjék a kertbe, honnét többé nincsen visszamenekülés; a szarvas fölszaladt az egyik töltésre, s onnét a nagy vérvesztés után is a vadaskertbe ugrott.

Mindegy, a szabados követte a lihegő vadat, s midőn a vadaskertbe érne, — akkor kezdődik meg egy órányiról a hajtás, s az első zajra megrezzent szarvasok lassankint kezdenek a vadászállomások felé törni s a puskaropogás sűrűen váltogatá egymást.

A szabados még inkább neki bátorodott, s a megsebzett vadat, óvatosan bár, de nyomról-nyomra befelé kergette.

Nemsokára nagyobb lőn a vérnyom, s nem kételkedék, hogy a szarvas legföljebb háromszáz lépésnyire okvetetlen megáll.

Ne kisérjük odább, — nekünk még máshol is van dolgunk.

IX.

(A tamási erdő.)

Bowring urat a hajnal már az erdő szélén érte, hol éppen most csavarodik az erdőnek széles útjába a hatökrös béres szekér, hatalmasan megrakva szénával, melynek elején Holvagy Pista nyújtóztat ki egy hosszú ostornyelet, s olyant durrantott a hangzatos

erdőben, hogy Bowring úr minden egykedvűsége daczára fölriadt álmából, mely a puha szénán meglepé, — s tökéletesen azt hitte, hogy ágyút sütöttek el.

— Ránk lőttek? — mondja az angol.

— Az ökröknek durrantottam, — mondja a béres, letévén az ostort, mit aztán az angol szinte megpróbált, hanem úgy odacsavarta a maga nyakára, hogy a béres alig bírta leoldani onnét.

Bowring úr nem fogna sajnálni egy százfontost, ha ezt a mesterséget úgy véghez tudná vinni, mint a béres és mernék fogadni, hogy annak idejében hajlandó volna egész Londont földurrogatni valami ködös éjszakán; most azonban hamar egyéb tárgyat lelt megbámulni való.

Még alig voltak ötven ölnyre az erdőben, a sötét erdőnek mélyéből ballagott ki egy vén szarvas, — szarván tizenhat ágat lehele megolvasni s a büszke állat kiállt az erdősélre, ránézvén a szekérre a nélkül, hogy szemét megmozdítaná, s míg a béres feléje sem fordult, Bowring úr rábámult a közelségben, hisz alig volt tőle harmincz lépésnyire, s az állat, mint egy tökéletes rajzpéldány, nyugodtan láttatá kevély szarvait, karcsú lábait, megtermett testét és azon szemeket, melyekből egy elbűvölt hatalmasnak lelke nézett rája.

Kész prédának állt ki az állat, Bowringnak csak egy mozdulatot kellene tennie a szénán heverő csőért, hogy ledurrantsa, s útjába álljon azon kis ágnek, mely tizenhetediknek akarna nemsokára kibújni, de az állatnak nincsen annyi félelme, hogy egy lépést távoznék el a közelségből, hanem elhaladtatja maga előtt a nagy szénásszekeret, mintha üdvözléteül vonulna el hat darab járomba fogott marha s a szabad állatnak igénye volna lenézni a megjuhászodott erőt.

Bowring úr érezé, hogy valami hatalom lefogá

karjait, s ámbár már a fegyveren nyugvék a kéz, a lövésnek ingere elhagyá, mintha gyilkosságnak tartaná e közelségből megrohanni e gyönyörű szarvast, mely szabadságának és fönségének érzetében mintegy a többinek választott példányaként állt volna elébe a távol hon gyermekének, odaállván a legalkalmasabb helyre, hol az árnyéklat, háttér, világítás és állás, minden oly szerencsésen van eltalálva, mintha művészt várna, kinek ecsete alá kínálkoznék kényelmes mozdulatlanságban.

A löfegyvert elereszté Bowring, s messzire ment már a szekér, mikor még mindig a szarvast szemlélé, mely nagy későn ismét a fák közé vonult el, — s Bowring úrnak ideje lőn más oldalra nézni, mely fiatalabb erdő lévén, a csalitok között egy barnás körrajzot látott megmozdulni, mit inkább eleven képzelődésének hitt, mint valónak — azért előbbre nyújtózkodék — s a legelső bokorcsoporthozat mellől vagy nyolczvan darab dämvad szökött fel a szekér közeledtével.

Feléjük csapott az ostorral a béres s mint egy hullám indult meg néhány lépést a sajátyszerű társaság, megállván, mintha jogát akarná visszakövetelni a csaltnak kedves árnyékából, honnét most a legnagyobb kényelem közöl durrogatják föl őket.

Bowring úr elfeledé, hogy csövei keményre töltvék, — nem érzé többé azt a gyulasztó ingert, mely megöl minden irgalmat az állatok iránt és hogy úgy mondjam, csiklandó vágyat érez az eleven húst legyilkolni, mely mozgásában oly buján szép és élni késztet . . . Hol marad el az a szomj, mely a legjózanabb embert bolonddá teszi s minden veszélyen átkergeti egy durranásért, mely az öldöklést oly boldogsággá teszi?

Nincs meg! . . . az ember szomjának nagy a tenger s a látás hatalma, a szörnyű tömegnek közelsége több mint félig eloltá a szomjat, a szenvedélynek akadályra, küzdelemre van szüksége, s egyetlenegy ellenre, hogy

kar vagy ész hatalmával érjen célra, — s íme, hol a tömegből a szebbet választhatná célra, — nem bír ránézni a tömegből egyre, hogy azt később legyen elemészteni, mint egy másikat . . . Ott áll valamennyi, a megfutamodásnak egyszerű védelmét sem használják s még a menekülés által sem ingerlik az elszunyadt szenvedélyt.

Megadóztatá az embert a szokatlan látvány, — bámulásnak csodás érzeme foglalá el a kedélyt s érzi, hogy nem a cirkusz páholyában ül, honnét pénzért nézi a megszelidített állatot, melynek szökéseit csak úgy megtapsolja, mint Coriolánt, — s íme megalázkodik az ember az állatország előtt s e véletlenben oly szépet talál, hogy az órának emléke le nem marad többé emlékezetéről.

Odább, odább megyen a szekér s mielőtt húsz ölnyire érnének, négy fiatal szarvas oly közel megyen át előttük az úton, hogy az első két ökröt majdnem megállítja, s a béres az ökrökön át ereszti rájuk az ostort, hogy az útból odább terelje őket.

Bowring úr alig fért meg már a szekéren s bizonyosan leugrik, ha a béres nem figyelmezteti, hogy a szarvasok eszik hátul a szénát.

Lassan hátracsúszik az angol és látja, hogy öt darab szarvas kullog utánuk, falánkan cibálva a szénát, s bármennyit legyezi feléjük az ostort, annál inkább döfődik egymást a helyért s a mint Bowring úr lenyúlt egyik kézzel, a szarvasok egyikének a szarvát könnyen megrázhatta.

Lehetetlen többé szekéren maradni, Bowring lekérdezett s minthogy nem tudta a tájékozást, egy másik kisbéresre bízta a szekeret s Bowring úr Pistával a vadászkör felé vezettette magát.

A látvány érdekessége nem maradt el tőlük, a szarvascsoportok szüntelen váltogatták egymást és Bowring úr rég font gondolatainak végre nyelvet adott, s magának is hangosan mondá:

— Ez országnak mindene van, hanem rá kell találni; mert nincsen egy-egy árva könyv, mely e tündérkertet kitárná előttünk!

X.

(Egygyel több lövés, mint kéne.)

Alig mentek egy negyedórányira, — előtaláltak egy urasági vadászt, ki Bowring urat keresé, s el akará vezetni kitzüött állomásáig, hogy a vadászatban részt vehessen, mert már felálltak a vadászok, s ilyenkor az állomást elhagyni sem nem szabad, de nem is tanácsos, a folytonos puskázás alatt; mert minden állomáson három-négy fegyver szolgált a vadász kényelmére, oly temérdek vala a vad.

— Ma nem bírnék egyet is lelőni, — mondja Bowring — kimondhatatlanul szánom ezt a vadat.

— Akkor ajánlanám, — mondja a körvadász — maradjon belül a körvonalon, hol bizonyosan nagyszerű látvány lesz, a mint az üldözött vad összekeveredik.

— No, hát én itt maradok, — mondja Bowring, utasítást kérve, hogy körülbelül mennyire mehet be! — de mégis, hogy maga ne legyen, Pistát kísérőnek magánál tartotta.

A lőfegyverek szakadatlanul durrogának, s a lövés-hang irányából könnyen tájékozható magát az angol, s minthogy már szerteszét szaladgáltak a vadak, sőt csoportosulni kezdének, utasítása szerint egy vastag fánál állt meg Bowring úr, hogy valamikép föl ne bökje valami megriasztott szarvas.

Bowring inte Pistának, hogy keressen magának valamely alkalmas helyet, valamely makkfa mellett, mely jóval vastagabb, mint a többi, hogy minden oldalról elfödje az állatok elől s így tova ne riaszszák őket. Pista tehát engedelmeskedik s néhány száz lépéssel tovább ment s itt egy fa mellé áll, de ekkor vette

észre, hogy a legrosszabb helyre állt, mert a vadász-állomások idáig hajolván ki, a szélső tanyáktól alig volt ötven lépésnyire; hanem már késő visszamenni, mert éppen ezen pillanatban roppant el kétszer is a fegyver, tehát érdekében állt nem mozdulni, különben is elegendőképen fődözve lévén a hátulról jöhető lövések ellen.

Pistát itt hagyjuk a fánál, s magunk kimegyünk a vonalra, mely az erdőnyílások hosszán volt elosztva, s a Pistához legközelebb eső részen a két fiatal jó barátot látjuk, Pistához közelebb az ifjú Baltayt, s a legközelebbi állomáson Dunay barátját, ki a jó pajtástól nem akart elválni.

A vadak nem hagyának magukra várni, s ez oldalon élénk puskaropogás lőn, s minthogy a vadaskert falazata nem igen volt távol, az üldözött vadnak itt vissza kellett fordulnia, ha menekülni vágyott.

Mint egy kis csorda csomósult össze a vad, s a vezető nyomán oly következetesen ment az egész csapat, hogy egy vonásnyira ki nem tért az utból még akkor sem, ha valamelyik sebjeében összerogyott; hanem akkor valamennyi föltartott fejjel gázolt át a párátlan testen.

Bowring úr feszesen megállt egy helyben és becsületére válik angol hidegvérűségének, hogy el nem dült ijedtében, midőn az előbbeni tizenhat ágas mellette oly közel ment a fánál, hogy kezét hátán húzhatta volna végig.

Föltartott fejjel ment elől a kevély vad, s utána oly közel a másik, hogy szügyével az elsőnek farához ért, — és hasonló helyzetben követé a másodikat a harmadik, ezt a negyedik, — s így egymásután az ötveneseket a hatvanasok, azokat pedig a többi, egész a százig, a mint Bowring úr megszámolá: de sőt már a vége felé mindeniket megérinté kézzel, kivált a sebzetteket, melyek erősen vérző sebeik daczára nyugodtan, bár reszketegen követték a csapást, — és Bowring urat sajátságos érzelmek közt részelteték e vadon is győ-

nyörű látványban, melyből még csak egy hiányzik, a legutolsó szarvas, mely már nem bír odább hatolni, fejét lankadtan veti még föl néha, s nyakán egy tenyérnyi piros szalagnak csokra most bomlik ki, s a mint fejét mozdítani igyekszik, a szellő Bowring úr arczához lebbenti, s az angol végtére is kidűl szerepéből, s mielőtt tájékozná magát...

De nem mondjuk el még a végét.

A szabados utána bolondult az állatnak, mely már alig birt menni, csak egy nagy csapatnak érkezése verte föl benne a végerőt elkísérni a többbit, a meddig elbirja még vérevesztett lába.

A szabados egy fa mellé huzódott, midőn a csapatnak elvonulását látta, s még így szemlélődnék a bokrokból, lassankint elvonult a csapat, velük a vörös-szalagos, és helyette tisztán a béresnek alakját látja meg, a mint az féloldalt fordulva áll mereven egy helyben, s oly nyugodtan, mintha készen várná, hogy célba löjjenek rá.

Megint néhány szarvas akar a vonalon átvágni, az állomásokon szakadatlanul szól a puska, egy lövéssel több vagy tán kevesebb, — a szabados a sűrűben oly kényelmes helyen áll, lehetetlen, hogy vad lelke, mely a boszúra oly szomjas, hogy hatszor is rálőne jó alkalmmal, semmit sem késik, hanem nekifogja a fegyvert és a béresre durrantja.

A béres mozdulatlanul áll, — egy lövéssel több, vagy kevesebb, akár jobbról, akár balról; meg sem gondolja, hogy az utóbbi reá célzottatott, csak a szabados látja, hogy sértetlenül áll, még a vadászállomáson egy jaj-szóval az ifjú Baltay élettelenül rogyott össze.

A szabados a sűrűben észrevétlenül tűnt el; Pistát a lövés nem zavará, csak gróf Dunay rémült el, midőn barátját halva összerogyni látta, s a két szomszéd ijedten rohant a késő segítségre, látván, hogy barátja agyon van löve, a két vadász önkéntelenül kérdé egymást:

A két szomszéd ijedten rohant a késő segítségre.

— Lőtt ön?

— Igen! — mondja a másik — és ön?

— Szintén lőttem! mondja amaz is éppen úgy öntudatlanul, mint a másik, mintha e körülményben keresné a véletlen nagy szerencsétlenségnek okát.

Minthogy a seb némileg azon oldalon volt, melyről Dunay állt, még a gróf maga is megdöbbszent azon gondolatnál, hátha csakugyan ő lőtte agyon!

Míg a szerencsétlen barát barátjának hulláját emelé karjaiba, addig az angol mellett a szarvas rogyott össze, s a hidegvérű ember megindultan emelé térdére a szalagos állatot, melynek végvonaglásában is jól esett, hogy egy ember ápolgatja, ki aztán a szalagot úrnőjének visszaszolgáltatta.

Midőn a lelődözötteket összeszámlálnák, azt mondja az angol a hullára nézve:

— Egygyel több lövés, mint kéne!

XI.

(Két szomszéd, két gyász.)

Föltették a szarvast a szekérre, hogy úrnőjéhez szállítsák, míg a másik hullát a jó barátok kísérték el házáig. Leették a szarvasok a szénát a szekérről s a kis béres a szekér elején állva, megereszté a nagy ostort, mely akkorát szólt, hogy a hat ökör szebben megindult, mint azon jámbor keresztények, kik az isten házában a legelső padot ülik el, s mindamellett, hogy a szent ige legközelebb ér el hozzájuk, mégsem ragad meg náluk; mert ők is úgy tesznek, mint a paraszt, midőn a szekérről fölradja a kévét a másiknak, hogy az is adja megint tovább.

Oly lomhán mászott a hat ökör, hogy az első levő kolomp egyik oldalától a másikig alig tudott ellóbálódzani, s az egyenes út elvezetvén őket terelés nélkül is, a béres kiült a szekér oldalára, leszedte süvege mellől

a sörjenyelű pipát, oldalszíjáról leoldá a zacskót, rágyujtott, s miután a zacskót újra megcsavarván, tenyerén ismét keményre verte, s illőn elhelyezé, eregetni kezdé a füstöt és gondolatban megkérődzé mindazt, mit a vadászaton látott.

Míg a fának oldalában vesztegelnie kellett, s a golyók mellette röpködének, megszülemlék egyszerű lelkében az a gondolat, hogy hátha oda is elmenne, hol rézből van a puska, s bógve megy ki belőle a golyó, mintha nem érne rá külön megsiratni azt a sok embert, kiket utjában megöl, maga sem tudván, hogy miért?

Az erdő mélyében számtalanszor megütődő puska-zaj elvezette őt gondolatban a csatamezőre, hol dainolva megyen az ember meghalni és nincsen egyetlenegy siránczó fehérccseléd, kinek özvegysége vagy árvasága belekapaszkodnék a haldoklóba, hogy erre a világra visszarimánkodja.

Látta a zöld mezőt, melyre nincs letakarva a halotti lepel, mely messziről már réműletté válik; — itt lehanyatlik az ember, mintha elfáradt volna, kipatakszik belőle a vér, mint a gyümölcsnek leve, mitől meg nem undorodik senki; s annyi ember fölé egyetlen óriási domb kerekedik, mit az uton mérföldnyiről meglát, s a nélkül el nem kerüli, hogy a vitézek előtt le ne venné süvegét, pedig jól tudja, hogy vissza nem köszöntenek neki.

Addig-addig járta meg lelkével a csatamezőt, hogy a kolompnak tompa hangját ágyúzásnak vélte s nem birt hazakerülni a messzeségből, hova már elment azon a jó lovon, mely ha jó nem volna, huszár alá nem nyergelték volna. Oly vitézül ölte és vágta már az ellenséget, hogy ha most az édes anyja sűrva hívná, még akkor sem jönne talán vissza.

A pipa buzgón égett, a kolomp egy nótára verte ki a szokott hangot, semmi sem zavará meg az ébren álmódózó embert, ki most éppen azon nyugodott meg, hogy milyen szépen kigondolta az uristen, hogy ellen-

ség is legyen, hogy a huszároknak legyen majd mit vágni!

Nem jutott eszébe, hogy a halál az ő kezével végzené a véres munkát, annak még örvendeni is tudna; de már akképen győződött meg magában, hogy a jó uristen maga tudja azt legjobban, miért rendelte el a háborút — és toldalékul hozzágondolta még azt is, — ha kinek nem tetszik, miért lett ellenséggé.

Megszólamlék benne az erő és mint a levelek közül a bimbó, kifelé kéredzkedék, s a széles, erős mell alatt nem birt megférti valami, hanem arra ösztönzé, hogy messze-messze kell még innét menni.

Összekeveredett a két első ökör, s a kolompnak hangja úgy meglódult, hogy az elandalodott bérest fölébreszté, mire az végig nézván a hat ökrön, s a nagy nyelű ostoron, nem mert többé visszagondolni az elmult kedves tárgyra, s helyette most ezt a dicsőségtelen ballagást látván, az ostornyélért s a hat ökörért elszégyenlé magát.

Mintha maga előtt is megröstellné a dolgot, fölkapta a nagy ostort, s egymásután vagy hatszor durrantá ki a legerősebb hangot, s tán tovább is folytatná, ha meg nem szóltná egy vastag bajuszú huszár, ki után vagy harmincz legény párosával jött még az uton lassú léptetésben.

— Őcsém!... tán valamelyik ökröd nagyot hall? — mondja az őrmester a béreshez érvén.

— Már ezekkel csak így lehet beszélni! — mondja rá a béres.

— Apád ökrei ezek, őcsém?

— Apámé!... véli a béres, — csakhogy ez az apám másnak is apja ám.

— Csak nincsen ötven fia ennek az apádnak?

— Ötven nincsen, ... katona uram, hanem vagy ötezer mégis van, s mindnek édes apja.

— Látom, őcsém, jól tart benneteket — mondja még a huszár, — vagy tán te vagy a legkisebb fia, hogy ilyen pirosra kihizlalt?

— Még én utánam meg lehet kotorni a tálat — katona uram — mert én herczeg Batthyányi Lajos kegyerét eszem — áldja meg érette az isten! — magyarázá Pista.

— Most értelek, öcsém! . . . mosolyog rá az őrmester, egyszersmind új dologba kapva, mondja: öcsém, sokat kell az ilyen hat ökör mellett gyalogolni, úgy-e?

— Könnyebben elvégzem, mintha hat felé kellene mennem.

— Nem rúgós valamelyik? — tréfálgodék a huszár odább is.

— Nincsen patkó rajtuk! — viszonzá a béres.

— De nyereg sincs ám rajtuk, öcsém — folytatá még odább is amaz; — aztán látod, van ám nekünk egy heverő paripánk, s ha fölülsz rá, nem kell ám olyan hosszú nyelű ostor, mint a mekkora most van a kezeden, mert elmegy ám az a magas mennyországig durrogatás nélkül.

— Hátha nem eladó?

— Minden hitvány embernek nem, az igaz — lón rá a felelet — hanem már veled csak megalkusunk öcsém, ha tudnánk, hogy nem ijedsz meg a magad árnyékától.

— Azt tartom, nem l katona uram, — mondja rá Pista.

— Nohát próbáljuk meg — mondja az őrmester, — állj ki, tartsd szét az ujjaidat, aztán én megforgatom egypárszor a kardot, s a két első ujjad között úgy elvágok, hogy a szellőn kívül nem éri más a kezedet.

Erre a béres megállítja a hat ökröt, ujjait kiterjeszti hogy az őrmester megtegye a vágást.

— De hátha levágom valamelyik ujjadat, öcsém!

— Én azt nem kérdezem, katona uram, az a maga kötelessége, hogy jól tudjon vágni, én csak azt vállalom magamra, hogy kiállok . . . hát itt van!

— Ember vagy öcsém! — mondja a huszár — annyi, mintha én vágtam, te meg kiálltad volna, hol hálsz az éjjel?

— A fülgedi pusztán, katona uram, ha tudja merre van!

— Oda tartunk öcsém, ott maradunk egy egész nap, ott meglátjuk egymást! — mondja a huszár, — fejét csóválva hagyván el ügetést a szekeret, hogy idején érjék be a pusztát.

Pista lassan ballagtában nagyokat fohászkodott a katonák után, s minthogy leghátul egy gazdátlan ló nyergetlen ment vezetőken, gondolatjában fölült a gazdátlan lóra, s velük ment, míg csak látta őket, — azontúl pedig magára maradván ökreivel, mintha a jámbor állatoknak szarva mindig az ő boldogságát öklelné meg, — rettenetesképen megutálta őket.

Minthogy előbb már leszállt a szekérről, nagy ostorát összezsavargatá a szörnyű szélen, s úgy helyezé a szekérbe, mint a melyet többé nem akarna kézbe venni, s hogy az ökröket ne láthassa, előttük ballagott; de előbb a kolompot levette, hogy még az se lármázzék utána, midőn a huszárokra, meg a gazdátlan lóra gondolt, mert most már az is megsajnálná, ha így szállítanák le a lóról, pedig még rajt sem volt, hacsak ezután nem lesz.

A szarvas néhány galylyal lefödöttén nyugvék a szekéren, s már nem messze valának a falutól, honnét vesztére szaladt ki ma reggel, s ime már a pára nem megy vele vissza, — jámborsága most már csak életlenség s egyetlen jele annak, hogy emberek között járt, az a vérvörös szalag, mely fölbomlott csokrával még most is nyakában lóg.

Sorsát nem bírta elbeszélni a szabadoson kívül senki, s minthogy az magától erre úgysem igen volna hajlandó, kövessük inkább a bérest, kit amaz boszúból hasonlókép ki akart küldeni ebből a világból, csak-hogy az másképen lón megírva a végzések könyvében, hol már előre meg van írva az is, hogy jövőre hol találkoznak még.

Hasztalan siet úgy előre a béres, gondolata mindinkább hátra, utána marad el azon irányban, merre a

huszárok a fürgedi pusztára tértek el, — s ő most, ha lehetne, egy helyett kettőt lépne, hogy az út kurtább legyen előtte, csak hogy nem tudta elfeledni, hogy az ökrök is utána ballagnak, még pedig igen-igen lassan.

Maga sem tudá, hogy e napon a halál ballagott el mellette, s mintha a sors őt magát fordította volna oldalt, meg kell indulnia azon úton, hol a halál ágyúszóval fordul neki szemközt, és jó szerencséje lesz, ha szemközt nem találkozik vele az a golyó, melyre az ő neve leszirva, hatudniillik valamelyikre csakugyan ráírták.

De nagy határt megkerült az ő esze ebben a kis útban, látott mindent, még a dicsőséget is, mit nemcsak a vezér lát, hanem meglát az utolsó közvitéz, midőn karját ellenségre emelheti, s a maga neve mellé amazét is osztja.

Ment, mendegéle s a gyönyörű álmot a faluból ki-rohanó kutyák ugatták csak széjjel, tehát megkérdezte a legelső embert, hogy nagyságos Baltayné asszonyság kastélya merre van közelebb.

Az útmutatás után könnyen meglelheté, azért az utczán olyan fordulást tett, hogy a hat ökör kanyarulása a küszöbön meg ne zökkentse a szekeret, s midőn a kapun minden baj nélkül bemehetett, egyenesen az erkély alatt állt meg.

A nagyságos asszony éppen akkor lépett ki a kis-asszonynyal, s mindkettő csodálkozva nézé a szokatlan vendéget. Mielőtt azonban megkérdezték, mi járatban volna, a körülálló cselédekét kérdé sorba a nagyságos asszony:

— Tehát senki sem látta?

— Én nem láttam, pedig a felső határt végig jártam! — mondja az egyik.

— Hát te? — kérdik a másikat.

— Biz én sem láttam — nagyságos asszony — mondja a másik, — pedig még a nádist is majdnem szálankint összeválogattam: de sem nyomát, sem magát nem láttam.

— Tehát egyik sem látta? kérdi bánatos arcczal a kisasszony.

— Senki! — lön az egyhangú válasz, mire a háziasszony az idegen cselédhez fordult, mintegy előbb kérdvén, mint azt, hogy mi jó szerencsében fáradt el idáig.

— Fiam!... nem láttál egy szarvast? — kérdi az asszonyság.

— De mennyit; nagyságos asszonyom! — hisz éppen most jövök a tamási szarvasvadászatról, volt ott annyi, hogy a szénát is leették erről a szekérről.

— Nem látott egy vörös szalagosat? — kérdi a kisasszony.

— Azt keresik? — kérdi a béres.

— Minden emberünk az után indul ma — mondja a hölgy — de senki sem leli.

— Azt tartom, nagyságos kisasszony, hogy nem jön az vissza elevenen.

— Dehogy nem jó, — mondja ismét bizalommal a hölgy, hisz a legjámborabb állat a világon.

— Az a baja, kérem átossággal, — különben nem hoztam volna haza ezen a szekéren, — ime! — mondja, leszedvén a galyat, mely alól a szalag elég hamar ismerőssé tette.

Mély megilletődés fogta el a körülállókat, kik a boldogtalant leemelték, s a kisasszony a kedvencz állatot zokogva siratta.

Az anya vigasztalni kezdé, anyai eszével átlátván, hogy ennél nagyobb baj is akad a világon, de a leány csak nem akart megbékélni, s utóbb már a cselédek is mondtak neki egy-két vigasztalót, s végre Pista is megszólalnik:

— Soha se búsúljon, nagyságos kisasszony, szebb halállal úgy sem halhatott meg!

— Szegény kis szarvasom! mondja az úrhölgy.

— Háborúba halt meg biz ez, mint akármi katona, jegyzi meg a béres.

— Annak is jobb volna, hogy ha otthon halhatna meg!

— Ki tudja, nagyságos kisasszony — fohászkodik a béres, — csak az a szép halál, künn az ágyúk között, mikor tudja az ember, hogy nem az orvosságtól hal meg.

★

Midőn a béres kiért az udvarból, a jó barátok, köztök a herceg és Bowring úr gróf Dunayval, megérkeztek a szomszéd házhoz, s az öreget álltában támogatták a Baltay-család utolsó sarjadékának hullája mellett, annyit mondván el, mennyit a dologból mondani tudhattak.

Utóbb a barátok szétoszlának, — Baltay egyedül maradt Andrással, ki a halavány urét néhány lépésnyiről szótalánul nézte, mintha valamiért itt marasztották volna.

Baltay százfélekép rakván össze a lehetőségeket, az ingerültség némi élével kérdi a hűséges hajdút, kivel már vagy tizedszer gondolták ki, vajjon hogyan történhetett e szomorú eset.

— Megmondjam, ki lőtte agyon? — szólamlík meg az öreg lelke gyanújával.

— Nagyságos uram! . . . mondja a hajdú megindultan, — ne mondja ki e szót, — hadd nyugodjék békével a halott; elég szűk lesz neki az a kis hely, hova leteszszük, inti még odább is — ne temessük el melléje másnak becsületét!

— Hát kendnek se mondjam meg?

— Nekem se! . . . szól erős hangon amaz, — mert attól félek, hogy ha nagyságos uram egyszer botlik, nem lesz mellette mindig a vén András, hogy fölemelje, s akad olyan ember, ki az ilyen koros embert megneveti, hogy azt is elbeszéli, a mit tán úgy álmodott.

— Miért ne higgyem azt, a mit más is hisz? — békételenkedik az öreg.

— No ha azt is el akarja hinni, a mit más hisz — véli András, — azt se higgye nagyságos uram, a mit én nem hiszek.

— Nem hiszi kend? — kérdé Baltay, nyugalommal nézván a hajdúra.

— De nem ám! — mondja amaz — fölkapván a megszokott feleselési hangot.

— Nem kend faragta meg a rovást?

— De én faragtam meg, az igaz, — nem is mondom, hogy valami sokat alkudoznám, ha jobb magyar emberért elcserélhetném; de nagyságos uram, a ki nem dohányzik, bort sem iszik, mindig könyvet olvas, mitől bolonduljon meg úgy, hogy az embert szarvasnak nézhesse? Ennyivel megkötötte a csomót a hajdú s dolga után ment el.

— Nohát, nem mondom, hogy agyonlőtte! . . . dörögőgé az öreg, aztán mintegy magának is némi igazat akarván adni, toldalékképen hozzáteszi: — de azt sem mondom, hogy nem lőtte!

Hej! nem volna oly ritka madár az igazság, ha keresni nem kéne.

XII.

(Egy este a puszta.)

Kiült a sok fényes csillag az ég boltozatjára, midőn a herczeg és Bowring úr csendes lépést ereszték a kantárt, hogy a langyos estét a szabadban élvezzék, nem igen messze lévén a puszta, hova éjszakára szándékoztak a katonák miatt, kiket a herczeg átmenőben nem akart egy kis megvendégelés nélkül elereszteni, minthogy úgy is a legközelebbi faluban kellett volna kiröltetni a huszonnégy órai pihenési időt.

Oly csendes volt az egész környék, hogy egy kis csengetyűvel mérföldnyiről össze lehetne harangozni minden embert. Az angol szívesen elkószált volna egyik pásztortúztól a másikig, szokatlan lévén előtte

az éjjeli fény, ez a szokás, hogy a fáradt ember a nap hosszát még tűzzel is megtoldja.

Néha-néha elveszett az egyik fény, s megint újra előbukkant, a mint a körüllevők elülték vagy elhasalták, vagy a pásztorember rávetett egy ölnyi szalmát, hogy a tartóból ki ne alugyék a mécs s meglássák egymást a beszélgetés mellett, mert már a magyar ember a képét is szereti megnézni annak, kivel beszél, minthogy a régi igazságkép a hazugság mindig elránt egy-egy vonást a hazug ember képén, — s a másik aztán könnyebben hozzátveti, mennyit kell elengedni abból, mit a másik néha nagyon is ingyen beszél.

Bowring úrnak jól esett ez a szörnyű hallgatóság, mintha csak még most tudná legelőször életében, minő lehet a nyugalmas éjszaka, minőt a nagy városon fogadasképen lármáznak el egymástól az emberek; s itt, hol a nyájörző kuvaszokon kívül egyéb éjjeli őr nincsen, oly mély a csend, mintha bekerítették volna fallal, s a falon kívül ezer ágyúval ijesztenének el minden kis nyikkanást.

Belebb, belebb mentek egyenesen, s mielőtt szemükbe ütköznék a major, elért hozzájuk egy csendes harmónia, melynek vékonya-vastaga szabályosan megvolt, s a vékony a vastag mellé, a vastag a vékony mellé oly szépen odafért, hogy a vékony nem akart kiebb látszani a vastag mellől, a vastag pedig engedte a vékonyabbat, mint a módosabb a szegényt, hogy az is megélhessen.

Mint a hullám, elringatta magát a dal a légben, csalta maga után az embert, s Bowring úr könnyedén húzá meg a kantárszárat, hogy a hang után vitesse el magát, s elérje a dalt, azon helyet, hol az elkezdődött, s ekkép lépésről-lépésre hangzatosabb lőn az összemért ének.

Meg-megszakadt az ének, s a hézagokban megszólal egy másik, sajátyszerű bánatos valami, melyben a hang úgy elszomorodott, hogy az ember letörölni vágyik azt

az égő könnyút, mely a panasz mellett folyt le. Nem bír a hang fölvergődni, mintha még oly magasra nyúlt volna az ég, honnét lerimánkodhatná saját orvosságát, s a mint ez a fájdalom magamagát mondja, oly furcsán lepi meg a hallgatót is, hogy szinte még a búsulást is megkivánja bele.

Bowring úr előrehajlék a lovon, a furulyahang jobban elért hozzá, s az egykedvű angolt megvesztegette e szokatlan hang, nem bírta tovább a lovon maradni, átadá a kantárt a lovásznak, de a herczeg is leszállt, s a kövér mezőn csendesen közelíték meg az ébren levő népet.

— Csuda ez, vagy madárnak a hangja? — kérde Bowring a herczeget.

— Egy ártatlan furulya — mondja a herczeg — valamelyik béres altatja el magát.

— Nem folytathaták tovább a párbeszédet, alig ötven lépésnyire értek már a csoporttól, melyben öregek és ifjak, katonák, béresek és lányok rákezdék a nótát:

Magasan röpül a daru, szépen szól,
Haragszik rám a galambom, mert nem szól.
Ne haragudj édes rózsám sokáig,
Tied leszek, tied leszek koporsóm bezártáig.

Az egyszerű ösztön vezérlé e kart, mely vagy ötven emberből állt, s az egészséges hangok ércze harangként kondult meg az angol füleiben, hol a szárazföldnek minden operája egymás hátán ül már s midőn az inger kifogyott belőle, helyet kér ez ösmeretlen zene, melyről hirtelenében nem tudja megmondani, imádság-e vagy dal? hanem megtiszteli mint egy remekművet, s megállt ünnepélyes érzelemmel, hisz még a vadállatot is megállítá már a zene.

— Herczeg!... köszönöm e ritka meglepetést! — mondja Bowring.

— Talán azt hiszi kegyed, hogy ezeket hintóban hozattam ide egy éji zenére?

— Legalább is hintón! — mondja az angol.

— Azt tartom, egy szálíg béresfajta valamennyi, s azért jöttek valamivel kiebb a majortól, hogy a hajdút aludni hagyják; mert ha meghallaná, hihetőleg szétugrasztotta volna az egész hangversenyt.

— Páholyokat ide, herczeg, ilyen zenét aranyokkal szokás megfizetni.

— Tegye el ön az aranyat; mert ha meghallják, reggelig itt maradnak énekelni, s a legjava búzámat kinn felejtik, pedig én az esőtől tartok.

— Miért nem küldi őket a herczeg utazni?

— Csakhogy Ázsiából ide értek, kedves jó barátom, nem hogy még egész Európát megutazzák.

— Igen, de ritka kar, minőt a milánói Scala egész Olaszországban nem fogdos össze.

— Kár volna vesződni a kereséssel, indítsa meg barátom a legelső falut, csak oly jót talál ott, mint ime a pusztán.

— Na, uram, ezt a népet láttam verekedni, hallám énekelni, országuk tele van szokatlan dolgokkal, most már egyidőre eleget tapasztalék, visszamegyek Bécsbe, s addig el nem jövök, míg nekem olyan könyvet nem küld a herczeg, melyet magyar ember írt meg, s a mi kedves Baltay bácsink elejétől végig elolvasott.

— Csodát akar ön minden áron látni?

— Igen! — mondja Bowering — itt csak csodát lehet látni, s a mely napon az a könyv készen lesz, higgyen nekem a herczeg, Magyarország még egyszer újra megszületik és sohasem hal meg!

Néhány lépéssel odább menvén a két alak, a hold is fölkapaszkodott a láthatárra, s a gyalogló urak egy szénaboglya mellett álltak, ez által földve lévén, mégis hallhatták a beszédet, vígan enyelegvén a vendég húzárok a pusztai néppel.

Holvagy Pista most ért még csak a vigadozók közé, s az őrmester jószívű tréfával fogadta a legényt.

— Elaltattad, öcsém, azt a hat cselédet?

— Eleget elfáradtak, nem igen várták, hogy ringassam is őket.

— Hát alkudjunk meg arra a gazdátlan paripára — mondja az őrmester — fölültetünk reá!

— Föl ne ülj rá, Pista! — mondja egy öreg asszony — mert az ütközetig meg nem áll ám veled.

— Ellenségre mennek, katona uram? — kérdi Pista.

— Éppenséggel oda sietünk most — felel az őrmester — csak torony iránt megyünk, hogy jókor odaérjünk, mert már a határon belül az ellenség.

— Hátha el is fogyasztják akkorra, mire odaérnek? — kérdi kétkedve a béres.

— Már a mi részünket csak meghagyják nekünk! — véli az őrmester, a fiúnak keze után nyúlván, mit az önkénytelenül odaengedett az öreg huszárnak.

— Nem jó lennék én oda, katonauram — mondja a béres — sokáig tudnám én megszokni azt a vagdalkozást, engem csak úgy szélről kellene állítani, aztán úgy adogatnám föl őket, kettőt, hármat egyszerre, már a hogyan kerülne a sora; azt már jobban tudnám.

— Vesződtség az, öcsém — megint csak le kellene tenni a földre, hanem vágja az ember, a hol eléri.

— Aztán nem sajnálja szegény párát, édes öcsém uram? — kérdi a vén asszony.

— Elvétele egyiket megsajnálom én is — mondja rá az őrmester — éppen most két hónapja egy francziát úgy vágtam ketté, hogy a mint az egyik fele erre, a másik meg amarra esett, ijedtében mindenik felén a kéz utána kapott a másik felének, aztán a balkéz megfogta a jobbát, s olyan szépen következtek el egymástól, mintha nénémasszonynak egyik fia a másiktól hucsuznék.

— Uram s én Istenem! — fohászkodik az öreg asszony, az utolsó ízig hitelt adván a nagy hazugságnak. Pista pedig alig várta, hogy a hívogatás több legyen, mint a mennyit ő kínálgatá magát; mert hiába, még a lakodalom is azért esik olyan jószűen, mert a vendégshivó utána megy egész a falu hosszán.

— No, öcsém! — kezdi újra az őrmester — jer velünk, üss egyet a markomba — mondja a huszár, kinyújtván karját, hogy a fiú a kinyitott tenyérbe üthessen.

— Ha beleütök, katonává leszek?

— Öcsém — mondja az őrmester — ezzel a tenyérrel úgy adom én a dicsőséget, mint a szentséges római pápa a maga kezével az áldást.

— Ne menj, édes cselédem — mondja megint az öreg asszony, — hát azért dajkált volna édes szülőd, hogy harangszó nélkül halj meg háborúban?

— Ha csak az a baj, nénémasszony — véli az őrmester — nem kell oda öregharang, a hol száz ágyú szól.

— De olyan fiatalon meghalni, kedves öcsém! — sopánkodik az öreg asszony.

— Csak nem hagyhatjuk üresen a mennyországot, édes nénémasszony.

— Látom már, hogy elcsábítja katonauram ezt a szép gyereket.

— Arra való a virág, nénémasszony, hogy bokrétaba kössék! — mondja az őrmester. — Na fiú, csapj a tenyerembe!

— Egy baj van, katonauram — mondja a fiú — cselédember vagyok.

— Hisz öcsém, nem az urad ökrét akarjuk elvinni, hanem téged.

— Tudom, uram, hanem nem azért tartottak itt engem a télen, hogy a nyári dolog elől odább álljak; azért várjuk meg, míg kitelik az időm

— Addig majd az ellenség is elfogy, öcsém!

— Gondolja, katonauram?

— Hát azt gondolod, öcsém, hogy az ellenséget is elvetjük, mint a magot, aztán megvárjuk, míg kikel és megéri? . . . Öcsém! nem addig van az, hanem meg kell annak halni.

— Hátha majd lesz addig más ellenség? — véli a béres.

— Dehogy lesz, öcsém, dehogy lesz, hiszen már azon búsulok magam is, hogy mit csinálunk aztán, ha ezzel elbánunk? Lásd öcsém, azért bajos ám huszárnak lenni, hogy mióta azt azt ágyút kitalálták, mindjárt elneszezik a huszár elől az ellenséget, aztán nem marad mit vágni.

— Csak már az ispán úr eleresztene! — sóhajtja a béres.

— Eleresztlek én, kedves fiam — mondja a herceg.

— Az isten is megáldja kegyelmes uramat.

Erre a fiú az őrmester markába vágott, s a víg pajtások körülfogták a gyönyörű újonczot, hogy magukkal elvigyék.

— Nincs valami rendelkezni valód, kedves fiam? — kérdi a herceg, visszatolván a fiúnak süvegét, mit az levett.

— Talán nincsen! — véli a fiú.

— Gondolkozzál fiam, ha valami jutna az eszedbe, — mondja az őrmester biztatva a fiút, — talán van apád, vagy anyád?

— Mind a kettő él még, őrmester uram, — mondja a fiú.

— Azokról ne aggódjál, — véli a herceg — jobbagyaim nekem édes gyermekeim.

— Vedd le a süvegedet öcsém, — mondja az őrmester, — mert ezután már olyan csákót teszünk a fejedre, melyet még az oltár előtt sem szabad levenni; különben ezért a szóért magam is levennem.

Mire megvirradt, elment Pista a csapattal, Bowring úr pedig még egyszer kezet szoríta szíves házi gazdájá-

val, s azután indult meg a bécsi irány felé, búcsuzóul mondván:

— Herczeg, ha angol nem volnék, csak magyar kívánnék lenni.

XIII.

(Haragos atyafiak.)

Megülték a gyászt illő szertartással, és hogy a fájdalom mennyi nyomot hagyott, magunk tudjuk legjobban; mert hiába, igazán búsulni csak a magyar ember tud még. (Nojsz volt is oka reá mindig.)

Ez idő alatt Baltay uram ő nagysága sűrűbben látogatá meg a szomszéd udvart, s ha a nagyságos asszony távol volt, még a lusta cseléd után is méltóztatott egyet kiáltani: mit ácsorog? nem talál dolgot az udvaron? sőt még a nádpálcza is megmozdult kezében, pedig a bot abban az időben is megtartotta verekedő természetét, s az ütés abban az időben sem volt ajándék, ha mindjárt nádpálczával osztogatták is.

András hajdú fejcsóválva nézte ezt a dolgot, neki is megvolt azon jó tulajdonsága, mint a háziállatoknak, hogy az esőt és zivatart is megérzi, a mi nem is volt valami nehéz mesterség; mert András gazda jól tudta, hogy Dunay gróf úr nem vár névnapot vagy sátoros ünnepet, hanem hétköznapi is megkerül egy pejparipán a szomszédban, melyet még az utolsó cseléd is szivesebben megvakar, mint magát megfésülje, s a vén András nem volt bolond ember, mikor azt mondá magában: Értem ezt a dolgot.

Mikor már annyi idő eltelt, hogy a megboldogultat elegendőképen megbúsulták, egyik napon Baltay úr épen a nagyságos asszonyhoz indult; hanem mivel a ház előtti akácok alatt levő padon lelte, tehát mindjárt helyet foglalt mellette, s midőn már a «jó időt» meg a «fagyos lábujjáról vett csalhatatlan időjövendölést» elvégezte, mintegy újabb bevezetésül mondja:

— Bizony, kedves hugomasszony, eljár az idő.

— Érzem, urambátyám, ezelőtt néhány esztendővel még az árkon is átugrottam, most pedig már a kapavágás helyét is megkerülöm, hogy bele ne botoljak.

— Jól van, jól, hugomasszony, maga csak eltréfál, hanem én! . . . én már nem szeretem, hogy olyan nagyon gondomat viselem, — véli Baltay. — Eddig, ha valami bolondot tettem, mindig más vette előbb észre, s úgy mondták meg nekem, de most már minden lépten-nyomon korholom magamat, minden hibát észreveszek magamon; pedig elhiggye, hugomasszony, nem szeretem én azt, mikor az ember ilyen nagyon megokosodik.

— Ez mind megilleti azt a kort, melyben urambátyám most van.

— Persze, hogy megilleti, — hagyá helyben a másikat, — de már csak azt látom, hogy nagyon sok bolondság van ezen a világon, s egy kis bódultság okvetetlenül kell hozzá, hogy az ember ne lássa a millió akadályt, aztán neki merjen menni; pedig a fontolgató ember addig számft, addig nézi a sok akadályt, hogy nem mer neki menni.

— Talán házasodni akar, urambátyám?

— De már ehhez éppen nagyon okos ember vagyok, hugomasszony, — kaczaga föl Baltay, — hanem mivel idáig értünk, etessünk meg, hugomasszony, aztán beszélgessünk egyet.

— Jó lesz biz az! — véli az asszonyság, nem tudván, hogy az urambácsi hol akarja a szót elkezdeni.

— Hugomasszony, én most éppen ötven esztendő vagyok . . .

— Az isten éltesse kedves urambátyámat továbbra is, — mondja a nő, — megmondjam én is, hány esztendő vagyok? mert én sem csinállok belőle titkot.

— Nem azért mondtam hugomasszony, — mentegőzék amaz, — hanem azt gondoltam, hogy a jó úristen tán még megáld vagy huszonöt esztendővel,

hisz mi az a hetvenöt esztendő? . . . teremtetét, apám, öregapám túlélte a nyolczvanat, hisz tán még hallotta is hugomasszony apámnak hírét, nyolczvan esztendő korában lóháton járt el a jóbarátokhoz, s ha a guta . . .

— Az a guta, az a Baltay-nyavalya! — mondja bánattal az asszony, — az a hirtelen harag! néha egy polturás malaczért olyan dühbe jönnek; pedig ha valaki alkuba állna velük, hogy haragudjanak meg ezer forintért, tán azt mondanák: ennyiért nem érdemes.

— De mikor megharagítják az embert!

— Haragudjanak meg, édes urambátyám, — okoskodik az asszony, — én is megharagszom; néha csak egy réczetjásért, csak hogy ilyenkor nem engem üt meg a guta, hanem én pofozok föl egyet a sok közül; — ennek aztán nem kell orvos; egy csibéből nem csinállok országos dolgot, mint, fájdalom, valamennyi Baltay agár- és lócserén haragudott össze s lettek halálos ellenségekké.

— Mond valamit, édes hugomasszony, — dünnyög Baltay, — de már én sem veszek valakibe olcsóért, annyit mondhatok, édes hugomasszony, inkább majd csak szép szóval győzöm.

— Megigéri ezt, kedves urambátyám?

— Becsületemre megigérem, ha hogy valaki apróságban megboszant, eleinte megmondom neki szép szóval: édes jó barátom, látod, én nem érek rá veled czivakodni, . . . hanem most az egyszer megmondom . . . hogy máskor is eszedbe jusson, . . . ha tudniillik megint ezt cselekednéd, . . . — mondja növekedő indulattal — . . . jól vigyázz magadra, különben úgy váglak . . . Akarám mondani, édes hugomasszony, hogy — no.

— Értem, édes urambátyám, így már jó lesz! — mondja az asszony, megmosolyogva az öreget, kit a vér majd megint elragadt.

— No lássa, milyen engedelmessé tesz hugom-asszony, hanem már most az árát is megkérem ennek az engedelmességnek, — ígérjen meg nekem egyet.

— Ha lehet!

— Persze, hogy lehet, . . . ha nem lehetne, csak nem kérném! . . . mondja Baltay, — hanem ha az ég huszonöt esztendővel megáldana, még megérhetnék egy véghetetlen nagy örömet . . .

— Ugyan mit, kedves urambátyám?

— Hogy hugomasszonynak unokáját én nevelhetném föl, . . . abból aztán fogadom, hogy ember válnék!

— Példának okáért?

— Már a példával adós maradok, hugomasszony, — hanem kezdjük elejéről a dolgot, — ez a kis Etelka már eladó lány ám!

— Csak nem kínálghatom a kapu előtt, édes urambátyám!

— Ezt jól tudom, hanem édes hugomasszony, nem feledte el, mit ígért nekem egyszer.

— Nem feledtem el, — felelé az asszony, — vöm csak olyan ember lesz, ki tetőtől-talpig igaz magyar ember! . . . nemde ezt ígértem . . .

— Szóról-szóra.

— Ezt meg is tartom, urambátyám, arról bizonyossá teszem.

— Idáig minden jól van, . . . — mondja Baltay némi nyugtalansággal, — de megmondja nekem is, hugomasszony, kit akar vőül fogadni, még pedig a menyegzőnél előbb?

— Ha épen úgy akarja, urambátyám, — titkot nem fogok csinálni belőle.

— De hátha nekem kifogásom lenne ellene?

— Ettől nem tartok, urambátyám, — mondja az asszony önérzettel, — lányom legdrágább kincsem, azért nem fogom úgy elszórni, hogy akárki is meglelhesse.

Egyet nyelt az öreg, hanem mivel agyában a tervek nem mindennapiak valának, inkább túrt, csakhogy

valami módon czélhoz jusson, és a birtok egykor jó kezekbe menjen.

Az előbbeni czélzások némileg lefoglalták a könnyen gyulladó vért, azért nem mert föllobbanni, hanem tűrte a dolgot, mintha András gazda a kerítés tulsó oldala mellől merne átkiáltani, s azt mondaná, hogy ő nagysága valahára csakugyan higgadt emberré válik; — hanem csak fülelt a beszédre, mintha mégis kitöréstől félne.

— Okosan mondja, hugomasszony, — szólal meg egy kis erőlködés után Baltay, . . . — hanem már bocsásson meg az ilyen vasfejű embernek, ha mondom, hogy több szem többet lát, aztán az asszonyok nem mindig látnak odáig, hova a férfi.

— Meglehet, ámbár vagy tizenegy esztendeje már, hogy eltemettem az uramat, hanem ha ma csodát tenne vele az isten és föltámasztaná: nem tudom, nem találna-e mindent jobban helyén, mint volt egykor; — pedig az is Baltay-vér volt; aztán annak sem igen tetszett az, a mit nem ő csinált.

Megint nagyot nyelt az öreg, — sőt András már át is hajolt a kőkerítésen; mert már nem hitte, hogy a gazda ki ne repedjen a mentéből, mikor ily egyenesen beszélnek vele.

— Egy szóval sem mernék ellenkezőt mondani, hugomasszony, — okoskodék Baltay, — hanem higgye meg nekem, galambom húgomasszony, hogy nagy próbára kell tenni mai világban az embert, mert isten úgyse úgy vedlik már ez a mai népünk, mint tavasszal a lúd; aztán nem szeretem én azt, hogy idegen tollat ereszt, mint a szajkó, mikor a pávák közé kívánczokozott.

Az elmondott szavak azon idők szerint mély igazságot tartalmazván, a nő szintén elgondolkozott rajtuk, s ekképen Baltay mintegy alkalmat lelt újabb faggatásra.

— Hugomasszony, — megfogadtam, hogy nem durra-

nok fel minden szíre-szóra, — meg is tartom szavamat, pedig elhigye, hogy ezen erővel két embert földhöz vágnék, — ha rá gondolok, hogy az apáim és én tulajdon szerzeményemet, mit azok és én sarkantyús csizmában kerestünk, valami könnyű legény ott szórja el, a hol nem hogy nem értik a magyar szót, de még nem is hallják.

— Urambátyám, — mondja az asszony, letevéen varrását a kőasztalra, — nem kénzom tovább, megmondom, hogy én már választottam, s ez ellen, remélem nem lesz kifogása.

— Várjon még egy kissé! . . . — mondja Baltay, mintegy időt vevén a készülődésre, nehogy a gutának adjon egy alkalmat megütni őt huszonöt esztendővel előbb, mint a hogy maga is akarná.

András már a kőfalon hasalt; — mert nem hitte, hogy a nagyságos úr olyat halljon, a mi neki tetszeni fog, annál inkább, mert a kerítés magasságáról éppen a túlsó kertben sétáló Dunayra ősmert, ki Etelkával karonfogva járkálta meg a kanyargó utakat.

Midőn Baltay eléggé elkészíté magát, azaz mentéjét végig kigombolá, azt mondja:

— Na, édes hugomasszony, — most már szóljon bátran, hát kit választott?

— Dunay grófot! — mondja az asszony.

András ijedten csúszott le a kerítésről, — mert azt hitte, hogy a nagyságos urat csakugyan megüti a guta.

— Hála istennek! — mondja Baltay elhalványodva, — tehát mégis nekem van igazam!

— Miben? édes urambátyám,

— Azt kívánja tudni, hugomasszony? — mondja emelt hangon Baltay, — megmondom, hogy ez az ember . . .

— Mit akar mondani a nagyságos úr? — szól a hajdú, ismét a kerítésre mászván.

— Hát kend mit hallgatódzik?

— Najsz kell is hallgatódzni, — véli a hajdú, —

mikor már megint olyan fönhangon beszél, hogy akár megszalaszsa az embert!

— No hát nem kiáltok . . . hanem édes hugom-asszony, ez az ember nálam rováson van.

— Az nem tartozik hozzám! — szól határozottan az asszony.

— Még akkor sem, ha azt mondom, hogy nem lehet neki megbocsátanom?

— Talán bocsánandó vétke?

— Édes testvéremnek sem!

— Akkor sajnálom, — de anyai kötelességem az első, s az ellen véteni nem fogók.

— Hugomasszony! . . . én Baltay vagyok, — s az a lány Baltay-leány.

— És az én leányom — mondja a nő, fölemelvén ujját, mintha fenyegetni akarna.

— Hugomasszony! . . . — rimázkodék Baltay — még most sem haragszom,

— Bátyám! . . . meggondolám, mit tevék, mikor szavamat adám, — s én ezt megtartom. Isten engem úgy segítjen!

— No hát engem is úgy segítjen meg az isten, hogy pörteni fogok.

— Tessék! — mondja a nő fölemelkedve ülőhelyéből, s egy fejbőlintás után az udvaron át a lakóházba ment föl, míg Baltay elkeseredetten ment haza.

András a kapuban várta.

— Hallja kend! . . . — mondja neki, — keresse kend elő azt a nagy pört.

— Mondtam úgy-e, hogy ez lesz a vége! . . . zsörtölődik a hajdú, . . . de azt is mondtam, hogy én elmegyek akkor ettől a háztól.

— Háládatlan ember! . . . mondja megilletődve az úr, — aztán el tudna kend hagyni?

— No hát nem megyek el, — legalább én majd megkapaszkodom abban a pörben.

— Talán nincs igazam? — lőn reá a kérdés.

— Mondtam már, hogy nincsen!...dünnyög a hajdú.

— Nem arról szólok, a mire kend gondol, — mentegetődzék az úr,...ha meghalt szegény öcsém, nyugosztalja meg az isten, — nem keresem, ki ölte meg?

— De keresem én! — mondja megilletődve a hajdú, — hogy ártatlant ne átkozzon érte a nagyságos úr!

— Elég annak a rovás!

— Azt is bánom, hogy én faragtam, — megérem még, hogy a nagyságos úr maga vakartatja le!

— Akkor én vetem tűzbe a pört!

— Ne mondja,...ne mondja, — okoskodik a hajdú — dehogy mondja!

— De mondom!

— Tudom, mit mond, akkor is azt mondja, hogy én vessem a tűzbe; hanem bele is vetem!

A két szomszédos ház ezer mértföldnyire vált el egymástól, mert az engesztelhetlen ember mindenére inkább megalkudott, csak magyarságára nem.

Napról-napra mogorvább lőn Baltay, s midőn a szomszédban menyegzőre készülének, ő Pestről elhozatta tabuláris prókátorát, egy csontig száradt embert, hogy pénzért veszekedjék Baltay helyett, és mutassa meg a szomszédéknak, hogy nem hogy abból nem kapnak, a mi holta után marad; hanem még azt is elveszi, a mi most birnak. — Azonkívül pedig három hónapi kutatás után mégis talált egy emberre, kit Baltaynak hívnak, s nevét csakugyan ypsilonnal írja ki, s azon jó tulajdonsága volt, hogy egy ép, egészséges fiún, és egy eladósodott kúrián kívül egyebe nem volt; tehát ezt a jó embert fiával föl rakatta egy kocsira, s elhozta magával, hogy a fiából embert nevelhessen kénye és kedve szerint. — Ez annál könnyebben megtörtént, hogy az apa néhány nappal előbb csakugyan meghalt, s így a fiúnak az

isten után nem maradt egyéb gyámola, mint Baltay úr ó nagysága, — ez a kettő pedig, azt hiszem, untig elegendő.

— Tudja-e, miért hozattam el? — kérdi Baltay a vendéget.

— Me Hercle! semmi speczifikumra nem gondoltam.

— Tehát mindjárt megmondom.

— Kuriózus vagyok.

— Megint fölveszszük a pört.

— Leváljuk?...mondja az ügyvéd feleletül és kiigazításul egyszersmind, — hogy megint szisztáljuk.

— Azt ne cselekedjük addig, míg meg nem lesz a végítélet.

— Valde bene! — véli az ügyvéd, — tehát szentencia legyen?

— Sohase szentenciázzunk, barátom! — mondja az öreg, — ítélet is jó lesz.

— Ecce, — tehát már magnifice domine is neologus?

— Sohase vagyok én, — hanem ha diákul akarunk beszélni, beszéljünk diákul — ha pedig magyarul kezdtük, hát beszéljünk magyarul.

— Eminenter, — magnifice domine — hanem előre is deprecálom, — mert én még sohasem hallottam magyarul ezen szavakat: documentum, fragmentum, augmentum, supplementum, — és vagy ötszáz tummal végződő szót, — valamint confirmatio, citatio, visitatio, vacatio, jurisdictio, convictio, intabulatio, extabulatio, ratificatio, exhibitio és szinte még ötszázféle tio-val kimenő szót, — hát még a sok rector, cantor, præceptor, director, executor, assessor, compossessor, jurassor — és a Jézus tudja, hány tor- és sor-ban végződő nevet, tehát olyankor majd csak köhintsek, magnifice domine?

— Jól van, hát beszéljen, domine, úgy, a hogy tud, — hagyja helybe Baltay, hátradőlven a karos-

székben, mert valami fájdalmat érzett, s azt állva nem bírta el; egyszersmind Andrásnak parancsolja, hozza be a nagy pört.

— Præstanter! — kiált az ügyvéd, — denique a jó argumentum mindig győz, — de gondolja meg csak magnifice domine, — az országgyűlésen vagyok octava mensis huius, — és per amorem dei, miről perorálnak a statusok?

— Ugyan miről?

— A nyelvről!... magnifice domine... a nyelvről.

— Csak nem tiltották meg, hogy magyarul beszéljünk? — ugrik föl Baltay egészen lángra gyulva.

— Nihil horum!... felel az ügyvéd, — hanem hivatalos nyelvvé akarják tenni a magyart.

— Nos aztán?

— Quid aliud, — minthogy a senior pars kontradikál; hisz ha ez megtörténnék, per Deos immortales, a kocsisom miatt sem beszélgethetnék az úton, mert ezek a gazemberek mindig fülelnek; így legalább egy kis distinctio van, és minden csavargó nem kottyán országos dologba.

— Bizony domine — maga mégis okos ember, — mondja Baltay egy kis gúnnyal, — maga legjobban bebizonyítja, milyen nagy szerencse, ha nem értjük egymást.

— Oppugnálni akar, magnifice?... mosolyog az ügyvéd, — tehát én leszek pro, — magnifice domine pedig contra, — aztán majd meglássuk, ki lesz a győztes?

— De, domine, nem azért hívtam én, hogy mink veszszünk össze, — mert ebben a pörben a bíró is csak magam akarok lenni.

— Hoc non pergit! — nevet az ügyvéd, mert akkor én fizetném a perköltséget.

— No hát, jobb lesz, adja meg magát.

— Deus avertat, — hogy én azt cselekedjem, — magnifice domine, — én csak megmaradok az em-

plastrum mellett, és nem mondok helyette ir-t, mint a neologusok; — valamint az apothecát sem vertálom magyarul gyógyszer-tár-nak.

— Bizony pedig az elférne a maga fejében is, — véli Baltay, — mert az nagyon okosan van kigondolva, föl is írom mindjárt.

— Rogo, ne tessék inkommodálódni, nem sokára többet is írhat melléje.

— Minél több, annál jobb, — én mind megtanulom.

— Non faciat, rogo, — bizony úgy tesz magnifice domine, mint az a herczeg Batthyányi Lajos, — annyira inkarnátus ellensége minden diák és más idegen szónak, hogy — a mint mondják — inkább circumskribál valamit, csak ki ne kelljen mondania;* így a documentumot palam és publice így kerülte ki: olyan írott levél, melynek erejével valamely dologról tanuságot lehet tenni.

— Hát ezt nem érti meg, domine?

— Hogyne érteném; — de hát nem rövidebb ez a szó: documentum?

— Majd lesz annak is neve, — csak ne essünk kétségbe.

— Talán még azt is hiszi, magnifice, hogy nekünk olyan poétánk lesz, mint Ovidius?

— Annak is csak asszony volt az édes anyja, — véli Baltay.

— Oh, Jupiter tonans, — ha az az Ovidius fölkelne, — mit mondana hozzá!

— Sohasem törődöm én azzal, hogy Ovidius ha fölkelne, mit mondana a mi poétáinkra, — mondja a nagyságos úr, — hanem, domine, ha Árpád apánk föltámadna, — magát okvetlen végig verné, azt bizonyosan tudom; pedig az nem tudott ám úgy diákul, mint egy pesti tabularis procurator.

* A herczegnek ez a szokása igen ismert dolog volt, és az 1796-diki törvényeknek a nyelvre vonatkozó része nagyrésztben az ő törekvéseinek is köszönhető.

— Jaj, — az az Árpád; ...requiescat in pace, — bizony régen meghalt, talán testamentumot sem csinált.

— Az igaz, domine, — hanem maradt azután akkora szukczessziónk, hogy nyolczszáz esztendeje éldegélünk belőle, s még a prókátoroknak ma is elég jut belőle; pedig ha ő nincs, hát nem volna min pörpatvarkodni, amice — aztán még maradt utána egy kis konstituczió is; foltos ugyan, hanem csak ad egy kis meleget, aztán ha jó nem lett volna, nem tartott volna el — nyolczszáz esztendeig, tehát legyen bennünk annyi becsület, domine spectabilis, hogy ha már nem köszönjük meg, legalább tartsuk emlékül azt a nyelvet, melyet Árpád beszélt!

Ennyi aztán prédikációznak is beillett, s a nagyságos úr megelégedett szónoklatával, mire a prókátor sem pro, sem contra nem tudott felelni, hanem megülte a széket, mintha odaragadt volna.

Azalatt kopogának az ajtón, melyen belépett a herczeg, ki a szomszéd menyegzőre tanúnak volt hivatalos, és tudva a két ház közti egyenetlenséget, nem hozakodék elő a viszonyról, — most barátját jött látogatni.

Az ügyvéd szobájába ment, s együtt maradt a két jó barát.

— Honnét? — kérdi Baltay a herceget.

— Az országgyűlésről.

— Mi jó hírt hoztál?

— A jó reménységet, édes barátom, — hogy ha isten segítségével tán 1796-dik évben elvégezzük az országgyűlést, az 1796-dik esztendő a magyar törvényhozásban a legnevezetesebb esztendők egyike lesz.

— Én már igen kedvetlen vagyok.

— S vajjon miért?

— Öreg legény vagyok én ahhoz, hogy jobb időket érjek.

— Egy napocskával sem idősebb mint én, — és lásd, én mily vidám vagyok.

— Barátom! . . . mondja Baltay, bánatosan fogván meg a herczeg kezeit, vigasztalj meg engem is; mert már kifáradok.

— Jer hát, — mondja a herczeg, — leülvén a megszmorodott mellé, s egy kivett papírról olvasni kezdé:

A magyarokhoz.

*«Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?
Nem látod a boszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?»*

— Látom, nagyon is látom! — kiált föl Baltay.

— Menjünk odább! — véli a herczeg.

Nem ronthatott el tégedet egykoron, sth.

A Berzsényi-féle dal könnyekre fakasztá Baltayt, s midőn a herczeg eltávozék, még mindig kezében tartá a papírt. Mélyen érzé az igazságot, és midőn ablakából a menyegzőre menő népet látá, melynek tarka seregében olyanokat is észrevőn, kik nála rováson valának, — újra meg újra tovább rágta magát a hazafiúi bánat.

— Nem! . . . kiált föl egyedüliségében, — rothadni készülő nép, én meg nem aranyozom azt az utat, melyen megindultatok! . . . s eszébe jutván a pör, harsányan kiált: András!

A kiáltásra előbb az ügyvéd jött, azután a hajdú.

— Mért nem hozza kend azt a pört?

— Mert sehol sincsen!

— Ember! . . . kiált az úr . . . ne mondja kend azt kétszer.

— Nohát háromszor mondom, hogy nincs meg, — és megint nincs meg, — felesel a hajdú, és ha nincs meg: honnét vegyem elő?

— Hiszi-e kend, hogy ellopták?

— Nem!

— Akkor valahol elhagyta az öcsém, — prókátor barátom, mennyit ér az én pesti házam?

— Félurodalmat.

— Ha azt a pört megleli, a pesti házat magának adom.

— Tessék írásban adni.

— Itt van! — mondja Baltay, megirván az ígéretet, és a prókátor mosolyogva ment el.

XIV.

(Házl nevelés.)

Baltay úr sohasem volt professzor; de meg is látszik rajta.

András gazda már a negyedik vármegyét is megjárta, hogy egy kis török lovat vegyen az úrfi alá, kit Baltay ünnepélyesen fiának fogadott, s mindjárt a nevelését is magára vállalta, még pedig olyan formán, mint a süldőt, hogy legelőször csontra nevelik, — hogy legyen mire ráhizlalni majd a sok zsirt.

A fiú ép vér volt, s a jótartáson hamar kiette magát, mert a két pofája olyan volt, mintha két oldalról egy-egy megráगतlan gombóczot tartana még, — a csúszás-mászásban pedig úgyszólván leégett róla a ruha; mert a szabó egyik ruhát meg sem varrta jól, már a másikra vette a mértéket.

András már rég font neki kenderből négyes szármot, egy hosszú nyelű ostort pedig a kocsis adott, s a sok paraszt fiú napestig elácsorgott a kapufélen, hogy egy kis fehér kenyérért rudas vagy gyeplős lónak beállhasson; hanem az volt boldogabb, ki ostorhegyre került, mert az ostorhegy alig ért a töretlen vászongatyához. — máris olyant ordított a kölyök, mintha belesántult volna, s addig el nem csöndesedett, míg az úrfi kalácsal és almával egész a szuszogásig tele nem tömte a száját.

Baltay úr valamelyik ablakból legeltette szemét, kivált ha az úrfi összekapaszkodott valamelyik gypelős lópajtással, s azt a gyöpre teremtette, honnét persze az úrfi is hozott mindig valami foltozni valót; mert hiába, az ilyen parasztkölyök nem egy könnyen ereszti el, a miben megfogódzott, s a mi gyöngé, az csak gyöngé, — a posztó pedig nincsen vasból, — tehát vagy a posztós imádkozott jól, vagy a szabó, elég az hozzá, hogy vagy folttal, vagy új ruhával kelle győzni.

A lónak szintén akadt dolga, mert ámbár a czukrot tele zsebbel hordta le neki, de azt meg is kelle szolgálnia; és hihetőleg a czukorból is elengedett volna, ha a nyargalásból el-elmarad valami; mert gyakran a parasztfiúk is fölkéredztek, csak hogy az okos állat nagyon hamar megtanulta, mit kell mívelnie, mert alig kapaszkodott föl a gyerek, a kis dög leszegte nyakát, hátulsó lábával pedig fölugrott, — a mit eleinte csak akkor tett, ha az úrfi hátulról rácsapott, s a parasztfiú szépen hasra esett, hogy akár a kis paripa is bizvást ráülhetett volna.

Ilyen foglalkozás mellett megszokott a fiú a háznál, s úgy elfelejtett mindent azelőtt való életéből, hogy midőn egyszer véletlenül a falubeli tanítóhoz egy ital vízre bevetődött, szinte megcsodálta az abéczés táblát, mely a falon lógott, előtte pedig hét-nyolcz apró fiú, kik közül némelyik a mutatott betűt egész egy ütemmel később mondta, mint a ki legelőször eltalálta, a miért aztán őt meg a tanító találta el, s így a kis fiúnak igen korán tiszta fogalma lőn a tudományokról és azoknak nehéz voltáról.

Az úrfi megbámulta a betűket, s a tanuló vakmerősködött megkérdezni az á-t.

Még mindig hú volt az emlékezet az á-hoz, s az úrfi a fiúk közé állt s megnevezé a betűt.

A parasztfiúk bávészködva maradtak meg közelében, és örvendettek a kis szünetnek, mert a tanító

úr ezen a napon kiválólag sűrűn osztogatta a poflevet, — miért a kis fiúk egy szemmel mindig a tanító kezére lestek és ámbár elméletben nem tudták volna meghatározni az eszmét, de a gyakorlatban már meglehetősen tudtak — parirozgatni.

Minthogy az *a* szerencsésen sikerült, a tanító neki-bátorodott, és egész a *b* betűn túl a *c* betűig vakmerősködött, s már megcsiklandozta szívét a remény, hogy a nagyságos úrtól minden betűért kap félhold feles kukoriczaföldet, s éppen ezen reményben annyira megszilajodott, hogy mutatópálcájával hirtelen egy jó távol eső betűre mutatott, az *n*-re, mit az úrfi *b* betűnek mondott, — s a mint a tanító hirtelen az úrfira fordítá a szemét, a közelálló parasztgyerek önkéntelenül elkapta fejét, mint akkor szokott, midőn valamelyik édes pajtásuk a számárságért meglakol, s ilyenkor néha annak is jut, kinek nem szánták, éppen úgy, mint a vadérczecsapat, melyből a vadász rendszeren nem azt lövi meg, a melyre célzott, hanem a mellette valót.

A tanító nyájasan megigazította a hibát, s minthogy az úrfinak kedve nem fogyott ki, egy kis negyed óra alatt az úrfi megint összebarátkozék régi ösmerőseivel, s a tanítónak megígérte, hogy máskor is eljön, mit mi részben a fiú jobb tulajdonságának, részben pedig azon czifra tökfajtának tulajdonstunk, melynek vagy húsz példánya a gerendán ült és belőlök egyet az úrfi kapott meg.

Így növekedett a fiú anyja nélkül, — ámbár apja aztán kettő is volt, Baltay ő nagysága és András, ki legelőször jött arra a gondolatra, hogy annyi jó falatért már az istenre is rá lehetne gondolni egyszer napjában.

Míg a nagyságos úr elment valahova látogatóba, András behívta magához a fiút, és a tulipános ládára fölülketvén, elkezdte neki magyarázni az istent, hogy már arról is tudjon valamit, — és ezt azon tudattal

tette, hogy okvetetlenül megértelmezi neki. — Hej, de sok ember van a mai világban, kit András bácsi mellé a ládára kívánnék ültetni, hogy ha már nem hitték eddig az istent, legalább kérdezősködjének róla.

A fiú nagy kíváncsisággal hallgatta a dolgot, és szépen megfogta az értelmezést, míg arról volt szó, hogy az isten minden embernek parancsol.

— András bácsinak is? — kérdi a fiú.

— Csak úgy, mint másnak! — mondja a theologiæ professor a láda-katedráról.

— Hát bátyámnak? — kérdi újra a gyerek.

— Annak is parancsol.

— Aztán fél tőle a bácsi, meg András bácsi?

— Félünk bizony; mert az ember nem tudja, mikor tesz rosszat.

— Aztán András bácsit megveri az isten egy bottal?

— Na, tudja úrfi, — az úristen nem olyan goromba, hogy bottal verekedjék, mondja András, mire a gyermek egészen vörös lett, és némi félénkséggel kérdi:

— Hát gorombaság az, ha valakit megütnek?

— Csak a barmot kell megütni: mert annak nincsen esze, hogy a szót megértse, — ha megértene, arra menne, merre mondanák, és nem várná, hogy megüssék.

Megint elvörösödött a gyermek és egészen a hajdú ölébe húzódván, megpödrí annak bajuszát, s azt mondja neki alig hallhatólag:

— András bácsi, ezután nem ütök meg senkit.

Andrásban volt annyi tapintat, hogy a fiút megczirógatta érte, minek a gyerek épen úgy megörült, mint a tanítótól kapott tarka töknek, — és minthogy Andrást további beszélgetésre unszolta, András még tovább ment a theologiai leczkében, és kezdé magyarázni, hogy minden a világon az isten adománya, és ha akarja, megint visszaveszi, — mert az övé.

Ez már aztán nagyon odadüleszkedett a gyermek eszéhez, és igen megingatta.

Elkérdezte a gyermek, hogy az András bácsi mentéje, annak a zsinórja, gombja, meg András bácsi sarkantyus csizmája, tulipános ládája, tajtpipája, dohányszacskója mind az istené?

— Egy szálíg! — mondja András, kifáradhatlanul neki szánván magát a magasabb tanulmánynak.

— Az én bácsim mentéje is azé?

— Minden legkisebb portékája azé, úrfi.

— Hát a bajuszpödrője? — mondja a fiú.

— Mondtam már, úrfi, hogy minden azé, egy szálíg.

— Hát az én fogam, a mit tegnap kihúztunk?

— Az nem kell neki! — mondja András leszállván a ládáról, nehogy az úrfi még bolondabbat kérdezzen, s András bácsi, valamint a tanítás tárgya iránt kellő tisztelettel, úgy a maga tekintélye iránt is meglehetősen előszeretettel levén, semmit sem akart kockárára tenni.

— Már elmegy, András bácsi? — kérdi a gyerek, belekapaszkodván a tanítóba.

— Dolgom van úrfi, azt kell elvégeznem.

— Beszéljen még valamit, édes, kedves, jó András bácsi, én elhallgatom akármeddig, — rimámkodik a fiú.

— Mondtam már, — hogy nem érek rá — felel vissza amaz — majd ha ráérek, bejöhet az úrfi megint.

— Csak egyet mondjon még meg, András bácsi.

— No aztán valami okosat kérdezzen ám, hogy máskor is kapjon feleletet — jegyzi meg az óvatos hajdú.

— Azt mondja meg András bácsi, hogy miért adott az isten egy embernek keveset, a másiknak sokat?

— Hümm! — dűnnyögött a hajdú a furcsa kérdésnél, mit tán ezer meg ezer ember, köztük tán ő is többször kérdezett, végre a feleletet a gyermek eszé-

hez akarván mérni, mondja: Az istennek sok dolga van; azért ád egyik embernek többet, hogy az más szegénynek adjon, mikor az nagyon rászorul.

A fiú elcsöndesedett, hanem már most alig várta, hogy a bácsi hazajöjjön: mert hiába, csak nem akarta ő azt elhinni, hogy a bácsinak mindene, még a mentegombja is az istené, és nem a bácsié! azért midőn a bácsi hazajött, alig várta, hogy alkalma essék a dolgot jó módjával próbára tenni.

Végre megjött Baltay, a fiút megkérdezte, nincsen-e baja? kapott-e mindent? merre játszott? de a leczkéről hallgatott a fiú, hanem midőn a bácsi utóbb pipára gyújtott, és a nagy székben elgondolkodott, a fiú egymagában nyughatatlankodván a szobában, minden tárgyat megérintve, kezdé mondogatni:

— Ez sem a bácsié, ez a szék sem a bácsié, ez a kép sem a bácsié, ez az ablak sem a bácsié!

Baltay végre föleszmélt és figyelni kezdett a gyermek beszédére, minthogy az még tovább folytatá, s éppen Baltaynak csizmatalpára bökven, mondja:

— Ez a csizmatalp sem a bácsié, ez a csizmaszár sem a bácsié, ez a galambkosár a csizmán az sem a bácsié, meg ez a dolmány sem azé, meg a nyakra való sem azé, semmi sem a bácsié.

— Ejnye, te rossz kölyök, de kivetkőztettél mindenből — mondja némi fájdalommal Baltay.

— Hisz ez mind az istené! — mondja rá a gyerek.

— Úgy! . . . az már más! . . . — veti utána amaz — hát kitől hallottad?

— András bácsi mondta, hogy minden az istené, még a bajuszpödrő is.

— Jól mondta, édes fiam, hanem most menj vacsorálni, mert meghül a kása! — utasítá Baltay a fiút, s midőn magára maradt, gondolkozni kezdett arról, hogy aligha a legjobb úton indult a gyermekkel; mert a természeti ösztön a tudás vágyát kergeti föl a gyerekekben, és végre is ki kell ereszteni kéz alól

a gyereket, tehát mire ez az idő bekövetkeznék, jól lesz addig valamely kis tanuláshoz dörgölni, hogy ha nem is lesz belőle csitrom, legalább legyen meg a szaga.

András hivatlanul jött be, körülnézett egy kis tenni-való után, s minthogy hamar helyrerakott mindent, utóbb már kétszer is kézbe vett ugyanegy dolgot, hogy oka legyen benn maradni; mert véleménye volt a hajdúnak és nagyon kereste az alkalmat, habár össze kellene is zörrenni, de mégis elmondhassa.

— András! . . . — szólamlík meg az uraság egy nagy füstöt fujván ki.

— Tessék parancsolni! — mondja némi szokatlan készséggel a hajdú, mert az ő szívében ma megoldódzott valami kötelék, s a fiú sorsáról nem tudott megfeledkezni.

— Látom, tanítja kend ezt a gyereket.

— Enni már tud, nagyságos uram — véli a hajdú — aztán azt gondoltam, hogy ha gombócza adunk is be neki egy pár istenes dolgot, csak eregessük bele.

— Nem lesz még korán?

— Már hogy gondolja a nagyságos úr, mikor maga szemeivel látta, hogyan veri földhöz a paraszt gyereket, aztán ha ezt elbirta, a betű sem vágja földhöz.

— Hallja kend, nem akarom ám, hogy a tanítók idő előtt agyonöljék a sok tudományt.

— Csak nem kívánhatja nagyságos uram, hogy úgy tegyenek vele, mint a mártott gyertyával, egyszer-kétszer megbuktassák a lében, és rajtmarad, a mi rajtmarad.

— Lesz neki, miből megéljen.

— Jó, hogy ideértünk, nagyságos uram — mondja András — mert a gyermeknek az esze szanaszét jár, aztán ma már azt is kérdezte: miért adott az Isten egyik embernek többet mint a másiknak?

— Ne mondja kend!

— Most már nem mondom, mert megmondtam.

— Nohát mit felelt kend!

— A mit tudtam nagyságos uram — mondja némi ellágyultsággal — hogy az istennek sok dolga van, azért ad egyik embernek többet, hogy mikor a másik megszorul, adjon a szegénynek.

— Úgy isten ugyse, maholnap mindent elosztogat.

— Ha nem lesz elegendő esze hozzá, biz az nyakára hág; — jegyzi meg a hajdú — hanem azért taníttassa meg a nagyságos úr, hogy a sok vagyonhoz elegendő esze legyen.

— Hallja kend! — mondja az öreg úr — kend talán meg sem gondolta, mennyi vagyon marad erre a fiúra, és három gróf is összekapaszkodhatik, míg az én birtokomat átéri.

— Akkor meg már idáig is kár volt a gyöpön futtatni; mert nagyságos uram, ha ez a fiú a bolondságot megszokja, majd aztán hamar megunja az itthon valót, aztán kiebb kívánczik, pedig azt hallottam, hogy azok a külföldi bolondságok nagyon drágák, s ezt a robotban keservesen keresett pénzt kár lesz a bolondok közé szórni; itthon talán olyan bolond is akadna, ki legalább felében szedné föl.

— Ejnye, András, de megtanulta kend a leckéjét.

— Régen tanulom én már ezt, mióta ez a sok mindenféle uraság, meg a cselédje ide jár, aztán egyikről-másikról csak vedlik le valami, aztán reám ragad.

— No csak mondja kend odább, mert látom, hogy akármi kinnal is elmondja kend a többit is.

— Nem lesz sok, nagyságos uram.

— Mindegy, most ráérek meghallgatni, azért csak nyögje ki kend magát.

— Bizony régen nyögöm, hogy az olyan úr, mint ihol az az enyingi herczeg, hogy az úristen áldja meg a porát, valamint azét a keszthelyi grófét is, milyen derék nagy urak azok, hogy nemcsak ijedtében veszi le előttük az ember a kalapot, hanem mivel utánuk,

előttük megyen a becsület meg a jó hír; aztán ha ész kell nekik, nem futnak el a fiskáriusok után, hanem megoldják a maguk eszét, abból is telik.

András ezt olyan becsületes képpel mondá el, és olyan tűzzel, hogy bajos lett volna szavába vágni; azalatt pedig Baltay úrban is taszigálódott valami; a mi aztán nagyon is szívéig ért, és végre azt mondja:

— András! rendelje be kend a tanstót, tegyen a gyerekekkel próbát, vajjon megférne-e már a gyerekben egy kis ábéczé.

— Már benn is van — mondja András, megsimítván bajuszának hosszát.

— Mi a mennykő?

— Végig tudja már, nagyságos uram — mondja a hajdú — a tanstó egy kis tarka tőköt ajándékozott neki, aztán lássa nagyságos uram, azért a hitvány jószágért milyen hirtelen megtanult huszonnégy betűt.

— Na András!... ha ilyen olcsóért tanul, az én jószágomért is megtanulhat valamit.

Hány büszke nagy úr van, ki magyarul sem tud; pedig ma nem ülne a kastélyban, ha öregapja neve a magyar történetben nem volna megírva.

XV.

(A tizennyolczadik századnak utóljaja.)

Emberhússal kívánt jóllakni a halni készülő tizen-nyolczadik század, s a franczia határokról átcsapott a láng, mely az osztrák határokon keresé áldozatait.

Összegyűlendő volt a híressé vált 1796-ki országgyűlés, mely rövid idő múlva oszlott el, de nem nyomtalanul; s nekünk e nyomot föl kell keresnünk, hisz oly édes a megemlékezés, és hány kézzel szorítunk kezét azon időből, mikor egyik vagy másik ezek közül

azon időnek munkabíró tagja volt? — Budán vagyunk. Az est homályában nem annyira a fényes világítás, mint a minden ötödik, hatodik házból kitóduló zenehang vezeti el az embert egyik utcától a másikig, ha tudniillik el bír menni az ablak alatt, hogy a megkezdett nótát végig ne várja, mert oly keservesen szól a lassú magyar, hogy ha már megrikatta magát az ember, megvárja a nótának frissét, tán a megzaklatott lelket a rákapott nóta helyrerángathatja.

A király vendégképen lakta meg az ős várat, s összehátult mindenfelől a nép, hogy a vendéglátás csodája ünnepelebb legyen.

Mindenki megérzé a nagy idők súlyát, és minden ünnepélyesség mellett szárnyaszegett volt a kedv, és rávárt, hogy vagy a szomszéd, vagy a jó barát vidítsa föl, s a czigányok a nagy levertség mellett annyiból jó keresetre tettek szert; mert már nálunk az a szokás, hogy hegedűszó mellett is el tudunk búsulni.

Hagyjuk az országgyűlést, mely a nehéz napokban nem csüggedt, hanem menjünk a nádori palota felé, honnét négy alak jött ki az udvarból, és a sötétes utcákon keresztül végig járták Budának minden zugát, mintha fogadásból tennék ezt a munkát.

— Mit gondol ön — kérdi a két utolsó közül az egyik — mire számolhatunk?

— Mindenre, fönséges úr...

— Csitt! — mondja a megszólított — könnyen ismerhetnének bennünket; hagyjunk el minden czimezést, különben éppen ez árul el — mondja, közelebb húzván magához szomszédját, s azután a beszéd tárgyára térve: — Tehát sokat remél ön?

— Mindent! — ismétli a másik — az én szabadosaim már fegyverben állanak, s holnap reggel szemlére vezethetem őket.

— Ez hatalmas kezdet — véli a másik — és példának okáért elég az országnak?

— Remélem, hogy nem magam leszek.

— Adja isten! adja isten! — ismétli a másik — hogy a király örömmel távozhassék!

Ezalatt a két első megállt az utcán, nem messze egy háztól, melyben úrivendégek sereglenek össze, s a legjobb bandák egyike hallatá magát.

Az utóbbiak néhány lépésnyiről szintén megállapodának, nehogy az elsőket közellétökökkel zavarják, s minthogy különben az utca végképen csendes volt, a zene oly tisztán kihallék az utcára, mintha idehegedülnének.

— Ah, ez a panaszos hang! — mondja az első — ide vagy nagyon jókor jöttem, vagy igen rosszkor.

— Szabad értelmezésért esedeznem? — mondja a másik, kitűnő figyelemmel.

— Szívesen! — mondja a másik — ha itt búsulnak, úgy ezektől nincs mit remélnünk, és ne sokat számítsunk, ha csalódní nem akarunk; tehát menjünk!

— Még csak egy perczet, ... uram! — eseng a másik, az uram szót akképen hangoztatván, mintha előtte valami hiányzanék!

— Legyen! — mondja némi kedvetlenséggel a másik — azonban az egy percz nem volt szükséges, mert a lassút oly eleven nótá követé, hogy az átmenetet nem bírta magának megmagyarázni az egyik, hanem a kedves hangok magyarázatául kérdi: mi ez?

— Ily közel a bánathoz a mi örömünk, ... fels ... Uram! — igazítja helyre a szót a másik, egyszersmind bevárták a nótá végét, valamint az utána következő indulót, mely buzdító hangjával megindította a beszélgetőket, hanem a két első kétségtelenül meglepte a zenében kifejezett mérték, s mintha nem bírta elszakadni a hangoktól, oly aprókat lépett, hogy az utolsó hang sem veszett el a távolban, de éppen e miatt a két hátulsó már igen közel érte őket.

— Kérem önöket — mondja az elmerült — meg tudják emlékülken tartani ezt a zenedarabot?

— Oh igen! — felele mind a három.

— Tán ismerik? — lőn az újabb kérdés, mire aztán a hátulsók közül az felelt, ki a czímet vissza-utalá, de kit tán önök is fölismertek, tudniillik a ná-dort, míg a vele menő személy Batthyányi Lajos her-czeg volt.

— Ez a Rákóczy-nóta volt.

— Szeretem, hogy hallottam — mondja a fejede-lem — most már tudom mit kell tennem, mondja de-rülten, és majdnem kitörő kedvvel.

A körülállók nem tudták megérteni e szokatlan föl-gerjedést.

— Igen, igen! — szólt a fejedelem — gróf Dunay engem jókor vezetett erre — most már tudom, mi a magyarnak a zene, és ha nem akarna másképp segélyt adni — lemegyünk Rákosra, elhegedültetjük a Rákóczy-nótát, s velem indul meg az egész ország.

— Amen! — mondja a herceg, mintha az ország helyett mondaná e szót, s a kis társaság visszafelé for-dult, még pedig ugyanazon ház irányában, hol a zenét előbb meghallgatták.

Az ég csillagai szolgáltak mécsül az utczán, az ősz Gellért, mint az elmúlt idők oszlopa, eltagadhatlan jeléül állt helyén, s minthogy az idő méhében már jelentkezének a vajudó kinok, nem volt ember, kit az összetartás vágya nem szólongatott volna, s e kis kör-ben annyi bizalom uralgott, hogy mindenik boldogan érzé magát.

Hányszor hagyja el az embert a közös gond nyüge, a hivatali tisztnek merev kapcsaiból kikiváncozik, hogy néhány pillanatra közönséges ember legyen, s az ünne-pélyes merev arczok helyett olyant lásson, melyen őszinteség, szeretet, becsület, ragaszkodás és önzés-telenség mutatkozik.

Mily boldogság megszabadulni egynehány perczre országos gondoktól és lenni ember a földön, körül-nézni a csillagos eget, mely nem készült ünnepiebb lenni, hanem megmutatja a szelid eget boldognak, bol-

dogtalannak, és nem kéri meg árát annak, hogy az alatta elmenő fölött néhány pillanatig ragyog.

A zene hatalma kivívta birodalmát, a négy hallgató zavartalan élvezé az utolsó hangig, s a sétálók megindulának kettesen a vár felé akképen, hogy az uralkodóval Dunay gróf ment, a nádorral pedig a herczeg.

— Mit gondol ön? ... — kérdi a nádor a herczeget, kinek karjába fonódék — az ujonczokat meg fogják-e ajánlani az országgyűlésen?

— Azon nem kételkedem.

— Herczeg! ... 1795-ben élünk, a világ vagy végződni, vagy kezdődni akar a század utolján, s a kedélynek éppen úgy megvan az ő hullámozása, mint a tengernek.

— Ismerkedjünk meg a tengerrel, s akkor nem lesz csoda, hogy Mózes száraz lábbal átment rajta egész seregével.

— Igen! ez jól van mondva — mondja a nádor — de én ujoncz vagyok ez országban.

— Annál régebben ismerem én, s az én tapasztalásom rendelkezésre áll.

— Jó! ... tehát kérdem, mi lesz első teendők?

— Lelkesülést gerjeszteni!

— Uram, lelkesíteni, tán azzal, hogy katonát és pénzt kérünk?

— Én már birom a talizmánt — szól a herczeg — most már kérhetnek mindent.

— Nem értem önt — véli a nádor — s én bár különben fiatal, de a csodahívéshez igen vén ember vagyok.

— Meghiszem — mondja a herczeg — hanem olyan földön állunk, melyen még lehet csodát látni, s íme, fejedelmünk már megmondá, hogy tudja mit kell tenni.

— Mit? — kérdi a nádor a nagyon komoly részben elmerülve.

— Ha nem akarnak másképp segítyt adni, lemegyünk

a Rákosra — elhegedültetjük a Rákóczy-nótát — s velünk indul meg az egész ország.

— S önnek is hasonló hite van?

— Le sem kell menni a Rákosra — egyetlen egy hegedűvonóra sincsen szükség — elég, ha elmondom, mit a fejedelem mondott.

— Adja isten! — mondja a nádor, — de ha az áldozat árát is megkérlik? — mondja már a nádori laknál.

— Fönség! mi nem vagyunk kalmárnép, s ha a vé-
rünket kérik, annak árt nem szabunk soha!

Végre összekerült a kis csoport, a fejedelem a kelő hold felé fordult, mely arczán a nyugalom és méltóságot világítá meg, azután Dunaynak mondá:

— Tehát mi lesz az indítvány?

— A nyelv ügye, fölség!

— Mikor teszük önök azt oly dicsővé, minő a magyar zene?

— Majd a nagy békében fölség!

— Szivem megnyílt a szónak — mondja I. Ferencz — csak egyet tanácslok, — ha építenek, ne szaggassanak le egyszerre mindent — a romok igen szép látványul szolgálnak a szemnek, de a vigyázatlant könnyen eltemetik.

A társaság megoszlott, a palota ajtaján a fönségeket fogadák, a herczeg pedig Dunayval ment el, hogy minél korábban találkozassanak másnap, midőn a herczeg szabadosai már a budai dísztéren álltak.

Néhány huszár álldogált a herczegi ház előtt, a legnyalkább volt Holvagy Pista, kit az ujonczok tanítására rendelének.

A legelső nyolcz embert már kiszakaszták a sorból és Meddig Józsi elhalványult, midőn Pista a vállára csapott.

— Józsi! mi csak nem tudjuk elkerülni egymást.

— Köszönd — mondja a szabados — hogy háborúba megyünk.

A parloson fönt állt gróf Festetics György.

— Te! — mondja Pista — most már kardod is van, bugylit ne végy a kezedbe, mert ha akkor megfoglak, nem eresztelek el egy könnyen!

XVI.

(Váratlan dolgok.)

Keszthelynek a Badacsony felőli oldalán volt egy mélyedékes útja, mit abban a világban «Lóhalál»-nak hívtak; mert ha az égből hullott áldás minden emberi szívet úgy meglágyította, mint egy kis zápor ezt az utat, úgy könnyebben boldogulnánk, mint az a két ló, mely egy vásott hintót most akar átczipelni a sáron; pedig már egy párszor hátra is néztek a bennülő urakra, mintha talán azok nem eresztenék előre a kocsit.

— Tekintetes uram! — szól hátra a kocsis, — bem menjünk ma Keszthelyre?

— Bizony nem is halunk ám itt a sárban! — véli a kocsiban ülők közül az öregebb.

— Pedig itt hálunk — mondja a kocsis — ha csak ki nem toljuk magunk a kocsit; mert ez a két ló már nem mozdít.

Erre kiszálltak az urak a kocsiból s a mint kilépnek, látjuk, hogy az egyik fiatal katonatiszt, míg a másik a nagy hasonlat után ítélve, a tisztnek apja s éppen alkalmas helyet keresett, hogy a kocsit hátulról mozdítani tudja, azonképen cselekedvén a fiú is, hogy az apának segítsen.

— Hát ezeket a lovakat ki biztatja majd? — kérdi a kocsis nagy dörmögve a lovak elé állván, hogy húzza is, meg vezesse is őket, minthogy azokból kifogyott minden jó indulat azonkívül, hogy egy helyben álljanak meg, mert rájuk nézve ez volt a legkényelmesebb állapot.

A partoson fönt állt gróf Festetics György, fölvet

szokásaként járkálván ide s tova a határban, hogy nyughatatlan lelkének tápot keressen, meglévén azon különös szokása, hogy minden embert megszólított s órákig elbeszélgetett vele, a nélkül, hogy az ismeretlennek alkalmat engedett volna arra, hogy az nevét is megkérdezhesse, ha tán nem ismerte volna.

Már rég nézi a mozdulni nem tudó kocsit s mint-hogy a kocsis beszédét jól hallotta, lekerült a mélyedésbe s mielőtt az utasok észrevennék, már a kocsi oldalánál termett, a kocsis ülésében levő ostort egyik kezével a lovak felé durrogatva, balkézzel meg a kocsit is segítte kimozdítani.

— Ne tessék fáradni! — mondja az öregebb utas olyanformán, mintha mentegetődnék; hanem azért csakugyan nem bánta, hogy az ismeretlen jó úr nem röstelt a mély sárban segítségre jőni, annál inkább, hogy a segítséget a lovak is megérezték s egy kis nógatás után a mélyedésből kivitték a kocsit.

— Köszönjük úri gráciáját! — mondja az öregebb utazó, igyekeztén letörlni a sarat a grófnak mentéjéről, egyszersmind parancsot adván a kocsisnak, hogy menjen csak előre, majd ők gyalog mennek be.

— Hová kössek be! — kérdi a kocsis.

— A «Griff»-hez menj csak fiam — mondja az úr — ott aztán takaríts mindent a szobába, a kocsmáros gondot visel addig, míg mi odaérünk.

— Engedelmet kérek — mondja a gróf, — de ott alig kapnak helyet, mert országos vásár van; hanem, ha szegény hajlékomat nem vetik meg az urak, egy éjszakára megférünk benne.

— Itt méltóztatik lakni? — kérdi az öreg a grófot.

— Most itt lakom Keszthelyen vagy két esztendő óta — mondja a gróf, a mint igaza is volt, mert csak néhány évvel előbb jött meg a katonáskodásból — aztán pedig eltéríteni kívánván a beszédfonalat, mondja: — Rettentő rossz az út.

— Az bizony nem jó — mondja a másik — hanem

a rossz ló aztán a jó úton is lépést megy, példának okáért az enyéme; de mi tagadás benne, nincsen ám nekem akkora tábla zabom, mint a keszthelyi grófnak; — folytatja még odább — aztán a buzaföldem is kisebb, mint azé, s ha egy kenyeret megszegünk, nyolcz gyerek között hamar elszeletelik.

— Nyolcz gyerek! — csodálkozik a gróf, egyszer-smind az öregre nézvén, mondja: — Bizony boldog ember a tekintetes úr.

— Nojsz nem mondom, hogy boldog nem vagyok — véli a másik — hanem az isten akárhová tegyen, ha mondom, négyre-négyre még elvonnék egy ezerholdas pusztát.

— Aztán mind egészséges? — kérdi a gróf.

— Legalább mindig esznek, aztán elunja ám hallgatni az ember, ha ugyanazt az egy szót egyszerre nyolcz embertől hallja s utóbb még magam is jobb áppetitust kapok s a többivel együtt eszem.

— Ez sem halálos nyavalya! — mondja a gróf.

— Deb'zon tessék elhinni, hogy maholnap ráolvas az ember a falatjára, — már is olyan drágaság van, holott a háború jóformán el sem kezdődött — éppen azért sietek be a vásárra, hogy paripát vegyek a fiamnak, ha még megbirjuk az árát.

— Majd segítsek választani — szól a gróf — valamelyest én is értek a lóvásárláshoz.

— Lovakat is tetszik tartani? — lőn a kérdés.

— Néhány darabot, saját szükségemre!

— Úgy tetszik a szénát venni? — kérdezkedik a másik.

— Az már nagy szégyen volna! — véli a gróf, egyszer-smind kiegészíté: — Saját rétemen természetem.

— Keszthelyen? — mondja bámulva a másik, már egészen a nagy utczán, sőt éppen a kastély előtt állván meg, de mielőtt választ kapna, nagy bámulására látja, hogy hintáját egy hajdú kíséri be az urasági kapun.

— Megállj, te boldogtalan! — kiált saját kocsisára — hát ez a Griff vendégfogadó?

— Jól tudom, hogy nem ez! — lön a felelet.

— Hát hová pokolba akarsz menni?

— Tudom is én — felel a kocsis — kérdezze meg a tekintetes úr a hajdút, az kísért ide.

— Mit cselekedett ez a boldogtalan? — kérdi az öreg úr a hajdút.

— Semmit, tekintetes uram! — mondja a hajdú — hanem nekem parancsolatom van, a kocsmából minden jóra való vendéget a méltóságos úrhoz berendelni.

— Ejnye! biz ezt már hallottam is. Vakaródzik az öreg. — Nojsz szép parádéval rukkolunk be ő méltósághoz — töprenkedék még odább — szerencse, hogy nem látja, külömben szégyenemben a föld alá bujnék. Na, — mondja mentegetődzőleg — ha neki is nyolcz gyermeke volna, ő rajta is meglátszanék a viselt ruha, tehát isten neki, fiam Sándor, most már előszedd ám a bécsi emberséget!

— Csak mint itthon! — mondja a gróf még mindig ismeretlenül — itt soha sem kell valami nagy feneket kersteni, a gróf maga sem szereti a nagy hűhót.

— Erre tessék besétálni! — mondja az előbbeni hajdú, kinek a gróf jóval előbb hallgatást intett.

— Induljunk hát! — mondja az öreg, egyszersmind a gróf felé fordulva — most már engedelmet kérek, hogy szíves meghívását nem fogadhatom el; mert a mint tetszik látni, engem vendégnek fogtak — mondja, kezét nyujtván szíves köszönetül és toldalékul hozzáteszi:

— Magunkat rekkommendáljuk! Mire a gróf magára hagyá a két vendéget, kik aztán a hajdú után mentek s a számukra rendelt szobát elfoglalták s a különös vendéglátás miatt el is feledtek az előbbeni úr után kérdezősködni. Hanem midőn a helyreigazodással készen voltak, midőn a gróf nem volt otthon, elmentek a ménes-istállóba, hogy időtöltésül meglássák a hire-sedni kezdő keszthelyi ménesnek első példányait.

Alig léptek az istállóba, az előbbeni urat megint ott lelék s most már semmit sem kételkedtek, hogy az illető valamely urasági tiszt lesz; de minthogy eddig sem leltek illő módot megtudni, ki legyen, most már egészen helyen kivülinek vélték a kérdezetést; azért folytatták a szemlét s a mint egyik, vagy másik lovat látták, a tetszés nyilvánításával nem voltak szűkmarkuak s még az apa egy pár kocsis lovat válogatott össze, addig a tiszt meglegedett egy tüzes szemű kis pejparipával, mely büszkén állt meg a szemlélők előtt.

— Sándor fiam! — mondja az apa — ezek aztán nem felejténék az embert a sárban.

— Nem is Sümegen ettek ám abrak helyett rázot-tat — neveté a tiszt.

— Jól mondod, fiam, ezeket aztán ne is vegyük meg; mert ha az árukat megmondják, kiesik az ember a dolmányából.

— Aztán annyira megtetszett ez a két ló? — kérdi őket a gróf.

— Biz ezek szépek — véli az öreg — ha valaha az udvaromban felejténék, nem ostoroznám ki őket! — végzi be az öreg a szót, mert a hajdu utánuk jött, méltóztatnának a kastélyba menni, mert már készen a vacsora.

— Magunkat rekkommendáljuk! — mondja az öreg a még mindig nem ösmert grófhöz, bucsuzni akarván tőle, minthogy ők most a kastélyba mennek.

— Én is a kastély felé megyek! — mondja a gróf, elkisérván őket, folytatván a beszédet a lovakról, mi az öregnek kedvencz tárgya lón, de éppen befejezék, midőn a kapuhoz értek, s az öreg ismét barátságosan nyult a gróf keze után, minthogy itt már ügyis válnok kell:

— Tehát magunkat rekkommendáljuk! — mondja ismét, mire a gróf megint nem vált el, hanem erősíté, hogy föl kíséri őket a nagy teremig.

— Jó lesz biz az — hagyá helybe az öreg — egy-

szersmind, rogo humillime, ugyan mondja meg nekem, ösmeri ezt a Festetics Györgyöt?

— Úgy mint magamat!

— Hozzá lehet az eszéhez férni?

— Miképen tetszik azt érteni?

— Csak úgy, méltóztatik tudni, hogy az ilyen nagy urak nem szorultak az észre, pénzük van elég, aztán magunkféle szegény embert jóformán be sem vesznek emberszámba, hanem megbámultatják magukat, mintha Ádámon kívül más embert is teremtett volna az Isten.

— Tessék megnyugodni — mondja a gróf — ez is bolondos egy kissé, hanem kötél nem kell neki.

— Bizony, rogo humillime, ideje is volna, hogy egy ilyen grófnak korán megjönne az esze, aztán állna elejbénk, milyen szívesen követné az apróbb nemes az olyan embert, kinek a vagyona szélesebb jóval mint a mienk, aztán az esze után is egy fejjel magasabb volna, mint mi! Úgy elmennénk a nyomán, mint a karikacsapás.

— Gondolja ön?

— Hogyne gondolnám, uram — vitatá a másik — lám a gróf asztalánál két esztendeje, hogy földi almát esznek, most már más is megeszi a gróf után, pedig ha én kezdem az ilyen dolgot, rám fogták volna, hogy bolond vagyok, és világ csúfjává leszek.

— Tehát ízlik a földi alma?

— Meghiszem, hogy ízlik, maholnap a paraszt is rákap; de még a birkára is, uram fia, mikor ezelőtt a birkától úgy félt az ember, mint a tüztől, pedig most hallom, hogy az enyingi herczeg olyan csomó pénzt kapott gyapjuért, hogy nem győzték megszámolni.

— Úgy kell neki! — mondja a gróf.

— De nekünk is úgy kell, hogy csak maga kárával tanul az ember nagy későn, uram; de már mit tehetünk róla, hogy hozzászoktunk a vezetőhöz? s az lenne a szerencse, ha valaki megindítana bennünket, aztán utána mehetnénk.

Festetics kezeit dörgölé, mit rendesen akkor tön, ha

kedves dolgot hallott, s a nagy ember szívesen hallá, hogy a jó szándék követőkre talál.

Néhány lépésnyire volt már a nagy terem ajtaja, s a gróf némileg előreereszté az öreget, ki midőn az ajtóhoz ért, ismét megfordult a kísérophöz, ki ennyire fárad ó miatta, s nagy tisztelettel mondja:

— De már most magunkat rekommendáljuk!

— Még nem mondunk jó éjszakát — viszonzá a gróf — én itt rendes vendég vagyok.

— Ugyan úgy-e? — szól az öreg — tán uraságod valami közelállója ó méltóságának?

— Én legközelebb állok hozzá — véli a gróf — itt is lakom a kastélyban.

— Becses nevét kérem alássan?

— Én... én... Tolnai vagyok! — mondja a gróf, nevének praedikatumát használván — s nekem kihez legyen szerencsém?

— Én... én Kisfaludy Mihály vagyok Sümegről, részemről a szerencse — mondja kiváló emberséggel — ez itt pedig fiam, Sándor, gárdista, nemrég jött haza szabadságra Bécsből.

— Nagyon örülök! — mondja Tolnai úr, megnyitván a nagyszárnyú ajtót, hogy a vendégeket beereszsze, aztán pedig úgy helyezkedének el az asztalnál, hogy a legfelső hely üres volt, mintha a háziúrénak lenne, aztán az öreg Kisfaludy szemközt ült Tolnainak, Kisfaludy Sándor pedig apja mellé, s így költék el az estebédet hárman, hiába várván a vendégek a grófot, minthogy az, állítólag, megbetegedett.

Nem győzték sajnálni a vendégek ezt a bajt, ámbár Tolnai mindent elkövetett, hogy őket beszéddel tartsa, de az öreg Kisfaludy mindig a hajdút zaklatta, hogy mi baja a grófnak, s a mint az főfájást, meghűlést emlegetett, össze-visszakommendált mindent, a mivel a grófot néhány óra alatt meggyógyítja; végre, midőn a vacsorának vége lőn, lementek a vendégszobák felé, hogy az út fáradoimait kinyugodják.

— Magunkat rekkommendáljuk, szerencsés jó éjszakát kívánunk! — mondja az öreg.

— Hasonlóképen kívánom! — mondja a gróf is, és betevé az ajtót, hogy szobáiba vonuljon; de alig teszi be az ajtót, kocsirobogást hall, és egész kíváncsisággal megy a bejárat alá, s egy négylovas hintóból most száll ki gróf Dunay, igazabban a házigazda nyakába esvén, minthogy ez kiterjesztett karokkal egészen a hágsók elé állt, s a kiszállónak okvetlenül az ölelésbe kellett lépnie.

A zörejre előugrott a kapus, hajdúk és mindenféle cseléd, a grófok pedig egymás karjába fűződve mentek föl a lépcsőzeten.

— Honnét? — kérdi a házigazda.

— Egyenesen Bécsből — feleli Dunay — s egy kis kerülőt tettem Keszthely felé.

— Ez nagy kitüntetés — véli Festetics — midőn egy fiatal házas másfél napi járó földet kerül, nem hiszem, fiatal barátom, hogy ezt ok nélkül tettet volna; mert hej! az a szép menyecske nagyon messziről haza tudja hívni az embert.

— Feleségem meg nem bocsátaná — viszonzá Dunay — ha hazamenet Keszthelyt elkerültem volna, s ha teremtvő körödből nem hoznám magammal egy újabb nagy műved örvendetes hírét. De én is hoztam neked egy kedves újdonságot — folytatá Dunay — mi kincset leltünk, barátom, s én magamra vállaltam, hogy veled közölni fogom.

A két gróf fölsietett a lépcsőn, s míg a podgyászokat elhelyezék a termek egyikében, az őszülő idő miatt fölszított kandallónál foglaltak helyet.

A gróf feszesre begombolt mentében helyezkedék el egy karosszékben, lábait a kandalló melege felé nyújtóztatva, s egész nyugalommal várva az ifju vendéget, mit akarna vele közleni olyat, mit ő kincsnek fogna tartani.

Erre Dunay gróf oldalzsebéből egy iratcsomót vett

ki, leveleit föltárá s úgy helyezkedék, hogy inkább a kandallótól vevé a szükséges világosságot, aztán lelkesült hangon mondja :

— Barátom, e kis munkát akarom elolvasni, s ha elolvastam, megmondom, miként került hozzám és miért közlöm veled.

— Kiváncsi vagyok! — felel a házigazda, arczának minden izma elárulván azt a reszketegséget, mely hasonló véralkatú embereknel nem bír addig megnyugodni, míg a lélek táplálékot nem nyer.

Gróf Dunay kitérá már a papírt és szavalói nyugalommal olvassa le a czímet: *Csobáncz!*

Festetics hirtelen egyenesre ül, a nélkül, hogy közbeszólna; de Csobáncz, az árpádvérű Gyulafiak, most az Eszterházy hercegek romokban is dicső ősi vára, azon kihült évezredes vulkánok egyike, melyek mint Szigliget és Badacsony, Haláp, Somlyó, Sümegh előőrseikkel: Rezivel és Tátikával (a keszthelyi Festeticsek örökével; nemes boraikban áruván el a méhükben rejtett régi tüzet), titánok gyanánt őrzik és szegik be a regényes vidéket, melyet a karöltve egymás mellett elnyuló Bakony és Balaton, Veszprém, Pápa és Keszthely között képez, mintegy félkoszorú, melynek másik fele a Balaton tulsó partján fekszik, csomóba kötve Festetics György magasztos hazafiui szellemétől s közhasznú intézeteitől akkor még fénylő Keszthely által. Azért is Festeticset, ki a Balaton-parton s szigetjén sétálva, naponta bámulta az órai távolságból elébe kékelő Csobáncz nagyszerűségét, a legelső szónál oly közel érinté valami, hogy nem bírt többé nyugalomban maradni, hanem előrehajolván, szinte meg akará rövidíteni az időt, mialatt a hang hozzája érne, s nagy szemeivel az olvasóra bámult, mintha előbb fogná így meglátni azt, mit különben hallani fog.

Űlj mellém a kandallóhoz,
 Föl van szítva melege ;
 Csobánczárról, édes kedves,
 Im l halljad, egy agg rege.
 Mult szüretkor Badacsonyon
 Ezt Muzsántól vettem én
 Egykor, midőn magam bolygék
 A hegy szirtes tetején.

Sok történt ott, a mióta
 E pompás hegy földjébe
 Szőlő s gyümölcs ültetődván
 A vadonnak helyébe,
 Esztendőnkint sok uri nép
 Gyüle oda szüretre :
 László s Rózsa szerelme is
 Ott kelt e bus esetre.

Az ifjúnak édes hangjában lángfolyammá lön az el-
 mondott néhány versszak, s a háziúr szent áhitattal
 hallgatá, előrehajoltában kinyitván mentéjének legalsó
 gombját, mintha nem férne meg benne, arca fehérebb
 lön mint máskor, szemeiben pedig a lélek kezdett ki-
 sugárzani, mintha ihletettségekben a malasztot várná.

A történet megkezdődék, egymásból folyt az eddig
 nem ösmert eszmébőség, s a hallgató nem mert bele-
 csodálkozni, mintha úgy álmodná e szokatlan dolgot,
 s nem merné elrezzenteni a gondolatot, melyet ezen
 a nyelven így megszólamlani még senkisé hallott.

Ha az isten szerencsét ad,
 Visszahozom szívemet,
 S borostyánnal koszoruzva
 Viszlek haza hölgyemet.
 Szigligetben fogunk élni
 Szerelmünkben boldogok,
 Hol fészünkűből kiröpülni
 Egy könnyen majd nem fogok.

A hullám ragadni kezdé már az elbűvölt lelket, a
 bűvölet ereje minden ízben megragadá az oly könnyen
 lelkesülő férfit, egyenesre húzódott testén a fej méltó-

ságosan emelkedik, egyszersmind megadja magát a fönség érzetének, s minthogy dagadó lelke már-már megszorul, mentéjének még egy gombját oldja ki, hogy megférjen a ruhában, melynek kényelme ellen idáig sohasem panaszkodék.

Lassankint nem bír már önmagával, kezével haját kezdé fésülgetni, vagy ismét a mentét még inkább kigombolni, hogy mire az olvasmány feléhez érne el gróf Dunay, Festetics már egészen borzas volt, és mentéjén nem volt már mit kigombolni, s már feszesen kötött nyakkendőjéhez nyuladozott, hogy a ruha megtáguljon rajta.

Haját úgy összekuszálta már, hogy erdővé meredt, s merőre dagadt szemei a körüllevő tárgyakat hasztalan rajzolák le; mert az olvasmány képei megnépesedének előtte, s a csodatárgyak elevenése fölugrasztá a néma hallgatót, mintha meg kellene állapodnia az élvben, hogyha álom, ne tegye őrültté, s ha való, ne fogyjon le oly hamar a ritka élv.

Gróf Dunay csendesen visszatolá székébe a nyughatatlan hallgatót, ki gyermekként engedelmeskedék, a nélkül, hogy tudná mi történik vele, s midőn a rövid történet leírása elvégződén, s Dunay leeresztvén a papírt, elhallgatott, Festetics fölugrott, s kezeit az ifjú vendég vállára téve, mondá:

— Fiú! álmodjuk ezt, vagy való?

— Itt a papír, újra leolvashatjuk, ha parancsolod.

— Ne bántsd, nem bírnám másodszor meghallgatni; hallom, érzem és mégis kételkedem benne.

— Tehát hárman vagyunk egy véleményen! — mondja az ifjú gróf.

— Én és te? — számolgatja Festetics, — ki a harmadik?

— Herozeg Eszterházy Miklós, a gárdának ezredese, ki ma egy hete nyujtá át nekem az egész kis iratcsomót, hogy bíráljam meg, egyszersmind veled is közöljem, ha rám is azon lelkesítő hatást csinálná, mint

magára a herczegre, ki az egészhez oly véletlenül jutott.

A grófok újra leülének beszélgetés végett.

— De honnét került hozzá ez irat?

— Elmondom, barátom, — mondja Dunay elhelyezkedve a karos székekben, a dolog nem igen sokból áll, és a következő: Lord Spencer és Granville rendkívüli követek a londoni udvartól, Bécsnek minden nevezetességét megszemlélék, s minthogy Bowring barátunk Magyarországról oly csodás dolgokat beszélt össze, meg akarnák nézni a magyar gárdát, s ez okból fölkeresték herczeg Eszterházy Miklóst, a gárda ezredesét, ki nem késett nekik az egész intézetet végig mutatni, s minthogy ők mindent kívántak látni, az egyes szobákba is benyitottak, s a legelsőben mindjárt egy félig felöltözött gárdistát leltek íróasztalnál nyitott könyv mellett, melyből éppen fordított, s a leereszkedő vendégek a meglepett fiatal ember pongyoláját és irgalmatlan pipafüstjét megmosolyogva, a munkát megnézték, s ime Torquato Tasso fordításában lelék az ifjút.

Ez becsület volt ránk nézve, s a herczeg másnap addig faggatá a fiút, míg eredeti dolgozataiból egyet átengedett, melynek másolata ime kezemben van, s a herczeg kegyes levén ítéletemre bízni a dolgot, azt remeknek találván, utasításából közlöm veled, hogy innét aztán Enyingre vigyem.

— Hát ez eredeti munka?

— Ebben magyar a szó, a tárgy, az emberek, az észjárás és minden, minek párját nem hallottam eddig, s én kimondhatlan boldognak érzem magamat, hogy első valék, ki véleményemet kimondhatom, hogy ennek írója meglegelte a kulcsot e nemzet szívéhez. — Ez tündér tükör, melyben az alakok oly hűk, hogy sem jobbak, sem rosszabbak, mint a mint voltaképen vannak, — egyszersmind húsa, vére és lelke van mindeniknek, bánata nem jajgatás, öröme nem kicsiklandozott vigyor-

gás, — egy szóval magyar ember, — nem kigondoltan, hanem élve.

— De tudod ki írta?

— Mondám, hogy egy gárdista Bécsben, zalamegyei, sümegi születés.

— A neve? riadt föl a gróf egészen fölegyenesedve.

— Kisfaludy Sándor, mondja az elbeszélő.

Nagyot hátrált Festetics, utóbb szörnyű lépésekkel körüljárván a szobát, egyszersmind ujjával agyon kaparászván felborzolt haját, az ifjú gróf elébe állva mondja:

— Láttad azt az embert?

— Sajnálom, de nem lelém Bécsben!

— Nohát, — édes barátom, mondja Festetics nagy lélekzettel, — ez az ember itt van a házamban az apjával.

— Lehetetlen!

— De tökéletesen lehetséges! — mondja amaz nagy léptekkel menvén a csöngetyűhúzó felé, s egyik cselédét becsöngeté.

— Mikor láthatjuk meg?

— Holnap reggel, barátom, — mondja Festetics, — hanem addig csinállok egy kis tréfát! Erre leült az íróasztalhoz, rövid levelet írt, azt a bejövő cselédnek adá, és csendesén parancsolván neki valamit, meghagyá, hogy az még ez éjjel teljesítve legyen.

Ezalatt a vendéget vacsorára hívták, s a két lelkes barát tele jó érzellemmel töltött át még néhány órát az éjben.

Másnap tekintetes Kisfaludy Mihály úr korán fölébredt, hanem nálánál még korábban a háziúr, ki már az udvaron sétált, hogy Kisfaludy úr köréből el ne távozhassék, s együtt ment vele a lóvásárra, hol mindössze is alig volt öt-hat paripa, s valamennyit olyan drágává tette néhány paripakereső, kik hárman, négyen is alkudoztak egyre, hogy Kisfaludy Mihály uram nem mert megalkudni.

— Már ilyen drágáért feleséget is kapsz, édes fiam, — mondja az apa a fiának, — nem csak lovat; azért induljunk haza; mert megesteledik, mire haza érünk.

Szomorúan mentek el a vásárból, hol a ló ára oly hirtelenül fölment, és Tolnai úr bármennyit is marasztalta őket, nem maradtak, — s egyéb venni valójuk nem lévén, a megrendelt kocsis készen várta őket.

Míg hazaértek, hozzájuk csatlakozók gróf Dunay, mintha ő is csak egyszerű vásári vendégképen akadt volna össze Tolnaival, — s így elég alkalma akadt szóba keveredni az ifjú Kisfaludyval, — ki már szívesen maradt volna, ha apja nem sürgeti a hazamenetelt.

Végre a kastélyba értek, melynek bejárása alatt a tegnapi fogat kiheverten álldogált, s minthogy minden a kocsin volt, az öreg úr egy kis borraivalót csusztatván a hajdú markába, elbúcsúzott Tolnaitól, megfogadtatván vele, hogy ha Sümegre jó, el nem kerüli a házát, melynek fekvését erre-arra, jobbra-balra, görbén, egyenesen megmagyarázván, záradékul azt mondja, mikor már a kocsi megindult:

— Magunkat rekkommendáljuk!

Az elmúlt éjszakán át egy kis szellő fohászkodván ki a hegyek közül, a felesleges sarat felszítja s kivéven a nagyon tócsás helyeket, a lovak könnyebben mentek, azonban mégis öreg este lón, midőn a sümegi vár-omladékok úgy elsötétedtek az utasok előtt, hogy ha fölárkolt út nem vezet el Sümegig, szépen elballaghattak volna a meredek hegy mellett.

Elkezdett a két ló is csetleni-botlani s minthogy a kocsis szolongását is elunták hallgatni, megszólalnak az öreg úr is.

— Jancsi! ne beszéljess annyit azzal a lóval, látod hogy nem hisz a szónak; — hanem vágj rá az ostorral.

— Hiában ütöm én már ezeket, uram, — nem talállok rajtuk olyan helyet, hol az ostor nem lett volna, ha ütöm is ezeknek már mindegy.

— Mért nem cseréltél egy párt a keszthelyi ménesből, — tréfála az öreg, — hátha a kocsisok a sok között összetévesztették volna?

Bizony jó lett volna uram, kivált az a két kocsis ló, meg az a paripa, mi a teins uraknak tegnap este megtetszett, csak hogy azokat még az éjjel elvezették az istállóból nem tudom, hogy hová.

— No, ne félj — mondja az úr — nem vezették Sümegre — ennek a két gebének a helyét legalább nem foglalták el, azért csak ballagjunk.

Lassankint megközelítik Sümegret s a szélső házak faláról lefehéredett a mész a sörétben is és néhány szolngatás után a nyitott kapun megállt a Kisfaludyak legjobb hintója, nem mintha a jóságban másik is versenyzett volna vele, de ennél ha jobb nem, rosszabb sem volt a háznál.

A zörejre kijött egy tehenes az istállóból, lámpással világítván a megérkezettek elé.

— Megvetted a lovak alját? — kérde a kocsis a tehenest.

— Meg ám — alusznak is rajt a lovak.

— Micsoda lovak? — kérdi az öreg úr.

— Nem tudom én, miféle lovak, — mondja a tehenes, — ma délben vezették ide őket, egy levelet hagytak odabenn a teins úrnak, aztán meg sem nyugodtak a vezetőik, hanem elmentek.

A lámpavilágnál szemlét tartának s a mint két oldalról is megnézik őket, azt mondja Sándor az apjának:

— Édes apám! ezek semmivel sem rosszabbak, mint a keszthelyi gróf lovai.

— Magam is azt akartam mondani; de kinek a lovai?

— Mondtam már, hogy ott benn a levél? — mondja a tehenes, — és az urak bementek a szobába, hol már égett a gyertya s az asztal közepén nyugvék a levél:

Az úrnak.

Tekintetes, nemes, nemzeti és vitézi Kísfaludi Kísfaludy Mihály úrnak megkülönböztetett nagy tisztelettel adassék

Sümegeben
saját úri házában.

Tekintetes uram!

Azt méltóztatott mondani, hogy ha valaki az udvarán feledné a lovakat, nem fogná kiostorozni őket. Én szavánál fogom tekintetes uraságodat.

Magamat rekkommendálom,

alázatos szolgálja
Tolnai gróf Festetics György.

— Te Sándor! — mondja az öreg, fiához fordulva, — tudod-e, kivel beszéltünk mi Keszthelyen?

— Nem én, kedves apám.

— Itt van ne, addig rekkommendáltuk magunkat annak a Tolnainak, ime kisül, hogy ő a gróf s még azon kívül, hogy úri módon ellátott bennünket, még három lovat is küld ajándékba.

— Ezt jó kedvében találtuk, — mondja Sándor.

— Na, ha elküldte, vissza nem küldöm, — mondja az apa, — hanem hallod-e, Sándor, — ez a gróf mégis bolond ember!

Igy ért az ember az igazságcsináláshoz!

XVII.

(A zalamegyei gyűlés 1796-ban.)

Talán abban az időben Magyarországon egy ujságíró sem volt, hanem azért mégis kiűtött a háború és csak azt szeretném már most tudni, hogy akkor kinek a nyakába öltötték azt a sok bolond beszédet, mit a mai világban mind az ujságíróra fognak, mintha bizony minden komposzesszorátusból ki nem kerülne mai nap is egy hirlap, melyben aztán legérdekesebb volna, mikor Debreczennél kikötne az angol flotta.

Hanem, hogy abban az időben leginkább mindent

elhittek, az igaz, — míg ma már azt sem hiszik, a mi csakugyan igaz, mert hiában, urambátyámnak mindig több esze volt mint másnak, ő pedig azt állítja körömszakadtáig, hogy az a hunczut ujságíró pénzért hazudik, — s azt írja, a mit parancsolnak neki.

Oh, édes hazámfia, tedd szivedre a kezedet s ha már százados nyavalyád, hogy fizetni nem szeretsz, legalább ne fogd másra, hogy az helyetted is fizet.

Na, de menjünk vissza, — a Zala-Egerszegre vezető országutakon egymást kerüli el a sok kocsi: de akár-hánynyal találkozunk, a bennülő oly savanyú képet csinál, mintha eczetágnak valót vinne a szájában.

Kár is volna sokáig csürni-csavarni a dolgot, mert már nem lehet tagadni, hogy a francia sereg Stájerországba tört és minden ember a maga fejével kezdett búsulni egész Zalamegyében, hogy hátha betör az ellenség, kinek ugyan nincsen kutyafeje, mint egykor a tatárnak, de némely ember azt mondja, bár az volna, — legalább némely hugomasszony jobban félne tőle, ha — ugatna is egyet. Hanem bezzeg az — ágyúl

Istenem, ha B . . . János hazánkfia abban az időben él vala, megvigasztalhatá őket mint az egyszerűeket (tetszik tudni?), hogy mit félnek az ágyútól? hisz az ágyú nem egyéb, mint egy — nagy puska! Ezt nem tudták ám az emberek, csak azt hallották, hogy nagyot szól s a hangja a szomszédországból is áthatott, mire aztán Zalamegyében kihirdették a nemesi fölkelést, — már minden ember talpon volt, csakhogy az ellenség elé menni kevésnek volt kedve.

A szomszédországi lakosság karavánonként pusztult be Magyarországnak, s a kanizsai és zalaegerszegi kocsmákban egymás hátán heverték a menekülők, kik irtóztató dolgokat beszéltek a francia ármádiáról, melynek a két végét nem látta senki.

Ezt aztán elhitte mindenki a beszélőknek, kik ezt jó lélekkel mondhatták, annyiból, hogy ők csakugyan

egyik végét sem látták, hanem azt nagyon is fejükbe vették, hogy a francziák mindenfelé hirdették, miszerint jaj annak, kit a nép közül fegyverben találnak; annak nincs irgalom e földön.

Ilyen hirdetményt tömegesen hoztak át a menekülők, elterjesztvén azt az egész vármegyében, hol éppen most hirdették ki a nemesi fölkelést, mire a rémülés még nagyobb lőn; mert póregatyában kevés embernek volt kedve háborúba menni, hogy így csipjék el s irgalom nélkül fejbe lőjék, mielőtt Budáról utána küldenék a magyar nadrágot és dolmányt, hogy az embert parasztfarmájából kivegyék s a franczia fővezér katonának tartsa.

Bizony Zalamegye éppen olyan furcsán érezte magát 1796-ban, mint a kajári arató, kit egy éjszakán az aratók közt fektében éppen legszélről ért a föl-szél, — de aztán úgy segített magán, hogy legalul került. Zalamegye azonban nem mehetett el Erdélyország szélére, hanem várni kellett az ellenséget, ha már úgy van megírva a kegyetlen sorstól.

Éppen mire Budára érhetne a küldöttség, mely a ruhákért elmenne, a francziák már a határon lesznek s ha a zalamegyei nemességnek nagy kedve lesz fölkelni, akkor ne is kérdezzék, hova fektetik őket a francziák? hanem kíváncsian egymásnak csöndes jó éjszakát, — és ha nem volt még inség, majd lesz.

Mikor leginkább kellene, rendesen akkor leginkább hiányzik a jó tanács, azért a megyei alispán összehívta a megyei közönséget, hogy az aggasztó körülmények közt intézkedni tudjon, — mert ámbár ő a főispán távollétében a megye feje, — ő azt hasztalan vakarja egymaga, ha a többi nem segít hozzája.

A veszedelem összekergeté minden irányból a nemességet s a tekintetes alispán úr könnyen készen volt a dikcióival, nem is kellett mondani, hogy baj van, mert minden ember úgy is azon sopánkodik, hogy bár csak ne volna baj!

Mielőtt a rendes tárgyalást elkezdhették, a tekintetes alispán úr rendre adogatá a leveleket a fő-, az meg a vicze és még viczébb notáriusoknak, hogy olvassák el főnnszóval, lévén az irgalomért és felebaráti szeretetért való esedezés, hogy a mindenfelől menekülő nép szállást és enni valót kapjon; mert némelyik már a jó szót is szívesen rágta volna, nemcsak a falatot.

Mindjárt akadt elég jó lelkű ember, ki a szűkölködőknek segédelmet ajánlt s legelőször is gr. Festetics György ajánlá, hogy muraközi jóságán, mely a határszélhez legközelebb esik, rögtön intézkedik segedelemről s az ő példáján indult meg száz más, — tehát az első órában az éhezökről lón gondoskodva, hanem még csak most jött a keservesebb dolog, fölkeljen-e a nemesség, vagy nem?

Szép csendesség lón a teremben s ha éppen leg hátulról tartotta volna föl valaki az ujját, hogy szólni akar, mindjárt előre eresztették volna, de bizony a sok lesütött fej nem akart mozdulni s a kezét sem emlegette senki, hanem dugta az asztal alá, nehogy bolondjában az asztalon hagyván, feledtében valami légy után kapjon vele s kiszóllítsák a többi közöl, mintha beszélni akarna.

Mielőtt megszólamlanék valaki a közönségből, egy irat ment kézzől-kézre a viczeispánig, ki aztán elolvasta, hanem az olvasás alatt fehérebb lett, mint az a papir, melyre ez a dolog leírva van s annyira kihozá sodrából az elnöklő viczeispánt, hogy még a tekintetes karok és rendeket is elfeledte kimondani, hanem mintegy barátságos beszélgetésben jó hangosan mondja a körülállóknak, hogy egy francia proklamáció, melyben azt mondják: jaj a föld népének, ha fegyvert fog.

Minden ember körülnézett, — a dolgot mindenki jól hallotta, s önkéntelenül érzé, hogy itt valakinek szólni kell, de bár soká várták, annyi száz közöl senki sem akart valakivé lenni.

Éppen gróf Festetics kezében volt a levél, azt végig olvasá, s visszaadá a viczeispán úrnak, ki véletlenségből-e vagy szántsándékkal szólítja a grófot jó hangosan:

— Mit szól hozzá, méltóságos uram?

— Halljuk! halljuk! — kiáltja minden torok, s ez unszoló fölhívásnak engedvén a gróf, üléséből fölegyenesedett, s ámbár arczán a küzdelemnek minden kínja meglátszék, elszánta magát annyi száz helyett kikaparni a gesztenyét a tűzből.

— Tekintetes karok és rendek!

— Halljuk!

— Nem jó kedvemből beszélek, hanem mivel a tekintetes alispán úr éppen engem szólított meg, hogy mit szólok a franczia fenyegetéshez, — kénytelen vagyok azt mondani, a mit érzek, hogy ez nem tréfa, s mint katonaviselt ember egykori mesterségemnél fogva tudom, hogy az ellenséget nem azért nevezték el ellenségnek, mert barátunk, — hanem mivel nem az.

— De nem ám! — kiált ki egy vad hang a sarkból.

— Mi itt az ország szélén voltaképen az ellenség torkában vagyunk, s ha a nemesi fölkelést megkezdjük, ezt a franczia népfölkelésnek tartja, s én emberi kötelességet teljesítek, ha kimondom, hogy a nép sorát az ellenség vak dühének kitenni nem merném.

Az alispán megrántotta a gróf mentéjét az asztal alatt: félvén, hogy a gróf veszélyeztetni magát; s a gróf e rángatás alatt meglehetősen furcsa zavarba jött, mit az egész megyei közönség észrevett, és a gróf nem akarván e meglepetésnek más értelmet adni, jó hangosan mondja:

— Már mindegy, a szót kimondhatom, — bizonyítja a gróf — s a mit mondtam, megmondtam, a nemesi fölkelést Zalamegyében veszedelmesnek tartom.

A szó elröpiült, s ámbár valamennyi ezen véleményben volt, mindenki megrémült a kimondott szótól, s

az volt a legszerencsésebb, ki a gróf mellől elpusztulhatott, s mire a gyűlés után kocsijához ment, az egykori csúszó-mászókból az utolsó is elmaradt, s minden ember kíváncsi volt tudni, hogy a grófot mi éri?

★

Hátrahanyatlott a kocsiban a gróf, átgondolá, hogy mit mondott, s megdöbbsent, hogy ezt félremagyaráznák, s akarata ellenére szavainak oly értelmet adnak, melyért több leszen a felelősség, mint véli.

A nyugtalanság mindinkább nőtt, midőn észrevette néhány nap múlva, hogy házát kerülik, s a hír megtoldá mondott szavait, melyeket többé visszahúznia nem lehetett, és bár iparkodék magát megnyugtadni, az sehogysen sikerült.

Nem győzött barátainak kérdezkedéseire felelni, — mert lángként terjedt el, hogy a fölkelést ellenzé, s mielőtt barátainak eszébe jutott volna a dolgot illő helyén igaz világításba állítani, már a székvárosból útnak indult az, a mit nem várt, de mitől mégis igen tartott.

Nyugtalan éjszakáit megrövidíté az elkeseredés, mi okból reggel korán már fölkel, hogy szórakozást keressen egyben és másban, s éppen egyik napon igen korán benyit hozzá a husárja.

— Nem hívtalak! — mondja boszúsan a gróf.

— Nem is a hívásra jöttem be, méltóságos uram, hanem a küldésre.

— No hát ha nem hívtalak, hát úgy küldelek ki, — volt ismét a boszús utasítás.

— Engedelmet kérek, méltóságos uram, — két úr küldött be, ottkinn várakoznak.

— Hadd várakozzanak.

Erre kiment a cseléd, hanem a boszús gróf jóformán körül sem járta a szobát, midőn a cseléd megint bejött, s jó hangosan mondá:

— Méltóságos uram, az a két úr nem akar várni, —

hanem azt mondják, hogyha még föl nem öltözött a gróf, hát öltözzék föl tüstént!

— Ejnye, fiam! — jegyzi meg a gróf, — nagy urak lehetnek azok!

— Magam is azt vélem, méltóságos uram, — azt mondják, hogy Bécsből jöttek.

— Akkor rögtön ereszd be őket! . . . — kiált a gróf.

Erre megnyilt az ajtó, s két fényes öltözetű úr lépett a gróf elé, röviden megmondták nevüket és rangjukat, aztán az egyik tisztán érthetőleg mondja:

— A kamarás kulcsért jöttünk.

— Tessék, itt van! — mondja a gróf egy szekrényből átnyújtván, s mire eszébe jutott volna neki a szó, mit kimondani akarna, a két úr kimért hivatali fontossággal eltávozzék, utánok sietvén a hajdú, hogy a lépcsőkön leakisérje.

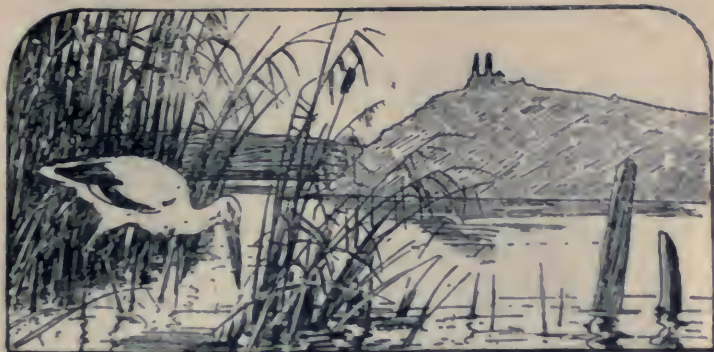
A gróf lekövéltlen állt egy helyben még akkor is, mikor a hajdú visszajött, vele egyszersmind a grófnak főbb tisztjei, kik még az éj folytán értesültek az illetők megérkezéséről.

Nagy részvéttel közelíték meg a grófot, kinek a keserűség egész idegrendszerét elfogá, s majdnem ki-mondá, hogy ezt nem érdemlette!

Azonban a gróf érzé, hogy eljött a pillanat, midőn a szavaknak megválogatása igenis tanácsos; tehát egy rövid gondolkodás után megfogadá, hogy a legszükségesebb igazságot is ezután oly sajtászerű formába önti, hogy se él, se keserűség ne maradjon benne.

A nagy embernek elkövetkeztek keserű napjai, jó barátjai nem merék fölkeresni, — s hogy napjai vigasz nélkül ne legyenek, megalapítá a keszthelyi — Geor-gikont.

MÁSODIK RÉSZ.

1.

(Több szem többet lát.)

Ha egy ezelőtt hatvan esztendővel meghalt somogyi ember feltámadna, saját vármegyéjét még Baranya vármegyében is keresné, úgy elváltozott hatvan esztendőnek leforgása alatt.

Hatvan esztendő!...

Még akkor tele volt a vármegye sommal, körtével, almával és disznólapuval, a Sió torkolatánál a homok buczka hegyalakká nőtt s a Balaton a somogyi erdő-lábakig lehúzódott, s a mi kis tudomány még abban az időben, a «Kis tükör» engedelméből megmaradt, csodálatos egyetértésben leszamarazta volna azt, ki állítani merete volna, hogy hatvan év múlva Somogyban a legmíveltebb gazdaságok lesznek; — pedig lettek. (Kis tükör bukti.)

Bizony csak megtörtént félszázad alatt, azonban még sem mernék fogadni, hogy a Balatont ugyanannyi idő alatt lecsapolják, mert hiába, az emberek nem igen leszszák; mert ha innák, a köröshegyi zsidó korcsmáros felét elmérte volna már egymaga.

Az erdőnyilásokban itt-ott egy kanászbojtárt vagy egy teknőfaragó oláh czigányt látott az ember, a

hintóban utazó fölfont, csővel figyelt minden neszre; a zsidó pedig mindenütt az erdőszélen csúszott, mászott; mert jaj volt annak, kit a kanászok ott benn kaptak; mert hiába ordított segítségért, legfőlebb is olyan jött volna segítségre, ki a zsidóknzásban a kanászt csak segítette volna.

Az út olyan volt, minő nálunk általában szokott lenni járatlan helyeken; szegény ember csak akkor mert kiindulni, ha porzott; a négy lónak pedig akkor is nagy volt a becsülete.

Hogy pedig többet ne mondjak, a dunántuli vidéknek ezen részén úri ember kocsisfogadáskor azt kérdezte először is: Keresztül tudsz-e menni Somogymegyén kérdés nélkül? Ha igen-t mondott, legalább is öt forinttal több volt a fizetése.

Ráadásul még azt mondom, hogy Zalamegye akár kezdete, akár folytatása volt Somogymegyének, de annyi állíthatunk minden tétoázás nélkül, hogy egy hajszállal sem volt külömb; vegyük aztán azt a hajszálat szélteben vagy hosszában, az mindegy, — ez ha a Balaton közbe nem fekszik, elcsavaroghatott volna az úton, hogy három napig mindig egy helységet kerülgetett volna.

Milyen szerencse, hogy az a Keszthely a vízparton feküdt és a tavon is keresztül látszik, különben jaj lett volna annak, ki azt vezető nélkül megtalálni el mert volna indulni hazulról.

Ebben az időben határozta el gróf Festetics György, hogy gazdasági intézetet állít, s ezen gondolatáért tizenkét esztendeig három vármegyének többsége azt kiáltá, hogy bolond; és ha valaki itt igazságot akar szolgáltatni, utaljuk az istenben boldogult Sükei barátunk logikájára, ki egykor ujdonságképen beszélé, hogy Londonból New-Yorkig a tenger alatt alagutat fúrnak, s a ki már most hiszi, hogy a nép szava isten szava: az ezt is okvetetlenül el fogja hinni; mert a nép mondja.

Egyetlenegy és igen nagy szerencse volt a dologban, hogy a jólelkű gróf nem voksoltatta meg a három vármegyét, különben a kész intézetből csináltatott volna kocsmát: «Az utolsó garashoz», és csupa ember-ségből ingyen mérette volna a bort, azt aztán kívánták volna egészségére, és ha ily jó kívánság daczára mégis meghalt volna, nevét most Józsa Gyurié mellett említenék; ki ugyan nem álltott föl egyetlenegy útmutató fát is, hanem azért mégis hírré vergődött, azon különbséggel, hogy Festeticset fiatal korában is már «György»-nek, Józsat pedig késő vénségében is «Gyuri»-nak hívták.

A hol most a nevezetes készthelyi híd van, ott egy foltozott komp csavargott, sok pénzért, sok könnyörgésért; mert a ki czivakodott, napestig hagyták a parton ácsorogni a goromba révészek, kik valamit hallhattak a Sybilla-könyvek híres árveréséről; mert néha egy emberen húzták meg az egész napi bért.

Persze, hogy oda jó lett volna már akkor is egy híd, ha két vármegyének nem lett volna beleszólója; de Somogy vármegye azt gondolta, hogy a zalai csináljon hidat, ha Somogyba akar jönni; — Zalamegye ismét egy más szempontból okoskodott, tudniillik, ha a somogyi ember Zalába akar menni, tessék neki hidat csináltatni.

Ebben az időben élt gróf Festetics György elhagyatva mindazoktól, kik az embert akkor látják csak meg, ha a nap rásüt, — kivéven a herceget, Dunayt és Baltayt, csak hogy az utóbbiak mindig tudták, mikor kell jönni, hogy egymásra ne találjanak.

A herceget most a nemesi fölkelés nehéz gondjai foglalták el, — tehát találkozunk Baltayval, ki egyik gyámola volt a nagy ember elhagyatott napjainak, s ámbár a kompra rá nem ült egy országért, bármily nagy kerülő volt is a tónak alsó részén egész Balaton-Hidvéig csavarulni, mindegy, nem ő húzza a kocsit, hanem a négy ló, még pedig az is váltva, te-

hát «kocsis, hajts», azért estére mégis Keszthelyre értek.

— Na, öreg, — mondja a gróf, hosszú beszélgetés folytán, — hogy ütött ki az idej jövedelem?

— Jó termés volt, hála istennek! — mondja Baltay.

— Igen, de mennyi volt a tiszta jövedelem?

— Barátom, — mondja Baltay, — ennünk volt és van is, — eladó buzánk is van, — aztán addig van.

— Hát a gulya, meg a ménes?

— Mind a kettő megvan, — borjum, csikóm elég van.

— Igen, de melyik ág jövedelmezőbb?

— Mind egy zsebbe megyen a haszna, édes barátom, a tehenekre nyerget úgy sem tehetnék, a lovat meg nem akarnám megfejni, — tehát a mire hasznukat vehetem, az a haszon.

— Tehát nem érdekel tudni, melyikből mi a haszon? nincsen számadó tisztod?

— Vagy harmincz lesz, — maholnap nem győzőm őket rovásnak való fával.

— Rovás?... — mondja csudálkozva a gróf, — hisz így maholnap tönkre jutunk.

— De amice... — kezdi Baltay is hangosabban, — engem meg nem csal egy is; mert azért a sarkában vagyok.

— Tehát számvevőd van?

— Van bizony, — még pedig körmös legény, azaz hogy én vagyok magam, aztán a kit észreveszek, hogy nagyon tüled jár, hátához verem a rovást, aztán ott hagyjuk el az esztendőt, a hol érjük.

— Barátom, — nekünk máselt gazdákra van szükségünk.

— Hajsz, az enyémeek sem éppen bolondok.

— Nem azt gondoltam, — véli a gróf, — hanem magunkhoz kell őket emelnünk.

— Barátom, minden vasárnap nálam eszik valamennyi, a ki eljön, — hát mit akarsz többet? csak nem kívánhatja egyik is, hogy az asztalon ringassam!

— Nem úgy! barátom, hanem ha valamivel többet tudnak, mi veszszük hasznát; lásd, én láttam külföldön mívelt gazdaságokat.

— Elhiszem, hol nincsen annyi föld mint nálunk, — hol virágcserepbe ültetik a búzamagot, aztán úgy öntözik, mint mi a salátát.

— Aztán trágyáznak!

— Kell is ám azt a sok sziklát szalonnázni; mert ha valamivel oda nem ragasztják azt a földet, mit kosárban hordanak föl; a legelső zápor oda mosogatja le, honnét fölczipelték.

— Tehát mit mondasz leendő intézetemhez?

— Meg van már építve?

— Az épületanyagok össze vannak hordva, csak meg kell kezdenünk a munkát.

— Azt gondoltam, hogy csak tréfálsz.

— Tehát haszontalannak tartod?

— Nem mondtam, barátom, semmit.

— De azt akarnám, hogy mondj valamit.

— Mit mondhatnak? — mindössze is egy ember szavára kár volna hallgatnod? — hanem ha éppen kíváncsi vagy tudni, hogy az emberek mit beszélnek, menj a kő- és téglahalmazhoz, fogadom, nem telik bele félóra, többet hallasz, mint a mit én mondanék; s ha aztán meghallgattad, mit beszélnek, építsd kisebbre, vagy nagyobbra, az a te dolgod; — de azt hiszem, hogy fele akkora is elég lesz, mint a mekkorára kezdted.

— Okvetlenül kimegyek, — te pedig nézd meg addig a fűvészkertet, — mondja a gróf, egy csomó közönséges mezei növényt vevén föl a sarokból.

— Hát az micsoda?

— Kutyatej.

— Mire való lesz?

— A fűvészkertben elültetjük.

— Ejnye, barátom, én meg nem győzőm pusztítani, a legelő tele van vele, — ugyan nem indítanád

az intézetet először is én hozzám «kutyatejet» gyomlálni? — neveté Baltay.

— Majd oda is elérünk, barátom, — hanem most követem tanácsodat, s minthogy éppen heti vásár van, megyek hallgatni a közvéleményt.

— Előre mondhatom, hogy nagyra szabta a helyet.

— Én meg az ellenkezőtől félek.

— Majd meglássuk! — mondja Baltay a gróf után, ki csakugyan hallgatózni ment ki.

Keszthely környékén az ács és kőműves legényeknek, asztalosoknak, lakatosoknak, üvegeseknek, fuvarosoknak, napszámosoknak és dologkeresőknek tudtul adaték, hogy lesz elegendő munka és jó bér, jöjjenek Keszthelyre a tisztartó udvarába, hol tüstént munkába állhatnak; a kinek tehát kedve van, jelentse magát.

Mire a mindenféle sok napszámos megjött, már nagy mennyiségű épületanyag-szállítmányok érkezének Keszthelyre, s a hetivásárra összetóduló népség szájatva bámulta meg az anyaghalmazt, és addig adták-vették a szót, míg az egyik aztán abban állapodott meg, hogy:

— Hallják kendtek, — látom én már, hogy az egész várost körülkerítetteti a gróf.

— Nem tudnám miért? — véli a másik.

— Talán földi-almára akarja fogni az egész várost.

— De majd hizlalja ezt a sok embert! — okoskodik amaz, — nem állna kelmed is a fal mellé, hogy a városba szorítsák?

— No hát akkor vár lesz belőle, hallja kend!

— Minek a vár ide?

— Talán majd vágják a rabokat!

— De bolondot beszél kend, hisz nem hogy tömlőzre adna pénzt ez a gróf; de a múlt héten a moyorófást is kiirtatta.

— Hallottam, — mondja egy harmadik, — láttam is, mikor kivágták itt a város alatt, mert kell a hely, valami tizenhat holdat szántottak föl, abba most min-

denféle füvet vetnek, a gróf maga kóstolgatja mind rendre, aztán a melyik jobban ízlik, azt tenyésztik, — azt mondják.

— Ez már igaz lesz, — szól egy negyedik, — nálunk is összekerestek laput, cziczfarkot, bojtort, — mind elültetik, — hallja kend, — már mire való lehet ez mind?

— Majd a mi orrunkra kötik, — véli a legelső.

— Tudom én már, mi lesz, — fontoskodik a harmadik, — van esze annak a grófnak, a szigligeti meg a csobánczi várban sok kincs van; de a zárnyitó fű nélkül nem lehet hozzáférni, — tehát majd most mindenféle fűvel próbát tesz, aztán a melyikkel kinyílik a lakat, majd tudják annak hasznát venni.

— De már nem hallgatom kelmeket, — mondja az egyetlen egy ellenfél, — ha valami okosat hallottam volna, szerettem volna, hogy rám is ragadjon belőle valami; de már bolondabb lenni csakugyan nem akarok.

Ezzel ott hagyá a találgókat, kik észre sem vették, hogy az összehalmazott kövek közt járkál egy meszes ruhájú úri forma ember, ki később egy téglahalomra könyökölve hallgatja őket, s midőn az előbbeni után elmentek, az építőmester felé sietett. Az építőmester ekkép szóla:

— Már az alapokat kiástuk, méltóságos uram.

— Még valamivel nagyobb helyet kérek.

— Kifeledtem valamit? — kérdi az építőmester a grófot.

— Engedelmet kérek, igenis, — mondja a gróf — én voltam feledékeny, igenis, — egy iskolával többet kell építenünk, igenis.

— Mit felejtett volna el méltóságod?

— A legnagyobbat, igenis, — mondja a gróf — egypár millió jobbágy embert, igenis, — pedig az egész gondolkodást azokra bíztuk, igenis, — aztán koldusok maradtunk, igenis! — mondja a gróf némi

izgatottsággal, — mert hiában, a szenvedélyes vér még nem adta meg magát, s ámbár egy ujonnan föl-vett modorral annyira-mennyire útját állta annak, hogy a szó a legelső indulatkitörésnek engedelmeskedjék, — még mindig nem tudott végképen uralkodni magán.

Az építőmester nem akadékoskodék, hanem hirtelen rajz alá vette a tervet, — a helyet lábbal kiméré, s a gróf meg lőn nyugtatva az iránt, hogy a paraszt fiúk, vagy mint később elnevezék: «algazdak» számára a legalkalmasabb hely kijelölteték, — s a gróf nyugodtan ment odább.

Keszthely környéke még abban az időben egy nagy legelő volt és mocsár, ez utóbbiban békák, pióczák, hosszú nyakú gólyák és kárókatonák tanyáztak, s mindenki megelégedett, ha egy pár száz réczét puf-fanthatott le a sás között, míg a legelőket pár helyütt megkezdett út jelöli, mert az utazónak kényére és kedvére hagyaték, arra menni, merre nekik tesszik; s ha egy kissé nyirkos idő volt, olyan nyomot hagy, hogy két hónap múlva is rátalálhatott édes maga csapására; mert itt szóról-szóra beteljesedett, hogy kiki a maga útján ment.

A gróf ösztönszerűleg hagyá el a leendő gazdasági intézet helyét, és a legjártabb úton kiballagott Petend felé, hogy láthassa a posványt, egyszersmind tovább fűzhesse terveit, midőn a piócza-fészek búzafölddé válik.

Ez időben szüntelen az építmények körül csúszván-mászván, — ruháján a mész- és ragaszfoltok, valamint a téglapor sokat elváltoztatott, és nem igen lehetne mai napon is rossz néven venni, ha valaki gróf helyett kőműveslegénynek nézné, — mert a kezében levő mogyorófpálczát is a kivágott sűrűből ő maga húzkodta ki, — de azért Keszthelyen mégis mindenki tudta, hogy ő a keszthelyi gróf, és ha valaki levette előtte a süveget, nem a ruhájának adta a becsületet, hanem a személynek.

Már majdnem Petend alá ért, midőn a falubeli kutyák visszafordították, s a gróf meg is fordult, hogy a nagy sétából meg nagyobb ne legyen, s Keszthely felé indult.

A petendi alsó faluvégen a hegyről lenyújtózkodik a zalavölgyi országút, mely itt nagyon horgos lévén, egy átvergődő kocsinak egész tölteléke, három fiatal-ember gyalog jött az úton, s minthogy a leszaladást mulatságosnak találták, már egészen az országúton voltak, midőn a kocsis még a hegyoldalban tartogatta a gyeplőt.

Elérte a három ifjú a grófot, s minthogy hirtelen egyéb tárgy nem kínálkozék, a grófot kőművesnek nézvén, szóba eredtek:

— Meddig, atyafi?

— Keszthelyig, kérem alázatosan, — mondja a gróf.

— Mikor lesz már készen az intézet? — kérdi az egyik.

— Még az idén oskolázni akarnak benne?

— Hát fogtak-e már belevaló embert?

— Talán akad majd olyan is, ki talál itt valami megtanulni valót.

— Például mit? — mondja egy másik fiatal ember.

— Szántani, vetni!

— Azt az apám bérese is tud! — mondja az első, — ha nem tudna, bizonyosan elkergették volna.

— Építészetet is tanítanak majd.

— Hát a kőművesmajszter mire való?

— No, még az nem nagy kár, ha tudja az ember, igenis, — véli a gróf, — aztán állatorvoslatot is lehet tanulni, igenis.

— Hát a lódoktor felakaszsa magát? — szólamlík meg a másik.

— Ha tudja a mesterségét, csak éljen friss egészségben, igenis, — csakhogy az ifiúrnak édes papája sem küld mindig a lódoktorért.

— Többet tud az én apám, mint hat lódoktor.

— Na lássa az úrfi, milyen szerencsés az édes papája, hogy hat lódoktornál is többet tanult, hát az ifiúr mért nem tanulhatna meg annyit; igenis, a mennyit egy lódoktor tud? igenis!...

— Ne féljen, bácsi, majd a praxis megtanítja az embert.

— Juj, de sok sánta ökre s lova lesz akkor az édes papának, igenis! — vagdalódzék a gróf.

— Marad még ép is.

— Ha marad, ifiúr, aztán olyan ember is van, ki-nek alig van két-három barma.

— Azért meg nem érdemes tanulni, bácsi! — mondja nevetve a harmadik.

— Ejnye, ejnye, — hát csak nem szándékoskodnak a keszthelyi intézetbe jönni?

— Nehezen, édes bácsi, mi miattunk akár meg se építsék.

— No de hát miért nem?

— Megmondom miért, válaszolt a fiú, — ennek a pajtásunknak úgyis elég jószága van, azért nem; nekem meg semmim sincs, tehát azért nem.

— Egyéb baj nincs?

— Ha az én bajomat gondolja édes bácsi, — annál egyéb nincs, minthogy semmim sincs, arra pedig nem kell sem ispán, sem tiszttartó.

— Hát legyen az ifiúr másnak a tiszttartója.

— Tanuljam ki a két esztendőöt úgy-e, — aztán vándoroljak, hogy kinek kellem?

— Megfogadom én... — mondja a gróf elfeledkezve.

— Maga fogad meg? — nevet az ifjú.

— Azaz, hogy megfogadnám én, — ha volna mire, — igaztá helyre a gróf, — de majd megfogadja más szívesen.

— Ez mind jó volna, — hanem két esztendeig ki tart el?

— Hát ha kitartaná valaki, eljönne Keszthelyre?

— Úgy már pajtást is tudnék hozni, — mondja az

ifjú, fölkapaszkodván a kocsira, s midőn elhelyezkedék, búcsút vettek a gróftól, ki gyalog maradt az úton, s így míg haza ért, ráért gondolkozni azon, hogy nem elég az intézet, kénytelen lesz pénzen fogadni embert, ki az első leczkéket meghallgassa; azért, midőn a kóshalomhoz ért, azt mondja az építőmesternek:

— Barátom, az épületek mind emeletesek legyenek.

— Szabad tudnom mi célra?

— Legalább huszonnégy tanuló számára legyen lakószoba, ezeket saját költségemen tartom.

Az építőmester bámulva állt meg, mintha nem értené a dolgot; utóbb mintegy elmondván magának még egyszer azt, a mit a gróftól hallott, nagyobb bizonyosságért kérdi:

— Olyan ifjak számára, kik fizetni fognak?

— Én fogom fizetni őket, — mondja a gróf, meghangoztatván a szót, azután pedig elment a fűvészkertbe, a «kutyatejet» elültetni, meg sem gondolván, hogy az építőmester még mindig egy helyben áll, s utána néz, mintha nem tudna odább menni addig, míg meg nem határozza, mit tartson a gróf.

A gróf beérvén a fűvészkertbe, Baltayval találkozott, kinek legelső kérdése volt:

— Na, úgy-e, nagyra kezdted?

— Kicsinyre, édes barátom.

— Ugyan kérlek, — mondja Baltay, — de ki fog idejönni?

— A kit fizetek!

— — — — —

Majd elfeledők, hogy az építőmester még mindig egy helyben áll, s midőn Baltay kíváncsiságból a kóshalmaz közé ment, akkor ébredt föl, s minthogy az öreg úr nagyon rostálgatá a dolgot, utóbb az építőmester is vérszemet kapott, s azt mondja:

— De már látom, csakugyan elmegy ennek a grófnak az esze! — mire Baltay ráadásul mondja:

— Hallja az úr, a számból vette ki a szót!

11.

(A kurrens.)

Minden falusi bíró megesküszik, hogy a «kurrens» magyar szó; tehát ne küzdjünk az auktoritások ellen. Persze, hogy abban az időben sem ujság nem volt, sem előfizetés; (bár lett volna, legalább ma már nem írják ki ökölnyi betűkkel azok nevét, kik előfizetnek, hanem azokét, kik nem fizetnek). S minthogy ujság nem volt, a hivatalos hirdetések csak «kurrens»-ben sétálták meg az országot.

Bizony furcsa dolog az az írott betű, milyen nagyot csudálkozott az az ember, ki a legelső levelet elvitte a szomszédba, s midőn átadta, nagy rémülésére hallja, hogy ő hazulról egész beszélgetést hozott el a tarisznijában egy kis papirosba takarva, s a mint neki szóval is elmondá a levélküldő, a nélkül, hogy ő maga a «jó nap»-on kívül egyebet mondana, — szóról-szóra elmondják neki arról a papirosról, mely a tarisznijában semmit sem mozgolódott, pedig tán a levélben káromkodás is volt.

Biz abban az időben csak némely helységekből tanították az írást és olvasást, ha tudniillik a borjúk és libák mellől eleresztették a gyereket, s némelyik csak akkor látott egy-egy írott betűt, mikor felnőtt kamasz korában kurrenst adtak a markába, hogy szaladjon vele a szomszéd faluig, s adja be a bíró uram ő kegyelmének, vagy a cselédjének, ha magát otthon nem éri.

Míg Baltay úr Keszthelyen volt, addig történt a következő dolog, azaz, hogy a gyalogposta lóhalálában hozott egy kurrenst, melynek a háta már tele volt «kapta» és «küldte»-féle írással;* s a posta ment egyenesen a bíró uram udvarába.

* Bevett szokás, hogy a bíró ráírja, mikor kapta és mikor küldte tovább.

A bíró átvette a kurrenst s ment vele a tanítóhoz, hogy a «kapta» és «küldte» rajt legyen, de a tanító úr az ifjúsággal a káposztáskertben gyomláltatott, tehát bement a nagyságos asszonyhoz, hogy azzal írassa rá, — mint egyébkor is tette.

— Hát ne olvassuk el? — mondja a nagyságosasszony.

— Soha se vesződjék vele, nagyságos asszonyom, — egyéb nincs benne, jól tudom, mint lopott ló, — tölünk pedig egy sem vezett el, hát mit olvasgassuk. Ha valamit akarna a tekintetes főbíró úr, teszem már porciót, azért majd küldenek pandurokat, aztán akkor is elég jókor leszén.

— Mégis hagyja itt bíró gazda, én majd elolvasgatom, estére aztán jőjjön érte.

— A mint tetszik parancsolni! — hagyá helybe a bíró s elment; a nagyságos asszony pedig egész nyugalommal helyezkedék el, de néhány percz múlva annál egyenesebbre ült, midőn a következő tudosítást olvasta:

— Adatik tudtára mindenkinek, hogy az öregebb és ifjabb Baltay linea közt főnforgott pör ösmeretlen módon eltévedvén, tizezer forintnyi jutalom adatik annak, ki azt megleli vagy nyomára vezet. A becsületes megtaláló vagy útbaigazító jelentse magát Pesten, tekintetes Galiba Pál táblai prokurátor úrnál az uri-utczában 10. számú házban.

A nagyságos asszony elkomorodott; mert látta, hogy a fenyegetés valósulni kezd, s még az sem nyugtatá meg, hogy a pört nem lelik, mert nem az utolsó dolog, mit elvesztettek, s nem lenne ez az első eset, hogy valaki megtalálja.

Főlkelt, az ablakhoz lépett, honnét lelátott a kertbe, hol Dunay kedves nejével ült a lugasban, s nem messze tőlük a gyöpon egy kis leány játszott a fűben, nagyokat rikogatván, mikor az apa és anya feléje integettek és a kis ártatlan szülőit mosolyogni látta.

A jó asszony nehezült lélekkel nézte szeretteit s

minthogy Dunay még akkorig nem tudta, hogy az öreg Baltay épp ő miatta pöröl, elhatározta, hogy a körülményekről még ma tudósítani fogja.

Azonban mielőtt még gondolatait rendbe szedné, egy jámbor számár kezdé megoldani a gordiusi csomót.

Baltay, a mint mondók, Keszthelyen volt, részint látogatóban, részint, hogy fíanak egy alkalmas tanítót keressen, nem éppen tudományos kiképzés végett, hanem hogy segítse kiválogatni a legvékonyabb könyvet, hogy a fiú meg ne rémüljön tőle.

Imre úrfi jól tudta, hogy a szomszéd ház neki tiltott paradicsom; nem is ment volna ő oda, ha saját nyerges számára oda nem viszi sebes nyargalvást, a mint a falusi kutyák megriaszták, s a türelmes állat most az egyszer foga közé harapta a zablát, s a legelső kapun, tudniillik a nagyságos asszonyén becsavarodott, s minthogy az udvarbeli kutyák a hivatlan vendéget még gorombábban fogadták, beugrott a kertbe, s önvédelemből az utána rohanó kutyák után rúgván, szegény Imre úrfit leejtette a gyöpre, honnét aztán föl sem kelt a fiú saját emberségéből, hanem Dunayék szaladtak segítségére, s azok látták, hogy a fiúnak egyik lába ki van ficzamodva.

Dunay ölbe vette a szerencsétlen gyermeket s fölvitte saját szobáiba, hol a leggondosabb ápolás alá vették addig is, míg az orvos megérkeznék, és hogy a gyermeknek környezetéhez több bizalma legyen, a nagyságos asszony átküldött Andrásért, ki a harag ideje alatt mindig megtartá függetlenségét, s a nagyságos asszonynak mindig megadta az illő tiszteletet, de sőt a kezét is megcsókolta mindig, még akkor is, ha Baltay úr látta.

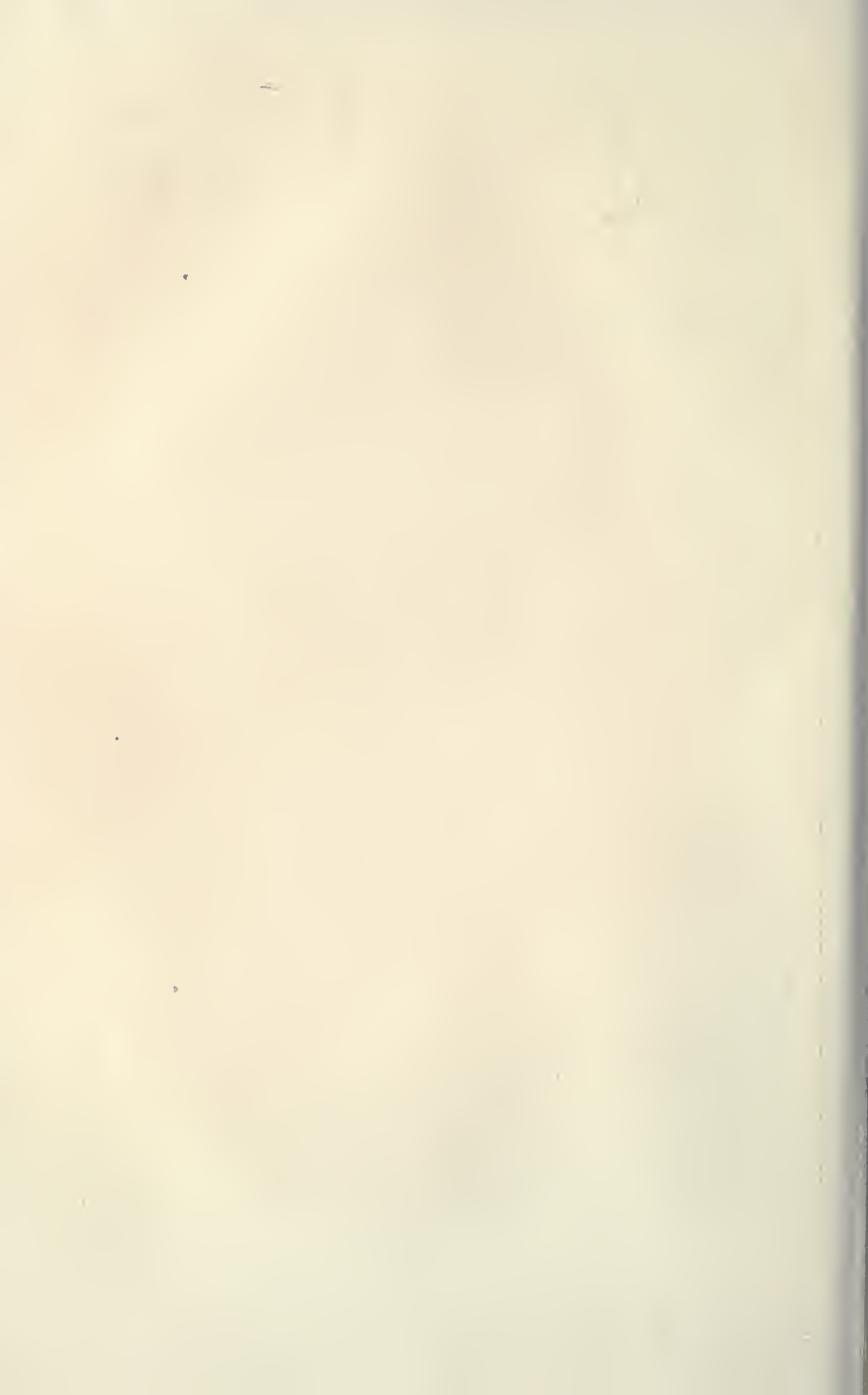
Midőn a gyermeket meglátta, megcsóválta fejét, mire a gyermek egész balhiedelemmel mondja:

— Meghalok, András bácsi?

— Dehogy hal meg, kedves úrfi, — vigasztalá András — csak nem hagyjuk kimenni a lelkét!

Szegény Imre urfit leejtelle a gyöpre.

— András bácsi, — kezdi újra a gyerek, — hol megy ki az embernek a lelke?

— Azt tartom, a száján, — magyarázza a hajdú azt, a miről a tudósok is csak annyit tudnak, mint ő; s az egészben annyit mervén állítani, hogy tán az embernek száján mégis legkönnyebben megyen ki a lélek, ha már éppen valami tágasabb kijáró helyet keres.

— A lábamon nem megy ki? — kérdi a gyermek, mintegy meg akarván nyugtatni önmagát.

— Semmitse féljen úrfi, — biztatja András — aztán majd itt leszek én strázsának! — mondja odább, mire a gyermek fájdalmai daczára nyugodtabb lón, sőt az orvosi bánásmódot is állhatatosabban tűrte, következőképen az ágyat is elhagynia szorosan meg volt tiltva s így Andrásnak is itt kellett maradni.

Andrásnak meggyült a baja a gyermekkel, mint-hogy már minden meséből kifogyott s a gyermek rettenetesen unta magát az ágyban, hacsak nem tartották szóval.

Dunay és neje szokott türelemmel és osztatlan szeretettel ápolták a gyermeket s midőn András egy ízben eltávozott, hogy hazatekintsen, a gyermek Dunayt kérdé:

— Bácsi, tud maga mesélni?

— Nem tudok, kedves fiam! — mondja mentegőzve a gróf.

— Hát miért nem tud, bácsi? — nyögi a gyermek, — úgy szeretném, ha mondana valamit.

— No majd olvasok egy könyvet, kis fiam, aztán azt hallgasd! — válaszolt a gróf, elővévén Gvadányinak «Peleskei nótárius»-át, mit a gyermek rendkívüli örömmel hallgatott.

Midőn egy hosszú szakasz után a gróf elhagyja az olvasást, megígérván egyszersmind, hogy majd később folytatja, a gyermek kezébe vette a könyvet és kérdé:

— Sok van még benne, bácsi?

— Nagyon sok, édes fiam — eltart egész estig.
 — Aztán van még több ilyen könyve is?
 — Van fiam, csak győzzük átolvasni.
 — Hol kapta bácsi azokat a könyveket?
 — Vettem őket s egy nagy szekrényben tartom.
 — Ejnye bácsi, ha én nagy leszek, nekem lesz ám nagy szekrényem, mind tele lesz könyvvel! — mondja a fiú kitüzesült képpel, éppen midőn András belépett, de azért csak folytatá: — aztán akkor reggeltől estig olvasom azokat a könyveket.

— Urfi! — szólamlík meg András, — ezt meg ne mondja a bácsinak, ha hazajő; mert ha megmondja, jobb lett volna ám, hogy ha lelke kiment volna a lábán.

— Miért? — kérdi a gróf a szomszéd szobából, hova aztán András is belépett, előbb a méltóságos grófnénak kezét csókolván meg, és hogy a «respektus» egészen meglegyen, még a lábát is megvizsgálta a padlón.

— Persze, hogy miért? azt kérdi méltóságos uram, — tünődék András s utóbb azt mondja: — talán nem is illik, hogy ilyen magamféle cseléd-ember így beszédbe álljon a méltóságos úrral.

— Sohase húzódozzék András, mindketten magyar emberek vagyunk...

— Megálljon méltóságos uram, — kapott a szóba András, — nagy szó, mit méltóságos uram most ki-mondott, hadd nyugszom meg egy kicsit.

— Talán csak nem hiszi András? — kerdi a gróf megindulva, látván, hogy a becsületes hajdú oly nagy lélekzeter vőn.

— Az volna a legkisebb baj, méltóságos uram, ha én nem hinném, legfőlebb is egy ember volnék egy-magam.

— De nem akarom, hogy egyetlen ember is mást higgyen.

— No pedig van egy, a ki mást hisz, bocsásson meg neki a jó isten, az pedig a mi nagyságos urunk.

— Mondta ezt, András?

— Bár ne mondta volna! — fohászkodék egyet András — nagyon is mondta.

— Tán rosszul hallotta, András?

— Csak én hallottam jól, hisz úgy tudom, mintha ma állna az udvaron, mikor méltóságos uram, a mi szerencsétlen ifjú urunkkal... (Itt megállt egy kissé az öreg s mikor már kinyugodott, mi alatt a gróf szive is megfájdult, aztán mondja:) — Mikor a mi öreg nagyságos urunkkal a sok könnyv miatt úgy adták-vették egymás közt a szót...

— Emlékszem, igen emlékszem! — szól közbe a gróf.

— ... Nohát akkor volt az méltóságos uram, hogy én az urak háta mögött álltam, már mint az a cselédhez illik, hát akkor, hogy az öreg úr úgy fölvette a szót, hangosan mondá, még pedig ugyancsak hangosan: Ez az ember nem magyar ember!

— Azt mondá? — kérdi a gróf elhalaványodva.

— Szóról-szóra; de még azt is mondá már egészen hozzám fordulva: Hallja kend! megtelt a rovás! és én, méltóságos uram, fölróttam a harmadik rovást.

— A harmadikat?

— Persze, hogy a harmadikat, — mondja András, — de hisz miért nem vette a szájába azt a pipát, csak egy kicsit is, meg mért nem ivott egy-két csöppöt az urak egészségére abból a borból, méltóságos uram, mikor látta, hogy a mi urunk úgy erőlteti?

— A mit egyszer nem teszek, máskor sem teszem, édes András, — mondja a gróf.

— Hiszen méltóságos uram, tudom én, hogy a jóra-való magyar ember így tesz; de ha már az öregnek ilyen a bogara! — aztán, aztán, méltóságos uram, az ördögnek is kell gyertyát gyújtani, — úgy-e, hogy ez is magyarul van mondva?

— Mindenesetre! — hagyá helybe a gróf.

— Nohát lássa a méltóságos, hogy olykor a gödrös

utat közletni kell.* Aztán az a mi jó urunk nem enged el semmit, kivált az ifjabb uraknak; mert mondja, hogy nagyon kivedlenek a magyar szokásból, ezért kapott méltóságos uram három rovást, és ezért mondja ő, hogy nem magyar ember!

— Becsületes ember! — mondja lelkesülten a gróf, mire András csodálkozni kezdett és mindjárt mondja is:

— Méltóságos uram, engedelmet kérek, még odább is tart ám a dolog.

— Nos?

— Az a baja a dolognak, megtiszteltem méltóságodat, hogy mikor az úrfi még élt, szeretete volna az öreg úr, hogy ehen e, a méltóságos grófnét vette volna el; de ha már az nem lehetne, legalább megígértette a nagyságos asszonynyal, a nagy pörnek fejében, hogy a kisasszonyt csak kipróbált magyar embernek adja, vagy agyonpörli.

— Lehetetlen! — mondja a gróf megindulva.

— Én megmondtam mindent! — mondja András.

— Még nem, András, azt mondja meg, a mit először kérdeztem, hogy e gyermeknek miért nem szabad könyvet említeni?

— A miért méltóságos uram a harmadik rovást kapta.

— S engem elkárhoztatott, miattam pedig napamat és nőmet!

A végszónál megnyílt az ajtó, az öreg asszony hozta a «kurrenst» és átadta a grófnak elolvasás végett, mit az rögtön el is olvasott.

— Kedves fiam! — kezdi a nagyságos asszony, — ennek eleje is van.

— Mindent tudok már, kedves anyám, — mondja a gróf, magához ölelvén az asszonyt.

— Tehát mi lesz az elveszett pörből?

* Dunántúl annyit tesz, mint a kocsíútnak egyes mélycdéseit úgy kikerülni, hogy a mélység a két kerék közé essék.

— Ha megelélik, pörölni fognak, kedves anyám, hanem nekem egyéb teendőm van, mint a pör.

— S az nem nyugtalanítja édes fiamat?

— A világért sem, kedves jó anyám, én tudok szégyén is lenni, hanem ennek a becsületes jó öregnek, kinek még a gyöngesége is erkölcscsé válik, meg kell mutatnom, hogy én is vagyok olyan igaz magyar ember, mint ő.

— Méltóságos uram! — mondja András neki derülve — csak most hallaná a mi nagyságos urunk ügy kulcslyukon által.

— Nos, mit csinálna akkor?

— Nem az csinálna, méltóságos gróf, hanem én, tűzbe vetném a rovást.

— De mit mondana az öreg?

— Csak azt, hogy: hallja kend, András, azt a pört is vesse kend utána tűzbe.

— Bár mondaná! — sóhajt fel az asszony.

— De mondja ám! — erősíté András, — hogy ne mondaná, hisz az a nyavalyája, hogy hirtelen haragszik, s attól gyógyul meg, ha megint megbékélhet.

A gyermek ezalatt békétlenkedni kezdett s a gróf leült az ágy mellé, hogy megint felolvasson neki, mit az esenkedve várt már, de Andrásnak még volt valami mondanivalója:

— Méltóságos uram! — súgja az öreg. — A mi urunk ebből a fiúból maga akar ám valamit faragni, hanem attól félek, hogy nagyon szegletesre hagyja.

— Attól nem félek — véli a gróf — hanem vagy kitagadja, vagy vele együtt olvas.

Nem folytathatták tovább a beszédet, mert a bíró bekopogtatott a szomszéd szobában, hol a nagyságos asszony neki újítja a kurrenst.

— Rajta van az írás? könnyörgöm átossággal.

— Magam írtam rá — válaszol az asszonyság — nézze bíró úr, itt van a »kapta«, itt meg a »küldte.«

III.

(Jó az öreg a háznál.)

A kutyák nem ugattak, mikor Baltaynak udvarára befordult egy négylovas hintó: tehát András még a szomszéd udvaron kitalálta, hogy a nagyságos úr jött meg.

A gyermeket éppen ma akarták haza hozni, de már késő: mert az öreg most oldozkodik a sok mindenféle ruhából, körülnéz, egy gubanczos ebet, mely lába alá heveredett, oldalba rúg, mire az kinosan vonítva ment el a kazalok közé; egy borzas szolgálónak megigérte, hogy megfésüli, ha a csibék váluját a kapuban felejtí; a lármás főzőnőt figyelmezteti, hogy a szapora beszédben elharapja a nyelvé; a mindenes pedig nagy csodálkozásában a száját is nyitva feledte, meg az ólat is és a kis malaczok szétfutottak, a miért rákiált Baltay, hogy az ólajtót is csukja be, meg a száját is, mert még soká lesz, míg a malaczpecsenyére kerül a sor!

Ilyen apró kis zsörtölődés után megindult a kastély emeletébe, de visszásan tetszék neki, hogy sem Andrást, sem a fiút nem látta, a többi pedig oly bémész, mintha mind eczetes lencsét evett volna, mióta ő Keszthelyen volt.

Midőn a szobaajtóhoz ért, az őt követő cselédhez mintegy hátraszólva mondja:

— Hát András hol van?

— Itt vagyok — mondja András már fölérvé és köszöntve a nagyságos urat, elmondván a «hála istent», meg a «friss egészséget», meg hogy ha «isten ő nagyságát az árnyékvilágból kiszóltaná»...

— Szóltsa ki kendet! — dörmögé az öreg, semmi kedve sem lévén azon «mennyei koronára», mit neki András a köszöntés végén még kívánni akart.

András legkevésbbé sem botránkozott meg a nagy-

ságos úr közbeszólásán, hanem elmondá az egész köszöntést s midőn a mennyei koronát kívánná, az öreg úr záradéku mondja:

— Legyen a kendé: — egyszersmind folytatá — hát a kis gyerek hol van?

— Valahol . . . nem tudom . . . kinn van! — mondja András, nem akarván a dologgal kapustól berohanni, egyszersmind végignézi azt a fiatal embert, ki Baltayval jött, hanem eddig egy szót sem szólt, miből András mindjárt gyanítá, hogy ez nem vendégnek jött, tehát nem ez lesz a legnagyobb úr a háznál.

— Na, András — mondja az öreg — itt hozom a tanító urat Imre mellé, már mondtam neki, hogy a gyerekek még gyenge . . .

— Najsz, a bikát még nem üti földhöz, hanem azért a negyedik gombócnál még meglátja az ötödiket.

— Jól van, jól — ellenkezik az öreg — hisz nem száraz dajkának hoztam a tanító urat, hogy a gyereket etesse, hanem hogy olykor-olykor fogja betüre, hanem meg ne unassa vele.

— Attól ne féljen a tanító úr, hogy megunja, csak győzzön neki felelni; mert az a fiú még azt is megkérdi ám, hogy a szerdát miért tették elébe csütörtöknek.

Baltay nem akarta tovább folytatni a beszédet, hanem utasítá, hogy a tanító úrnak melyik szobában adjon helyet, hova mindjárt el is vezette, maga pedig kiment az erkélyre, hogy a gyereket valahol meglássa. Hasztalan várta Baltay a fiút s midőn Andrást meglátta, békétlenkedve kérdi:

— Hol lehet az a gyerek, András?

— Csak nem halt meg! — dörmögi András mintegy megnyugtatóul.

— Mernék fogadni, hogy kend megint a tanítóhoz küldte azt a gyereket.

— Bár ott volna! — véli András.

— Hányszor nyergeltette meg kend neki azt a szamarat, mi?

— Egyszer!

— Ejnye, András, bizony fránya ember kend, aztán mégis megengedte kend egyszer?

— Azt tartom, elég volt neki egyszer is, — nem t'om mikor kéredzkedik rá másodszor.

— Tudtam mindjárt, hogy ezt mondja kend.

— Ha olyan jól tud a nagyságos úr mindent, hát most mondja el a többit is.

— Leesett a számárról?

— Biz az úgy volt. -

— Kificzamodott a gyerekek a lába?

— Persze, hogy nem a számáré ficzamodott ki.

— Most hát fekszik a gyerek?

— Nojsz, még azért nem hal ám meg, de sánta nem lesz, — veté oda András nagyobb megnyugtató végett, egyszersmind szemközt nézván az úrral, hogy arczán a nyugalmat láttassa.

— Persze kendnek nem elég ennyi baj?

— Ha csak az ő baja volna a baj, akár elő sem hoztam volna.

— Hát ha baja nincs, mi lehetne nagyobb baj?

— Az, hogy nem itthon esett le, hát nem is fekszik itthon.

— Ez az a nagy baj? — mondja nyugalommal az úr — adja kend ide a nádpálczámat.

— Minek? — kérdi egy állóhelyből a hajdu.

— Minek?... hát megnézem azt a gyereket, a hol van, — menjen kend szaporán.

— Azért akár meg se mozduljak, úgy is tudom, hogy nem megy oda.

— Talán a szomszédban van? — kérdé kínos gyanúval.

— Eltalálta, nagyságos úr, mert a szamarat megriaszták a kutyák, aztán beszaladt a szomszéd udvarra, onnét a kertbe, ott leejtette az úrfit, az a

lábát ficzámította ki, a gróf úr meg a méltóságos asszony maguk fölvitték, orvost hívtak, lábát helyre-tették, most már semmi baja — mondja András, jó hirtelen elmondván mindent, hogy az úr szóba ne kaphasson, aztán befejezván a beszédet, azt mondja: eddig van!

Az úr hihetőleg megértett mindent, mert nem is-mételteté a dolgot, András nem talált több mondani-valót; tehát maradt egy nagy hézag a beszélgetésben. András hátratette kezeit s úgy billegttette, s olyan-forma várakozásban volt, mint az inas, mikor eltörött kezében a lábas és nem tudja, hogy összeszidják-e csak, vagy egyéb is következik?

— Hát ezt is megadta érnem az isten! — sóhajt föl Baltay egész fájdalommal. András pedig állást vál-toztatott; mert látta, hogy felhős ugyan az ég, de még sem üt le.

— Most már mi lesz abból a szegény gyerekből? — kérdi nagy bánattal az úr Andrást.

— Az lesz, hogy még ma meghozzuk, harmad- vagy negyednapra fölkel, két hét alatt pedig fölülhet a szá-már-ra, ha nagyságos úr azt akarja, hogy máskor meg majd a nyakát törje ki.

— Nem elég volt, hogy egy öcsémet már elemész-tették? — szólott indulattal az úr.

— Nagyságos uram, ha már valamit gondol, leg-alább ne mondja nekem, az isten áldja meg; mert tudja, hogy én néha neki bolondulok, aztán a magam esze után megyek, akkor pedig nem tudom, mikor jövök vissza.

— Nohát nem szólok — mondja Baltay — hanem bocsásson meg az isten, ha mondom, hogy ez az egyik lemaradhatott volna rólam.

— Bizony még megrikatja magát, nagyságos uram — tréfálódzék András egész szokatlanul — a fiúnak semmi baja s a mi kis hús levedlett róla, majd fölcsedi, ha fölkelhet.

— Hát gondját viselte kend?

— Volt annak jobb dajkája, mint én, — az öreg nagyságos asszony, meg a grófné, meg a gróf úr ő méltósága, — pedig volt ám vele vesződség; mert míg a lábát helyrerántották, nem állta ám meg ordítás nélkül, pedig ilyenkor a maga gyerekét is szívesen kilökné az ember, hát még a másét!

— Láttá kend?

— Mind a két szememmel, nagyságos uram, — mondja András neki tüzesedve, egyszersmind kifelé menvén azon szándékkal, hogy átmegy a gyerekért, — hanem még volt valami mondanivalója, mit el is mondott: Elhiheti a nagyságos úr, hogy egy párszor félre kellett mennem, hogy ne lássák meg, midőn a könyűt kitörlöm szememből; aztán — mondja némi szemrehányással — ilyenkor eszembe jutott ám, hogy ennek az embernek én faragtam meg a rovást.

András kiment, Baltayt nagyon meghatá a néhány szó és gondolkozóba esett. Most már nem a fiúnak sorsán aggódott, hanem a multakat össze-vissza hányván, ámbár szerencsétlen öccsének megmagyarázatlan kimulása szüntelen gondolatai közé tolakodék, valamint arra is kínosan gondolt, hogy akárkinek egyetlen vétket elengedjen abból, hogy a jó régít levetkőzze a mostani puhaságért — mégis kezdi belátni, hogy nem közönséges ember lehet az, ki gyöngéden bírja ápolni ugyanazt, ki neki okvetlenül rövidséget okozott.

— Na, nem bánom — mondja magában — egy bolondját elengedem! — s ezzel elment azon szobába, hol András a rovásokat tartja és hosszú keresgélés után megtalálván, a legelső vonást megnézte.

— Tudom, — beszéli önmagának — ezt a pipaért kapta! Na Festetics sem dohányzik, azért mégis ember a talpán, bár sok vadat csinál, de jó szándékból; legyen meg, ennek ezt elengedem; — mondja tovább, lefaragván az egyik vonást, — hanem kettő még fönmarad; azért, hogy még olyan nagy emberek egészségre sem iszik egy csöpp bort, mint Batthyányi meg

Festetics, aztán egy könyvért még az apja kardját is elcseréli.

Mire készen volt a lefaragással, hallotta, hogy a fiút hozzák, tehát ölelésére sietett, s látván, hogy a fiú vidám, fájdalma nincs, — Baltay a gyermek ágyához ült és késő estig enyelgett vele s elképzélte azt a boldogságot, hogy e fiú méltó lesz azon örökségre, mit ő hagyand neki.

Míg Baltay a gyermekkel enyelgett, András addig a tanító urat hordozta meg a házban és hamarjában megösmertette a házi körülményekkel, hogy tudja magát mihez alkalmazni, mit annál szívesebben cselekedett András, mert látta, hogy az ifjú nem tartja fön az orrát, hanem megtalálja azt a szót, mit minden ember legkönnyebben megért.

— Ifjurance! — mondja beszéd közben András, — tudja-e azt, mekkora lehet egy dominium?

— Azt tudom, hogy sok falu belefér.

— Úgy-e? . . . hát még kettőbe?

— Abba még több fér, András.

— Kivált ha akkora, mint a mi urunké! . . . azért ifiúr, a lelkére adom ám, hogy ne maradjon a korpa a gyerek fejében, hanem rázza tele tudománynyal, ne kimélje a szót.

— De mikor úgy félti a nagyságos úr!

— Mit tud ahhoz a nagyságos úr, ő gazdag, azt gondolja, kevesebb is elég, hanem uram, a nagyságos úr a toronyból nézi a világot, onnét persze az egész világ kicsiny, egy-egy ember akkora, mint egy macska, hanem, ifjú uram, alulról fölfelé jobban meglátszik, milyen nagy már csak a torony is. Erre tanítsa az úrfi, hogy ő is legalulról kezdi.

— Emberré tesszük András, lelkemre fogadom!

András odanyújtá kemény tenyerét, és a tanító markába csapott egyet, mintha a legnagyobb dolgon alkudtak volna meg, s egy darabig némán a szemébe nézett, mintha a képén keresné a jóváhagyást, s midőn így is

meggyőződött, egy isten áldásával magára hagyta a tanító urat s elment néhány szobán keresztül a maga szobája felé.

Mielőtt oda érne, egyik szobában megállt, gondolkozott, mintha e nagy háznak gondja örökségképen maradt volna reá, minthogy ő azt oly híven teljesíté, de volt ebben a megcsontosodott húségben egy oly érzelem, mely vérvegyületében az igazságtalanságot nem tűrte meg s minthogy ő maga érdemetlenül egyetlen falatot nem tett a szájába, a hasonlót mástól is megvárta.

Némileg megnyugtató magát a ma történetekre nézve s odább indult, hogy kis szobájában megtalálja még a mai napra való dolgot s még csak egy szobában kelle átmenni, azon tudniillik, melyben a rovások álltak.

Már az ő szeme megszokta a körülnézést és rögtön észrevette, hogy a padlón valami forgácsféle hulladék van, fölvette, aztán gyanítólagon a rovások között keresgélt és csakugyan megtalálta a rovást, melyről az öreg előbb egy rovást lefaragott. Az öreg az ablak világosságához tartá a jól ösmert rovást s azt mondja:

— Egyet már lefaragott, megmondtam én ezt neki előre, megérem, hogy még a többit is maga faragja le.

IV.

(A lajtai tábor.)

Nehéz időket mért Isten e nemzetre; de ha rá nem mérte volna, mai napig sem tudnánk, mennyit bírhatunk el.

Az ingatag nád fölött elröpül a vihar, minden erejével akar megbirkózni az erős tölgyerdővel, mit vesződjék a náddal, hisz a hitvány jószág alig egy év alatt magától lerothad, míg a büszke tölgy század óta

áll már, s élő tanúja önmagának, hogy annyi küzdelem után lett oly erős, hogy erősebb mint egy századdal előbb.

Megkivánta az elemek csatáját az ember, — oda-hagyá a családi tűzhelyt, hogy fölkeressen egy másik embert, ki szintén csak azt keresi, hogy vagy őt üsse agyon valaki, vagy ő üssön agyon mást.

Égnek a tábortüzek a Lajta partján, a lovak nyer-gelten falják a zabot, mit a gazda köpönyegszárban verett eléjük, s a virgoncz legények pipaszó mellett verik azt az ellenséget, mit a szójárás unalomnak nevez.

A fölkelő sereget megállította a Lajta, idáig szól el az ország törvénye, s a viznek túlpartján ha meg-hallják is, de meg nem értik, és nem is engedelmes-kednének neki, ott már nem laknak magyarok.

Tehát mit akar e sereg? — kérdezték százezren, — mit lesik az országszélen azt az ellenséget, ki már száz mérfölddel előbb ellenségnek mondja magát? S miért bevárni a sáskát saját földünkön, mikor azt már jóval előbb másén is agyoncsapkodhatnánk?

A francia sasok sebesen repültek, a stájer hegye-ken már rég átszárnyaltak, a diplomáciának sima sza-vait elnyelé az ágyúk torka, s e rohamteljes árnak olyan gátat kelle vetni, mely ha kell, előbbre megy s ha kell, mozdulatlan fallá válik, ezt az eleven kerítést pedig emberekből szokták összealakítani.

Mielőtt a francia sereg megérintené a magyar ha-tárokat, a lajtai táborban fegyverben állt a magyar nemesség; de a Lajtánál áthághatatlanabb lón az or-szágos törvény, mely szerint a nemesség csak az or-szág védelmére állott föl; s a parancsnokokban el-fogyott a lélekzet, mert senki sem kívánt vállalkozni elsőnek arra, hogy a Lajtát áthágván, maga útján a megszegett törvényen hagyjon nyomot.

Míg a főbb tisztek a ponyvasátorokban tanács-koztak, addig a legénység gondtalanul kötődött egy-mással az őrtüzek előtt, melyek egyikénél a legvi-

lágosabb lángnál, éppen a legfeketébb arcot látjuk meg.

A fölkelő seregnek jó része fogadottakból szaporodván föl, a többi közé egy keserves cigány is vetődött, éppen az, kit az ozorai kocsmában láttunk, ki az otthoni nyomorúságot háromszáz forintért hagyta el, szegődségképen fölfogadván, hogy ő is elmegyen a lajtai táborig.

— Na, cigány, hogy adtad el a bőrödet? kérdi Holvagy Pista, kit azért adtak a sok ujoncz közé, hogy a mint lehet, legrövidebb idő előtt egymás mellé taszigáljon lovat és embert s ki egyszersmind azt is megmagyarázta, hogy az ágyúgolyó, a kit egyszer elér, annak sohasem lesz derékfájása.

Addig-addig beszélt Pista mindenféle háború-darabot, hogy a cigány már egy szálig mindent elhitt, még azt is, mit az nem is mondott: hanem úgy megutálta a háborút, hogy a mint ő háromszáz forintot kapott azért, hogy ide jött, azonképen adna ő most hatszáz forintot és csak annyiban mult, hogy nem adott, hogy midőn dolmányt és csákót összekeresett, még a háromszáz forintból sem volt már több öt bankó garasnál, már pedig ehhez még igen messzire esik a hatszáz forint.

— No, cigány, hogy adtad el a bőrödet? — kérdi tőle Pista.

— Bár eladtam volna! — feleli a cigány, — most majd csak magam is könnyebben meghúzódnám benne!

— Ne búsulj, cigány, — vigasztalja a másik — a hol szűk lesz, majd bővít rajta valami éles kardú sáséros (chausseur).

A cigány végtől-végig megborsózott, minek aztán éppen az a kellemetlen következése lőn, hogy még szűkebb lőn a bőr; mert a mi kis üres hely maradt, talán egy-két jó falatnak, hogy az kipótolja zsiradékkal azt, mi eddig a fekete kenyértől mindig megved-

— *No, cigány, hogy adlad el a bőrödet?*

lett, — mondom azon üres helyet beülte a félelem, s a cigányt oly nemeslelkűség szállta meg, hogy ha jó módjával megtehetné, még a bőréből is szívesen kiugranék, ha éppen valaki belekiváncsoznék.

Míg a cigány így kínlódott, a Lajtának túlsófalán eső faluban éppen szemközt nyolcz ágyú helyezkedék el, még pedig oly furcsán, hogy valamennyinek torka átnézett a lajtai táborra s az egyiknek nyílása úgy a cigánynak irányába esett, mintha csak madzaggal mérte volna ki valaki.

— Minek azs azs ágyú? — szólal meg a megrémült cigány.

— Majd meghallod, ha megszólítják, — mondja neki Pista.

— Ezs a mi ágyúnk? — véli ismét a cigány, — azt is mivelünk állítják semközt?

— De már azt csak a hátad mögé állítják — jegyzi meg amaz — hogy hátra ne fuss.

— Na, úgy se baj, — mondja a cigány — ha a túlsó ágyú hátunk mögött akarnak maradni, úgy hazsafelé majd csak elmenyünk golyótics nélkül is.

— Nem addig van az, mert nem hogy hazamennénk, hanem átmegyünk a Lajtán, s ha nem mész, cigány, hát majd utánad küldenek egy pár golyót vendég-hívónak.

— Mit is mondott kend? — kérdi a cigány foghegyről.

— Azt, hogy átmegyünk a Lajtán.

— Ott van azs ellenség?

— Majd csak ráakadunk, ha itt nem, hát máshol.

— Dejs azs irgalmát — kiált fel a cigány — nem addig van azs, — ha azs azs ellenség a mi ellenségünk akar lenni, hát ne kerestesse magát, hanem gyiljen maga; én ugyan nem megyek utána.

— Majd csak oda mész te is cigány, a hova a többil

— Ha a többil elmegy is, én itt maradok, őrszöm a hazsának határát, én ezst segődtem be.

— Nem kérdezik azt tőled, cigány!

— Azst elhisem, — kiált föl a cigány, — de én megkérdeztem ám, mikor a foglalót adták, hogy meddig megyünk? s engem csak a Lajtáig fogadtak; azsírít ha azs ellenség gyinni akar, hát gyíjjen ide; de én egy lépést sem megyek odább!

A párbeszédet trombitaszó szakasztá meg; s mi tegyünk egy fordulót a legközelebbi sátorig, melyben herczeg Batthyányi Lajos, a fölkelő sereg ezredese tanyázik, s a sátorban két főrangú bécsi úr tanácskozássra jelent meg nála.

A ponyvasátor belseje csak annyi kényelmet adott, hogy a tanyázók szemei elől némileg elvonulhatának, s a két bécsi úr kényelmesen tanácskozhaték a herczeggel.

Nem kell mondanunk, hogy a birodalomba betört ellenség ellenében többé nem használt egyéb, mint egy új hadsereg, mely a hátrálót megtámasztani bírja; s e hadsereget majdnem úgy kelle a földből előteremteni.

Azonban mielőtt e végső eszközhöz nyulnának, azt is meg kelle tudni, hogy volna-e még a föld hátán is ember és volna-e kedve háborúba menni?

Ezen kísérletnek eredménye lón az 1796-iki fölkelés az ország védelmére, de — mint jól tudjuk — a francia sereg irányában az ország határa éppen a Lajtánál végződik, s ha mi az országot csak ott akarjuk megvédeni, a francia sereget a Lajtáig kellene eresztetni.

— Herczeg! — mondja az egyik bécsi a herczegnek — a francia sereg előtt magyar katonák is állnak, kérdem önt, a francia akkor leszen-e csak ellensége a hazának, melynek földjén most állunk, vagy mindenütt, a hol magyaroknak vérét ontják?

— Mindenütt ellenség! — mondja a herczeg némileg fölemelvén jobbját, mintha a lelkesülés mondatná vele a szót.

— Annál jobb! . . . kiált a másik — mi akadályozza a fölkelő sereget, hogy a Lajtát azonnal átlépje?

— A törvény! — válaszol a herceg.

— És e törvény megmenti a hazát, herceg?

— Nem! . . . volt az újabb válasz, s aztán folytatá — de midőn alkottuk, azon hitben voltunk.

— Jó, édes hercegem, az ön belátása elég, ön egyike a felsőház legtekintélyesebb tagjainak, uradalma-
maknak ura, a fölkelő sereg ezredese, példáját mindenki követi, vezesse ön át a sereget, hogy hazájával a birodalmat is megmenteni segítse.

— Parancsuk van önöknek? — kérdi kemény hangon a herceg.

— Küldetésünk célja nem parancs, hanem értekezés.

— Jó, — válaszol a herceg — úgy a vád egyedül rám esik, magyarok csinálták a törvényt, ha kell, inkább szegje meg a magyar maga, mintsem mást kelljen vádolnia ezért; tehát holnap hajnalban a fölkelő sereget átviszem a Lajtán; isten önökkel.

A két küldött néhány másodperczig meghatottan állt a herceg előtt, érezték, hogy nagyszerű pillanatot élnek, mely pillanatnak föl kell jegyezve lenni a sors könyvében, hogy midőn a kölcsönös számvetésben elhibáznák a számot, tudja meg mindenik, hol kell azt újra kezdeni.

Mind a három némán állt meg egy helyben, mintha eleven szobrai volnának egy olyan vállalkozásnak, mely csak azért oly drága, mert ára nincsen, s ha e példa nem volna, mindegyiknek sajnálnia kellene.

Egyedül maradt a herceg. Ekkor az oldalfüggöny szétvált, s egy férfit látunk kilépni sötét öltönyben és holt halaványan.

— György! — szólítja meg a herceg gróf Festetics Györgyöt, kit szívfájdalma nem birt otthon tartani keszthelyi magányában, s a legnagyobb óva-

tossággal bár, de mindenütt a herczeg kíséretében volt s éppen így tanúja lón az egész beszélgetésnek.

— György! — ismétli a herczeg — nem tudom, miként ítélsz cselekedetemről; de inkább magam tömöm meg a legszentebb törvényt, melynek engedelmességgel tartoznám, mint hogy olyan óra jöjjön, melyben azt más, akadálnak tartván, magától ellökje. Így nem irtózom bevallani, hogy én törvényszegő vagyok; de azért a törvény mégis szent marad és ha kell, hoznak helyette mást.

— Helyedben milliószor is azt tenném! — feleli Festetics.

— Barátom, Krisztus Isten fia volt, s anyja mégis megsiratta, mikor dicsősége helyén, a keresztfán látta.

— Azt hiszed, áldozat leszek?

— Lehetsz, barátom, de én szívesen lennék, mert könnyebben viselném azt a terhet, mi az áldozaté, mint azt, melyet annak kell elviselnie, ki nagy lelkednek tanúja lón, de bizonyága be nem számoltatik.

— Nyugodjunk meg, barátom, veszély ideje van, hol áldozatok kívántatnak, hol azonban az áldozatot mind a két fél megsajnálja, mert tudja, hogy ez áldozat tudta, hogy egy szerencsétlen pillanatban áldozattá válhatik — és higgy nekem, erre a célra egy Batthyányi csak olyan jó, mint akárki más.

— Igazad van, — mondja a gróf — csak azt a gyanúsítást viselhesd el, mit egy pár gyarló hazánkfia utánad talál szórni.

— Mindegy, ezt is el fogom tűrni. Egyébiránt, — veti közbe a herczeg, önérzettel egyenesedvén föl — családom története nyolczszáz éves, tehát egyidős a magyar történettel, az én nevem herczeg Batthyányi Lajos, ám hirdessék, hogy én áruló vagyok!

— Nagy ember! — mondja a gróf, átkarolván a herceget, — hadd állok melléd, hogy árnyékoldalad én legyek.

A hadosztály minden alsóbb parancsnokával tudatá a herczeg a dolgot, s egytől-egyig megnyugvának a parancsolatban, mely a herczeg szájából a katonai szigor kérlelhetlen hangján mondaték ki és mindenki-ben azt a tudatot ébreszté föl, hogy e parancsolatnak csak engedelmeskedni kell.

A Lajtának túloldalán volt egy német falu, melynek a vízre dülő partján levő dombon emelkedék a postaház, előtte pedig egy üteg ágyú volt lemozdonyozva, mellette égő kanócczal állván a tűzerek, kik semmiről sem értesültek, csak gyaníták, hogy hiában nem gyujtatták meg velük a kanóczokat.

Ugyanazon éjen még minden ember előtt felolvas-taték a napi parancs, mely következőképen szólt:

«A mely ezred harmadik parancsszó után sem mozdulna meg az átmenetre, a postaház előtt levő ütegnek parancsa van az ezredre lőni.»

Mire megvirradt, a legénység készülsen várá a parancsszót; de a hadtestparancsnok nem hagyá el a sátozt, melynek belsejét nyughatatlanul járta össze-vissza, pedig egész éjen át nem aludt.

Az izgalom átjárta idegzetét, megérzé a rendkívüli vállalkozás súlyát, s néhány órára volt szüksége, míg a test, úgyszólván megadja magát a lélekerőnek, hogy elérje azt a nyugalmat, a mi a munkához okvetlenül szükséges.

Még néhányszor körüljárta a sátoznak belsejét; multját számolá el magának, mintha végórájára menne és vallomást kellene tennie cselekedeteiről.

Megállt . . . Fiai jutának eszébe.

Nem! nem! a fának oly sok ága van, mely törzsből hajlik ki, s oly sok az a gyökér, melyeken helyéhez kapaszkodik, s mindtől elszakadni nagy erőszakba kerül.

A szív dobbanása hangosabb lön, mintha a lélek ott szólamlanék meg a lüktetésben és az ember emlékezetéhez kérdést tenne, hogy a válság órájában a

koczkán fiai sorsát nem lökte-e el! Szíve melegéből szétterült a vér két orcáján, s önkéntelenül szívéhez kapott, mintha féltene, hogy e kötelék tán mégis megtárgulhatna.

Nem! — riadt föl saját lelkének nyomása alól — a fiúknak mindig elég szerencsájük, ha apjuknak tetteit láthatják, s tudják, mit kell maguknak tenniök, hogy kevésbé gyarlóbbak és sokkal nagyobbak legyenek, mint apjuk!

Ezen megnyugodván, jobbjáaira gondolt, mintha tán azok is fiai volnának, s a végső órának megszámlolt perceiből osztályrészőket kikérni nekik is joguk volna.

Gyarló élet, melynek végperceze csak oly közönséges, mint az a fogadó, melybe pihenés végett szálltunk, s mielőtt távozni engednének a nyitott kapun, számlájával áll elő a fogadós: ime, meddig kísér el a földi kötelék és annak hány szála húzódik meg, hogy visszatartson bennünket a földre.

Végig haladt emlékezetével azon a néhány ezer arczon, melyről a bánatot annyiszor letörlé, s kiknek emlékezetében maig is szeretetben maradt meg azon időből, mikor a magyar mágnástól csak koldulni lehetett.

Még ez érzelemmel is meg kelle küzdenie, s a küzdelem eredménye meghozá azon vigasztalást, mit az élet igazolt: «Mit aggódom, hisz itt van fiam, Fülöp!» — mondja sebesen kilépve a sátorból, s néhány percz alatt nyergében ült, oly szigorral arczán, mintha az irgalmat sohasem ismerte volna.

Egy pillanatra áttekintett az ágyútelepre, de nem áll már a földön, melyen oly gyakran botlik az ember: alatta érzé a büszke mént, mely megússza vele a léget, s a szabad folyam megdagasztja a kebelt, hogy a csatavágy élve után kéredzkedik az ösztön, míg a hideg észnek egy ösztöne jelentkezik, a vasszigorúság.

Röpült a ló, — a sorokban átvillan a megható jelenet, s minden ló büszkébb lesz, mintha tudná, hogy a legelső lépésben a dicsőség útjára lép ki, s midőn a legelső szó elhangzik a megindulásra, minden ló, úgyszólván magától indult meg, csak hogy nem is tartóztatták vissza a kantárt.

Bódulat volt-e ez, vagy öntudat, mely a tegnap és azelőtt makacskodó népet a legelső szóra megindítja? — nem kérdezzük. A herczeg a hídfőhöz nyargalt, elléptetendő saját ezredét.

Az első sorban látjuk a cigányt, kinek arcza most nem azért feltünőbb, mert tán szokás szerint legfeketébb, hanem mivel szokatlanul — legfehérebb volt; s minthogy őt most már figyelemmel kísérjük, lássuk, mi történik vele?

Egy éjszaka nem elég arra, hogy egy cigány úgy megvedlett légyen, mint az a lúd, melyről a tollat lemellesztették; — benne az igazságérzet csapott lármát, s ha már mondók, hogy maga is megadná a hat-százat, ha visszamehetne, akkor könnyen elhihetjük, hogy háromezért csakugyan nem akar tovább menni, mint a meddig a fogadott munkát elvállalta.

Ne kérdezzük, mit csinálna akkor, ha csakugyan itt volna az alkalom, hogy akadna elég franczia, kik közül a maga részét ő is kivághatná; most csak azt nézzük meg, miként áll meg a híd szélén, s éppen a a herczeggel szemközt megvállva mondja:

— Itt a Lajta!

Igen természetes, hogy a cigányért egymagáért nem fognak elsütni nyolcz ágyút, de mielőtt az óvást megtehetné, az utána tódulók átnyomták a hídon, ott pedig rögtön zár alá tették, jobban mint azt a lovat, mit a hetvenhetedik öreg apja legelőször elcsípett.

Gondolt is ám valami olyat, a boldogtalan, hogy ha most lóvá változnék, és a réten künn legelne, aztán valamelyik a nemzetségből elugratna vele; de

mit használ, ha a jó kívánság nem teljesedik mindig, s az ember valamint maga magát nem teheti, úgy mások sem akarják lóvá tenni.

Rögtön megülték fölötte a törvényt, s minthogy idegen földön voltak és ellenség előtt, elővették azt a katonaorvoságot, mi arról is használ, ha valaki valamit tesz, de arról is, a mit valaki nem tesz.

Hasztalan tagadnók a dolgot, a boldogtalan cigány háromszázat kapott azért, hogy a Lajtaiig elment, s ime, hogy a Lajtán átmenni nem akart, kerek számmal olyan kemény százat fog kapni, hogy maga sem adná háromszázért, de másnak sem kéne.

Tévedés elkerülése végett megkérjük olvasóinkat, hogy az első háromszáz és utóbbi száz között méltóztassanak különbséget tenni, hogy az aprópénz nálunk pénzzel is adatik, meg mogyorófa pálczával is; és a cigány éppen az utóbbival lenne kifizetendő, a nélkül, hogy nyugtatványt kérjenek tőle.

Az ítélet kimondaték, s utolsó orvosságképpen csak annyi van hátra, hogy katonaszabály szerint két pajtás az ezredeshez könyörögni menjen.

Holvagy Pistára esett a választás, — nem is késett, hogy illő módon megjelenjen az ezredes előtt.

— Pajtásunkért jöttünk könyörögni, ezredes uram!

— Mi a büntetés?

— Száz bot, ezredes urunk! — mondja mind a kettő.

— Mi a mentség?

— Hogy a boldogtalan más helyett állt be, s a mint pajtásaink is tudják, csak a Lajtaiig fogadták meg, s már most azt hitte, hogy neki van igazsága.

— Ellenséget verni jöttünk, nem játszani! — mondja a herczeg. — Itt nem lehet kiállni a sorból, s a mely hézagon egy kifer, utána megyen a többi; tehát álljon ki a példa.

— Ezredes urunk, — szólának a pajtások, — a mint egyet ráütnek arra a cigányra, azonnal meghal, ezredes uram, . . . hát még száz bot alatt!

— Sokaljátok?

— Igen!

— Alljátok ki helyette, ha sokaljátok! — mondja a herczeg, ki akarván térni a dologból.

— Jelentem alásan, — mondja Holvagy Pista kemény hangon, — egy magam kiállom!

A herczeg megdöbbsent a szónál, s nem akart utjába állni egy nemes érzületnek, hanem a kegyelem szavával cseszté el őket.

Boldog isten, hol van az a mérték, melylyel a nagy emberek nagyságát megméri?

V.

(Két ember a gáton.)

Milyen szerencse, hogy a teremtő kigondolta a halált, az emberek különben nem tudnák egymást agyon verni.

★

Ment a lajtai tábor, s maga után a folyammal együtt a nevet is elhagyá, s részben beolvadt azon tömegbe, mely a francia sereggel szemközt állt.

Nem célunk a hadjárat megfrása, — legfőlebb azon néhány emberrel van dolgunk, kiket a sors idáig vezetett; tehát kísérijük őket nyomról-nyomra, hogy a fonál el ne szakadjon kezeink között.

A szabadosok kis csapata rég küzd már az ellenség ellen, s bár mennyit fogyott számban, két emberünk még él, az egyik Holvagy Pista, a másik pedig Meddig Józsi, ki még a sorban is szomszédosa volt régi ellenségének, s a két ember még a legveszettebb ágyuzásban is ráért arra ügyelni, hogy valamivel hátrább ne maradjon, mint a másik; s éppen azért mindig készen volt a legnyaktörőbb vállalkozásra.

A hadiszerencse babérait a francia táborra hullatta,

s az osztrák seregnek balszárnya roppant földterületen volt kénytelen elhuzódni a nagy test felé, hogy biztos állásban fogadhassa el a csatát; de még e pontot elérnék, kemény kísérletek vártak az utóseregre.

A hadtestparancsnok megállapodék egy hegylánczolat oldalában, s midőn az elővigyázati szabályok biztosságáról meggyőződék, a tiszteket tanácskozássra gyűjté össze, hogy a lankadó seregbe némi lelket öntsön.

Elveszté alakját a tanács és bizalmas beszélgetéssé vált; hisz a lezsarolt nép még önvédelemért is csak egykedvűen tőn valamit, — és a hadtest közeledett azon ponthoz, midőn a katona nem azért nem engedelmeskedik, mert nem akar, hanem mivel nem tud.

Egy meghajszolt tömeg volt ez, mely hátrált gyávaság és megállt vitézség nélkül, — azaz végképpen elfáradt, s a hadtestparancsnok keserűen kikelt ez elfásultság ellen, mely megáll, nem azért, hogy szuronyt ragadjon, hanem, hogy agyonveresse magát.

A tisztek kínos szégyennel hallák a panaszt s a tömeg szótlanul állt.

— Legtöbb panaszom van a magyar ezredekre; — szólt utóbb harsányan a parancsnok, — őket kimélttem legjobban, midőn a hátráló seregben elől eresztém őket.

— Kár volt! — mondja egy nagy homlokú fiatal tisztt elég hallhatólag.

— Mi az? — kérdé a parancsnok, meghallván az észrevételt.

— Kár volt őket elől eresztetni — mondja ismét a tisztt.

— Miért? — kérdi amaz kemény hangon, mintha nem volna elkészülve e közbeszólásra.

— Azt hiszik, ha már őket is dologtalan hagyják, nincs mit védelmezni.

— És ha hátul hagynám őket, hadnagy uram? — kérdi a vezér.

— Szívesebben menne visszafelé, ha verekedhetnék, legalább azt vélné, hogy az ellenséget ingyen nem ereszti maga után.

— Ön a Vallis-ezredből való?

— Igen! — válaszol katonai rövidséggel a tiszt.

— Szolgált ön magyar ezredben?

— Hisz magyar vagyok.

— Hogy hívják önt?

— Kisfaludy Sándor! — válaszol a kérdett, s a fővezér megelégedék ennyivel; reggel pedig egy magyar gyalogezred s két század huszár rendeltetik az utócsapathoz, hogy az utánnymuló ellenséget föltartóztassa.

Midőn az elcserélés megtörténék, a hadtest parancsnoka maga mellé rendelé Kisfaludyt, hogy a sorokat megsejlelje, s nagy meglepetéssel látá, hogy az ezred lelkesült „éljen”-ekkel fogadja őt.

— Miért kiabálnak? — kérdé Kisfaludyt, ki az ezred szárnyára léptet, s a legelső embert kérdi:

— Atyafi! de jó kedve van!

— Legalább, uram, ha szaladni kell, hátra is üthet az ember.

A parancsnok megelégedék a válaszszal, s az utolsó csapathoz közeledék, megállván, egy századparancsnok előtt, ki a nagy bajuszú huszárokat éppen rendbeállította.

— Kapitány úr! . . . szólítja meg a szabadosok parancsnokát, — két emberre volna szükségem.

— Várom a parancsot. — Mondja a tiszt katonai engedelmességgel.

— De mindkettő bátor legyen.

— Valamennyi! — mondja a tiszt.

— Tudom, — mondja a vezér elismeréssel, — de nekem a bátorságnál is több kell, vakmerő embereket akarok.

— Olyan is akad!

— Állítsa ki őket kapitány úr, hadd látom őket, —

mondja a vezér némi megindulással, mint midőn félig tudja az ember, hogy két embert olyan helyre fognak állítani, hol hihetőleg agyon fogják lőni, s ez a fél bizonyosság még a legvitézebb katonában is szánalmat gerjeszt.

Kiállott a két ember s mi ösmerőseinkkel szemközt állunk, mert a két vakmerő ember nem más mint Holvagy Pista és Meddig Józsi, kik illő módon állnak meg a vezér előtt.

— Kapitány úr, — mondja a vezér, — e két ember hihetőleg meg fog halni.

— Akkor meg fognak halni.

— Mit gondol ön, megállnak-e addig, míg rájuk kartácsolhat az ellenség?

— Fejemmel állok jót; — mondja a kapitány.

— Kapitány úr, ezt nem kívántam; és két emberért igen bajos jót állni!

— Én pedig éppen csak együtt a kettőért állok jót.

— Nem értem.

— E két ember már régi ellenség, és nagyobb szégyene nem volna egyiknek, mintha a másik többre vállalkoznék; azért míg az egyik él, a másik el nem fut, azért a fejemmel állok jót.

— Jól van, — mondja a parancsnok, s egyszersmind megbízá Kisfaludyt, hogy a két embert levezesse az országútra, mely egy erdősárnyon húzódott keresztül s éppen az ellenség zömének ellenében állt.

Az utat az erdőnyílás torkánál egy lovas magasságnyi tüskével zárták el, előtte két ágyút huztak ki, s a két huszárnak két oldalról kelle őrizni az elhagyott gépeket, melyek már ölteni sem tudnak,

Kisfaludy nagy megilletődéssel néz a két embert s minthogy Meddig Józsinak vad képe kevesebb részvétre gerjeszté, Holvagy Pistával kezdé bárbeszédet.

— Földi, — mondja Pistának . . . a kapitány kendtekért fejével állott jót.

— Miattunk nem is fájdul meg! — mondja Pista.

— Gyilkos jószág ám az a kartács!

— Azt is ösmerjük, uram, a közt is csak elkeveredtünk még eddig.

— De hátha ma közelebb jó, mint máskor?

— Már hisz ha éppen meg kell lenni, uram, attól sem hal meg az ember kétszer, hanem csak egyszer!

— Isten velük, földi — mondja Kisfaludy, — ha nem látnók többször egymást.

— Dehogyan nem uram!

— Azt véli?

— Azt gondolnám, hogy vagy ezen, vagy a más-világon egymásra találunk, aztán akkor szólítson meg hadnagy uram.

— Okvetlenül! . . . mondja a tisztt, félretévén a katonai rangkülömbiséget, — és kezét szorítván Pistával, mondja: — Atyafi, tudja-e, hogy mit védelmeznek most?

— A magunk becsületét, uram.

— Meg egész Magyarországot! — Mondja Kisfaludy.

— No tisztt úr, azt izenem a kapitányomnak, hogy olybá tartsa, mintha a feje az édes anyja ölében heverne.

Erre Kisfaludy megfordult, s a távozó csapatok után ment, melyeket az erdőség nyelt el, s melynek átjárásait éppen most vagdalák el az utászok.

Kisfaludy még egyszer a fiuk után nézett s aztán végkép eltűnt, a két lovas pedig a túskehalom mellett szűk nyíláson kiment, s az ágyuk mellett állt meg, nem kérdezvén, miért állták őket ide: hanem mindenik ismételteté magában, mi volt a parancsolat? Egyszersmind kinézett a tágasabb vidékre, honnét az ellenség zöme sajátyszerű hullámmásban mozgott és közeledett, a széles országuton átcsapván hosszú lánczolatban.

— Meddig is maradunk itt? — kérdé Meddig Józsi, ki elég furfangos volt belátni veszélyes hely-

zetét, hanem most is azon törte fejét, hogy bár a másik megfutna az ágyúlövés előtt.

— Majd ha kartácsolnak! — válaszolt Pista meglehetősen dörmögéssel, azt gondolván, hogy a szabados bizonyosan nem bánná, ha előbb elfutnának, de csak maradjon itt ő kigyelme, minthogy Ozorára bucsura úgy sem mehetnek most.

Vigyázva jött a franczia sereg, még pedig félhold formában, úgy, hogy a középtest érintse meg az erdőségeket, itt-ott már lovas czirkáló jött lókörbé s minthogy az utfőnél két ágyú csillámlott ki a reggeli napnál, hirtelen visszahuzódának, észrevevén előbb a két lovast is, melynek körvonalai a merev állásban nagy nehezen kidomborodának s így nem kételkedtek, hogy a többi is ott van.

A csatárlánczok összehuzódtak, az ágyúk előre mozdulának az útirányban, hogy állást vegyenek, s az egész vonalnak hossza megállapodni látszék.

Végre a kifejlődések megtétettek s néhány ágyúlövés üdvözlé a két lovast, messze fölöttük vervén el a golyók, s így minden megháborodás nélkül maradtak egy helyben.

— Agyj egy pipa dohányt! — mondja Meddig Józsi.

— Egy kis pálinkát ne adjak? — kérdi Holvagy Pista.

— Magad is meginnád egy kis melegért! — gúnyolódék amaz.

— Ha talán fázol, — inkább tüzet rakok, — mondja Pista, leszállván s egy rakás fát, mely tábori tüzelőre volt összehalmazva, meggyújtván, aztán ismét felült a lóra, mely a fához kötve hallgatta az ágyúzást.

— Meddig Józsi látta, hogy a fiu nem akar megfutni s alig várta, hogy a kartácsolásra kerüljön a sor, hogy a pajtásnak a vére meghidegüljön, s előbb megszabadjon.

Egy pillanatra megszűnt a golyózás, az előttök álló

üteg fölmozdonyozott és a kemény országuton merészen vágtatott előre, hogy az erdőből kihajtsa az el-lent és erőszakolja az átmenetelt.

Oly nagyszerű látvány, hogy megérdemléné, ha ötvenezer ember állna ki megbámulásra, s ime csak kettőnek jutott e nagy látványt megcsodálhatnia, s e kettő is sokkal egykedvűbb, mintsem a mozdulatra figyeljen, hanem még most is azon tűnődik, mikép lehetne csuffá egyszer a másik.

— Na béres, — meghalsz most! — kiáltá Meddig Józsi.

— De nem mernél eltemetni senkit itt az árokban; — mondja Pista.

— Te tán eltemetnél engem?

— De még el is énekelnék, hogy az anyád is ríva fakadna, ha meghallgatná.

Az ágyuszó itt-ott belekapott a beszédbe. Meddig Józsi mindamellett hiában várta, hogy a béres megszaladjon, hanem midőn Pista közelében vágott el egy golyó s a ló megágaskodott alatta, gunyolódva mondja:

— Vigyázz béres, ló van ám alattad, nem ökör.

— Talán az a fejős tehén jámborabb? — kérdi viszont Pista, amannak szürke lovára célozva; de ugyanezen pillanatban fordult meg előttük az üteg oly közelgésre, hogy a kartácsolás ideje csakugyan itt van már.

— Ahol a! — mondja Meddig Józsi, meghuzván lova kantárát — már lenn vannak az ágyúk!

— Ne félj, lenn leszel te is mindjárt! — mondja Pista, megsarkantyuzván lovát, mely az izgalomban bódulni kezdett, s mire megállt, egy irtóztató roppanás vágott át a légen s a fák ágai recsegve szakadoztak le, a két ló pedig nagyot ágaskodva fordult vissza, minthogy előre nem ereszték, s a két ember tudta nélkül tevő e mozdulatot, de annyi nyugalommal, hogy a kantárszárát nem tagítá, és mint a dísz-

téren, apró lépésekkel menének el a kanyarodáson, hol több lövéstől már nem kelle tartaniok.

— Nem futnál Józsi? — gunyolódik Pista.

— Jobb lesz, nézz arra a lóra, nem látod, hogy foly a vére.

— Hogy a bűne verje meg, bizony eltalálta mégis — mondja Pista, a lovat körülnézván, s midőn már egészen veszélyen kívül voltak, akkor kezdi saját magát összetapogatni és látja, hogy czombja vérzik, de a másik is hasonlóképen lábát kötözgeti.

Midőn a kanyarodásokon keresztül a hegyesebb vidékre értek, akkor látták, hogy a franczia sereg még mindig mozdulatlanul áll s az előbbeni ütég dühödten veri le az erdő elejét, hol az ágyúk némán állnak, de még mindig annyi tekintélyvel, mintha valami magasabb szándékból hallgatnának és a megközelítés veszedelmes lenne.

Sűrűn patakzott a vér a két lóból; de a két ember is lassankint több sebet talált magán s midőn a legközelebb eső faluba értek el, a két ló lerogyófélben, a két ember pedig igen ellankadt volt s így lehetetlen volt a sereget követniök, hanem a faluban hártamaradt orvos úgy a hogy bekötözván őket, néhány könnyebb beteggel a seregtől oldalt vágó irányban Magyarországra felé, a pécsi nagy kórházba utasítá őket.

VI.

(Egy elevennek temetése.)

A pécsi nagy kórház nem győzé befogni a sebesülteket, de Pistának s a hidvégi szabadosnak jutott még hely, melyről éppen most rakták föl a halottakat egy nagy szekérre, mely alkonyat után otromba zörgéssel döcögött ki a temetőre, hol már készen várt egy nagy gödör, mely huszával nyelte magába az embert, s fölül rájuk a meszet,

A hidvégi nagyokat ordított, midőn a nehéz sebek felé fordult, s még annyira sem szűnt meg az ordításban, hogy a kérdezőnek nevét megmondaná.

— Most mindjárt meghalok! — mondja jajgatva a hidvégi.

— Mit bógsz? — mondja a béres — ha úgy föltárod a szádat, még a pára is könnyebben kimegyen belőled.

Pista azonban a felügyelőhöz fordult, ki sebeit vizsgálta s midőn ozombjában a nagy sebet látta, nagyon megcsóválta fejét.

— Van-e, öcsém, valami atyádfia? — kérdi a fölügyelő.

— Miért kérdi az úr? — jegyzé meg a béres.

— Ha valami izenni valód lesz neki, jó lesz, ha előre megmondod; mert nem tudom, hogy állod ki, míg a lábadat elvágják.

— Soha se vesződjenek az urak vele — mondja Pista — ha már eddig elhordozott, majd a sirba is csak elmegegyek rajta, odáig tán még elvisz.

— Hát ha megélsz, fiam?

— De már uram, ha eddig nem voltam koldus, ezután már csak nem kívánok azzá lenni.

— Nohát szerencsés utat a másvilágra.

— Nem izen az úr valamit? — mondja még a fiú bolondjában, mire a felügyelő nevetve, de mégis fejcsóválva ment a másikhoz, ki az iszonyú ordításban csak addig állt meg, míg lélegzetet vett; hanem mikor a kórházi orvos a felügyelőnek azt sugá, hogy az, a mennyire ordít, ki nem bírja már a vágást, tehát hagyni kell, míg a lélek megválnak belőle: erre olyan káromkodást vitt végbe, hogy még az orvos is ki akart szabadni.

— Főorvos úr! — mondja a béres — adjon nekem valami altatót, hogy ne halljam ezt a gubanczost; mert még utóbb ellármázza tőlem a halált.

— Adok fiam, szívesen adok! — mondja a főorvos,

a felügyelő beszéde után tudván meg, hogy Pista a láb-vágásról hallani sem akar, tehát egy adag mákonyt kívánt rendelni, hogy az alatt majd hirtelen végződik a műtét.

— Hát nekem mit ád az úr? — veszekedik a szabados.

— Neked is küldök valamit! — mondja az orvos, megírván a rendelvényt, melyet egy szolga levitt a gyógyszerértárba s a hidvégit egyszersmind inté, hogy készüljön a végórára, mert a fájdalom úgylis nemsokára megöli.

— Tehát nincs mentség? — kérdi a szabados egyet nagyot ordítva.

— Én nem tudok — mondja az orvos — ha csak az isten csudát nem tesz veled.

— No hát, uram! . . . — nyögi a boldogtalan — ha eddig elhordoztam, tovább nem czipelem, valami nyomja a lelkemet!

— Papért küldjek, fiam! — mondja az orvos, eltávozván a tereméből.

— Nem várom én azt, hanem, hallod-e te béres? — szól a szomszédba, hol Pista fejére huzta a pokróczot, hogy messzebb essék a zajtól — hallod-e, te, béres?

— Bár csak ne hallanám — mondja amaz — de látom, ide egy pokrócz nem elég.

— Hallod-e már? ha mondom!

— Mit akarsz mondani? — kérdi a szabadost.

— Embert öltem! — mondja a kérdett,

— Katonadolog; — mondja Pista — hát mért mentél háborúba? azt gondolod, hogy valamelyik franczia meggyónja azt, hogy most itt miatta bógsz?

— Téged akartalak egyszer megölni! — ordít nagy kinnal a szabados, hanem helyetted az úrfi lőttem agyon, midőn a kisasszony szarvasa után a vadászok közé botlottam.

— Ejnye, ejnye! de nagy kár, hogy előbb meg nem

mondtad valakinek — szól Pista — idáig már régen fölköltöttek volna, aztán kevesebb bajjal szabadultál volna ki a világból.

— Megbocsát-e nekem ezért az isten? — kérdi a szabados.

— Nem tudom megmondani, öcsém! — szól amaz — csakhogymár azt vélem az én kurta eszemmel, ha én isten volnék, hiában gyónnád meg most már azért, hogy utolsó órán a pap nyakába vesd; hanem adnék az ördögnek dolgot.

— Hát magadért megbocsátasz-e?

— Én könnyen megbocsátok; mert nem engem találtál; hanem majd ott vár az ajtón, a másik világon az, a kit idő előtt oda küldtél.

— Mondd hát, mit csináljak? — hogy lelkem mégis kárba ne vesszen.

— Ha megteszed, mondok egyet! — szól amaz a főorvos papirosát és írószerét igénybe vévén.

— Mindent megteszek! — mondja kétségbeesetten amaz.

— Itt van ez a papiros, ird rá, a mit mondtál, én meg bizonyosság leszek, s ha az orvos jó, azzal is irasd alá.

A szabados erőt vőn, a vallomást lekarmolá, a béres szintén tanuskodott, s midőn az orvos bejött, megkéré, hogy e papírt, melyre végakarátát írta, tanúképp erősítse meg.

Az orvos aláírta nevét, mint megkért tanú, s ekkép kész levén a levél, a béres inge alá tette, megbizván az orvost, hogy ha meghalna ő is, vegye gondja alá, az írás elég érthető leendő, akkor olvassa el bátran.

Az orvos meghozá az álomitalt Pistának, s a csendesítőt a másiknak, s ezzel kiment, meghagyván a teendőket két al-orvosnak, kik a szakmában egész mereven jártak el, s elkészíté a csontfűrészszelőt a mellékteremben.

A hidvégit inkább a kocsi rázta meg, s az utósfájdalom

kínjai miatt ordítozott; de minthogy az orvos oly könnyen kimondá rá az ítéletet, nem akart fájdalommal meghalni, azért rimánkodva mondja Pistának:

— Pista, ne tagadd meg kérésemet a végórában, az isten is megáld érte.

— Ha nem bógsz, úgy megteszek valamit, mert én is halódni akarok, de csöndesen!

— Add nekem az álomitalt, hadd szünjék meg utolsó órám fájdalma.

— Ha egyéb nem kell, hát ne, idd meg! — mondja a béres, a csillapítóért elcserélvén az álomitalt, mit a hidvégi mohón megivott, s néhány percz múlva kegyetlenül aludt, míg a csillapító Pistának is jókora enyhülést okozott s ekkép kevesebb alkalmatlansággal véle bevárni az elváló perczet.

Míg így elmélkedik, jó néhány markos legény s a két alorvos lábujjhegyen lépegetve megyen az ágyak közé, s már néhány ölnyiről látják az erőszakos álom jelét a hidvégin, mellette a mákonyos üvegcsét, azért, nem késnek, hanem lefogiák és megkezdik a műtétet.

Keserves bögéssel ébredt föl a szerencsétlen, de már nem volt irgalom, hanem elvágták a lábát, s a bekötözés utáni kinokban félőrülten hagyák a szabadost, míg Pistát egy kellemes zsibbadás fogá el, s a felügyelő végig nézvén ágyait, az utána kullogó hullahordóknak azt mondja:

— Mindjárt vége lesz, nem kell várni mert a nyakunkra marad egész éjen át, ez se különb, mint a többi: csak kocsira vele!

Ez akkor igen közömbös dolog volt, tehát a válság órájában erősen elgyengült embert kocsira veték s a többi hullával vitte a kocsi a temető felé.

Az erős zökkenés addig hánytá össze-vissza a legfölül fekvő embert, hogy néhányszor a kocsioldalhoz ütődék, mire a gazdag természeti erő zsibbadásából új működésre ingereltették s a fiú észrevette, hogy minő hosszú útra cipelték.

A két első ló bokrosodni kezdett.

Nem volt előtte új dolog, katonáék közt mondanaként ezer hasonló dolog forog, s nem volt kétsége, hogy e megfásult halotthordók igen olcsóért fejbe is ütik, s így még nagyobb teherrel megyen el a másvilágra; azért némileg fölegyenesedék, s a mint a kocsi egy félig bedőlt árokba hajolt meg hátulsó kerekével, összeszedte erejét s a kocsiról az árokba csúszott le, még pedig minden ütődés nélkül, minthogy a városiak a szemetet évek óta ide czipelték ki.

Mielőtt a halotthordók visszaérnének, egy négylovas parasztkocsi vigan gördült az országúton, hanem a lovak már messziről horkolni kezdenek, mert éles látásuk az árokban fekvő embert jókor észrevette.

A két első ló bokrosodni kezdett, s utóbb a másik kettő sem akart kimozdulni, tehát meg kelle állni s a kocsi hátuljában heverő ember kiszállt, hogy a lovakat elvezesse, s ezen munka közben az árkot is jól szemügyre vette.

— Tudtam — mondja az, a ki leszállt — hogy valami részeg ember!

— Nojsz az orvosságtól részegszik meg az ember! — szól vissza Pista, némileg fölkapaszkodván, mire aztán a másik is jámborabb lett, és lehajolt az árokpartra, hogy onnét kisegélje.

— Atyafi! nem tudott jobb helyre feküdni? — kérdi a paraszt.

— Már csak azt gondoltam — jegyzi meg Pista — hogy itt könnyebben elfekszem, mint amott, hol a lámpásokat látják kelmetek, hol a katonákat temetik, egy-egy gödörbe húszat, aztán azt gondoltam, hogy elég lesz oda tizenkilencz is a halottjából, minek temessenek engem oda elevenen.

— Talán magát is vitték már?

— Vittek bizony! — mondja Pista, a kocsiba kapaszkodva, a ki folyvást kérdé.

— Aztán katona uram nem halt meg?

— Nem értem rá meghalni, úgy siettek ezek a gazem-

berek — beszéli Pista — hanem most már nem is vesződöm ám vele; ha valami jó tanyára elvinnének kelmetek.

— Szívesen! — mondja mindkettő, fölsegélvén a hosszú kocsira, mert tele volt jó szénával, s benne oly puha ágyat vetettek, hogy sok rossz ágynál többet ért.

Midőn aztán elhelyezék, takaróval is ellátták, s így vitték el magukkal a Mecseken keresztül, hol a legelső faluban egy nagy hírvú javasasszony újra bekötözte.

Másnap az asszony orvossággal, jóféle kenőcsökkel és isten áldásával eleresztvén Pistát, a becsületes két emberrel elment Keszthelyre, hol az egyik aztán a házában tartotta.

Vetett ágyba tették a beteget, és használni kezdett néki az a paraszt orvosság, minek nem szokás az árát megkérni; de még köszönetet sem kívánnak érte, oly szívesen adják a hasznáért, hozzá az a jó bánás, mi a betegnek fele orvossága.

A gazda a külső dolog után látott, az anyjuk konyhában és egyebütt talált elég dolgot, a beteg tehát a leány gondjára jutott, ki már éppen elég okos volt arra, hogy az inni valót enni való helyett ne adja: mert már tizenhat éves volt, s olyan szép, hogy gyertyavilágnál az ablaküveget már kétszer benyomták az idén a bámuló legények.

Ettől-e vagy mitől; de Pista napról-napra jobban szedte föl az erőt, és a sebek hegedni kezdének; de támadt helyette más seb, minek az orvosságát az öreg asszonyok mai napig sem tudják még.

Tizenhat éstendő, de nagy orvosság vagy, de nagy betegség vagy!

Két hónap múlva mindinkább lábra kapott a legény, és némi kis támaszkodással a szoba hosszát megjárhatta, s a becsületes gazda egyszerű lelkében végtelen boldogságot érzett, mintha lelket talált volna, melyre a testet ráadásképen adta meg az isten.

— Bizony, édes cselédem — szólamlék meg a

gazda — üsse meg a kő azt a háborút, ha ilyen ártalmadra volt neked.

— Hát azt gondolja bátyám, hogy én csak úgy egy helyben álltam meg, hogy hozzám férhessenek?

— Jaj! — szólamlík meg az asszony — kedves öcsém, csak nem öltél meg valakit?

— Azt nem cselekedtem, nénémasszony — mondja a katona — hanem a hány sebem van, hát annyit elküldtem magam előtt, hogy ha el kellett volna mennem a másvilágra, járt úton mehessek.

— Aztán azok meghaltak?

— Elestek, nénémasszony! — magyarázá a legény — a háborúban nem hal meg senki; hanem csak elesik, aztán nem kel fel többet.

— Jaj, az a háború! az a háború — mondja az öreg asszony — csakhogy te nem estél el, édes fiam, tartson meg továbbra is a jó úristen.

— Talán csak megtart most már! — mondja Pista — mert sokáig lesz még én reám szükség.

— Aztán háborúba kívánczol még most is? — kérdi az asszony.

— Most már ez a mesterségem, nénémasszony, sok az a francia, fogyasztani kell azt.

— Hátha te is elesel?

— Ha eltalálnak, nénémasszony, akkor már mindegy, akár puhán fekszem, akár keményen.

— Hát hiába ápolgattunk volna, édes fiam — könyezik az öreg asszony, megint oda ereszszünk, hol a sántaság terem?

— Ha kötelesség, ki tehet róla, ha nem megyek, úgy is agyondurrananak.

Mire ezt megmagyarázta volna Pista, akkorra már nénémasszony kötényét addig nyomkodta két szeméhez, hogy már telestele volt sirva, s mint egy megáztatott vásznat szárogatni tette ki a napra. Hanem ez még hagyján, mert a leány a kamarába ment ki sirni, maga után huzván az ajtót, hogy zokogását ne hallja meg senki.

Lassankint megcsöndesedett a megeredt fájdalom, hanem a mint most már hirtelen fölépült a fiú, azonképen hanyatlott el a kis leánynak kedve, minthogy most már maga sem tudta, mi volna jobb: hogy végképen fölépülne a legény, vagy hogy tán még tovább is egy-egy kicsit betegesen maradna.

Az erő megtört, a szín kiderült a fiúnak arcán, s minthogy most már nem volt fájdalom, miről kérdezkedni vagy felelni lehetne, megérezték a szó szűkét a fiatalok, s most már mindkettő csak azon tűnődött, mit kellene megkérdezni? ha valamelyik megkérdeni merné.

Néhány hét alatt a természet bevégezte művét, s a fiú oly épen állt, mintha ott sem lett volna, hol az életet úgy oltogatják, hogy kinek kezén, kinek lábán, kinek fején esik egy kis lyuk, s azon aztán kiballag a lélek.

A kis leány régóta nem mer már szemközt nézni a fiúval, addig hallgatta a sok háborús dolgot, hogy szinte megijedt, midőn szemközt nézett vele, s elgondolá, hogy milyen nagyon félhet az ellenség, ha egy ilyen katona ránéz, mikor ő is úgy remeg, pedig ő csakugyan nem ellensége neki.

— Ne menjen el, édes István bácsi! — rimánkodék a leány, mikor a fiú megmondá, hogy már jelentenie kell magát.

— Szégyenhalálra marasztasz, édes hugom, tudod hogy mennem kell.

— No hát nem marasztom! — mondja a lány, kötényébe takarván el a többbit, mit tán mondani tudna még a nagy zokogástól.

— Kedves húgom, nagyon értem, hogy adósság fejében ide vagytok kötve.

— Hej! csak le ne oldhatná innét senki.

— A katonaregula old el innét, édes húgom, aztán ágyúszóval hfnak el mellőled.

— Csak az a háború ne volna! — mondja remegve a leány.

— Annak is meg kell lenni, hugám, vagy minket sokalt meg az isten, vagy a francziákat, ne avatkozzunk az isten munkájába, hadd fogyjon, kinek meg van írva a sorsa!

— Egyet ígérjen meg, édes Pista bácsi!

— Mi legyen az, galambom Örsikém? neked csak megigérem és meg is tartom.

— Ne ölje meg azt az ellenséget, ha csak elkerülheti.

— Ne azt mond, édes rózsám, hanem kérd az istent, hogy az ellenséget ne adja az én kezembe, aztán akkor majd én sem bántom; ennyit megígérek.

— Hát azt megigéri-e, hogy ha ráér, egyéb dolga nem lesz, mikor már úgy sem tud mit csinálni, akkor én is eszébe jutok?

— Attól félek, rossz katonája leszek a vezérnek, mert annyit gondolok rád, hogy elfeledlek vágni.

— Kedves Pista bácsi, elmegyek én könnyörögni ahhoz a vezérhez!

— Csak oda ne menj, édes rózsám, szép és fiatal vagy te ahhoz.

— Hátha édes anyám menne?

— Az meg igen öreg már ahhoz.

— Nem marad hát egyéb, mint a jó úristenben bízni.

— Ha nem használ, hát nem is árt; csakhogy édes húgom, egyféleképp úgyis gondomat viselte, aztán elég a szerencse néha egy fordulóval, kettőt módjával kell kérni!

— Édes apám elmegy, talán-talán meghozza még kedves Pista bácsit.

— És ha meghoznának, nagyon előlről kellene kezdenem a dolgot.

— Rossz ember Pista bácsi, nem tudja hányan imádkozunk érte.

— Nem kívánok neked olyan rosszat, hogy én velem áldjon meg az isten!

— Tudom, nem is kérté.

— Kértem bizony, édes lelkem; de én látom, oly magas az az ég, hogy sokáig kell várnom!

Megjöttek az öregek, s minthogy Pista végkép fölgogyulván, bekiváncozott oda, honnét eljött; a gazda nem birt egyszerre megválni tőle, hanem maga vitte be Pécsre.

Nem mondom el, milyen volt az elválás; hisz alig van olyan ember, ki azt nem mondaná, mit a mi kedves Deák Ferenczünk mondani szokott: Csak azt az elválást ki ne találta volna az isten!

Pista legelőször is a kórházba ment el, hol megtudá, hogy a hidvégi nem halt meg, hanem néhány héttel előbb mankón hagyta el a kórházat, s nem tud róla senki.

Ideje, hogy megemlékezzünk a hidvégiről, kit a kórházban hagynak.

A mint a fájdalmak megszűnének, hamar észrevette, hogy Pistát elvitték a hullahordók, s minthogy az orvos a goromba cserét mindeddig nem vette észre, könnyen meggyőződött, hogy az ő irománya Pistával örökre sírba szállt.

Mindamellett elhatározott szándéka lőn szülőföldére nem menni, minthogy ilyen magával jótehetetlen állapotban csak a régi ellenségek szaporodnának föl, jó barátja pedig nem maradt egy is otthon; azért elment Zala vármegyébe.

Az orvos legkisebbet sem tudván a személycseréről, annyi ember közt ismerkedésre idő sem lévén, a végrendeletet sem kéré elő, minthogy élő magával úgy is elvitte, s ő csak halál esetére volt meghatalmazva.

Az orvos hivatszobájában hosszában lépegetett, midőn a mi Pistánk bekopogtatott hozzá.

— Mi kell? — kérdi Pistát, ki parasztruhában is megtartá a katonai állást.

— Főorvos uram! jelentem alázatosan, berukkoltam!

— Hogy hívnak?

— Kajári Pistának!

Végig nézi könyveit a főorvos, végre megleli a nevet, és csodálkozva mondja, midőn a nevet a halottak sorába jegyezve látja:

— Honnét a pokolból jó kend?

— Zalamegyéből, Keszthelyről!

— Itt nincs több Kajári István mint egy, ki ekkor és ekkor meghalt.

— Az én vagyok, tisztelt főorvos úr!

— Hát hogy mert kend föltámadni?

— Mert még meg sem haltam, engedelemmel legyen mondva!

— Ahhoz kend nem ért! — riadt föl az orvos — kend meghalt és eltemettetett.

— Hogy el akartak temetni, azt tudom, uram, hanem lemásztam a szekérről.

— Hogy mert kend lemászni?

— Mert nem akartam, hogy elevenen temessenek el.

— Szerencséje kendnek, hogy meghalt, különben ezen engedetlenségért ötvenet kapna kend!

— Hát már most hova menjek, uram?

— Elmehet kend a pokolba, vagy purgatóriumba, a hova jobban tetszik, halottakkal semmi közünk, rechts um!

— Elmennék uram, szívesen, de akárhova megyek, most már a pokolban is írást kérnek az embertől, azért esedezem, ha egy-két rend írást adni méltóztatnék.

Ekkor jött be egyik alorvos, kinek aztán németül monda el a főorvos a dolgot, s mindketten pogány zavarban voltak a dolog miatt, minthogy az ezrednél már jelentést tettek, s ilyen furcsa tréfa kemény büntetést vonna maga után.

Eleget tanácskoztak, mitevők legyenek, végre az alorvos sem tudott jobbat gondolni, minthogy mégis valami irománya legyen, tehát megírták neki a halotti bizonyítványát.

— Mehetek uram?

— Föl is az út, alá is!

Pista megnézte az írást, nevét látta az írásban, melyben egy kis nyomtatás is volt, aztán a nagy pöcsét sem hiányzott, mi magyar embernél a legfőbb megkíváncsatóság: tehát nyugodt lélekkel ült föl ismét a kocsira.

— De már most azt mondja meg bátyám, hogy meddig visz el: mert most már gyalogolni is tudok.

— Elviszlek házamig, édes fiam!

— Nem jó lesz, kedves bátyám, mert onnét majd küldve sem tudnék elmenni.

— Nem is azért viszlek oda, fiam — szól az öreg — hogy odább ereszszelek; mert lásd, édes szolgám, talált jószágom vagy nekem, s ha a fölséges gazdádnek nem kellesz, majd kellesz nekem.

— Kedves bátyám, mi haszna az ilyen talált portékának?

— Már én a lányomnak szántalak, édes fiam, annak találtalak, azért hát csak ülj föl.

— De hát az otthon valók?

— Se baj, édes fiam, legalább mindeniknek meg lesz a párja, az anyjuk az enyém marad, a Trézsi meg neked; még az én tanyámon ennyien megférünk, s az istenáldásnak is marad elég helye, tehát menjünk.

— Tudja-e kend, hogy a szemétdombon talált?

— Tudom, tudom, fiam, legalább elmondhatom magamról, hogy a vak is talál egyszer garast.

VII.

(A jó barátok.)

Elfeleedtünk egyet, tehát mondjuk el most.

Midőn a hadtest szerencsésen állásba vergődött, a segédcsapatokkal magas vendégek érkezének, velük együtt a nádor főherceg és herceg Batthyányi Lajos.

A fővezér nem mulasztá elmondani a múlt napnak

eseményeit s minthogy a két huszár nem tért többé vissza a táborba, a főherczeg legalább Kisfaludyt kívánta látni.

— Hová való hadnagy úr? — kérdi a nádor hosszabb beszélgetés után.

— Sümegre, Zalamegyébe.

— Sok derék ember lakik ott. — Mondja a főherczeg.

— Köszönet fönséges uram, egész megyém nevében.

— Ösmeri ön az egész vármegyét?

— Mint ezt a tábort, fönséges uram.

— Nevezze meg ön, kit tart ott legérdemesebb embernek?

— Fönséges úr, engedelmet kell előbb kérnem, hogy bárkit megnevezhessek!

— Föltétlenül.

— Fönség! — kapott szóba herczeg Batthyányi, — e fiatal ember sokkal boldogabb e pillanatban, mint meggondolná, hogy lehet oly név, melyet fönséged előtt kimondani mindenestre vigyázatlanság lenne!

— Ma sokat meg lehet engedni egy magyar embernek — jegyzi meg a nádor — én kíváncsi vagyok tudni e fiatal tisztnek véleményét! — Mosolyog a főherczeg, egy nyájas tekintettel fordulván Kisfaludy felé — nos, ki volna ön szerint a legérdemesebb ember Zalában?

— Gróf Festetics György! — mondja Kisfaludy némi reszketéssel, hol a nádorra, hol pedig herczeg Batthyányira nézván, ki ragyogó képpel tanuskodik e jelenetnél.

— Tudja, hadnagy úr, hogy ő kamarás kulcsát veszté el?

— Tudom, fönséges uram.

— A vétket is ismeri, hadnagy úr?

— Jelen valék, fönséges uram, a nevezett gyűlésen.

— S mit tart ön ama vétekről?

— Magam is elkövettem volna, fönséges uram! — mondja Kisfaludy határozottan.

— Ön, ki a hadsereget követé?

— Hadsereget, fönséges uram, és nem népfölkelést, mit az ellenség gyilkolással boszulna meg.

— Jót áll ön, hogy Festetics ezt gondolta?

— Fönség... az én jótállásom...

— Ha a fővezér hitt az ön szavának, elegendő arra, hogy én se kételkedjem.

— Nem vagyok méltó, hogy Festeticsnek saruját megoldjam.

— Hol van ő most? — kérdi a főherczeg.

— A Lajtaiág kísért bennünket, fönség! — mondja Batthyányi — kíséretemben volt ismeretlenül.

— Tehát ennyi összeesküvő? — mosolyog a főherczeg.

— Kegyelemért esedezünk, — mondja Batthyányi a főherczeg előtt megállva.

A főherczeg néhány pillanatig szótlanul állt, aztán főudvarmesteréhez, gróf Szapáryhoz fordulva mondja:

— Ön is egy véleményen van ez urakkal?

— Nem tagadhatom, fönség.

— Fogjon tollat, — mondja a főherczeg a grófnak, — s írja:

— Készen vagyok, -- felel Szapáry hivatali buzgalommal.

— Írja meg gróf Festetics Györgynek, hogy visszamenet Keszthelyre megyek.

— Fönség!... mondják elbámulva a körülállók.

— Kénytelen vagyok feloldozni őt, ha önöket nem akarom összeesküvőknek tartani.

— Szapáry még mindig elbámulva tartja a tollat, a nélkül, hogy írna.

— Nos!... kegyelmet kértek önök, ... miért e bámulás? — vagy túlszigorú vagyok?

— Nem találunk szavakat! — szólal meg Batthyányi.

— Semmit se mondjon herczeg! — mondja derülten

a nádor — látom, önöket nagyon sokáig hagyták búsulni, — s ime, most már örvendeni is csak nagy nehezen tudnak.

— Talán majd azt is megszokjuk!

— Jót állok érette, — szól lelkesülten a főherczeg — hiszik önök?

— Hinnünk kell, midőn fönséged mondja.

— Így van jól, — herczeg! — szól befejezésül — én Budán lakom, — nagy hegy; de járt út lesz odáig.

— Búcsut járunk oda! — mondja Batthyányi.

— Ezt cselekedjék önök! — legalább a magyarok meggyőződnek, hogy Budán nem csak volt igazság, hanem van is!

VIII.

(Keszthelyi napok.)

Néhány éve már, hogy a keszthelyi intézet fennáll, s a harmadik évben már 70 fiatal ember járt a gazdasági leczkékre, kisebb-nagyobb szorgalmúak, — no, de csakhogy jártak, előljáróban ennyi is elég volt; mert akkor is meg volt az a régi jó közmondás, hogy a ki a malomba jár, könnyen ellisztesedik; tehát ragadt rájuk valami a jóból.

A gróf, napkelte után már a veteményesek között szaladgált, s minthogy saját huszonnégy emberéből még egyet sem látott a szabadban, elment a lakásáig, melynek ajtaján egyik tanár boszúsan zörgetett, míg végre a kapus csakugyan beereszté.

— Mi baj? — kérdi a gróf a tanárt.

— Méltóságos uram, ezekre az ifjú urakra akarok rezzenteni, felét ma zár alá teszem.

— A világért sem! — mondja a gróf, a tanár előtt belépven a folyosóra, — még utóbb szétfut valamennyi.

— De már csak nem csókolunk nekik kezet, méltóságos uram!

— Még azt is, csak tanuljanak valamit, igenis; — mert tetszik tudni, igenis, kéremássan, — a jó lovat simogatni kell, igenis — hogy az abrakot megegye, igenis.

A tanár tehát hasztalan beszélt, mert a gróf föl-sietett a lépcsőn s a hálóterem ajtaját nagy vigyázattal benyitotta és a hortyogó fiatalságot kényelmesen megvizsgálhatta, ott fekszik valamennyi darabszám huszonnégy, egyetlenegy sem hiányzik, — egyetlenegy sem különb, vagy alábbvaló mint a másik, javában alszik mind a huszonnégy.

Már a sort végigjárta a legnagyobb csöndességben, hanem midőn visszajőne, a teremnek kellő közepén álló asztalt nem tudta elkerülni, egy jókora lökés nélkül, mire a legéberebb gyakornokokból egyik mégis fölébredt s midőn a grófot meglátta, elordítja magát:

— Jaj, a gróf úr itt van! — mire a népség mozogni kezdett, hanem a gróf lefogta a fiatal embert a dunna közé, hogy a feje is alig látszott.

— Kérem alázatosan! — esedezék a gróf, — föl ne keljen az ifur, igenis, mert meghűtené magát, igenis; — beszél még odább, szüntelen gyömöszölvén az ifurat a dunna alá, — ezerszer engedelmet kérek, igenis, hogy ilyen korán itt alkalmatlankodom, igenis; mert tetszik tudni, igenis, az ilyen vén bolond, mint én, igenis, már ilyenkor rég nem tud aludni, igenis, aztán itt háborgatom az ifurakat, igenis, még egyszer engedelmet kérek, igenis.

De hiába védelmezte magát a gróf, mert a sok gyakornok ész nélkül kapkodta fel a ruhát — és volt annyi sütni valójuk, hogy értették a dolog velejét, hogy a gróf nem azért kelt föl, mert aludni nem tud, hanem mivel nem akar és később magára öltetni a hibát, hogy az ifju urak nyújtózkodása megszégyenítőbb legyen.

Elment a gróf ezer engedelemkérés mellett s a huszonnégy fiatal ember félöltözötten, borzas fejjel

állt össze, megosztozván hiven a nagy szégyenen; végre küldöttséget választottak, mely a grófnál bocsánatot kérjen, jövődőre becsületszóra ígérvén, hogy hasonló panasz nem lesz.

Már most méltóztassék megítélni, melyik volt jobb orvosság: a grófé, vagy a professzor uré? ki első dühében összekorhelyezte volna az egész bandát, aztán néhány órára bezáratta volna őket, s végre a huszonnégyből az első napon megszökik tizenkettő, másnapon pedig ott hagyta volna az intézetet a másik tizenkettő. (Összesen: huszonnégy.)

Szent lón a béke, hanem alig egy hónap múlva sűrűn jön a panasz, hogy az egyik tanár irgalmatlanul bánik a tanítványokkal, kik már megunták a pokróczkodást és az intézetet odahagyással fenyegették.

A főkormányzó bement a grófhöz, s minthogy a panaszt ez ügyben többször megtette, mai jelentését azzal végezte, hogy a tanár urat irgalmatlanul el kell csapni.

— Hivassa el hozzám ebédre! — mondja gróf.

— Ebédre? — csudálkozik az igazgató.

— Igenis ebédre!

— Talán nem értette méltóságod, mikor mondtam, hogy az embert el kell csapni, mert ez be nem látja, hogy minő goromba fráter, — megmondani pedig senki sem fogja neki.

— Csak hivassa el ebédre, igenis! — folytatá a gróf, s az igazgató boszúsan távozott a teremből, hogy a gróf kívánsága szerint rendelkezze, s midőn delet harangoztak, a tanár úr már a grófnál volt.

Vigan folyt az ebéd, a tanár úr a grófnak tőszomszédja volt, s egyszersmind igen élénk párbeszédet folytatának, a gróf úgy alkalmazván a beszédet, hogy a tanár úrnak ritka tudománya nagyon is kitűnt; mire a gróf azt mondja a mellette ülő jószágigazgatónak oly hangosan, hogy a tanár is bizonyosan megértette.

— Denique a professzor úr ritka tudományú ember, igenis, — mint minden kálomista ember, igenis!

Megint más tárgyra mentek át, s ezuttal a szó az asztalnak a másik oldaláról jött, hol az egyik vidéki vendég azt vitatá, hogy az ország nem érti még igazán a «Georgicon» hasznát, s éppen ezért az ilyen ország nem érdemes rá, — mire azt mondja a gróf.

— Nos, — mit mondana kegyed, ha én lebontatnám?

— Hogy jól tette! — válaszol a kérdett.

— Hát önök, uraim! — mit mondanak? — kérdi a gróf a többi, — kik azonban felelet nélkül hagyták a kérdést, mintha a gróf nézetéhez akarnának csatlakozni.

— Senkisémet felel? — kérdi újra a gróf, s éppen a szomszéd tanárhoz fordul — nos, ön sem mond semmit?

— De mondok, ha meg nem haragszik a gróf.

— Tehát jól tenném?

— Bolondul tenne, méltóságos uram, — engedelmet kérek! teszi hozzá később a tanár, gyengíteni akarván a hirtelen szót.

— No lássa igazgató úr, igenis, — mondja a gróf a másik szomszédnak, — hogy a professzor úr mily őszinte és becsületes ember, igenis, mint minden kálomista ember, igenis.

— Meg tán egy kissé goromba is! — mondja maga a tanár előbbi hirtelenkedését mentegetve.

— Na, — nevet a gróf, — mint minden kálomista ember, igenis.

Ezen naptól fogva a tanár sokkal vigyázóbb lön, tanítványaival kiméletesebben bánt; de azok is meghallván a dolgot, elnézőbbek lőnek oly ember iránt, kinek jó tulajdonai egy kis gyöngöseségnek elnézését okvetlenül megérdemlik.

Így törte meg egy nagy ember az előfordult nehézségeket, — szíve gyakran vérzett, a vér nála sebesebben járt, mint másnál; de lánczra verte a szenvedélyt, s a tréfának könnyű fegyverével győzött önmaga és mások ellenében, s az intézet üdvös hatása gyökeret

vert, s mint a vízcsöpp, mely a papíron odább ázik, — mentek szét a jó példák, és a somogyi rengeteg erdők fejsze alatt ritkultak meg, s a makkoltató helyeken néhány év alatt buzakalász rengett.

Míg a házi dolgok így folyának, szellemének röp-tét gátolá az a súly, mely a kegyvesztésből nehezedik reá.

A nagy világ elmaradt a háztól, csak a legbizalmasabb barátok mertek egy-egy látogatást kockáztatni, s így a keszthelyi szellem lefogva volt a kis városban, melyet a dúsgazdag magyarok helyzetüknél fogva messze elkerültek.

Egy reggel belépett a cseléd, s egy levelet hozott, mely a tengeri város, Velenczének postacímét viselő, s a levélnek czímén fölül a nádori irodának föllirata látszék.

A gróf izgatott lón, midőn a levél külsejét megnézte, s midőn a cseléd kiment, az asztalra helyezé a levelet, melynek tartalmát még gyanítani sem lehetett.

Néhány óráig tartott e kínos gyötrellem, s még nem bontá fel a levelet, melynek tartalmából akármit inkább várt, csak jót nem, még pedig annál inkább, minthogy itt-ott sugdosni kezdték, hogy a lajtai táborban valaki megismerte, s e vakmerőség okvetlenül szigorú rendszabályokat von maga után.

Míg így tűnődik, az előteremben szörnyű kemény kopogást hall, 'milyet még parasztcsizmával sem igen fogna valaki végbevinni; s minthogy az illető már vagy öt percz óta szakadatlanul kopog a padlón, a gróf nem bírván különben is izgatottságától szabadulni, kinyitja az ajtót, s egy idegent lát, ki háttal feléje, rettentően vastag csizmatalpakkal járkál föl alá, s még az ajtónyílás sem veszi ki sodrából, tehát megvárja a gróf, míg megfordul, — s ime az új vendég nem egyéb, mint Bowring.

— Maga, vagy a lelke? — kérdé felderülten a gróf.

— Hány óra, kedves barátom? — kérdi az angol.

— Most mindjárt tizenkettő lesz.

— Éppen a lelkek órája, kedves grófom, — hanem remélem, ebédet főzetett, s akkor aztán nemcsak lelkestül, hanem testestül jöttem meg, — miből csakugyan jó darab maradt meg, — ámbár a magyarországi utak kevés dicséretére mondva, — kicsinyben mult, hogy ezen tisztos példánya az angol szívósságnak ketté nem törött.

— Csakhogy szerencsésen ide ért ön — s ha parancsolja rögtön tálaltatok.

— A világért sem — én ma őzpecsenyét akarok enni.

— Úgy késő estig kell várunk, míg a vadászok lelőnek egyet.

— Azt nem várjuk, mert remélem, hogy egy óra alatt utitársaim hoznak vagy kettőt.

— Uti társak?

— Csak nem képzeli a gróf, hogy ily hosszú útra magam induljak el?

— S honnét?

— Igen természetes. hogy Bécsből, honnét tizenkettő magammal indultam meg, s én most csak szállásrendezőnek jöttem előre, hogy hercegeimnek és grófjaimnak alkalmas tanyát rendeljek.

A gróf nem érti a dolgot, s az asztalon még mindig fölbontatlanul a levél.

— Bowring barátom — mondja a gróf némi komolysággal — meggondolták önök, mit cselekesznek?

— Ej, ej! gróf úr — tréfál az angol — én azt véltem, hogy sokkal szivesebben fogadják az olyan vendégeket, kik mint mi, még — őzpecsenyét is hoznak.

— Jó — én nem bánom, ha önök Keszthelyen megmerik sütni.

— De meg is merjük enni, — nevet az angol.

— Kenyeret persze nem hoztak önök magukkal.

— De azt már csak kapunk itt, remélem? — tréfálkodék Bowring.

— Úgy ebéd előtt nem bontom fel ezt a levelet, — mondja a gróf, inkább magának mint a vendégnek.

Az angol a levélre nézett, s látva, hogy az Szapáry levele, megfogja a gróf kezét.

— Nem kétlem, hogy a keszthelyi pinczékből kerül jó bor is.

— Még ez a kulcs megmaradt nálam, mondja a gróf.

— Ne búsuljon, gróf, — a kamarás-kulcs is itt lesz nemsokára.

— Nem hiszem, hogy önök meghozták volna.

— Nem, — hagyja helybe Bowring — majd meg-
hozza a nádor.

— Keszthelyre?

— Hát miért nem olvasta el ön e levelet, melyben Szapáry tudtul adja, hogy a nádor személyesen akar Keszthelyre jönni, — én tizenkettedmagammal az előcsapatot képezem.

A gróf karjai reszketének, s a levelet alig bírta feltörni, melynek tartalmát is már nem maga, hanem Bowring olvasta föl, közelébe hajolván, mintegy maga akarván nagyobb igazságért fölmondani a levélnek szavait.

A gróf oly meghatott volt, hogy még akkor is egy helyben állt, midőn Bowring szobájába ment. — aztán jóval később egy tok-fiókú asztalból egy bankjegycsomót markolván ki, elment a »Georgicon« felé, s a hány gyakornokot talált elő, mindenkinek adott valamit, — s mikor már nem talált embert, kit megajándékozhatott volna — elment a fűvészkertbe, s azon szobában, hol a fűmagok álltak, egy alapítványlevelet készített, melynek értelménél fogva negyvenezer pengő forintot ajánl, melynek kamatján három magyar nemes ifjú neveltsék a katonai intézetekben, — s midőn ez éppen készen volt, meglátott valakit az ablak alatt elmenni, — kirohant, egy pár bankjegyet nyomott a markába, — s minthogy a melegágyak közt is meglátott egy embert, azután már messziről klabált, hogy el ne szalassza.

Midőn így minden pénzét elosztogatta, befordult a kastély udvara felé, s a mint a kertajtónak kilincse után nyulna, egy kis parasztfiú sietve nyitotta ki az ajtót.

— Ki vagy te, édes fiam? — kérdi a gróf, zsebében kotorászva, hol még némi aprópénz volt, és keregett egy huszast.

— Én, méltóságos uram, kis majoros vagyok.*

(Ennek nem elég egy huszas!) — mondja magában a gróf; aztán pedig hangosabban kérdi: — És mi vagy a kis majorosok között?

— Botos** vagyok, — méltóságos úr.

— Jaj, hát tetőled fél a többi.

— Remegnek, ha látnak! — mosolyog a fiú, megszokván, hogy a gróffal egész bátorsággal lehet beszélni.

Ennek már nem adhatok három huszasnál kevesebbet! mondja a gróf, zsebjében markolászván, s a mint kihúzta pénzét, látja, hogy nincsen több nála huszonöt garasnál, — azt odaadja a fiúnak ezen szóval:

— Ne, édes fiam, itt van huszonöt garas — most nincsen több pénzem, hanem adósod maradok öt forinttal! Aztán a kastélyba sietett.

★

A politika nehéz tudomány, mégis sokan megtanulták; hátha egyszer azt is megtanulnák, hogy egy jó szóért az ingünket is odaadjuk.

IX.

(Egyik csomó helyett másik.)

Míg a bécsi vendégek a kastélyban mulattak, Bal-taynak kocsija a szent Ferencz-rendiek zárdája előtt

* E nevezet alatt apró fiukat neveltek, kik az apró majorsági dolgokat tanulták és a jobb növendékek bizonyos hivatalban voltak.

** Ez volt az első hivatal.

állt meg, s a nagy hintóból először a kis fiú, utána a tanító, végre Baltay úr mászott ki, az utánuk érkezett kocsiról András szállt le, megtapogatván mindent, nem törött-e el valami, a mit az urfinak, meg a szent atyáknak felkötöztek, hogy az úrfit könyv mellé szoktassák; mert a gyerek otthon nagyon a deákszó után éhezett, s az öreg úr Keszthelyre szánta.

Baltayt nagyon megviselte az út, de egyszersmind jó barátokat lelvén a kastélyban, úgy intézkedett, hogy egy álló hétig Keszthelyen marad, egyszersmind azt is gondolta, hogy majd itt könnyebben megszoktatja a gyereket, ki már a harmadik napon Keszthelynek minden zegezugát ismerte, s lejárt a rétre lapdázni a jó pajtások között.

Hamar akadt pajtása a fiúnak, kinek valamennyi diák közül legszebb vörös nadrágja, és legaranyosabb zöld mentéje volt, melyen annyi volt a sujtás, mintha egy tál mácsikot döntöttek volna rá, — s így a pajtások szívesen szegődtek hozzá, kivált mikor a fűszeres boltból egy nagy koszorú fűgét hozott ki, s a fiúk között mind elosztogatta.

Repült a lapda, a fiuk nem kimélték egymást, és Imre úrfi vörös nadrágja a réten elnedvesedett lapdától olyan almafoltokat kapott, hogy akármi szürkének sincsenek különb foltjai, csakhogy a mi szürke, csak lovon áll jól, nem mindig kapós a vörös nadrágon.

Na, de ez még hagyján.

A mint a rétnek egyik árkán átjártak a diákok, egy vékony deszka volt minden átjáró, de annak nem hagyott békét a sok diákgyerek: mert a mint észrevették, hogy a padló hintálódzik, egyik sem ment át a nélkül, hogy egy kissé meg ne hintáltassa magát, s a mit egy diák elkezdett, utánna tette a többi.

Imre úrfi nem nézhette sokáig ezt a mulatságot, hanem addig nyugtalankodott, míg oda eresztették s a fiú nagy kedvét találá benne, mikor a deszka fel és alá dobálta.

Néhány kópé már rég mulatta magát azon, hogy a vörös nadrágon milyen szép almás foltok vannak, hanem ez még nekik nem volt elég, szerették volna látni, mikor a gyerek alatt a deszka és a vörös nadrág az iszapba pottyanna, vajjon milyen lenne akkor?

Imre mindig nagyobbbat ugrott fölfelé; hanem aztán nagyobbakat is esett lefelé, mikor a deszka csakugyan ketté durrant, s a gyerek éppen olyan mélyen süllyedt, hogy csak az nem látszott rajta, a mi vörös.

A sok élehetetlen diák szétfutott, s a réten sarjút te-regető emberek közül csak egynek volt annyi esze, hogy elgondolta, hogy e sok diák valamitől megijedt, tehát elment az átjáróig, hol Imre az iszaphól kimászni semmikép sem tudott.

A mi emberünk nem volt más, mint Holvagy Pista, ki nem sokat okoskodott, hanem a partról lenyújtá hosszú sipújjú ingét, miben a megrémült gyermek egész erővel megkapaszkodott, és nagy nehezen kivált az iszaphól azon veszteséggel, hogy egy pár sarkantyús csizmája benragadt a sárban.

Pista ölbe vette a gyereket, s a legközelebbi utcán a városba menvén, saját házukhoz bevitte.

Midőn a gyermek a rémülettől lassankint észre tért, arra kérte Pistát, hogy csak András bácsiért küldjön el; mert tudta a gyerek, hogy az ugyan a legjobban megszidja, de legkönnyebben is segít rajta.

Pista maga ment el a kastélyba, hol Andrást a kapuban pipázgatni lelte, s midőn félrehíva tudtára adá, miért jött, elhagyta alunni a pipáját, zsebébe dugta és kettős lépésben ment el Pistáékig.

Midőn a vörös nadrágot meglátta, a mint a napon szárogatták, András nem tudta nevetés nélkül megállni, hanem bemenet mégis fölkapta előbbeni formáját, s ezt mondá:

— Máskor legalább vesse le az úrfi a vörös nadrágot, ha a pocsétában akar mászkálni, mert lássa az ilyen

vörös posztó drága, s egy vak koldus eléldégélne esztendeig az árán.

A gyermeknek két öreg könnycsepp folyt le két orcáján, mert érezte, hogy Andrásnak ugyan igaza van, s midőn András kezét elkaphatta, égő arcához érinté, mire aztán András is elhallgatott a korholással; hanem hagyta a gyereket, kit inkább az ijedtség fogott el, mint egyéb baj; azért hagyták nyugodni, s minthogy Pistának felesége meg az öreg asszony úgyis az ágy szélét ülték, Pista azt mondja Andrásnak:

— Kedves jó barátom, — kerüljön ide előre, — gyűjtsunk pipára, — mondja még odább, — aztán egy pohár bor is kerül; elbeszélgethetünk, míg a gyerek nyugszik.

— Köszönöm az emberséget, — viszonzá András a szivességet, az asztalhoz menvén — volt ma már részem benne, akár megfürödhettem volna.

— Csak jó ember ez a mi grófunk — mondja Pista — ez aztán az ember, meg az az enyingi hercege.

— Jó barátom, talán járt azon a mi vidékünkön?

— Enyingre való vagyok, hát hogy ne jártam volna arra?

— Úgy az én uramat is ősméri talán, az öreg Baltayt?

— Ősmerem hát, biz ősmerem ám, — még az őcscsét is ősmertem, az isten adjon neki nyugodalmat a másvilágon, biz az szegény tovább is élhetett volna.

— Hát hallotta, barátom, miképpen halt meg?

— Nem hallottam, hanem láttam, hisz ott voltam, mikor halva feküdt a gyöppön.

— Ejnye, édes jó barátom, de jó, hogy találkoztunk, ugyan mondja meg hát nekem, melyik állt hozzá közelebb, az a gróf Dunay, vagy a másik?

— Egyik sem volt közelebb, mint a másik, bátyám, — beszéli Pista; — mert ott a hely ki volt mérve.

— Ugyan már most mit gondol, kedves jó barátom, melyik lőtte agyon?

— Azt gondolom, bátyám — hogy egyik sem.

— Hej öcsém!... mondja András fölegyenesedve... de szeretném, ha én gondolhatnám ezt, aztán másnak nem volna oly nehéz hinni, mint nekem.

— Nagyon akarja tudni, bátyám?

— Öcsém, ha te azt tudnád, a mit én tudok!

— Még sem lenne az annyi, édes bátyám, mintha maga azt tudná, a mit én tudok.

— Ugyan mivel oldozhatnám meg a nyelvedet öcsém?

— Pápista ember kend, bátyám?

— Az vagyok, öcsém!

— No hát mit csinálna kend, ha valaki a haló ágyán pap helyett meggyónna valamit, s mikor már aztán meggyónna egy nagy vétket, még sem halna meg az az ember.

— Furcsa dolog, öcsém, azt tartom, ha a pap megállja szó nélkül, én sem adnám a dolgot odább.

— No hát én sem adom odább, bátyám.

— De tudod, ki ölte meg?

— A mint az isten fejünk fölött van, és az isten napja besüt ránk az ablakon, úgy tudom, ki ölte meg és egykor a bizonyítványt is kezükbe adom.

— Hát mikor lakol meg az igazi bűnös?

— Ne avatkozzunk az úristen dolgába, bátyám, azt tartom, keményebben lakolt, mint az én eszem gondolja.

— Öcsém... én magyar ember vagyok...

— Meg én is... mondja fölkelve Pista a padról, honnét az öreget idáig csak ülve hallgatta.

— Annál jobb, kedves öcsém — azért csak annyit mondok — akár meghaljak annyi titokkal is, mennyit most mondtál nekem; de ha csak annyit mondhatnál az én uramnak, hogy nem Dunay lőtte meg az ifjú urat, hanem hogy földerül egykor általad a titok... megáld érte a magyarok istene... ne kérdezd... én tudom, hogy miért.

— Bátran megmondhatom, bátyám, — de most többet fogóval sem húznak ki belőlem.

— Eddig van?

— Nincsen több! hagyá helybe Pista, s Andrást haza ereszté, megigérvén, hogy a fiúnak reggelig is jól gondját viseli, reggel pedig úgy is haza mehet, csak ruhákat küldjenek utána.

András kétszer is a pipa után nyúlt, hogy a félbehagyott dohányt majd kiszívja, de annyira megszállta fejét a gond a hallottak után, hogy mire kivette a tűzszerszámot, elfeledkezvén a pipáról, megint visszatette.

András mindenféleképen hánytá-vetette, hogy az öreg úrnak így meg úgy mondja meg, de csak nem esett ki egy is úgy, a hogy ő szerette volna; azért abbahagyta a fejtörést; hanem neki vágott a kastélynak, abban pedig egyenesen a nagyságos úr szobájának tartott.

Röviden elmondta a történetet a gyerekekkel, de csak olyanformán, hogy ne a gyereket sajnálja beszéd közben, hanem a szép vörös nadrágot.

— Bizony, kár azért a gyönyörű vörös posztóért.

Üsse meg a kő a kend drága posztóját, mintha még nem kerülne egy nadrág ára, — hanem fogjon kend Baltayt, ha ezt a kölyket is elemésztik.

— Ejnye, de hamar meglódul a nagyságos úr, — csak nem halódik mindjárt, ha egy kis diákkópéságba esik.

— Nojsz, a másiknál is mindjárt ott kezdték, hogy meghalt.

— Jó, hogy elérte a nagyságos úr.

— Talán jó kedve van kendnek András, hogy ott tapogatja kend, a hol legjobban fáj?

— Ne busuljon a nagyságos úr, — előre is mondom, nem tudja, mit akarok mondani.

— Hallott kend valamit? — kérdi Baltay megszeli-dülve, egyszersemind helyet foglalva egy nagy széken.

— Nagyságos uram! . . . megmondtam régen, hogy nem nyugszom addig, míg az ifjú grófot tisztára nem mosom nagyságos uram előtt.

— Jól van, András, jó, — kend igen jó ember, — ha kenden állna, még a feketét is fehérre mosná.

— Ha lehet, megcselekszem, nagyságos uram, — hanem ezt a munkát magamra vállaltam, remélem, meg is lesz!

— Nagy fába akarja kend belevágni a fejszét.

— Már fogom a nyelét, bizonykodék András olyan hangon, melyre a nagyságos úr érdemesnek tartotta fölneezni, András pedig bizton tudta, hogy a nagyságos úr nagyobb figyelemre méltatta, tehát a rövides beszédet nem folytatá, míg meg nem kérdezték.

Ennyi fogást okvetlenül meg lehet engedni az olyan embernek is, mint András, ki maga a megtestesült hűség és megcsontosult becsületesség; hanem neki is jól esik, ha egy pillanatban egy ártatlan fogást használ arra, hogy ura több figyelmet adjon neki, mint a mennyit egy cselédnek odavetni szoktak.

— Nem bánom András — szólal meg Baltay, — hogy kend így utána lát ennek a szomorú dolognak; de lássa kend, a hol eddig nem tapogatott ki senki semmit, ezután hasztalan keresgél kend ott már.

— Nagyságos uram, nem is utczaszélen járok ám utána, hanem azt mondom, hogy nyomon vagyok.

— Vak nyom lesz az! — tamáskodék Baltay mint-egy ingerkedve Andrással.

— No hát... Isten úgyse nem Dunay lőtte meg az úrfi.

De már ezt olyan kemény hangon mondá András, hogy Baltay nem tudta ülve megállni, hanem kikelt a székből, s Andrástól a folytatását kérte.

András híven elbeszélte, a mit hallott, az elbeszélés után pedig Pistáért küldött el — Baltay pedig némán lépegetett végig a nagy szobában, ki-kitekintgetvén az utczára, ha már jön-e az ember?

András gyertyákat gyújtott, hogy a setétséget kiszorítsa a szobából, s midőn a meggyújtott gyertyákat az asztalra tette, Bowring úr kopogott be az ajtón.

— Éppen jókor, mondja Baltay! s elmondá néki az előbbeni jelenetet, s az angol szívesen maradt, hogy a beszélgetésnek tanuja lehessen.

Pista megérkezett.

Az angol rögtön fölismerte Pistát, hanem úgy állt a kandalló mellett, hogy az rá ne ismerhessen és hagyta beszélgetni őket minden közbeszólás nélkül.

— Fiam — mondja Baltay, — én szívesen hinném, a mit mondasz.

— En pedig nem erőltetem nagyságos urat.

— Be tudnád ezt bizonyítani?

— Mikor itt lesz ideje, nagyságos uram!

— Láttad azt is, mikor meglőtték!

— Azt nem láttam, uram — pedig közel voltam.

— Közel voltál?... kérdi Baltay gyanakodva.

— Én is ott voltam akkor! — szólt közbe Bowring — s ez a fiú velem volt! — teszi hozzá Bowring, hogy az öreg urat útbagazítja.

— Ám védjétek, édes fiam, az élőt, — mondja Baltay indulat nélkül, — én — őt soha sem vádolom.

— Nagyságos uram!... szól Pista, ... nagy magyarnak tartják a nagyságos urat, legyen bíró nagyságos uram maga, — nálam van papirosom a dolog — én nem értek sokat az ilyen dologhoz, — egy szóra odaadom a kész igazságot, — hanem ha az én két orozámat szégyen éri azért, hogy elvádoltam valakit, kérem ártossággal, — megérdemlem-e én?

— Megállj, fiam! inkább halj meg, — mondja Baltay.

— Ilyenformán gondoltam én is legjobbnak, okoskodik Pista, — de tán megérjük az időt, hogy a napja megkerül a szónak, — addig is isten velünk.

András Pistát kísérte ki; Baltay pedig Bowringgal fogott kezét, s a nyakas magyarnak nagyon jól esett, mikor az az angol keményen megszorította kezét.

X.

(Békeremények.)

Midőn maga maradt az öreg, végig gondolá mind-azt, mi öcscsének halála óta történt. — Etelkének férjhezmenetelét, Imrének fölfogadását, és Galiba Pál tabuláris prokurátor úrnak tett ígéretét. E három tárgy untig elegendő volt arra, a mit éppen most csinál, hogy saját fejét vakarja; mert ezt már csakugyan nem lehetett volna Andrásra bízni, ki a dolgot hihetőleg sokkal gorombábban vitte volna véghez.

Mentséget ugyan talált, mert Imréből embert fog nevelni, — s a Baltay-családnak legalább is leszzen annyi jó tulajdonsága, mint egy divatlapí novellának, hogy folytatása következik, hát ezt nem bánta meg; de hogy gyanút gerjesztett magában Dunay iránt, s ime az elhamarkodásnak bizonyul; ez olyan öreg hiba, a miért más embernek aligha engedné el a rovást.

Sok volt egyszerre a tünődés, elő kelle hát venni azt a jó házi orvosságot, az alvást; és hogy még magyarabban essék ki az egész dolog, — azt gondolja, jobb lesz erről máskor gondolkodni.

Andrást rég várja már, hogy leszedjen róla egyet-mást, de az még valahol lenn van, azt véli Baltay, esze ágában sincs, hogy a gazda már lefeküdjék; tehát maga teszi meg a kemény szolgálatot, s leveti a mentét, mi annyiból nagyon egészségére vált, hogy míg kihuzakodott belőle, vagy hármát roppant a háta, s alig tette le fejét, rögtön el is aludt.

András azonban nem ólálkodott a cselédek között, hanem először is gróf Dunay inasához ment, kit éppen a kapu alatt fogott el, s azt kérdi tőle:

— Öcsém! ki van otthon?

— No hát lódulj föl, öcsém, aztán mondd meg, az öreg András esedezik alázatosan, ha egy pár szóra meghallgatni kegyeskednének... eredj... fuss.

András végignézett magán, hogy nem marad-e va-

lami igazítani való? s mikor minden rendén volt, szép kényelmesen fölsétált a lépcsőkön, az alatt pedig a másik cseléd megvitte a hírt, és izenetet is hozott, még pedig olyant, hogy «tessék besétálni!»

A mint a belső szobákba ért, a grófnő kis lányát tartá ölben, egy kis beszélni kezdő lányt; az öreg nagyságos asszony pedig át meg átsétálta a szobát, s András mindjárt az ajtóküszöbnél hozzáfért a kézcsókoláshoz, mit el is végzett egész emberséggel, nem állhatván meg szó nélkül is:

— Jaj, be régen volt szerencsém a nagyságos asszonyság ezen kegyelméhez! — mondja András, ki különben nagyon hamar megalkudott volna az asszonyfélén, s ha százát öt garasával kérték volna, nem veszett volna össze négy garasért, hanem azért vajmi jól esett neki, hogyha ő nagyságának kezét csókolhatott, mert mióta az édesanyja tejéről lemaradt, nem igen vesztegette a csókot; hanem ez a kis munka nem esett terhére avén embernek, azért jövet-menet, egyaránt véghez vitte, bármennyit szabadott is a nagyságos asszony.

— De ritka vendég, András! — szól kedélyesen a grófnő.

— Lánczon vagyok ám én otthon, — ma sem tudom, hogy hogyan szabadultam le. — Beszéli András, az ifjú grófnőnek is kezét csókolván, mi alatt a kis lány bajuszába kapott, s a kis kövér ujjak közül egyenkint kelle kiszedni a deres szálakat, melyeket András csak saját öt ujjával szokott összefésülni.

— Nem szabad, kis baba, — mondja az anya, — az öreg Andrást így megkínozni.

— Dejsz engem meg nem ríkat egy könnyen, tréfálódzék András, hagyván magát mint valami kezes állat; a kis lány össze-vissza tépte volna Andrást, ha a grófné ki nem szabadítja.

— Lásza András, — mondja a grófné, már milyen nagy lányom van, ma holnap férjhez kell adni, úgy-e milyen nagy gond?

— Soha se búsuljon azon méltóságos grófné, megjelen az, kit az Isten neki rendelt.

— Ki tudja, megérem-e én azt? — mondja a grófnő.

— De még én is meg akarom érni, méltóságos asszonyom!... szólal fel András neki tüzesedve.

— Messze van az még András! — véli a grófnő.

— Elérek én még az eszemmel odáig méltóságos asszonyom, — vitázott András... Aztán van itt egy olyan csomó, megtiszteltem átossággal, hogy így cseléd-ésszel bele merek szólni, azt pedig el kell ám oldozni, pedig nekem is lesz azzal dolgom. Végzi be András olyan sajátságos meggyőződéssel, melyre ellentmondani fölösleges munka volna, mert az idő fogja bebizonysítani.

Az öreg asszonyság föl s alá járt, s minthogy Andrást rég ismerte, hisz valaha, midőn megboldogult férje meghozta, még a hintólépcsőt is András eresztette le neki — valamint azt is tudta, hogy az öreg úrnak leghűségesebb embere, ki mindemellett az igazságot is szolgálja, — tehát azívesen eltúrta, hogy az öreg bellebb menjen a szóval, mint azt bárkinek különben engedhette volna.

Az öreg asszony sokáig szótalán maradt, míg leánya Andrással beszélgetett, utóbb a dajka eltávozván a kis gyermekkel, az öreg asszony András felé fordult.

— András... nem panaszolom föl a jó istennek, hogy annyi gondot felejtett rajtam, — mert legalább nem értem rá a széken vesztegelni, hol néha jobban megöregszik az ember, mintha mindig gyalogol, hanem ez a harag emészt, — s látom, hogy vőm többet gondol szerencsétlen öcsém halálára, mint kellene, és nyugalmat nem talál...

András szólni akart, de az öreg asszonyság ritkán talált alkalmat bizalmas emberrel beszélni a dolog felől s most egy hosszában akarta elmondani egész mondkáját.

— Ne feledje szavát, András — folytatja az úr-

hölgy... öcsém meghalt, — nekem is öcsém volt, — megsirattam; de vómet fiaként szeretem, s én nem bánom, pörölgjön az öreg, — ám vigye a Baltay-részt, melynek hiányát keservesen megérezzük, — de a gyanút engedje el, — ezt jogom van kérni.

— Elengedi! nagyságos asszonyom.

Az asszony megállt, nem várta e szót, mely András szájában nem lehet hazugság. Annyit küzködött magában, hogy Baltayval még e dolog miatt egyszer szemközt áll, — s most, midőn a feleletet hallja, nem meri elhinni.

— Mit mondott András? — kérdi az asszony.

— Többé nem gyanakszik.

— András, mindenre kérem, ezt az öreg úrtól hallotta?

— Éppen egy órával előbb, nagyságos asszonyom, — többé nem gyanakodhatik, még ha tán akarna is! — Bizonyítgatja András, észre sem véve a hangos szóváltásban, hogy a gróf háta mögött áll, s az egész beszédfonalat érti.

— Úgy tudva van már, ki ölte meg.

— Egyetlen egy ember tudja, méltóságos gróf, — mondja tovább András, — elbeszélvén a délután történt dolgokat, — s az egész család meghatottan hallgatá a dolgot.

— Becsületes ember! — kiált fel a gróf, Pistára gondolva, egyszersmind folytatja: — Mit gondol András, honnét jövök én most?

— Nem tudom eltalálni, méltóságos uram, — csak azt láttam alkonyattájban, hogy lóháton tetszett ki-menni a kapun.

— Éppen e becsületes ember hajlékából jövök, hová valóban furcsán vezetett a sors.

— Látta a gróf úr a gyereket? — kérdi András részvétellel.

— Mondom, onnét jövök, mert a mint a ház előtt elmentem, egy vörös nadrágot látok a ruha-

szárogatón lógni, tehát oda lovaglék, hogy megtudjam a vörös nadrág történetét, minthogy ily ünnepnapon kell szárogatni s ime, kijön egy fiatal szép menyecske, elmondja a fiúnak kalandját, s én rögtön leszálltam a lóról, bementem s ekkorig a fiúnál maradtam, most pedig visszajövet a gazdát rendelém ide, hogy némi kis füvet küldjek a fiúnak, hogy izzadásba jöjjön.

Belép egy cseléd, s jelenti, hogy egy ember a fűvekre várakozik.

— Bossásd be! — parancsolá a gróf, — s a megnyilt ajtón Pista köszöntött be, némi katonai egyenességgel állván meg nem messze az ajtótól.

— Barátom, — szólal meg a gróf, — jöjjön, hadd szorítom meg a kezét! — s utána nyulván a kéznek, mely ugyan engedelmesen adá magát oda, hanem Pista megelégedett az odaengedéssel, s a szives kézzorítást viszonzni sehogyan sem merte, csak hagyta, s a gróf kezében kiegyenesedve feküdt a kéz, de a gróf nem elégelte meg, s így szólt:

— Bátran szorítsa meg, jó barátom, — méltó rá az a kéz, mely rólam oly irtóztató gyanut vett le.

— Sajnálom, méltóságos uram, hogy többet nem tehettem.

— Csak azt mondja meg, barátom, él-e még az az ember?

— Nagyon hiszem, hogy él; de ez az élet nagy teher lesz neki.

— Bocsásson meg neki az isten, én is megbocsátok! — mondja rá Dunay.

— Ennek hasznát veszi méltóságos uram, — jegyzi meg Pista, — engem akart meglőni a boldogtalan, s az ifjú nagyságos urat találta, hanem megkérem a méltóságos grófnét, hogy az is bocsásson meg neki...

— Szivemből megbocsátok! — mondja jósággal az ifjú nő.

— Még nem tudja, méltóságos asszonyom, miért bocsásson meg neki.

— Tehát ellenem mást is vétett volna?

— Nagyot, méltóságos asszonyom, — mondja Pista, közelebb lépve, — talán majd jobban eszébe jut méltóságos asszonyom, ha megismer engem is közelebbről; mert egyszer látott ám engem közelebbről, még pedig azon napon, mikor az ifjú úr testét hazavitték.

Míg az ifjú grófné emlékezni akart, az öreg asszony-ság már kitalálta, hogy a kis szalagos szarvast Pista hozta haza.

— Szegény kis szarvasom! — sóhajt fel a grófné.

— Én vittem haza szegény párát, — mondja Pista.

— Most emlékszem rá!

— Aztán nem kérdi méltóságos asszonyom, hogy azt a jámbor állatot ki emésztette el?

— Talán ugyanaz az ember?

— Éppen az, — mondja Pista, — azért ha meg akar neki bocsátani, méltóságos asszonyom, — elhiggye, jót tesz a boldogtalannal.

— Látni fogja őt?

— Azt remélem, méltóságos asszonyom, s ha már egyszer meggyőnta vétkét, — hiszem, hogy meg is bánta, mert maradt ideje rá.

— Jó barátom, — szól közbe a gróf is, — én nem keresem őt.

— Keresem én, gróf úr, mindenfelé tudakolom s én rá fogok találni, — mert akarom tudni, hogy jobb emberré vált-e?

Meghatottan álltak egymás körül, a dajka azonban megint bejött, s a kis gyermek nem akarván a dajka ölétébe ülni, minthogy már járni tudott, némi kis körültekintés után Andráshoz ment, ki némileg a körön kívül állt, s az egész beszélgetésnek inkább tanuja volt.

András fölvette a gyermeket és merőn a szemébe nézett, mit a gyermek nevetve viszonzott és hangosan kaczagott.

A beszélgetők közül az öreg asszony vette észre, s Andráshoz közeledve mondja:

— Lássá, András, ez a gyermek nem érte még meg, hogy a Baltayak közt békesség volna!

— Nagyságos asszonyom, még ez a gyermek megéri.

— Gondolja, András?

— Egyebet is gondoltam, nagyságos asszonyom, — talán a mit mi véghez nem tudunk vinni, véghez viszi ez a gyermek?

— Akkor nyugodtan halok meg.

— Akkor kár volna mindjárt meghalni!

— És miért?

— Majd akkor megmondom, nagyságos asszonyom, ha az isten addig éltet.

András aztán jó éjszakát kívánt, s míg Pista a füvet szedte össze, az öreg megnézte, hogy ura mit csinál?

Aludt már Baltay, mire András előbbi gondolatát fonogatván, mit egykor megtörténendőnek hitt, azt mondá — alugyunk, de meg ne haljunk addig.

XI.

(A nádor Keszthelyen.)

Anno ezernyolczszázegyben a magyar földes úr széles uradalmában csak kis király volt, egyéb semmi.

Hej de sok ember szeretné ezt a századot előlről kezdeni.

Midőn Festetics a legelső hírt vette a nádor eljövételéről, láttuk, hogy egy maroknyi bankót osztogatott el, s végre a kis majorosnak még adósa is maradt öt forinttal, — most pedig, mikor már eljövételének napjáról is tudósítva lőn, minden fiókból kiürítette a pénzt, csakhogy meglegyen mind az a becsület, mi egy magyar nemesnek házából kitelik; tehát nem kimélték semmit.

Megnyergelték a Balatont, és századok emlékezete

óta most ment a legelső nagy hajó a lomha vízre, mely három vármegyének földjét fekszi el, alig adván egyebet egy kevés fogasnál, mit gyakran életveszedelemmel fognak meg, s néha napján oly temérdek gardát,* hogy a halász sem eladni, sem megenni nem bírja mind, tehát mégis koldus marad a nagyszerencse mellett.

Még tizenöt esztendővel ezelőtt magam is láttam erős bordáit annak a nagy hajónak, melyet a gróf temérdek költséggel építtetett föl, s ezen hordozá meg a nádori vendéget a zajos hullámu vizen egész azon pontig, hol a badacsonyi nyugoti oldalból kiválnak azok a hegyek, melyeknek romfészkeiben a multak emléke tanyázik.

A Bakonynak legizmosabb fáit döntögeték el, hogy a hajótest megalakuljon; Bécsből az első kárpitost hozták le, hogy fölrakja a hajó belsejére mind azt, mit bársonyból, selyemből szépet kigondoltak, az aranyat pedig se hosszában, se vastagában ne kimélje, legalább legyen olyan, hogy midőn elkészíti, maga bámulja meg legjobban, s ne higgye el, hogy ezt ő maga csinálta.

A gyönyörű hatos fogatot messze földön szedték össze, — a hintót a birodalmi fővárosból hozták, s a kocsi főfelügyelő mindig keztyűt húzott, mikor a kocsihoz nyult, olyan fényes volt, s midőn minden készen volt, hogy a nagy vendéget elfogadják, remegve várták a közeledő napot.

Végre Szapáry levele megérkezett; a nap, az óra meg lőn határozva, de egyszersmind az is, hogy a főherczeg nádor a környékben levő elbocsátott és rokant katonákat látni akarja, e czélból tehát a megyei alispán rögtön rendelkezett, hogy minden ilyen ember a megye költségén jelenjék meg, és hacsak nem fél holt, el ne maradjon.

* A garda száraz husu, nagyon tuskés, de igen jó ízű hal a Balatonban, mely csoportosan jár, mint a héring.

A gróf gondoskodék, hogy ezek is mindennel el-
láttassanak, azért a városnak minden bejárásánál örök
álltak, hogy őket útba igazítsák.

A megérkezés előtti napon néhány száz ember ver-
gődött össze és a városnak sajátságos látványul szol-
gáltak, levén egyik béna, a másik sánta, a harmadik
megint másféle, a mint a kard, puska, vagy ágyú vé-
tett neki, mert akkor az ép ember katona maradt ha-
lalos holtig, és csak a hibásat eresztették haza.

Már alkonyat volt, midőn a kocsik egyikéről egy
falás ember szállt le, s egy közönséges furkós bot
segítségével élén, a kapott utasítás nyomán ment el a
kirendelt szállásra egy vezetővel, minthogy Keszthe-
lyen, mint mondja, sohasem volt életében, következés-
képen nem tudja, melyik utcza merre van és hihetőleg
nem ösmer egy lelket sem.

Az ilyent gyakran gondolja az ember, aztán mégis
csak talál egy ösmerőst, néha éppen olyant, a kit
nem is akar talán megismerni; de kénytelen vele.

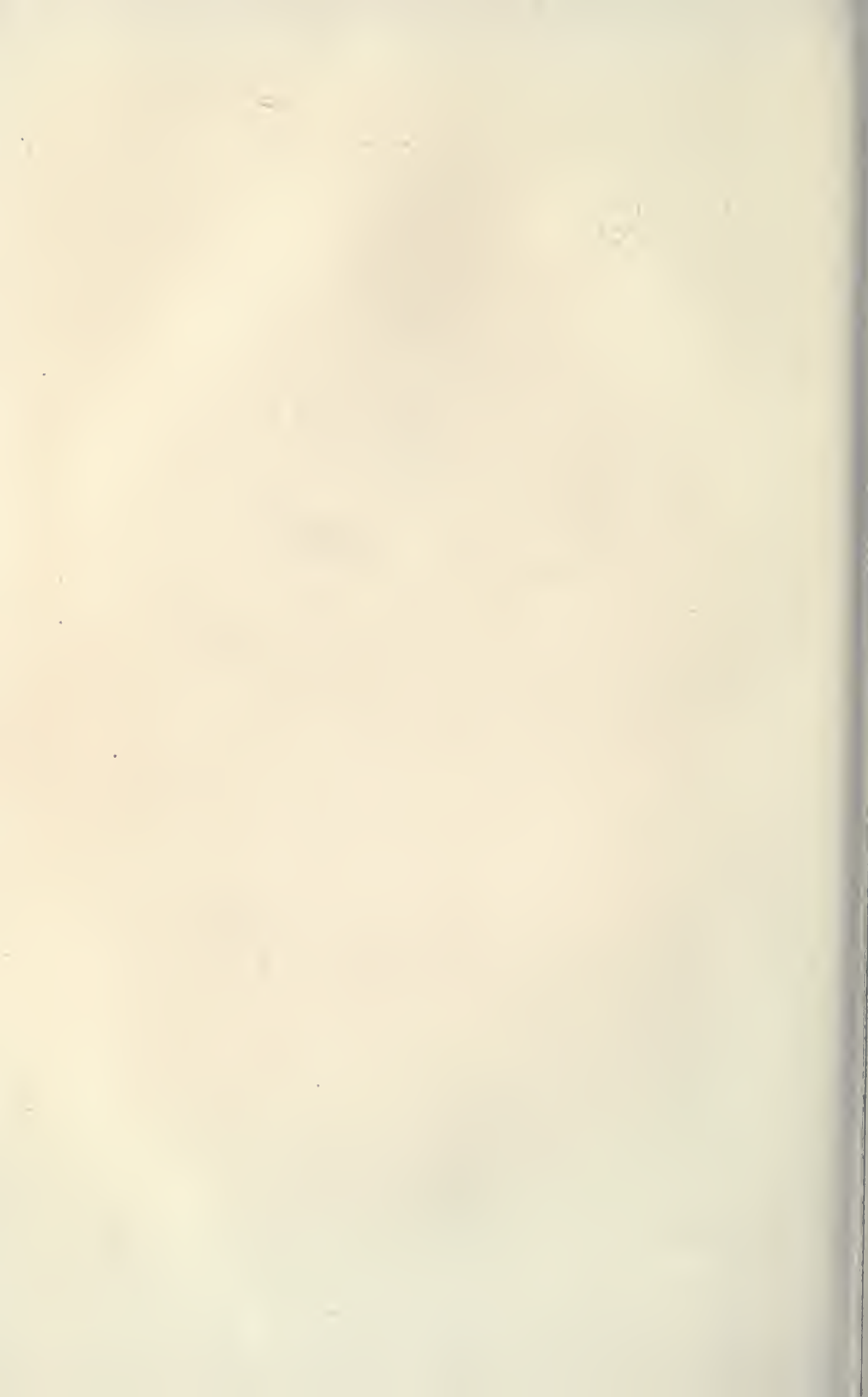
Még nem rég nyugodott le a nap, az alkornak
maradt annyi világa, hogy a falás embert meg-
ismerhessük, ki nem egyéb, mind Meddig Józsi, ki-
nek az orvosságivás egyik lábába került, s most már
éli az obsitos mesterséget, s majd holmi apró mun-
káért kenyeret vetnek neki, majd egy kis hazugság-
gal néhány garast szerez.

Valóban kínos élet, kivált olyan embernek, mint ő,
ki annyi embert vert a pad alá, s most már min-
den poczkot kénytelen elnyelni és egy messzely
borért fél napig elhazudozni valamely kurta csárda-
zugban.

Hadd menjen szállására, holnap találkozunk vele
ugyis; ennyiből pedig elgondolhatjuk, hogy nagyon
kevés ember van, a ki cserélni kívánna vele, — egy-
szersmind tanulja meg minden panaszkozó ember,
hogy sorsát és annak terhét mindig mérje más bajá-
hoz, s akkor felével legalább is megkönnyebbül; az-

Megfogja az ekkét, boud iddig csak jobbágy lette a kezét.

tán nemcsak annyi a baj néha, hogy a pohár csordultig telik már; hanem még melléje is folyhat.

Megelevenedett a kis város, néhány vármegyének minden dúsgazdagja odatódult vendégnek, s a ki valaha látott egy főispáni beiktatást, könnyen elképzelheti, mennyi aranyos mentét lehetne összeszedni Keszthelyen, ha az ünnepély után egy rakásba tennék.

A leírásból sokat meggazdálkodunk és csak a legérdekesebbet említjük meg, majdnem azon száraz szavakkal, minőt kútforrásunk nyomán mondhatunk, azt tudniillik, hogy a főherczeg ezen kellemes meglepetések emlékéért öregbíteni akarván, az egész társasággal megnézés előbb a gazdasági intézetnek minden hozzátartozandóságát, kiment a legközelebbi szántóföldek egyikére, hol aztán saját kezeivel igazgatott egy ekét, melynek nemzeti színre festett szerkezete a keszthelyi könyvtárban mai napig is megvan.

Szóról-szóra megtörtént dolgot mondunk, szavainkért levéltári oklevéllel állhatunk jót, tehát nem erőlködünk a kiszínezéssel, menjünk ki a szántóföldre, — s ha valaki olyan is eltévedne, ki a csiszolt padlón kívül egyébre nem lép, ne iktózzék meg a győptől, hisz a legnemesebb vérnek első csöppje azért nemesedett meg, hogy a földön patakozott el, s ha már tartózkodik valaki a földre lépni, vessen legalább magára keresztet, hátha valamely ősapjának elporlott csontjára lépne.

Megmondom utóbb, hogy nem a czímeket akarom fölmérni, hanem midőn a magyar nemzet nádort választott magának, kit jobban meg nem tisztelhettek, mint hogy nagyobb úrnak ősmerek el őnmaguknál, szívesen elősmerem, hogy magas hely, hová őt emelték.

S ím leszáll az ünnepelt helyéről, megfogja az ekét, hová idáig csak jobbágy tette a kezét, — egy ország boldogsága nyugszik kezében, s hantot fordít vele, míg az egyik zászlós, Szapáry József az ostort

tartja, Festetics gróf pedig maga a két ökröt vezeti. — Hasztalan tagadnám, nem birom hidegen nézni, pedig csak lelki szemeim érnek el idáig, — s ha ezt közönyösen nem birom nézni, ne engem okozzatok, — hisz én csak büszke vagyok arra, hogy ti voltatok a hatalmas magyarok, s ezt az embert nádornak ti választottátok.

Korrajzot irtam; költeményt írhatok, ha tudok; de némely megtörtént dolgot eltagadni vagy hazudni, az előttem ez esetben mindegy.

A szokatlan látvány megható volt — néhány ezer jobbágy levett kalappal nézte a kenyérkereső származást olyan kézben, melynek tulajdonosáról boldog együgyűségében talán azt hitte, kenyér helyett mindig kalácscsal él.

Higyjék meg, tisztelt olvasóim, nagyon szép erkölcs, midőn a férfi nyugalommal hal meg, vagy a szenvedések alatt panasztalan áll meg; de mikor annyi ember zokogás nélkül könyezik, midőn sem rémület, sem félelem nem csikarja ki a könnyút, és mégis egy szempillantás alatt annyi nedves szemet látunk, ne tagadjuk meg ezt a kis igazságot, — nagyon szánandó volna másképp tenni, mint annyi ezer, — s ha ott vagyunk, egyúttal bizonyosan magunk is csak könyezgettünk volna.

Büszke népe a tündérpalotáknak! Im Szapáry az ostort viszi, Festetics két ökröt vezet, — állj melléje, mérd össze vele magadat, vajjon a két ember náladnál mennyivel lesz kisebb?

De miért e feleselés, az ég is megkönyezé e jelenetet, s néhány gyér esőcsöpp hűl alá, s a nádor fehér köpönyegben lépdél azon a barázdán, melyet az eke keze alatt hasított föl, míg a barázdán végig ér, a «Georgicon» növendékei zengenek egy hatalmas kart, mely a szép ünnepélyt még buzgóbbá tette.

Visszafordult a menet, — a nép mohón vitt emlé-

ket az új barázdából, s a lelkes gróf jutalmazottnak látta magát, egyszersmind az ekét ereklekép a muzeumába helyezte.

Következett a szemle a rokkantak fölött, hanem mielőtt a nádor odaérne, mi tartsuk meg először is a szemlét.

Katonai rendezésről ugyan nem volt szó; hanem az egykor megszokott ösztön mégis rendbe sorakoztatá őket, s minthogy Holvagy Pista csak úgy kiállt, mint a többi, megint hamar megismerte a falábasok között Meddig Józsit, az meg viszont Pistát.

Mindenik tudta, hol a helye s ha a csatákban szomszédok valának, igen természetes, hogy most is egymás mellé állnak.

— Visszaeresztettek a más világról, Pista, — kérdi megdöbbenve a szabados.

— Elevenen, pajtás, — mondja Pista, — hanem látom, a te egyik lábadat mégis ott csipte a pokol ajtaja.

— Azt tartom, egy is elég oda.

— Hát a másik lábad nem kívánczik a pajtása mellé?

— Pista — mondja a hidvégi végig borsózva azon gondolatnál, hogy Pista azt is tudja, a miért az ő nevét a pokolban már az ajtóra írták, — ez az én falábam a te öcséd ám, úgy nézd.

— Nem értem!

— Pedig érthetnéd; mert alólad vettem el; — okoskodik paraszt módra a sánta, — hogy ha meg nem iszom az orvosságodat, mai napon jóformán te sétálnál rajta.

— Nem nekem szánta az úristen, kedves pajtásom, azért csak viseld békével, talán jobb útra visz, mint az a másik, mi az édes apád után maradt rád; csakhogy aztán az ép lábad félre ne terelje ezt is.

— Pista! — mondja megint a szabados, — azt tudod, hogy egy haláltól nem félek, mikor már mel-

letted egypár százszor láttam a nélkül, hogy kellett volna neki; de ha már annyiszor itt feledte rongyos testemet a földön, öcsém Pista, hagyj nekem annyi időt, hogy szakadozott lelkemet annyira összeroltozhassam, hogy a más világra valamikép egy darabban vihessem el.

— Miattam meg nem halsz, — mondja Pista, — élj a meddig tudsz, miattam nem jöttél a világra, miattam ne is halj meg.

— Elhiszem, te mondád! — nyugvék meg a szabados — hanem egyet kérek.

— Ha elbirom, kettőt is megteszek.

— A Bakonyban van egy csárda a keresztútnál, oda húzódtam el az emberek elől, oda csak az szorul be, kit a zivatar elfog, s kit az éjjeli villágosság is elhagy; ha véletlenül elhalnék, legalább temess el: talán most már megérdemlem!

Annyi bűnbánat volt a nyers szabadosnak e néhány szavában, hogy a másik önkéntelenül keze után kapott, s úgy megszorította, hogy amaz alig bírta már elállni.

A szabadosnak jól esett ez a kézszorítás, maga sem tudta, mi ebben az, a mi jó; de elég annyi, hogy fölzaklatott lelke elcsöndesedett, s mire jel adaték a rendbeállásra, falábát a másik mellé helyezette, mintha tudja mikor, azt is rászoktatták volna.

Végig ment a soron a nádor, s majdnem minden másodiknak irományát végig nézte, s így került a sor Pistára, kitől a furcsa oklevelet éppen most veszi át a nádor.

— Halotti bizonyítvány! — mondja magában a nádor, s nagy meglepetéssel kérdi: — mikor kapta kend?

Pista szóról-szóra megmondá az évnek, hónapnak és napnak számát.

— De hol kapta kend ezt?

— A nagy kórházban Pécsen.

— Voltak kendnek sebei?

— Nagyok, fönséges uram, — az orvos urak kétségbe is estek miattuk, sőt már temetni is vittek.

— És...?

— Biz én lemásztam, fönséges uram, hanem mikor fölgyógyultam, megint berukkoltam.

— Most már értem! — mondja aztán utána a nádor, — rögtön följegyeztetvén a nevét Szapáryval, egyszersmind a főorvost is, ki a halotti bizonyítványt kiadta, s midőn a jegyzék készen volt, a főherczeg magához vette.

— Semmi kétség — gondolá a nádor — ez ember egyike azoknak, kik a kórházi lelkiismeretlenség daczára életben maradtak, s minthogy életben maradt az ágyúknak és orvosoknak daczára, illő, hogy jutalmat vegyen.

A szemle végét érte, s a nagy vendég részt vőn egy megvendéglésben, melyben a vidéknek színe-java is részesült, s emlékeül e napoknak, a jelenlevők beírák nevüket a vendégkönyvbe, mely máig a könyvtár asztalán hever.

E névsor a későbbi évek egyikében megint tetemesen szaporodott, a többi közt ott van Esteri Ferdinand főherczegnek neve e magyar írással: «Itten láttam egy igazi magyarnak böles munkálkodását.»

Szétment aztán a bámuló nép, Pista megígérte a szabadosnak, hogy gyakran megkeresi, a mint be is váltotta szavát, még pedig igen híven, mint alább meglátjuk.

Addig is néhány évet pihen történetünk, s a közbeeső évszakok történetéből egész 1806-ig a legközelebbi fejezetet mondjuk el, ránk nézve elég érdekekkel bír az is.

XII.

(Az öreglakat.)

A körmendi levéltárnak vas ablakain, vas ajtaján kívül három nagy lakatja volt, hanem a legerősebb lakat mindenesetre az öreg Csapó volt, ki az uradalmi tiszteket sem eresztette tovább, mint a folyosóra nyíló ajtóig, s inkább elácsorgott az ajtó előtt beszélgetés végett, mint azt megengedje, hogy valaki az ajtón belül tegye lábát.

Minthogy éppen idáig jöttünk, elgondolják önök, hogy hiába nem jöttünk, tehát adjunk számot róla.

Tekintetes Csapó uram már korán reggel körüljárta a híres körmendi kertet, melynek derekán áll az ódon kastély, s az ifjú-lelkű öreg olyan nyugalommal járdalt, mintha a kert éppen úgy az övé volna, mint a herczegé, minthogy a herczegi háznak még a legutolsó iródiákja is mintegy családtagul tekintetik, s ezen viszonyból magyarázható az a ragaszkodás, melylyel minden tiszt viseltetik herczegi ura iránt.

Csapó úr megfordult; mert zsebében rugódnizni kezdett egy félökölnyi óra s ütni kezdé a reggeli hat órát, mi őt a levéltárba hívta; hanem midőn megfordulna, észreveszi a vasmegyei első alispánt, ki az öreg úr után ballagott a kertbe.

A találkozási szokott mondókát elengedvén, a beszélgetés fonalát ott vesszük föl, hol az történetünkre vezet, úgy hisszük, mindjárt odaérünk.

— Alszik még a herczeg — mondja az alispán — tehát nem akartam ilyen korán alkalmatlankodni.

— Hat óra! — felel Csapó — eddig már bizonyosan ébren van.

— Ilyen korán fölkel?

— Mióta Bécset odahagyta, igen korán kel föl, s éppen tegnap monda, hogy aludni majd holta után is ráér.

— Nem unja el magát a hercege?

— Hogyan unná el, mikor minden után maga is elmegy, s a legutolsó káposztás kertet is ismeri.

— De nincsen jó dolga, hogy azt a sok tisztet tartja!

— Hát ki tartsa, ha ő nem? — mondja Csapó némi boszúsággal. — A hercege maga beszélt nekem, hogy már más is mondott ilyesmit; mire ő azal válaszolt, hogy őt is megfogadja, s ha egyéb dolga nem akad, egész nap tartsa ki az ablakon az ujját.

Az alispán nem tudott felelni, és éppen szerencsére meglátta, midőn a komornyik az ablakokat nyitogatta, mi valóságos jele volt annak, hogy a hercege csakugyan ébren van.

Csapó úr szokott lépésben tartott a kastélynak, vele az alispán lépdegélt, közönyös tárgyokról beszélvén s minthogy Csapó már a levéltár ajtaját is kinyitotta, az alispán a tisztítóvashoz dörgölvén csizmáját, szintén be akart menni.

— Bocsánatot kérek, — mondja Csapó — ide már nem ereszthetek be senkit.

— Még a viczeispánt sem? — kérdi amaz némi nehez:eléssel.

— Még a nádorispánt sem! — mondja hivatalos kérlelhetetlenséggel — kivévn, ha kegyelmes hercegemtől engedelmet nem hoz.

— No hát majd megkérem a herceget! — véli az alispán annyi daczczal, mennyi szükséges annak megértésére, hogy egy alispán elegendő nagyhatalom arra, hogy bemenetelt eszközöljön.

Csapó föl sem vette a duzzogást, hanem egy légyverővel a legyeket kezdé meghajszolni, minthogy a szemtelen állatok nem elég, hogy ajtónyitáskor beszőktek oda, hova alispánt rimánkodva sem eresztenek be, sőt ezenkívül még Csapó úr pápaszemére is ráültek, hová még csak utánuk sem üthetett méltó haragjában.

Az alispán azalatt fölért az emeletre, s az előszobában lévő huszártól kérdi:

— Fönn van a herczeg?

— Már fönn vagyok! — kiált ki a herczeg, a félig kinyitott ajtón kinézve, és fejbólintással üdvözlőlvén az alispánt, — negyedórai türelmet kérek, míg felöltözködöm.

— Szabad engedelmet kérnem, addig a levéltárt megnézegetni?

— Oda lenn van Csapó úr? — kérdi a herczeg, megbecsülve említvén egyik tisztjének a nevét.

— Éppen azért kérem az engedelmet herczegségedtől, mert ő éppenséggel nem akar bebocsátani.

— Azt elhiszem! — mondja rá a herczeg mosolyogva — hanem tessék megmondani, hogy én megengedtem.

Az alispán lesietett a lépcsőn, jól esett hiúságának, hogy a hivatalnoknak makacssága némi megtorlásban részesül; azért neki készült tekintélylyel lépegetett a levéltár ajtaja felé, honnét Csapó úr éppen kitekinített és bevárta az alispánt.

— A herczeg megengedte!... — mondja a vendég egész biztossággal lépve a küszöbre, hogy a levéltárba lépjen.

— Ezerszer kérek engedelmet, — mondja Csapó.

— Talán most sem akar beereszteni Csapó barátom? — kap a szóba amaz.

— Még most sem tehetem azt.

— Tehát nem hiszi, Csapó barátom, hogy a herczeg nekem engedelmet adott?

— Szóról-szóra hiszem; hanem engedelmet kérek, — mondja odább a szigorú lakat — engem Csapónak hívnak, mikor otthon vagyok, hanem itt már levéltárnok is vagyok, s annak semmi köze ahhoz, hogy Csapó ő kigyelme elhisz-e valamit, vagy sem; hanem ha alispán úr nem sajnálná a fáradságot, fölsétálni ő herczegségéhez és csak akkora papíron is

mint a tenyerem, hozna egy kis írott engedelmet, akkor bizton beeresztem.

— Nem tréfál, Csapó barátom?

— Nem én, uram; mert tetszik látni ezeket a kemény vasajtókat és iszonyú lakatokat, ha azt akarná a herczeg, hogy mindenki keresztül-kasul járhasson, akkor ezek nem volnának szükségesek, főleg pedig én lennék itt a legszükségtelebb ember.

— No hát majd hozok írást! — mondja bosszusan az alispán, újra fölkullogván a lépcsőzeten, míg Csapó úr fehér haját egy görbe fésűvel rendbe hozta, mentéjét helyrerángatta, mintha saját szilárdságát méltányolni akarná, hogy hivatali esküjének eleget tett; mert hisz eszébe jutott a kemény eskü, mit hivatalba léptekor letett, és úgy eliszonyodott bele, hogy mikor már az esküt elmondá, a három ujját mégis fönfelelte.

Az előszoba ajtaja kinyilván, a herczeg is kinézett.

— Nos, — mondja a herczeg jó szűt nevetve, — nincsen ott Csapó úr?

— Dehogy nincsen, főméltóságú herczeg, de akármit csinálok is, be nem ereszt, míg herczegséged erre írásban engedelmet nem ad.

— Legyen meg! — véli a herczeg, rajzonnal egy kis szakadék-papírra írván az engedelmet, mit az alispán nagy megelégedetten vitt le a levéltárig, s a becsukott ajtón kopogtatni kezdett.

— Mindjárt nyitom az ajtót! — szól Csapó az erős kulcsot megfordítván belülről.

— Hozom az engedelmet, — mondja az alispán.

Csapó helyreigazítja a homlokára föltolt szemüveget, s midőn az utolsó betűt is már harmadszor megnézte, kitérte az ajtót, és nagy figyelemmel utat engedett az alispán úrnak, hogy a terembe mehessen.

Míg az alispán úr körültekintett a teremben, hova oly nagy kínnaal juthatott be, Csapó úr egy létrát mászott meg, s a herczeg által adott engedelmet egy

gombostűvel, mint valami ritka pillét, vagy bogarat a fiókok egyikére tűzte.

— Azt gondoltam, kedves barátom Csapó, hogy azt eldobja.

— A világért sem! — mondja a levéltárnok — ez a bizonyítványa annak, hogy kívülem más is volt itt benn.

— A patvarba, barátom, Csapó — csak nem viszek el valamit.

— Ezt Csapó uram szóról-szóra elhiszi! — mondja az öreg, s az alispán megnyugvék, nem jutván eszébe, hogy Csapó nagyon megkülönböztette azt, a mit ő maga, mint Csapó hisz, attól, mit a levéltárnok elhinni köteles.

Az alispán hátra tett kézzel járt körül s a nagy iratszekrények fiókjain lévő föliratokat figyelemmel olvasta, észre sem vévén, hogy Csapó úr mindig szemmel tartja, s oldalt nem nézne a világ minden kincseért sem; mert a sok kinn heverő iratok közt sok olyan van, mely nem minden embernek való.

Az alispán úr kíváncsian vizsgálódik szerteszét s midőn már majdnem minden fiók föliratát egyenkint megsejtelé, a legutolsónál tovább maradt, mert a fiók kihúzva, alatta pedig egy nagy pörccsomó feküdt, mindkettőn ugyanazon egy czím lévén feltűnően vastag betűkkel: Baltay contra Baltay.

— Ezt a pört jól ismerem, — mondja az alispán.

— Nem lehetetlen! — hagyja helybe Csapó némileg meglepetve, nem mintha a pörnek fontos tárgyát ismerné, hanem mivel az iratcsomó hív megőrzésül adatott át.

— Annyira nem lehetetlen, hogy dolgoztam is egykor a pörben, s mondhatom, hogy az ifjabb Baltay-ág minden vagyonából kipusztulna, ha egyszer befejeztetnék; mert...

— Bocsánatot kérek, — nekem most nincsen időm. Jegyzi meg az öreg bosszusan, egyszersmind türethetlenségének jeléül füle mellett vakaródzva, mit aztán

alispán úr is észrevett, és még egy körülpillantás után megcsinálta a lábvakarintást, és elkövetkezett Csapó uramtól, ki ugyan rég szeretne volna kilökní, hanem ez a gondolat csak gondolat maradt.

Dél felé lehetett az idő, Csapó már elvégzé a dolgát, a Baltay-pórt fiókjába tévé, s egyszersmind ráadásul az alispánnak bemeneti jegyét előbbi helyéről a Baltay-fiókra tűzte.

— Beereszt Csapó úr? — kérdi a herczeg, kopogtatván az ajtón, mit emez rögtön kinyitott, s a herczeg a levéltárba lépett.

— Engem is kegyelmes herczegséged eresztett be, még pedig erős eskü mellett, — panaszkodik Csapó — de látom, hogy mától fogva olcsóbbért is be lehet jönni.

— Na, ne haragudjék, édes Csapóm — az alispán mindössze is csak egy ember.

— Csak aztán meg ne bánjuk, hogy e szigorúan őrzött helyen csakugyan egy emberrel több volt, mint kellett volna.

— Majd elfeledi azt, kedves Csapóm.

— Nem hinném, kegyelmes uram — és megengedi herczegséged, ha mondom, hogy az ilyen ajtót nem jó nyitva feledni.

A herczeg valóban bánni kezdé a dolgot — s midőn a levéltárból kiment, bizonyossá tette Csapó urat, hogy e helyre többé senkit sem ereszt.

Csapó úr bezárta az ajtót, midőn a herczeggel együtt elment, hanem van az ilyen szörnyű pontos embereknek valami előérzetük, mely nekik az engedékenységet megtiltja — és ellenükben ismét megvan az a szerencsétlenségük, hogy az engedékenységek okvetetlenül rossz következése lesz, mikor aztán a másik fél előáll igazságával, s megmondják: itt van, ezt megjövendőlttem.

XIII.

(Himfy.)

Ezernyolczszázhatodik esztendőben minden jóra való tanító így adta elő Zalamegye földleírását: Zalamegyében legnevezetesebb helyek 1-ször: Keszthely...

S ha már a diákgyererek is így mondták, sőt ha nem mondták, abban az időben még jól föl is fene-kelték, kár volna háborgatnunk az olyan embert, ki 1806-ban tanulta Magyarország földleírását, azért vállaljuk el, hogy Zalamegyében akkor csakugyan Keszthely volt a legnevezetesebb hely, tehát nem kételkedhetünk, hogy a gróf vendégszeretete temérdek embert vont a kis fészekbe, s így néhány ismerősünkkel megint csak ott találkozunk.

Azon időtájban történt az a nevezetes csoda, hogy »Kártigám kisasszonyt« minden háznál az éléskamrába szórták, »Pokolkői Vendelt« eltépték, »Vassziklai Fridolint« pedig tűzbe lökték; mert valami verses könyvnek szaladt híre, melyről először beszélgettek, utóbb néhány verse szájról-szájra ment, azután szerelmes ifiurak aranyos szélű papirosra egyes helyeket szépen megírva adogattak belőle a kisasszonyoknak, végre elvetődött egy-egy példány minden vidékre, hol aztán egy sajtószerű és csak Magyarországon ismeretes »olvasótársaság« kezébe kerekedett.

Engedelmet kérek egy kis kitérésért, de ezt az olvasótársaságot meg kell magyaráznom már a jelenkor miatt is; mert hála legyen érette az egeknek, »olvasótársaságaink« maig sincsenek; hanem azért nem következik, hogy ezelőtt ötven esztendővel épen úgy nem olvastunk volna, mint ma; mert — egész őszinteséggel legyen mondva, akkor is csak úgy lopták el egymástól a könyvet, mint ma.

Ez a legolcsóbb részvény, melylyel valaki tagja lehet olvasótársaságnak.

Münthogy a tisztelt közönségnek legnagyobb része annyi idő óta egész máig nem veszi, hanem csak lopja a könyveket, hadd lopjak én is egyszer, nem mástól, hanem magamtól.

Valahol, — jó lélekkel nem tudnám megmondani hol? — elég az hozzá, valahol megemlékeztem én arról, miképen szokás nálunk könyveket olvasni, — s ezen olvasási módban a könyvön két igen furcsa jel marad, 1-ör a számfül (szóról-szóra így nevezik), 2-or a bekörmölés.

Valóban gyönyörű sors vár egy könyvre, midőn úgy kézről-kézre adják, s minden háznál újabb és újabb számfületeket kap, a mi mindenesetre nagy megtisztetés az íróra nézve; mert minél többen olvasták, és minél többször olvasták végig, annál inkább szaporodik a fül.

Ez az ősrégi méltánylása a munkának nagy veszedelemben forog, — most már itt-ott akadnak kisaszszonykák, kik himzett jelzót tartanak, azzal jegyzik meg, hol hagyták abba az olvasást. — Így tehát a szamarak fülét nem veszik oly gyakran igénybe, de annál biztosabb jövődóje van még a bekörmölésnek.

Méltóztassék kézbe venni egy viselt külsejű könyvet, tessék megszámolni a bekörmöléseket, és ha megengedik önök, okoskodjunk egy kissé.

Ime, a legelső bekörmölés a mondatnak kellő közepére esik: ebből bátran következtethetjük, hogy ez szobalány, kit asszonya kiált, az asszony pedig zsarnok, hisz a kis ciziusnak alig marad annyi ideje, hogy vékony körmével a mondat közepén egy jelet rántson.

Odább mehetünk, a körmölés ritkábban fordul elő, akkor is a mondat, vagy éppen a fejezet végén, az értelem, a párbeszéd, eszmemenet tökéletesen befejezve — ez az öreg mámi, őt már nem igen zavarják — egész nap ruhákat foltoz, konyhára nem megyen — rendesen megkérdik, lehet-e tálnai? követ-

kezésképen tőle függ kiszámítani, mikor fog a fejezet végére érni.

Menjünk odább, a körmölések valamivel sűrűbbek — s ha figyelmesek vagyunk, észrevehetjük, hogy mindenik az elválasztó pillanat előtt — a találkozás, a csók, ölelés még ezután következik; azt a néhány sort ugyan még rá lehetett volna olvasni; de nem — ezt a menyecske olvassa — kimegy, gondolkozik — véli, hogy mi következik — bejő — a könyvbe tekint, elpirul, mosolyog, főnhangon mondja: «tudtam!...» (Persze, hogy tudta.)

Odább, odább — a körmölések folytatvák, csak-hogy mindenütt találkozás, a csók az ölelés után... Semmi kétség, ez a fiatal leány — nincsen annyi türelme, hogy még azt ne tudja, mi következik? Nagyobb igazság okáért egy helyütt két számár fül, hogy a kedvencz helyet máskor is fölkeresse s vagy tízszer elolvashassa.

Furcsa, ez a lap még viseltesebb is, mint a többi?... Hogyne? hisz ez az ismétlés, aztán hány lánybarátnak olvasta ezt föl, és ki tehet róla, hogy a rózsa-ujjak is megviselik a könyvet, egyébiránt is, kivált most már, oly átkozott vékony papírosra nyomják.

Még levelezhetünk, — néhány zsírcsöppet találunk — oh, ez már valami négy lábú állat, diák a gimnáziumból, szalonnát eszik a süldő, s minthogy eszik is és olvas is, egy falat szalonna a könyvre pottyant.

Valamivel odább rettentő sok karmolás, ez megint a diák, oskolába vitte magával a könyvet a gaz kölyök, a szerencsétlen tanár óraszámra pusztítja mellet — szigorún ügyel szerteszét, — s a diák lopva olvasván a könyvet, minduntalan bekörmöli, hogy a folytatást el ne téveszsze.

Jaj azon könyvnek, melyet be nem füleznak, és be nem vakarnak, mert ha aztán legalább a táblán nincsen egy-két «saját kezével» jel; kedves író társam vedd meg a kötelet, vagy vágd el a nyakad.

Azonban ekkora kitérés után, kegyes engedelmséggel, menjünk vissza, s mondjuk el, hogy 1806-ik esztendőben valami nemes könyv járt kézről-kézre (nem akartam mondani, hogy lopták, ámbár akkor is kézről-kézre ment volna), a könyvnek címe volt: Himfy Szerelmei.

Rettentő figyelmet gerjesztett — az öreg urak mindjárt a Himfy szónál kezdék, bonczolták, aztán lett belőle him és fej; de ezt a magyarázatot az y — betű rettentően megzavarta; — fi csak ivel lehet írva; tehát nem him—fi, hanem ez név: Himfy; meg lehet falunak a neve, és predikátum, s minthogy ypszilonnal van írva: nemes ember. Azonban az már mégis szégyen gyalázat, hogy Himfynek szerelmei is vannak, s így palam et publice nyomtatásban árulja. Dictum, factum, deliberatum, ez már hallatlan dolog, — higgyék amici, ha ez így megy, elcsúlyed a világ. Pokolba a könyvvel.

A mamák ezt hallják — náluk több a kíváncsiság, vajjon mitől csúlyed el a világ, kezdik olvasni a könyvet — a kesergő szerelemnek néhány szakaszán végig mennek, fősóhajtanak, hogy mért nem élt korábban a Herr von Himfy (mert azon időben rettentően járta a Herr von), bizony nem hagyták volna ennyit siránkozni.

A kisasszonyok csordultig síták a zsebkendőt és selyemkötényt, és ha Himfy úr abban az időben kurrentáltatta volna magát valamely ujságban, hogy ilyen meg olyan természetű, idejű és szépségű kisasszonyt kíván magának házastársul, egy pár ezer jelentette volna magát.

Az urfiaknak malmára jó víz volt a «kesergő szerelem», betanulták néhány fejezetét, — s midőn már a vízbeugrás, főbelövés nem használt (katonává nem akart lenni senki ijesztésből — mert úgyis azzal ijesztettek mindenkit, hogy elviszik), tehát elnyögött néhány verset és a kedves majdnem az ablakból esett le az úrfi karjai közé.

Minden ember megzavarodott, csak néhány ember vette észre azt is, hogy «Kártigám kisasszonyt» a kamarába szórták, «Pokolkői Vendelt» széttépték, «Vassziklai Fridolint» pedig épenséggel megégették, s midőn az a néhány ember ezt észrevette, hálát adott a magyarok istenének, hogy elhozta a napot, midőn egy ideig nem hallott nevű magyar ember olyan könyvet írt, hogy az ő nevét jobban ismerik, mintha már a hetvenhetedik apja Árpád idejében bennült volna azon szilvásban, melynek szilvafái közül mai napon alig van meg több hét darabnál s ha éppen nagyon fújja a füstöt a pipájából, a hét fa közül a füst minden oldalról kiért a szomszédok tanyájáig.

Az ország minden zugából visszahangozék a név, s az emberek itt-ott gondolkozni kezdenek, hogy hát lehetséges volna az, hogy egy embert egyetlenegy könyvért országszerte megemlegessenek? — s ime azon ország, melyben poétának csak Ovidiust hitték, mert hiszen az akkor is versben beszélt, mikor az apja versírásért megcsépelte, és megfogadtatá vele, hogy verset soha sem ír; — s ime, Magyarországon egy ember egy egész könyv verset tud komponálni; — ez már isten csodája!

A keszthelyi kertben járkal az a kopasz homlokú fiatal ember. Tekintetes Kisfaludi Kisfaludy Mihály uram, nyolcz élő gyermeke közül az egyik gárdista volt, katona volt, országot, világot látott, hanem azért megelégedett azzal a kis porcióval Sümegen, megírt egy kötet verset, de nevét nem meri ráírni — mert önkéntelenül érzi, hogy Magyarországon lakik, és ha a dolog rosszúl üt ki, halálos holtig a falu vagy város csúfja marad — tehát isten veled dicsőség, — hadd menjenek a szegény dalok árván — kénytelen az apa megtagadni őket, hogy apagyilkosokká ne váljanak.

Találj ki akármit, lódulj el vele a földnek másik oldalára, meg ne mondd itthon, hogy okosabb akarsz

lenni az öreg birónál; — vigyázz magadra, kalodába tesznek, vagy bolond nevedet költik és elvesztél, ha az ég csodája meg nem ment.

Nézd, az első siker nem bírja még fölbátorítani az ifjút — egy csomó papírt czipel a hóna alatt, éppen most ül le egy fapadon, hogy még egyszer helyrerángassa gyermekein a pongyolának látszó ruhát, itt egy szó, amott kettő — itt az eleje, amott a hátulja... megint odább — beszélget a saját érzékével, elragadja végre egy hely, mely magától kínálkozik olvasás alá:

A boldogult két öreget
Hogy szívük még dobogott,
És az arany billikomban
Ó somlai csillogott,

Összeülvén s összehordván
Harczaik egy rakásra,
Könygördülve agg szemökből,
Így köszöntek egymásra:

Adja Isten, hogy a magyart
A fél világ uralja
S vérrel szerzett szabadsága
Soha kárát ne vallja.

Ah, az apaszeretet győz, nem bírja tovább a szigorúságot, összecsapja az iratcsomót, a címet rajzónal írja a külső lapra, már e szót is oda jegyzé: írta...

Még sem lehet, — hisz ha egyszer kiröppen ajkán a név, többé vissza nem tagadhatja, s akkor egy következtethető sikertelenség esetében az ország csak oly szűk leszen neki, mint Sümeg.

Hárykolódik az érzelem, az ifjú odább-odább megyen a keszthelyi kertben, hol ő mai napig is csak mint az egykori katona van vendégkép — és idáig üldözé a határozatlanság, sőt tovább, mert már a kerten kívül csavarog valahol.

Dunay gróf jó Bowring úrral, a regék egyikét olvassa az angolnak, ki dagadó képpel hallgatja, s éppen az elhagyott pad előtt állnak meg, s minthogy a hosszú séta után éppen jókor kínálkozik üléssel, mindketten helyet foglalának.

— Uram, — mondja Bowring — olvasta ön Himfyt?

— Igen természetesen.

— Ezt a két munkát egy ember írta.

— Magam is azt vélem, — felel Dunay.

— Ez a Himfy név bizonyosan álnév? — okoskodik Bowring úr.

— Szja, barátom — nálunk könyvet írni félig szégyen, félig vakmerőség — nálunk oly kevés író van, hogy megcsodálják, mint a jeges medvét — valóban nem igen szeretnék hinni, hogy csak úgy megeszi a kenyeret, mint más közönséges ember.

— Barátom!... — mondja az angol némi gondolkodás után — ez a nemzetnek önbizalmatlansága.

— Fájdalom, az! — hagyá helybe Dunay.

— Nem lehetne rábírní Kisfaludyt, hogy megnevezze magát?

— Talán. — Mondja Dunay a padon felelt iratcsomót meglelve, egyszersmind megösmerve, hogy a munka a szerző kézírása s éppen kiadás alá van készítve.

— Nézze barátom — itt van a munka, egészen kész, csak a név hiányzik reá.

— Adja ide, kérem, — mondja Bowring, s oldalzsebéből egy rajzont húzott elő, aztán pedig az üres helyre kitűnő betűkkel fölírta: Kisfaludy Sándor.

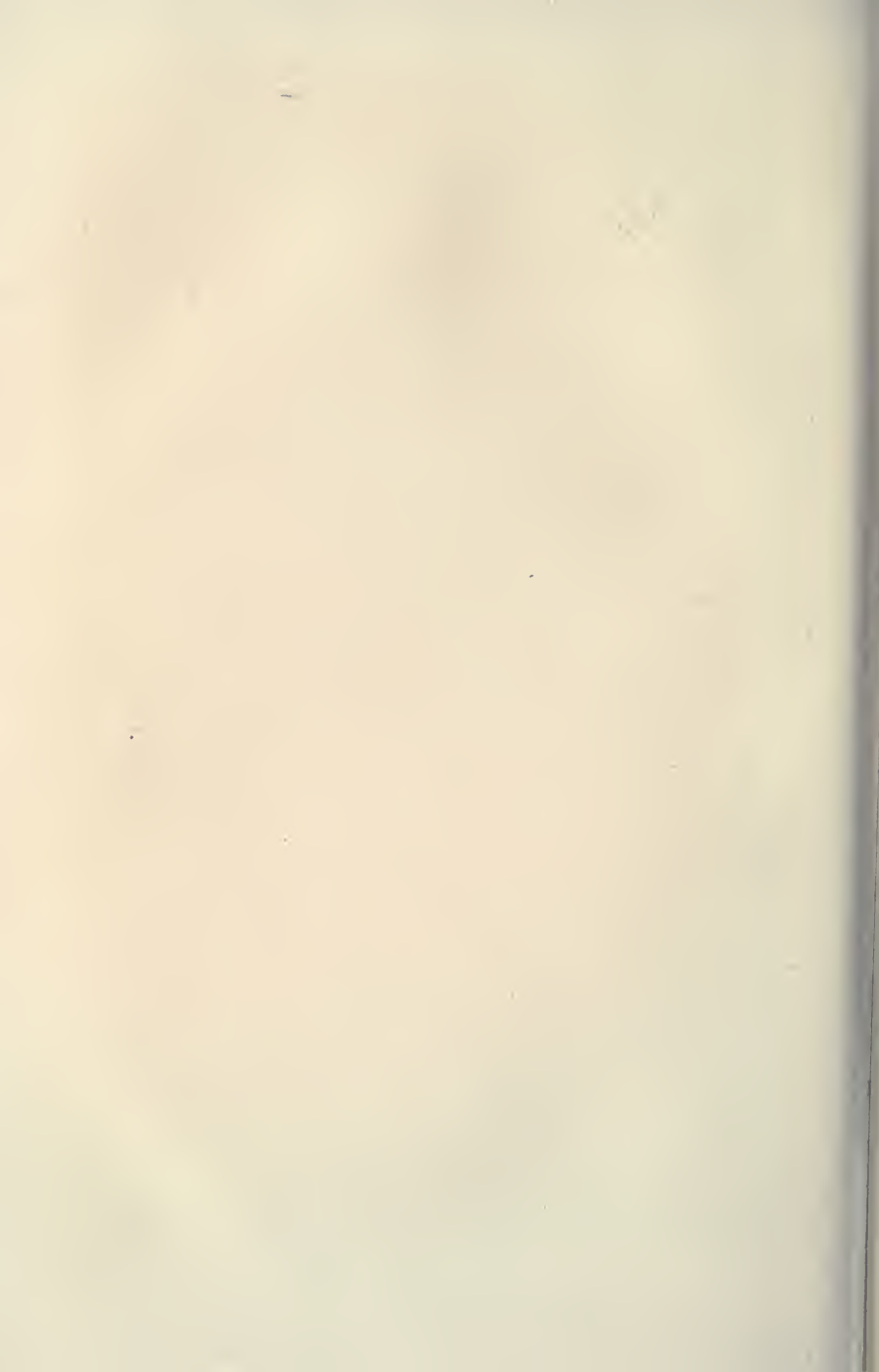
Kisfaludy már éppen visszatérőben volt, és messziről látá, hogy kézírata Bowring kezében van, s a lángvörössé sült arcra kiült a szín, hisz egy művelt idegen kezében pehelykönnyűvé válik a papírcsomag.

— Valamit itt feledett ön? — kérdi Bowring,

— Egy iratcsomót! — mondja Kisfaludy.

— Ez az ? — kérdi Bowring.

— Ez az? — kérdi Bowring fölmutatva a czímet a névvel.

— Ugyanezt! — felel amaz lecsöndesültebben.

— Ezzel a névvel? — kérdi a másik.

— Talán!

— Hagyja ön e nevet e papiron — megérdemli ez a név, hogy minden magyar tudja — önök irodalmának kezdete e névtől indul ki. Isten önnel, s most már lesz Magyarország!

1807-ben látta a magyar olvasóközönség e nevet: Kisfaludy Sándor.

XIV.

(Such's verloren.)

Volt valaha egy uraság, kinek tót jobbágysai mindenre megesküdtek volna, hogy az ördög minden éjjel megjó a faluba, s a mi több, látták, hogy — hajdu képében jár.

Én ugyan nem akarok megesküdni arra, a mit egy tót ember hisz; de annyi mindenesetre gyanus, hogy miért nézik a hajdut is ördögnek? s ha tán önök éppen ebből bővebb magyarázatot tudnak kihozni, úgy igen könnyű bebizonyítani, hogy az ördög csakugyan sűrűn meglátogatja ezt a nyomoruságos földet, s ha már kénytelenek vagyunk éppen e korrajzban ördögöt czitálni, — úgy a tót jobbágyak némi példájára mondjuk, hogy e korrajzban az ördög prókátor képében jár, igaz nevén pedig Galiba Pál teins urnak hívják.

Minthogy pedig az ördögöt feketének mondják, kísértjük meg a rajzot, és minél feketébbre lehet, annál feketébbre fessük.

Különböző nemű, rendű és rangú olvasóink kedvéért a befekettetésnek is különbözőnek kell lenni, s e tekintetben nem maradhatunk általánosságoknál, ámbár

istenben boldogult kedves anyám szerint a prókátorok egy szálíg mind pokolba mennek.

Az édes mamák kedvéért csak annyit mondunk, hogy Galiba Pál teins urnak daczára azon ötvenöt esztendőnek, mely ő felette, ő meg annak alatta el-sétált, nem volt felesége; pedig roppant vagyont összepörölt, s egy feleséget és tizenkét gyermeket minden gond nélkül eltarthatott volna. Ilyen fontos oknál fogva nem is kételkedem azon, hogy a szavazati többség szerint Galiba Pál — «Pokol pozdorjája.»

Az édes papák véleményeinek megnyerésére döntő befolyással leend az édes mamáké; ámbár a papák kedves kisasszonyaiknak nagy számánál fogva néha különösen fölszólalásokat tesznek, s magam valék egyszer szem- és fültanu, mikor egy nyolcz leánynyal megáldott (valóban áldásnak is igen bőséges áldás) édes apa nem birván egyet is férjhez adni, végre e szavakra fakadt: — nem bánnám, ha az ördög jőne, még annak is adnék egyet.

A ki valaha felperes volt, és eszébe jut, hány tojás, hány sonka, hány font írósvaj fér egy tabuláris prókátor gyomrába, valamint az is, hogy hány tallért kell asztala sarkán feledni (átkozott feledékenység) és mégis mennyi perköltséggel liquidál, az hamar készen lesz szavazójegyével. Mit is kételkedtünk? ezeret tesszünk egyre, a szavazójegyre ez lesz írva: a prókátor még az ördögnél is rosszabb.

Az alpereseket kár is megkérdezni, — mert ha a prókátort az nem küldi pokolra, kit exekválhat, — akkor bátran állítom, hogy az exekuczió a legszebb diákszó, még a porenzió és kontribucziónál is milliomm-szorta szebb.

Saját meggyőződésünknel fogva Galiba Pál úr anynyiból ördög, hogy pénzért mindent megtesz, értsd a mi nem jó; — nála igazság, méltányosság, keresztényszeretet, felebaráti érzelem még annyit sem nyom, mint a mészárszékekben a tüdő, máj, lép és dagadó,

mit a mészáros nyomtatéknak vet a szakácsné kosarába, s ha már éppen az ember nem eszi is meg szívesen, de tart néha varjút, szarkát, vércsét, vagy mátyás-madarat és szarkagábert, annak aztán jó izü eledel.

Galiba Pál úr egy pesti nagy házért mindazt megteszi, mit hamis tanukkal, kézirat-utánzással, veszekedéssel, rágalommal és megvesztegetéssel megtenni lehet, s minthogy az ígéretet írásban bírja, rendkívül ösztönzi valami, hogy az ígéret ne maradjon írott malaszt, hanem az ige váljék testté.

A kurrens megjárta az országot nagy hiában, azonban Galiba Pál úr korán sem esett kétségbe; mert a kurrenst részeg kántorok, ostoba falusi birák olvasták, — tehát csak annyi a való, hogy ezek hírét sem hallották, s így nem vezett le a kocsiról, különben valamelyik helységnek házánál okvetetlenül beadták volna, mint haszonvehetetlen portékát; — mert ha sonka lett volna, bizonyosan megeszi az, a ki megtalálja.

Főlebb kellett tehát kereskedni, ügyvédek, fizetéses táblabirák, főjegyzők és alispánok körül; hol a nevezetesebb pörökben hol egyiknek, hol másiknak okvetetlenül akad valami dolga, tehát itt-ott könnyen akad ember, ki az eltévedt juhot csavarogni látta.

Galiba Pál úr megvette a legszebb hintót, mit akkor Pesten árultak, elébe a legszebb négy lovat fogatta, mintha leánynézőbe menne, ámbár nem oda ment, de mégsem csekélyebb fontosságú ügyben; s minthogy Galiba Pál úr jártas-keltes ember az ilyen dologban, jól tudja, hol mit kell tenni és adni; és ha már emberére akad, nem tehet úgy, mint a batanyai ember, ki sokat hallott arról, hogy a birót meg szokták kenni, tehát egy csomó hájat vitt magával, és a tekintetes szolgabíró uram markát egy darab hájjal, a szónak szoros értelmében, kengetni kezdé.

Az előkészületeket megtette, hogy a legközelebbi

törvénszünet alatt elmeheessen, — egyébre nem volt szükség; mert a néma falak legfőlebb egy jó meszelő után áhítoztak, mert a mi füstöt Galiba Pál kifujt egy nagy fejű pipából, valóban még a füstfaragónak is adott volna dolgot.

Egy nőtlen embernek szobája mindig megérdemli, hogy egy pillanatra betekintsenek, látni azt a rendetlenséget, melyen minden meglátszik, csak az nem, hogy valaki rendbe akarta volna hozni.

A nőtlen embernek senki sem mondja: «Menjen ki az úr, csizmáján az utczai sár, vakarja le ott kinn; mert nem érünk rá minden nap újra sikálni!» S mint-hogy ezt nem mondják, nagyon meglátszik, hogy csak minden harmadik hónapban sikálják; de csak úgy, hogy a tintafoltok megmaradnak, mint az eredendő bűn, — s a nőtlen ember változatosság kedvéért más helyet keres, hova kiföccsentsé a tintát.

Egy leütött vállu kályhán pipahamu rakások közül emelkedik ki egy gipsz-alak, — még tán jurátuskori maradvány, fején egy elviselt házi sapka, — valamely kezdett, de nem folytatott viszonynak szomorú emléke.

A szobának sarkai, mint leghasznavehetőbb részei a háznak, rendkívül igénybe vannak véve; ah, hisz mi lett volna a czigányokból, ha az isten a falu végét nem teremtetten volna. A pipaszárak, botok, esernyők, ruhaporzók, a szobának azon sarkában vannak, mely legszembetűnőbb, egyéb holmi, rossz papír, egy csizma darab, elvagdalt toll a leghomályosabb sarkokba húzódik, oda söpri, oda vetik, oda rakják, és semmi-nemű néven nevezendő cseléd nem meri érinteni; mert ha valamit rendbehoznak, s a nőtlen ember hirtelen azt a kabátot akarja magára venni, mely már úgyis rajta van, a szórakozott ember dühbe jön, és esküdözik, hogy megint hozzányúltak az ő portékájához, s ime már a kabátját sem leli, pedig már a sarkokat mind összekereste.

A cseléd eleinte saját magáért, utóbb gazdájáért szégyenli el magát; de végre megadja magát ura rendetlenségének, melyből ura néha bámulandó ügyességgel kapar ki valamit és bebizonyítja, hogy a rendetlenség rend, tehát ne nyuljon senki a sarokba, mert utóbb még a teinsuruk nagy farkasbundáját sem lelik, pedig az már akkora objectum, hogy még a legkisebb molyféreg is meglátja, — hanem le is rágja ám úgy, hogy két-három szűcs össze nem toldozza többé.

Az ablaknak egyik gombján lóg egy kézi tükör, melybe emberemlékezet óta ugyan egy borzas fej néz, tekintetes Galiba Pál úr és elvétve az inas, ki urának kabátjairól mind lekeféltte azt, a mit le lehet kefélni — többet nem lehet kívánni tőle, így is alig marad meg a zsinór az attilán és nagy szerencse lesz, ha a legközelebbi keféléskor a zsinórt és az attilát külön nem hozza be a tekintetes úr elé.

De minthogy a naptárnak is megvannak az ő vörös betűs napjai, s minden negyedik esztendő egyet ugrik, mert egy egész nappal meghosszabbodik a lába; Galiba Pál úrnál is megtörténik a csoda, s bejő egy polgári szabómester, ki ugyan járkált már a vácz utczában, de ott még sohasem lakott, sőt hogy valaha oda kerüljön, még esze ágában sincs, — mondom ez a tisztelt Galiba Pál urat a szoba közepére állítja, ott tetőtől-talpig megméri, s ezen műtét után egy nagy posztótömeget csap hóna alá és megesküszik, hogy a legközelebbi törvényszűnet kezdetén mindennel készen lesz.

Az utasítás tartott félóráig, hogy szűk ne legyen, bő ne legyen, meg lehessen fordítani, a zsebek erősek legyenek, a posztót szálával fölfelé ne fordítsa; mert Galiba Pál úr olyan embert választott, kinek még ezt is meg kellett mondani; hisz a jámbor nem rég jött Kecskemétről, ott pedig éppen akkoriban találkozott egy olyan rnhamúvész, ki egy «Bon-jour»-

féle kurta kabátnak öt rőf posztót kért, mert a mint mondá, előbb hosszú kabátot kell belőle varrni, s aztán annak a hosszából annyit vág le az ember, a mennyi a tulajdonosnak tetszik.

Galiba Pál úr, mikor valami okosat akar gondolni, rendesen a homlokát vakarja; ha pedig valamely gázságon töri a fejét, akkor füle mellé vakar, — épen most is azt cselekszi; mert a sok költséget bolondjában nem akarná megtenni; de minthogy meglehetős nagy mértékben fölizgatta a pesti ház, tehát még nem akar a végsőre gondolni, azaz nem osztja föl kliensei közt a veszteséget, hisz arra majd legutoljára is ráér.

Végre eljő a várt törvényszünet, az utazásra minden készen van, az új hintóra felrakják a szükséges úti készletet, Galiba Pál úr irományait egy vasas ládába zárja, körülnéz, valamit nem feledt-e el? minthogy egy pár légyen kívül semminemű élő állat nincsen a szobában, hogy őt figyelmeztesse, — nincsen egy pára, mely sírna, vagy nyöszörögne, mikor távozik — a gipszalak félrecsapott házi sapkájával minden megindulás nélkül néz a távozóra — Galiba Pál pedig maga is szintén oly egykedvű, mintha ő maga is részben gipszalak volna; s midőn a szobaajtót bezárja, belakatolja, utoljára mosónéját és inasát csupa elővigyázatból összeszidja, s ezekben elfojtja a legtermészetibb ösztönt, hogy legalább szokásból kívánjanak neki «szerencsés utat» — hanem veszekedve ül a kocsiba, s midőn a négy táltos már az utozán van, még akkor is beszél a cselédjeinek a mérget és boszúságot, a miből a cselédek szerencsére vagy szerencsétlenségre egyetlen szót sem értenek.

«Vigye el az ördög!» — mondja a goromba inas — ki most legalább azt a véleményt nyilvánítja, a mit leginkább érez; de minthogy neki ez emberre szüksége van, megemlékszik róla, kivált midőn a fize-

tésnek ideje is eljő, — s akkor újra eszébe jut gazdája, kinek legutóbbi szidalmai most is fülében hangzanak. Tehát a hazavárás méltó lesz az elbúcsúzáshoz, mert épen most mondja:

«Bár csak már egyszer haza hozná az ördög!»

Ennyi becsülete van Galiba Pál úrnak, ki nyakába vette az országnak azon részét, mely dunántúli kerületnek nevezetik, hogy terjedelmes ösmeretségénél fogva nyomába juthasson a Baltay-pörnek.

XV.

(Hogyan fog némely ember csizmadiát.)

A pécsi nagy kórház felügyelője megdöbbsent, midőn Budáról a vizsgálat elrendelteték; azonban ily roppant intézetben oly tömeg ember és annyi segéd közt a hiba addig ment kézzől-kézre, hogy végre elmosódék.

A felügyelő egy pillanatra sem tagadá a kiadott bizonyítványt, mely az elkövetett hibának igen természetes következménye lőn, azonban mielőtt bevárná az elbocsátást, megsúgták neki, hogy állomásáról mondjon le, s menjen minél messzebb, hogy további vizsgálódásoknak tárgyává ne legyen.

Sehogy sem birt a szerencsétlen ember tisztán visszaemlékezni, azt ugyan nem feledte el, hogy valami végakaratot írt alá, melyet azonban nem kapott kézbe, mert a végrendelkező és tanu közül az egyik, nem tudta melyik, életben maradt.

De végre is hasztalan tűnődik már a dolgon, azért összeszedvén ingóságait, elment, hogy minél előbb kiérjen az országból, hol többé megmaradni nem akart ilyen szerencsétlenség miatt, mely akár mikor méltó szemrehányásra adna okot, ámbár ő magát bűnösnek érezni sehogy sem tudta.

Már Vasmegyét is elérte, s az akkori viszonyok

miatt az alispánnál kelle magát jelentenie, hogy a megyén át a szomszéd országba mehessen.

Épen azon időben az alispán mindenfelé fogdos-tatta az orvosokat, minthogy a hadjáratok, kivált az országszéli megyék orvosait szerfelett igénybe vet-ték, tehát az alispán minden áron lebeszélni töreke-dett az orvost az elmenésről, hogy a környéknek meg-tarthassa.

Szép szó, ígéret és rábeszélés nem akartak ered-ményre vezetni; utóbb az alispán azt mondja:

— Nem ereszttem el az urat.

— Én legjobban szeretném, ha maradhatnék — mondja az orvos.

— Akkor meg hát épen nem ereszttem el az urat.

— És ha mégis el akarok menni? — okoskodik az orvos.

— Akkor vasra veretem az urat, még pedig mind-addig, míg ide nem szokik.

— Adja ezt frásban az alispán úr!

— Egy példányban akarja az úr, vagy százban?

— Egyben is elegendő lesz — végzi be az orvos megnyugodva, s midőn így erőnek erejével elhelyez-teték, erősen föltette magában, hogy hivatásának szent-elendi magát egész buzgalommal s ha már egy hiba követteték el az ő rovására, de az ő tudta nélkül, legalább másodikra nem ad okot.

Az orvos nem sok idő múlva nagy tekintélyre ver-gődött, s az alispánnal egy helyütt lakván, nemsokára az alispánnak testi-lelki barátja s egyszersmind asztali rendes vendége lőn.

Már az orvos tökéletesen megnyerte mind a kör-nyékbelieknek, mind az alispánnak becsülését, midőn egy napon jóval alkonyat előtt négy táltos állított be az udvarra s a csinos hintóból Galiba Pál uram lépett ki az alispánnak nagy csodálkozására, minthogy Galiba Pálnak egykor jurátus barátja volt és az egykori pajtás ily váratlanul s ily gyönyörű fogaton hajtat be.

A szokásos ölelések után a vendéget megjárat-
ták a gazdaság körül, s az alispán megmutogatván
mindenét, nem győzte mutogatás közben is dicsérni
a gyönyörű fogatot s mindjárt ajánlkozott akár cse-
rére, akár pedig vevőnek, ha Galiba Pál az alkut
nem utalja vissza.

Az orvos éppen otthon volt s tanuja volt az elfo-
gadásnak, valamint az egész beszélgetésnek, s mint-
hogy az alispán nagy kedvet mutatott a megvételhez,
az orvos is mindent elkövetett, hogy Galiba urat el-
adásra bírja.

Midőn az alispán egy pillanatra bement, hogy ven-
dégének ellátásáról gondoskodhassék, az orvos még
mindig a lovakról beszélt és utóbb azt mondja:

— Saját kedvéért válogatta össze őket a tekintetes úr?

— A világért sem — felel Galiba — nekem mind-
egy, ló vagy ló, csak magam ne legyek kénytelen a
kocsit húzni.

— És mégis oly makacsul ragaszkodik hozzájuk?

— Ajándéknak szántam őket.

— Az már más! — mondja az orvos — Így nem
unszolom önt többé — fejezi be a beszédét, minthogy
éppen jött már az alispán is, ki aztán egészen más tárgyra
tért át.

— Rég eljöttél Pestről, barátom? — kérdé az alispán.

— Még a törvényszünet idején.

— S mikor mégysz vissza?

— Minél előbb, hogy a törvényszünet végére me-
gint otthon legyek; mert tudod barátom — mondja a
prókátor — hogy mi szegény prókátorok mások bo-
londjai vagyunk, mások összevesznek, aztán nekünk
kell helyettük is czipakodnunk.

— Nos, ki helyett kell legtöbbször czipakodnod?

— Száz, meg száz helyett, barátom; képzelj ma-
gadnak néhány száz ypszilonnal végződő nevet, mely-
nek ismét annyi száz ypszilonnal végződő nevű ellen-
sége van, aztán keverd őket össze úgy, hogy egyik

ypszilon alul, a másik fölül legyen s készen van az egész perpatvar, legfőljebb még ha az volna, hogy a-b-czé rendben mondjam el a sok ypszilont, például Almásy, Agárdy, Aggfalvy, Bakay, Baltay . . .

— Megálj barátom, — mondja az alispán — Baltayt mondád?

— Igen, Baltayt, értem a senior Baltay-ágot, én vagyok az öregnek tabuláris prókátora.

— A Baltay-család valami rokonságban van a Batthyányiakkal?

— Legfőljebb Ádámról — mondja Galiba — mint-hogy Noéig vissza tudom vinni a Baltay-család genealogiáját.

— Furcsa — mondja az alispán — s a Baltay contra Baltay-pör mégis a körmendi levéltárban van!

— Ha ott van! — mondja Galiba egész hidegvérúséggel, mintha csak egy legyet akarna megfogni.

— Saját szemeimmal láttam! — bizonykodik amaz — egy külön fiók előtt láttam heverni az egész nagy pör-csomót, még beszéltem is róla Csapóval, a levéltárnokkal.

Ennyi elég volt Galibának s minthogy visszamenőben épen az istállók előtt mentek el, Galiba azt mondja az alispánnak:

— Barátom, csakugyan annyira megszeretted azt a négy lovat?

— Ha eladó szándékom van, én könnyen megalkuszom, tehát mi az áruk?

— Tied a négy ló! — mondja Galiba, kezét nyújtván az alispánnak.

— Ha megalkuszunk, barátom! — mondja az alispán.

— Megalkudtunk, ki is vagyok fizetve — vigyorog amaz — még a hintót is itt hagyom.

— Nem addig van az, — véli a másik — ilyen négy lovat nem adnak ingyen.

— Te nem is gondolod, barátom, hogy előbb nekem minő fontos dolgot mondtál.

— Azt mondtam, hogy a Baltay-pőr a körmendi levéltárban van.

— Nekem ez a hír, édes barátom, éppen egy pesti házat ér, s így átlátod, hogy e tudósításért igen könnyen adhatok négy lovat és egy hintót.

Éppen jött a megyei huszár, hogy vacsorára hívja az urakat, kik a meghívásra a belső osztályokba mentek, hanem az alispán végtelenül elkedvetlenedett, mert érezte, hogy meggondolatlan beszédével a prókátor kezébe bizonyosan igen drága fegyvert adott akárki ellen és akárki mellett, egyszersmind visszaélt azon szívességgel, hogy a levéltárba bocsátotta a herceget.

Az orvos tanuja lévén a beszélgetésnek, hirtelen észrevette, hogy az alispán elkedvetlenedett, s éppen ennek elpalástolása miatt az orvos végtelen bőbeszédű lőn, s az ügyvéddel hosszú vitába keveredett, hogy az alispán kedvetlensége a vendéglátást meg ne zavarja.

Galiba szenvedélyes veszekedő lévén, kapott az alkalmon, minthogy éppen saját mesterségét kelle védelmeznie, egyszersmind megtámadta az orvosi tudományt, melybe minden vénasszony belekottyan.

— Az nem bizonyít semmit — mondja az orvos — mert a vénasszonyok veszekedni is tudnak, éppen úgy, mint valamely kitanult prókátor.

Ez jó belyen talált, Galiba kénytelen volt más kerülőt csinálni, hogy tüzelése sikeresebb legyen; mert úgy látszik, az orvos elszánta magát a veszekedésre, még ha gorombaságra kerülne is a dolog — pedig Galiba nem igen szerette volna, hogy egy falusi orvosság-kotyvasztó kifogjon egy híres pesti prókátoron, azért tovább folytatta az ostromot.

— Nos, amice, mit akar adni az orvos?

— Életet! — viszonzá a másik.

— Haszontalan munka — felel a prókátor — végtére is minden ember meghal előbb vagy utóbb,

kevés a különbség, hanem az igazság, drága barátom, az igazság, azt keressük mi.

— Pörrel és pedig minden pörben ketten keresik — beszél amaz — egyik fölül keresi, a másik alul, aztán jaj neked, szegény igazság; mire meglelek, csakugyan letépnek rólad minden ruhát a prókátorok.

— Végre mégis megtaláljuk!

— Meztelenre vetkőztetve — nevet az orvos.

— Ó domine! levegőből nem élhet a prókátor — véli az ügyvéd, megértve a czélzást — a pap az oltár-ról él.

— De csak azzal, mit áldozatul hoznak, s az áldozatnak torkára nem teszen kést.

Galiba Pál uram nagyon megszorult az orvos körmei közt és nagyon megörült, hogy a vacsorának vége lett, különben az orvos irgalmatlanul megmelleszti; hanem a beszélgetés a vacsora végén befejeztetik s midőn a mellékterembe értek, az alispán karonfogá Galibát, mire az orvos elmaradt.

— Barátom! — szólal meg az alispán — én elég meggondolatlan valék kimondani olyan dolgot, minek tudomásához véletlen juték és csak most tudom, hogy annak nagy behatása leend, mint saját szavaidból gyanfom. Édes barátom! . . . mondja az alispán — szavamat visszahúzni nem áll hatalmamban; de egyet kérek tőled.

— Mi lenne az? — kérdé Galiba.

— Beteges ember vagyok — nem hiszem, hogy nagyon sokáig vigyem; mfg élek, ne keressétek e pört — nem akarnám, hogy a herczeg szemrehányásokat tegyen önmagának énmiattam.

Galiba nem tehetett egyebet, kezet adott és megfogadta becsületszavára.

Az orvos bejött, s minthogy előbb ügyis tanu volt, az alispán ismétlé a dolgot az orvos előtt, hogy némileg e bizonyosság által lekötve legyen Galiba, ki előbbeni ígérétét az orvos előtt ismétlé.

Galiba könnyen beláthatta, hogy ő most már kellemtelen vendég a háznál, másnap menni akart, csak annyit várt, hogy az alispántól elbúcsúzhassék; de nagyon sokáig kelle várnia, mert az alispán nem hagyhatá el ágyát, hova a tegnapi fölindulás fektette, s így Galiba csupa kénytelenségből is várákozott.

A kis udvari kertben járkált szórakozás kedvéért, hova később az orvos is leérkezett.

— Nos, hogy van az alispán? — kérde Galiba.

— Elég rosszul! — felel az orvos.

— Orvos úr! — mondja a prókátor — beláthatja, hogy én átkozott bolond ígéretet tettem!

— Jó, tehát ne tartsa meg.

— Azt mondja ön?

— En ezt nem preskribálom — mondja az orvos — hanem tehet ön, a mi tetszik, ha a becsületszónak korlátja nem akadályozza.

— Barátom — mondja Galiba — én prókátor vagyok...

— Én meg orvos... — szól közbe a másik.

— Tehát ön nem is tudja megítélni, hogy én principálisomtól nem arra vagyok megbizva, hogy ügye ellen tegyek, hanem ügye mellett kövessek el mindent.

— Ezt értem!

— Annál jobb, úgy megítélheti ön a dolgot, hogy én principálisom ellen tettem; épen azért, mielőtt határozottan tehetnék valamit, kérdem orvos urat... meddig élhet ez az ember?

— Én orvos vagyok, uram, és nem kártyavető.

— Vigye patvar a tréfáját, orvos úr... nem akarom én, hogy kártyából beszéljen nekem, hanem a mint tegnap mondtam, én e pusztá tudósításért egy pesti házat kapok.

— Tehát önnek érdekében van, azt mielőbb megkapni?

— Természetesen!

— Ugyan miért nem mondta ezt mindjárt? — mondja fölkaczagva az orvos.

— Ah, orvos úr az én emberem.

— Tessék velem parancsolni! — szól az orvos, egészen neki engedvén magát a derűtségnek.

— Orvos barátom — mondja Galiba — ön okos ember.

— És mivel tudnám azt leginkább bebizonyítani?

— Ha megmondaná, mennyi ideig kellene nekem várnom!

— Vagy tizenöt esztendeig! — mondja az orvos elég érthetőleg, mire Galiba majd hanyatt vágta magát, hanem az orvos hozzáteszi még, — kivévén, ha . . .

— Mit ha? — kap a szóba egész mohósággal a prókátor, egyszersmind folytatja: orvos barátom bizonyosan valami okosat gondolt?

— Tehát én tőlem várja ön azt a szót, mely a pesti házba fogja önt beültetni?

— Barátom, — mondja Galiba, karon fogva az orvost — aa alispán végtére is nagy úr, s nekem sok alkalmatlanságot csinálhat, ha akarata ellenére nyúlnék a dologhoz . . .

— Az igen hihető — véli az orvos.

— Épen azért kérem, mi volna a kivétel?

— Ha előbb meghalna.

— Orvos barátom nagyon szereti a tréfát, pedig én igen komolyan beszélek.

— Hasonlókép azt cselekszem!

— Annál jobb — mondja az ügyvéd — én most elmegyek. Esztendeig várok, ha addig meg nem hal . . . nem őröm a titkot.

— Bizony nagy szívésséget tenne önnel az alispán, ha addig meghalna, mire ön haza ér.

— Biz én nem haragudnám érte — mondja Galiba — mert azt csak át méltóztatik látni, hogy engem ilyen bolond föltétel nagyon megkárosít?

— Na, ha meghal egy évnél előbb, megírom önnek.

— Ezer darab aranyat kap ön azért a levélért — értette, orvos barátom?

— Szóról-szóra! — mondja az orvos, elnyomván indulatát, bekisérven a prókátort, ki, minthogy az alispán aludt, kocsira ült, de a legközelebbi városból visszaküldte a négylovas fogatot az alispánnak.

Az orvos elbeszélé az alispánnak, min töri Galiba uram a fejét, egyszersmind felháborodván azon, hogy neki ajándéku! hagyta lovait, újra lázrohamba esett, de mielőtt ez állapot válsága következne, megbízá az orvost, hogy Baltayt körülményesen tudósítsa, hogy ha már Galiba tudja is a titkot, legalább az árát ne élvezhesse és Baltay ne Galibától tudja meg.

Egyszersmind elküldi a négy lovat tekintetes Galiba úrnak Pestre, legalább ha nem nyer semmit, ne is fizessen rá.

Az orvos kitűnő gonddal ápolá betegét, s midőn a rohamok némileg megszűntek, s a beteg csendes álomba merült, az orvos egy kurtn levélben tudatá Baltayval, hogy a pör a körmendi levéltárban fekszik.

Nem lévén egyéb magyarázat a levélben, Baltay el nem tudta gondolni, hogy mi körülmények nyomán jut ő a pörnek fölszedezéséhez, azért semmi sem tartóztatá vissza, hogy egy biztos emberét Körmendre küldje átvenni az irományokat. Galibának pedig a következő levéllel kedveskedett:

Ügyvéd úr! Ma kaptam tudósítást, hogy a Baltay contra Baltay-pör a körmendi levéltárban fekszik — tehát most már ne vesződjék a kereséssel, hanem küldje vissza az iratomat, mely szerint: a pör föl-kutatásáért pesti házamat odaigértem. A mi eddigi költségeit illeti, azokra nézve adjon hiteles kimutatót, egy fillérig megtérstem. Maradtam jóakarója Baltay m. k.

Midőn a levél Pestre érkezett, Galiba már otthon volt, még pedig a legnagyobb örömben; mert az orvos épen most írta, hogy az alispán meghalt s így a

titoktartás többé nem kötelezi — de még a lovakat is visszaküldi, valamint az orvos sem számol az ezer aranyra; mert neki hasonló ajándéokra semmi szüksége sincs.

— Annál jobb! — mondja Galiba, körületekintvén a házban, hol eddig konvenczióból, ezután pedig már tulajdoni jogánál fogva lakik, s épen levélírássra szánta magát, midőn a levélhordó betoppan egy másik levéllel, mely Baltaytól jött.

A két különböző levél elolvasása közt csak annyi idő telt el, mennyi épen elég arra, hogy az ember a padlásról a pinczébe érjen — hanem mire a levélolvasásnak vége lett, Galiba épen olyan furcsán érezte magát, mintha csakugyan a padlásról a pinczébe esett volna; és már várta, hogy most mindjárt megüti a guta.

A várt vendég azonban elmaradt, s bár egyelőre elveszté étvágyát, mert egész huszonnégy óráig semmit sem evett, utóbb azonban addig harangozták a delet, hogy Galiba úrnak is eszébe jutott az evés és mint tudjuk, elvitázhatlanul javulás útján van az olyan beteg, ki egy rendes ebédet étvágygyal tud megenni gyomorfájás nélkül.

XVI.

(Két szomorú ember.)

Baltaynak embere Körmendre ért és átadta a levelet Csapó úrnak, a ki először saját szemeinek sem akart hinni, hanem szóval is kérdé a megbizottat:

— Hát miért is jött, édes jó barátom?

— A Baltay-pörért jöttem! — mondja a megbizott elég világosan, mire aztán megint elolvasta Csapó a levelet s midőn tökéletesen meggyőződött, hogy jól látott, jól hallott, s fölül reá nem is álmodik, tehát mint afféle tapasztalt ember tudta, hogy itt hasztalanul

kötekedik, ha csak az egyik bajból többet nem akar csinálni — minthogy a jószágkormányzó, az öreg Hegedüs is jelen volt szobájában, rövid tanácskozás után nyugtatvány mellett és tanuk előtt a pört átadták Baltay megbizottjának.

A fiók üresen maradt. Csapó a rátűzött engedélyt levette és a fiókba helyezé, hogy egykori utódjának intőpéldául szolgáljon arra, hogy valakit, még a legjobb barátját is óvakodva ereszsze be arra a helyre, melynek erős zárai nemcsak őrei, hanem bizonyosságai annak, hogy féltett tárgyakat őriznek.

A megbizott hazaért, Baltay végig nézé az irományokat, s meggyőződék, hogy valóban meg van az egész pör, s rendelkezést tett, hogy tovább folytatassék és Galibának írt Pestre, hogy az átvételre jelenjen meg.

András Keszthelyen volt, egy nagy kocsi teherrel ment az ifiúr után, ki néhány esztendő múlva már megnőtt és szedte magába a tudományokat, még pedig oly nagy szorgalommal, hogy osztályában legelső volt; nemcsak azért, mert a tanítók az öreg úrnak kedvezni akartak, de mert a szorgalomnak meg kellett adni megérdemlett bérét.

Midőn András hazajött, alig várta, hogy a kocsiról leszállhasson és a nagyságos úrnak elmondhasson minden jót az ifjú úrról, kit a tisztelendő urak nem győztek eléggé dicsérni.

— Megjött kend András?

— Hála Istennek, itthon vagyok! — hagyja rá András — látom, a nagyságos urat is friss egészségben találom.

— Látra kend a gyereket?

— Hát nem azért küldött a nagyságos úr, hogy megnézzem?

— Tudom, sovány szegény gyerek.

— Ejnye, nagyságos úram, hát hizlalni küldte Keszthelyre?

— Adott kend neki a kalácsból?

— Én csak meg nem ettem előle, — dünnyög András.

— Persze meglátszik rajta a városi levegő!

— Hiába kérdezkedik a nagyságos úr, azt nem mondom, hogy megárt neki a tanulás, pedig ugyan-csak legelső ember ám valamennyi között.

— Tudtam!... mondja Baltay duzzogva — hogy azok a... barátok kenyér helyett betűvel tartják.

— Olyan egészséges, mint a makk, — kövér, mint a duda; ezt láttam; hanem hogy megmérsem, azt nem parancsolta a nagyságos úr — mondja András kiterítve az iskolai sorozatot és vastag ujjával oda-bökött, hol az úrfinak neve osztályában legelől áll.

— Mi ez?

— Itt az úrfinak neve legelől, hanem nem is tették ám oda hiába.

— Hátrább is jó lett volna.

— De nem lett volna, — mondja András — kérdeztem én azokat a tisztelendő urakat, hogy már mi lesz olyanokból, kik itt hátrább vannak — mutatja András a sorozatnak derekán levő neveket — de biz elhiheti nagyságos uram, azok a tisztelendő urak nem igen beszéltek főlebb a vargaságnál, hacsak az apa kézsre nem akarja hazavinni.

— No hát mit tud az a gyerek?

— Mindjárt megmondom, nagyságos uram, először is kivetette nekem krétával, hogy mióta élek, mennyi napot, hány minutumot éltem.

— Ezt piros kukoriczán maga is kiböködhetne volna kend.

— Igen, ha nagyságos uram el nem téveszteti velem egy nap ötvenszer; hanem az úrfi alig tett egy-két rántást, mindjárt kivetette.

— Hát még?

— Azt is megmagyarázta nekem, hogy a föld forog a nap körül.

— Tudhatta volna kend a bibliából, hisz ott van, hogy József megállította a napot, az pedig nincsen ott, hogy megint odább indította volna.

— Nojsz kiabálhat most József uram, a mennyit akar — véli András — tudom, nem indulna meg a nap ítéletnapig sem; mert hisz, nagyságos uram, megmagyarázta nekem az úrfi szépen, — példának okáért elmondá, mennyiszer csal meg a szem, hisz holdvilágos éjjelen néha egyik felhő a másikat kergeti a hold alatt, s majdnem megesküdnék az ember, hogy nem a felhő szalad, hanem a hold.

— Bizony meglódtotta kend alatt a földet.

— El is vitt az úrfi egy gömbölyű jószágon a világ másik oldalára is.

— Ott is volt kend?

— Bárcsak lettem volna, nem adnám, Isten tudja miért.

— De most már csak nem indul meg kend?

— Nojsz itthon maradok, ne féljen a nagyságos úr — vigasztalá András — nem nekem való már az olyan mesterség, hanem ha mostani eszemmel olyan fiatal lehetnék, mint az ifiúr...

— Hohó! — vág közbe Baltay — talán az a gyerekek mondott valamit?

— De még mennyit! — válaszolt András — még azt is mondta, hogy oda is szeretne elmenni, a hol a fehér medvék vannak.

— No, csak azt lesse, — mondja az öreg, — hogy én medvék után ereszszen, bolond ember az, ki az után mászkál, a mit helyébe hoznak, hisz én ezelőtt tíz esztendővel Pesten egy huszasért néztem meg.

— Talán festett volt.

— Űsse meg a kő, legalább a füstök árába én is fizettem valamit, és imigyen nem néztem, hanem azért az ifiúr is megelégedhetik vele, ha festett medvét lát is.

— Dejsz az majd megnézi, hogy mit mutatnak neki.

— Gondolja kend?

— Nemcsak gondolom, hanem tudom; mert elhiheti, nagyságos uram, jobb lesz, ha tisztelendő úr sem kérdezzet tőle annyit, mint eddig szokott, mikor az ifiúr haza jött; mert a tisztelendő úr is csak azt kérdezi, a mit maga tud; hanem már azt is mondja ám az urfi, hogy majd ezután ő kérdezi ám a tisztelendő urat.

— A manót? — mondja nevetve Baltay, ki nem igen bánta volna, hogy a pap belesüljön; mert nagyon szeretett kérdezősködni, aztán ilyenkor Baltay úr is adós maradt a felelettel; — de utóbb mégis meggondolta, hogy a fiu egy lyukkal odább megy, s aztán urabátyját is kérdőre veszi. Épen e miatt némileg elgondolkodván, később azt mondja:

— András!

— Tessék parancsolni!

— Hisz nem bánom, hogy az a gyerek nem lesz valami tökkel ütött fejű, — hanem én a hordómba sem töltetek többet, mint a mi belefér, azaz: hogy melléje nem folyatok; hanem azok a barátok agyon-tömik azt a gyereket, mit gondol kend?

— Sohase féljen, nagyságos uram, azoknak is csak olyan nagy a kanaluk, mint a mienk, az sem nagyobb, mint mekkora befér az ember szájába.

— Én a könyveket értem, hallja kend, nem a gombócot.

— Nem is a gombóczért vittük oda; mert gombócz itthon is van, hanem a könyvékért.

— A kellene még, hogy a csibe tanítsa a kotlóst. — Aggódék Baltay.

— Már nagyságos uram, pedig az úgy lesz, hanem azért se baj, mert én láttam elég tyúkot, midőn a réczefiakat vezette, eleinte féltette a tyúk, hogy a vízbe fulnak, és röstelte, hogy utánuk nem mehetett; de utóbb volt annyi esze, úgy tette magát, mintha maga is utánuk mehetne, ha akarna; de nem megy.

Baltay elhallgatott, a szó értelmesen lön mondva, s addig gondolkozott rajta, hogy András nem kapván feleletet, körülnézett, s meglátta a pört.

— Hát ez mi, nagyságos uram?

— Jó, hogy szól kend, tegye zár alá, hogy megint el ne tévedjen.

András hirtelenében nem tudott szólni, hanem fölnyalábolta a pört, s elvitte a szomszéd terembe, de érezte, hogy szívéen nehezebb a fájdalom, mint a mennyit a pör nyom, pedig azon is van mit megemelinteni.

Ugyanez órában és e perczben lépett be a hercezeghez Csapó, arczán mély bánat ült, érezte, hogy nem a legkellemesebb hirt hozza, de eltitkolni úgy sem lehetett már.

XVII.

(Béke hamvalra.)

Nagyon fáradt a természet, hogy visszakivánta az erőt az élőtől, és kiéhezte magát, midőn olyan ember hullájával kívánt táplálkozni, mint hercezeg Batthyányi Lajos.

Nem bir ágyától menekülni a nagy ember, kinek szívében annyi szeretet fért el, és most már csak bizalmasan kereshetik meg a kórágynál, hogy bucsuzatlanul ne menjen el a más világra.

Rég vár az ajtó mellett egy ősz ember, az öreg Csapó, ki fontos mondanivaló nélkül bizonyosan nem vásátná a küszöböt; de türelmesen várja, míg a beteg előinté, mi nem sokára be is következett.

— Öreg barátom, — mondja a hercezeg, — bucsuzni jött ön?

— Kegyelmes uram, miért bucsuznék? — válaszol Csapó, — én már csak arravaló vagyok a földön, hogy izenetet vigyek el a más világra az után, a ki nemrég előttem ment oda.

Megszorítá a herczeg a becsületes szolgának kezét, — jól esett neki a hűség, mely még holta után is szolgálni akar, mintha mondani akarná, — ne félj, nem sokára hirt viszek utánad azon szeretteidről, kiket a földön hagyál.

— Valamit akar mondani Csapó barátom?

— Kegyelmes uram, kár volt a levéltárba eresztetni az alispánt.

— Nem remélem, hogy valami eltévedt volna utána?

— Csak a szemével ártott, kegyelmes uram!

— Bizony még a boszorkányokat hiszi, kedves öregem. — Mosolyga a beteg.

— Kegyelmes uram, én a boszárkányoknak söprűnyelet fogok, hanem mikor az ördög viczeispán képeben hoz be valakit, annak a szemeit nem foghatom be.

— Nos, mit látott meg a viczeispán? — kíváncsiskodék a herczeg.

— A mit legkevésbbé kívántam volna, mert emberiségemre volt bízva: Baltay contra Baltay.

— Nos?

— Ez kegyelmes uram, egy elátkozott pör, melynek ha maholnap vége lesz, úgy az ország legderekabb fiainak egyikét fogja tönkre verni.

— Gróf Dunayt? — kérdé a herczeg, remegve támaszkodván föl a vánkosra.

— Nincs különben! — hagyá helyben Csapó.

— Hibáztam, nagyon hibáztam, ... — mondja a herczeg keserűen, ... — sem megőrizni nem tudtam e szerencsétlen pört, sem megakadályozni Baltayt, midőn azt tán tehettem volna.

— Mondtam én azt, kegyelmes uram, hogy az olyan ajtót nem kell nyitva feledni.

— Barátom, ön mindent megtett; hanem most segílje megtenni az utolsót.

— Mindent kegyelmes uram!

— Adjon tollat és papírt, — mondja a herceg összeszedve a végerőt, — talán ez elfáradt kéz még nem tagadja meg a végső szolgálatot.

— Csapó mindent elkészített egy levélnek megírásához, — az ágy szélére ült olyképen, hogy a beteget föntartani bírja, ki is ezen segedelemmel nagy lassúsággal a következő sorokat írta:

Kedves Baltaym!

Érzem, hogy az utolsó tollvonásokat teszem azon az ágyon, melyről felkelni többé nem fogok. Szerencsétlen öcséd hagyta nálam megőrzés végett a Baltaypörtl, melynek tartalma előttem maig ösmeretlen volt, különben tudtam volna kötelességemet.

Barátom, egy fáradt utasnak még marad annyi ideje, hogy ha rászorult, valami okosat gondoljon; én azonban nem egy rövid útban, hanem az élet hosszában fáradtam el, s nem tudom, a legjobbat gondoltam-e, midőn alábbi kérésem teljesítéseért esedezem.

Az emberek legszivesebben megcselekszik, azt a mit tőlök legelőször kérnek; — barátom, én legelső kérésemet legutolsó óráim egyikében intézem hozzád, s így még attól sem kell tartanod, hogy valaha második kéréssel alkalmatlankodjam, tehát hallgass meg...

.

 : . . .

Igaz barátod a sirig és ezentúl

Herceg Batthyányi Lajos m. k.

A levél czímezve lőn, és Csapó úr szentül megfogadá, hogy kézbesíteni fogja, miről kételkednünk épen nem is lehet.

A levélnek kipontozva hagyott részét annak idejében közlendjük, tehát türelemért esedezünk, — és maradjunk a hercegnél, kinek néhány nap múlva megnyílt a boldogok hazája.

Minő könnyen szakad el a fonál, s az erős lélek,

mely megtörhetlen volt a földi harczban, elvégződik, mint egy fuvolahang, melyre csak a körüllevők emlékeznek vissza.

A ravatalon fekszik az elfogyott lélek hüvelye, ki folytatása volt egy család nyolczszáz éves történetének, életében hatalom és most hullá, mely némán fekszi halálos álmát, és csak egy hideg kövön áll majd a név, melyet emlékezetessé tőn.

Álljunk meg egy kissé, nézzünk körül, tán lesz annyi vigasztalódásunk önmagunkért, hogy az utolsó lehellettel csakugyan végképen meghalunk-e, vagy marad annyi nyom, mely becsületes embernek ad annyi vigasztalást, hogy tetteit holta után megemlegetik.

Én, kit születésem órájában nem várt megaranyozott bölcső, s kit mindössze is az a szellő üdvözölt, mely szülőföldemen, a fürgedi pusztán gazdátlan lóként szaladgál, és keresztanyám öle védett meg tőle, mfg bekisért bennünket Ozorára, hogy egy kis szentelt Sió-vízben megkereszteljenek, — mondom én, ki megéheztem szeretetre, barátságra, de czímre soha, melyért egy ütetnyi taplót se adnék, még akkor sem, ha tudniillik csakugyan rászántam volna magamat arra, hogy naphosszat egy hosszú botot rágjak, melynek végén holmi cserép, vagy sajtfaékban sütik a dohányt, — mondom én, ki az emberben az embert szeretem legjobban, előkerestem két regényemben a legméltóságosabb nevű embereket és elolthatatlan szenvedélyvel emlékezem rólok.

Megálljatok, — számot adok róla.

Volt idő, midőn egy vigyázatlan szóért könnyen rákiálthatták volna az emberre: üsd agyon! én a legnyugodtabb kedélyvel mondtam az egész ország minden szűrös polgárjának, hogy az igazság nemcsak akkor igazság, mikor a szűrnek, — hanem akkor is, mikor a kaputnak kell; mert az igazság nem olyan, mint a süveg, hogy a nagy helyett kicsiny, a kicsiny

helyett pedig nagyot választ az ember, — de nem is olyan, mint a nőta, hogy magának minden ember azt hegedülteti, a melyik neki legjobban tetszik.

Nem azért vettem a tollat a kezembe, hogy a méltóságos uraknak czímeit rőföljöm össze; — én a mult időknek embereit kerestem föl, s ha egyiknek vagy másiknak emlékénel levett kalappal állok, kegyeletből teszem, s azon vágygyal, bárha végig járhatnám az országot, s benne annyi jelest találnék, hogy földetlen fővel mehetnék végig rajta.

Megvan a nemzeteknek is a saját hét kövér és hét sovány esztendejük, — mit siránkozunk vissza a nem kövér esztendőkre! Ráértünk, szellőztessük a multat, fél század elég arra, hogy a nagy érdemeket nagyoknak ösmerjük, tegyünk valamit egy kis megösmerésért, mert ha késünk a megösmeréssel, a hálásabb utódok száz esztendő mulva — szentekké avatják őket.

Nem akarok tovább időzni e gondolatnál, — megyek alakjaim után s legelőször is Baltayt keresem föl, ki éppen most olvassa el a levelet, s még nem tudja, hogy a herczeg éppen azon órában halt meg, melyben a levelet olvassa, azaz 1806 junius 6-ikán, s az öreg urat a levél éppen a legkellemetlenebb hsnárból huzza ki; mert az öreg régóta tűnődik azon keserves helyzeten, melybe félig meggondolatlan, félig pedig a körülmények által indokolt gyanuja Dunay irányában besodrá; de azóta olyan dolog történt, mit megváltoztatnia nem lehet, nem tud és nem is akar; — pedig érzi, hogy e helyzetből valami okos módon mégis menekülnie kell, mert mióta Holvagy Pistával találkozott, Dunaynak csak annyi vétke van ő irányában, hogy két rovása van, s az öreg annyira András uralma alatt áll, hogy maga is tökéletesen hiszi, hogy a másik két vonást le fogja vakarni, de hogy ingyen nem fogja azt tenni, arról is jól merünk állni.

A levélnek előttünk ösmeretlen sorai irányt adának gondolkozásának, s mint minden magyar ember, úgy Baltay is rettenetes módon szeret — megbékélni, csak módja akadjon hozzá; s minthogy a herczeg levele irányt adott, a jó lelkű ember még könnyűre fakadt bánatában, hogy egy jó barátjának csak utolsó kívánságát teljesítheti; örömében pedig azért, hogy egyszer mégis a szomszédokkal jó napokat tölthet.

Néhány nap mulva délelőtt megszólamlanak a toronybeli harangok, s Baltay úr kérdez egy a kapu előtt elmenő parasztot:

— Atyafi!... ki halt meg a faluban?

— Senki, nagyságos uram! — mondja a paraszt, levevén nagy szélű kalapját.

— Csak nincsen tűz, — véli az úr — hisz akkor félrevernék?

— Azt tartom, nagyságos uram, nekünk annyi, mintha tűz volna, — bizony tán félre is verhetnénk.

— Beszéljen kend okosabban, — mert ennyi szó közül úgy sem válogathatnám ki, hogy kend mit akar?

— Annyi az egész nagyságos uram — mondja szomorúan a paraszt, — hogy az enyingi herczeg meghalt.

— Nos aztán? — kérdi Baltay még odább, mint-hogy ő maga úgyis reggel óta tudta, csakhogy azt nem érti, miért harangoznak itt is?

— Nagyságos uram — felel — urunk volt az nekünk, — ott is dolgoztunk mi sokszor nagyságos uram, aztán annyi jó voltával éltünk, hogy bizony nagyon olcsóért köszönjük meg, ha a harangot meghúzzuk utána.

— — — — —

Baltay némán marad egy darab ideig, s midőn a paraszt ember látta, hogy a nagyságos úr nem szól többet, még egyszer megglebbenté nagy szélű kalapját e szóval:

— Az isten jóvoltába ajánlom a nagyságos urat.

— Jó szerencsével járjon kend; — feleli utána Baltay, fölébredvén a köszöntésre, azután pedig rendelkezést tett, hogy a másnapon Enyingen tartandó gyászmisén minden mozdulható ember jelen legyen, csak annyi ember maradván otthon, mennyi a házőrzésre okvetlenül megkívántatik.

Másnap Baltaynak négy lova Enyingig kénytelen volt lépésben menni, mert a kocsis már nem győzte kerülgetni a sok kocsit és gyaloglót, tehát mentek, a hogy mehettek! de még egészen jókor a gyászünnepeyre, mely népesebb lón, mint bármely országos vásár, és kétségtelen bizonyítványa volt annak, hogy Magyarországon a földesurat legtöbbször a jobbágy siratta meg.

Abban az időben Enyingen éppen azon a helyen, hol most a ritka szép katolikus imaház egy gyönyörű kertnek facsoportozatai között áll, volt a temető egészen a helység közepén, ugyanott pedig egy kis kápolnaféle imaház, mi az akkorban ott lévő katolikus híveknek nagy szűken elég volt, bucsukor tehát, és egyéb ünnepély alkalmával a hívek meggyülekezvén, a tisztelendő úr a szószéket kitétette s úgy beszélt a népnek.

Látván a roppant tömeget, a szószéket ma is kitétette, és a hallgatóknak szívéig beszélvén, tán nem volt egyetlenegy ember, kinek könyei ki ne csordultak volna, s a református tiszteletes úr legjobban törölgette a szemét.

— Nézze kend, — súgja egyik paraszt a másiknak, — még a kálomista emberek is sírnak, pedig a mi papunk prédikál.

— Mert igazat beszél! — mondja Bocsor gazda, a mostani pápai tanárnak édesapja, kihúzáván kendőjét, hogy lefolyó könyeit fölázthatassa, mert érezte a becsületes ember, hogy egykönnyen el nem állíthatja.

Vége lón a szent beszédnek, s imát kezdenek a

hívek a megboldogultnak lelki üdvösségeért, s midőn már mindenik keresztül levelezte saját imádságos könyvét, önkéntelenül nézett a szomszédéba, ha ott tán még egy másik imádságot lelne.

Kajári Pál, Holvagy Pistának édes apja, éppen most végezte el az utolsót, mit saját könyvében talált, tehát áttekint egy református atyánkfiának könyvébe s abból akar imádkozni.

— Hisz kend pápista! — mondja a másik.

— Az vagyok, édes jó barátom — felelé Kajári.

— Éppen azért mondom — jegyzi meg a szomszéd — mert én meg református vagyok.

— Nem tesz az semmit — nyugtatja meg őt az öreg Kajári, — hátha a kelmed könyvében is találkoznék valami szép imádság, azt gondoltam, sokkal tartozom én ennek a hercegnek, s ha már meg nem fizethetem neki máskép, legalább imádkozom érte, — aztán nagyon nem szeretném, ha valami szép imádságot — elmondatlan hagynék.

★

Sorsom azon boldog körülmények közé vezetett, hogy gyermekkorom legelső emlékei e nagy név említésével vannak kapcsolatban, — meglehet mások elfeledik a multat, — én legboldogabb vagyok, midőn azt megemlegethetem, és elmondhatom:

A kit holta után így siratnak meg, az nem halt meg!

XVIII.

(Az újabb nemzedék.)

A tizenkilenczedik századnak eleje csak olyan zajos volt, mint a tizennyolczadiknak vége, s mfg az ostoba varjuk hirbe keveredtek, hogy egyik varju a másik varjunak szemét nem vájja ki, addig az emberi faj

egészen más munkába fogott, s az volt a legderekabbar ember, a ki legtöbbet vert agyon.

Lehetetlen kikerülnünk azon időket, mert embereink e korban éltek, hanem azért kerültünk a legeggyenezsebb útra, hogy történetünk folyamát szétágazóvá ne tegyük, s éppen azért írjunk ide néhány sort abból a vastag könyvből, melyben Kisfaludy Sándor életleírása leghitelesebben meg van.

«Midőn Himfy szerelmeinek első kötete: «A kesergő szerelem» megjelent, soha, sem előbb, sem utóbb nem okozott Magyarországon könyv oly sensatiót (a mint ott van), mint ez. A Himfy név hirtelen elterjedt az egész hazában, s a nagy ösmeretlen közfigyelem tárgya vala.»

A második kiadásban nevezi meg magát Kisfaludy, s attól fogva nincsen egyetlen egy kabátos ember, ki ezt a nevet ne ismerné, s a zalai hegyek csak oly ismeretesek, mint «Pusztaszer», hol eleink Árpádot pajzsra emelték.

A csatazajnak kellő közepéről nem hozott senki zöldebb babért, mint a melyet egy ország nyujta Kisfaludynak legelső műveiért, s ebben az országban nem volt még a «Miatyánkon» kívül imádság is, melyet könyv nélkül annyian tudtak volna, mint a regéket, melyek hirtelen járták be nagy Magyarországot.

Mint a várt vendéget kapták mindenfelé a regéket, és egy csoportban harmincz ember is hallgatta, midőn a harminczegyedik fölolvasta nekik.

Baltay házában ki- s bejárt a sok vendég, még a cselédek közt is közszájon forgott a híres történet s midőn Imre úrfi hazajött Keszthelyről, hol addig tanult, hogy már az iskolából is kifogyott, András maga maradván az úrfival, addig kérte, hogy a fiú Kisfaludyt neki könyv nélkül elmondá.

András az öreg úr aranyos mentéjének gombjaival vesződött, Imre pedig egyre-másra mondá a sok ver-

set, és csak annyi időt vett, míg az öreg egy-egy könyűt eldörgölt a képén, vagy a lelkes ifjúnak arcát nézé, s az öreg cseléd gyönyörködött benne, hisz a jó mag nem szóródott ki az útra, hanem a jó földben szépen megeredvén, erős hajtásokat kezdett eresztetni.

— Nincsen több? — kérdi András, midőn a fiú megnyugvás végett megállt.

— Még felét sem mondtam el.

— Hej, kedves úrfi, már hol fér el a fejében az a tenger sok tanulság?*

— Ott, a hol a többi, András bácsi, — válaszol a fiú, — ne mondjak már többet?

— Majd lemegyünk a kertbe, — kedves úrfi, — mikor az öreg úr a délutáni álmot aluszsza, ott majd nem háborgat senki, — ott aztán elhallgatom estig! — mondja András, az aranyos mentét a szomszédterembe czipelvén, hanem midőn ő az egyik ajtón bement, mintha a másik éppen akkor záródott volna, — már majdnem azt gondolta András, hogy az öreg úr hallgatózott; de aztán azt hitte András, hogy a nagyságos úr nem állta volna meg szó nélkül a dolgot: mert még mindig jobb szerette, ha a fiú a fára mászott, mint ha könyvet látott a kezében.

András nem sokáig tünődött, mert hisz az is meglehet, hogy nyitva volt az ajtó, s mikor ő az egyiket kinyitotta, akkor a másik becsapódott, tehát nincs miért tovább firtatni a dolgot; hanem mivel mi bizonyosan tudjuk, hogy az öreg Baltay csakugyan a szobában volt, azt is megmondhatjuk, hogy az öreg régóta hallgatózott, s ámbár néhányszor már meg-sokalta a szavalást, és be akart nyitni a szobába, mégis mindannyiszor valami hátrahúzza, s utóbb maga sem bánta, hogy a gyermek nem fárad ki, sőt jól esett neki, hogy András a gyereket bámulja, — tehát nem zavarta őket, hanem midőn hallotta, hogy légyottra rendelte András a fiút, ő is eltávozott.

* Megszokott kifejezés tudomány helyett.

Pipára gyujtott az öreg, föl s alá járkált a szobában, a fiúnak jövődjéről gondolkozott, s ez volt a legelső eset, hogy a fiúnak esztét sem feledte ki s nagy megelégedésére szolgált, hogy András megbámulja a gyermeket, tehát föltette magában, hogy a délutáni alvást elengedi s ő maga is elsompolyog utánuk a kertbe.

Mielőtt oda mennénk, álljunk meg egy szóra.

Sokféle alakban jött már le a földre a nyomorúság, de ha visszagondolunk a jelenből az elmúlt tíz esztendőre, bátran azt mondhatjuk, hogy a «nagyságos és tekintetes» nyavalyában sinylődött a nemzet.

Elátkozott ember volt, ki a tekintetes uraságig föl nem vergődhetett, — és boldogtalan volt a leány, ki egy tekintetes urat nem foghatott, pedig végtére már annyi volt az ügyvéd, orvos, mérnök, hogy a hol a verebeket akarták kővel dobálni, ott is a tekintetes ügyvéd urat találta el a kő.

Még a falusi kutya is úgy elfajzott, hogy nem a koldust vagy a zsidót ugatta meg, hanem azt a boldogtalant, ki a tekintetes czímgig föl nem vergődhetett s még a legélhetetlenebb cigány is azt mondogatta, ha megharagudott: nem is tekintetes, hanem nemzetes.

A gyöngesség végtére nyavalyává fajult, s jaj volt a cselédnek, ha a tekintetes czímet meg nem szokta, — végtére cselédfogadáskor valóságos leozkét adtak a cselédnek csupa titulusból.

A kenyér megfogyhatott a háznál, — kértek a szomszédból, vagy néha koplalással győztek, csak a tekintetességből nem engedtek alább, s még a házaló zsidóval is könnyebben megalkudtak, ha egy czímmel főlebb beszélt, ámbár eközben a rőföt mindig kurtábban creszté.

Fölment az ifjú úr a tanodába, nem azért, hogy ott fölszedjen a tudományból, de hogy elkészálja az esztendőt; mert az édes mama rég megsugta neki,

hogy akár tanul, akár nem, azért itthon mégis tekintetes úr lesz.

Midőn a tanár tüdőfáradtig lármázott, addig horgyogott az úrfi; pedig ha nem alszik, még akaratlanul is ragadt volna rá valami, s jó hasznát vehetné, mikorra csakugyan már belenőtt a tekintetes czímbe; de a vagyon otthon rettentően megfogyott, mert a tíz esztendő alatt az ujjnyi széles szalag tenyérnyire nőtt meg s ez a kis különbség először a rétet, azután a buzaföldet ette meg, s ámbár a sok mosott szalag és tekintetes czím mind megvan, de a rétet és buzaföldet a szomszédéhoz mérték, és az úrfi hiába vakarja a fejét, mert biz abban sincsen, pedig ugyan jó volna a jó tanács, mert a tekintetes titulust nem lehet betálatni, s a mellett fölkapik az álla.

Persze, most már az ifjú úr is belátja, hogy jobb lett volna valamit tanulni; de már késő és szegény tanuláshoz fogni; tehát megkísérti a tekintetes czímet, mi hasznát lehetne még venni. — Házzól-házra kujtorog most, atyafiságba keveredik az egész világgal, és minden ismerőstől kölcsön kér, a mennyit adnak. Korhely pajtások közt hűséges jó barát, jó pénzért bolondnak is beáll — ennyi maradt meg a régi vagyonból: — tekintetes úr most.

Szomorú kép, — sokkal rongyosabb, mint mutogatni kívánná az ember, és jaj annak, kit az apai és anyai góg idáig vitt; pedig számosan vannak még a józanabbaknak szomorú például.

Baltay féltette a fiút, de midőn az eleven eszű gyermeknek előmenetelét látta, végig gondolt terjedt birtokain s neve becsülete mellé, azt gondolá, nem rosszul illenék, ha a fiút okos embernek mondaná mindenki.

Ebéd alatt engedékenyebb volt, mint máskor, és eltúrte, hogy a gyermek a maga eszéből beszéljen valamit, s föltette, hogy délután nem alszik, ha kfnjára esik is, hanem lemegy a kertbe.

Az álom oda nehezkedett a szempillákra, Baltay mindenkép erőlködött, hogy elverje a megszokott vendéget, de az végtére is erősebb volt, s az öreg úr a zsölleszékben uzsonnáig aludt.

András az alatt a lugasban üldögélt, s a fiú egyre-másra mondta a sok történetet, s már az uzsonna-idő is elérkezett, mikor az öreg úr kidörgölvén szeméből az álmot, a kövér fűben oldalt került a lugasnak, s már messziről hallgatta, mikor a fiú javában mondta a verset:

A magyarnak már szokása,
Hogy a jussát nem hagyja;
De ha vele bänni tudnak,
Az ingét is odadja.

András két könyökére dülve hallgatta a fiút, az öreg úr pedig mindinkább közelgetett, s édes örömmel telt meg, hogy a fiú már is mennyit összehozott.

Baltay szerette volna a fiút összeölelgetni, de ezt szégyenlette András előtt; hanem elment a kertnek csavargó utain, szüntelen a verseket mondogatván, melyek emlékéből többé ki nem mosódának.

Szívén találta az egyszerű kis versszak, s ő nem kérdezvén igaz urát, megtanulta, és szinte vágyott az alkalomra, hogy illő módon elmondhassa, s e buzgóságban annyira ment, hogy valóban megéhezte az alkalmat, hogy az ingét is odaadhassa; csak már jőne valaki és kérje.

Nem kellett sokáig várakozni, az 1809-diki fölkelést kezdték mindenfelől sürgőlni, s a büszke magyarnak jól esett, hogy a megyei alispán díszes környezettel őt is megkereste, hogy a vagyonához képest részt vegyen a haza védelmében.

A szomszédos megyék vegyes küldöttségben egyesültek az erőt felköltetni, s a többi közt őrnagyi ruhában látjuk Kisfaludyt, kinek neve éppen ezen időben szaladta meg az országot.

Baltay előtt bemutatatták a küldöttség, hanem ez a bemutatás oly futólag történt, hogy a nevek közül a Kisfaludy név Baltayt éppen nem érinté, annál inkább, mert az alispán nem annyira az frót, mint az őrnagyot mutatá be, ki éppen most vette a parancsot, hogy a nádor mellett segédtisztképen foglalkozzék.

Az alispán a háborúra vitte a beszédet.

— Megint közelít a franczia; — kezdi az alispán.

— De hegedűszóval csak nem fogadjuk őket! — mondja Baltay.

— Attól függ, — okoskodik az alispán, — hogy a nemzet milyen erőt fejt ki.

— A ki eleven, az az ellenség elé megy!

— A megye reméli, hogy nagysád hazafiúi áldozatát nem vonja meg, — itt van a nádori levél, melynek szavai szerint ő fensége érettünk jót állt, tehát megvárja, hogy szavát ő is beválthassa.

— Beváltjuk, alispán úr, — mondja lelkesülten az öreg, — háromszáz lovam van, — mindenikre ülhet egy ember, — írja fel alispán uram...

Az alispán írta.

— Ezeknek persze enni való is kell, — tehát enni valóval is én látom el őket, — írja fel alispán úr ezt is.

Az alispán írta.

A mennyi készpénz a pénztárban van, megszámláljuk, — azt is odaadom, — írja föl alispán uram a többi után.

Az alispán már sokallani kezdé a dolgot.

— Zabom is termett bőven, hála istennek, — hagyunk vetni valót, a többi el lehet vinni a katonák után, ezt is írja fel a tekintetes alispán úr.

— Isten ugyse, sok lesz, — mondja az alispán, — ennyit nem kívánunk.

— Alispán úr! — mondja Baltay, — ki van rám vetve, hogy mennyit adjak?

— Nincsen olyan törvény, mely e tekintetben kényszeríthetné nagysádat.

— Én is azt gondoltam, — teszi hozzá Baltay — mivel nem parancsolták, hát annyit adok, a mennyi tőlem kitelhetik.

— Ennyi mégis sok lesz, nagyságos uram!

— Én meg azt mondom, hogy nem sok, — szép szóért többet megteszen az ember, mint erőszakért, mert:

A magyarnak már szokása,
Hogy a jussát nem hagyja;
De ha vele bánni tudnak,
Az ingét is odadja.

Meghatotta a környezetet a háziúrnak lelkesedése, s egymás kezét szorongaták a küldöttség tagjai, Kisfaludy pedig egy ablakmélyedésbe húzódva kinézett a szabadba, lelkét beárnyékozta egy édes érzelem, hisz élő tanuja most, hogy lelkes gondolatai mint terjednek szét, s a lelkesülés órájában a szorongó honfi kebel az ő szavainak segedelméhez menekül.

Andrásnak éppen akkor dolga volt a teremben s midőn Baltay az alispánnak rendre számolá az adományt, szerette volna a nagyságos úrnak kezét megcsókolni s a mint az úr egyik ajánlatát a másik után tette, azonképen gondolá ő is, hogy most a jobb kezét, most meg a balt csókolná meg, s mikor az úr az adományokból még sem fogyott ki, azt gondolja András, hogy még a lábát is megcsókolná, végre midőn a versekhez ért az öreg, nem talált egyéb megcsókolni valót, mint azt a nyomot, a hova az öreg úr letenné a lábát.

Becsületet hozott a szakácsné a házra, mert a vendégeket illendően ellátta, s midőn a vendégek elbúcsúznak, András az udvaron csinált rendet az előljáró kocsik közt, s hol az őrnagynak szürke köpönyegét látta, kiváló gondoskodással nézett meg mindent, bogy az utazónak kényelméből mi se hiányozzék.

Imre még ekkor nem vett részt a nagyobbak tár-

aságában, mert a régi házaknál a gyerekek nem engednek szót az öregebbek között, hanem András úgy intézte a dolgot, hogy Imre kéznél legyen, midőn a vendégek kocsikra ülnek.

— Csak itt maradjon az úrfi, — mondja András Imrének, — jól vigyázzon, messziről is megismerheti, kopasz feje van, egyik sem hasonlít hozzá, nem is tudom, mitől kopaszkodott volna meg a többi! . . okoskodik András, . . . ahun a! . . . most már jőnek.

— Csak közelelről megláthassam! — sóvárog a remegő fiú.

— Mindjárt meglátjuk, úrfi! — biztatja András az érkezők felé nézve, kik közül éppen Kisfaludy vált ki legelőször, s rögtön a kocsi felé tartott.

András annyira meglepeték, hogy hirtelenében nem tudott szólni, hanem a karjába kapaszkodó fiút könnyökével érinté, s midőn Kisfaludy a kocsihoz ért, s a hágcson fölkapaszkodék, András oldalt súgja a meglepett fiúhoz:

— Most nyuljon a ruhájához!

— Már érintettem! — felelt a fiú kegyelettel, ifjú lelkesedésében érezvén a boldogságot, mi az ilyen nagy embernek közelségéből kiárad.

Kisfaludy leült, de a mint hirtelen elhelyezkedék, meglátta a lelkes arcú fiút, ki egészen rábámult, s e tekintetet nem tudta kérdés nélkül kiállni.

— Kié ez a szép fiú?

— Én Baltay Imre vagyok! — felel a gyermek elpirulva.

— Kedves fiam, — kövesse bátyja nyomdokait, — mondja Kisfaludy a még gyermek ifjúnak kezét nyujtva, ki azért egész félénkséggel nyult.

— Csókolja meg! — mondja hirtelen az öreg András, úgy hogy Kisfaludy is megértette. Kisfaludy későn akarta visszahúzni kezét; de már akkor az ifjúnak ajkai érinték, éppen midőn azt mondja Kisfaludy egészen tréfálva:

— Kedves fiam, — talán püspöknek nézett?

— Kisfaludy Sándornak csókoltam kezét! — magyarázza a gyermek kisugárzó arcocczal, — mi a költőre sem téveszté el a hatást, s e sajátyszerű tiszteletadót beszámoló a kegyeletnek, a mi olyan jutalom, hogy arannyal fölmérni még eddig nem tudták.

A költő fölvoná a fiút a hágsóra, homlokát megcsókolá, s egy pillantást váltva még vele, a többi után indult, de még a távolból is néhányszor visszaintetett.

A mint a vendégek elmentek, Imre a kertbe ment el, Baltay pedig Andrással maradt a nagy udvaron, hol növendék fák bokrosíták meg a térséget, s az uraság szívesen elbabrált az új hajtású fák közt, melyeknek nagy részét maga ültetgette.

— No, András, elfáradt kend? kérdi az uraság.

— Ilyen embercknek szívesen szolgál az ember, akár meddig volnának itt.

— Szeretem, hogy nem kerülték el a házat, — jegyzi meg az úr, — nagy örööm telt bennük; hanem az a katona, az az őrnagy nagyon szótalan ember.

— Pedig annak legtöbb elbeszélni valója volna, ha megszólamlanék.

— Tapasztalt ember lehet, — hagyá helybe Baltay, nem gondolván az igazi okra, hanem az elválási körülményekre czélozva mondja, — láttam, Imrét megcsókolta.

— Szép becsület az ifúrnak, hanem meg is érdemlette, — bizonykolá András, — legalább olyant mond, a mit nem úgy súgnak neki.

— Hallja kend András, — most az a fiú már tanítja kendet? — tréfála az öreg.

— Nojsz az még nem nagy csoda, nagyságos uram, — én rólam könnyen lemosta egy zápor az iskolaport, hanem azt tartom, más is tanult már attól valamit. — Az öreg elvörösödött, hanem megint össze-

szedte magát, hisz legbizalmasabb embere előtt nincs mit eltagadni, tehát azt mondja:

— Észrevette kend, mikor a lugasnál a gyereket hallgattam?

— Már messziről láttam, — s a mit akkor hallott nagyságos uram, tudom, nem feledte el.

— Azt is hallotta kend?

— Jobban megörültem neki, mintha lakodalomba hívnának.

— Biz az, hallja kend, olyan mondás, hogy megtanulhatja az ember, akárki csinálta.

— En megmondom, ki csinálta.

— No ugyan ki?

— Az az őrnagy, ki az úrfit megcsókolta, — Kisfaludy Sándor a neve.

— De bánom, hogy ezt előbb nem tudtam! — kiált föl Baltay, fejét megcsóválva, — már mégis szerettem volna megkérdezni, hogy ehhez a vershez van-e még több?

— No még mennyi! nagyságos uram, — Imre úrfi mindjárt elmondja könyv nélkül.

— Mit gondol kend, András, — én kérdezzek ilyent a gyerektől?

— Jobb lesz most elkezdni, nagyságos uram, mert ha ez a gyerek úgy elhalad, a hogy most megindult, — véli András — attól félek, majd messze maradunk el tőle.

★

Baltay addig gondolkodott, hogy Andrást még sem tudta letorkolni; hanem rászánta magát, hogy ha nem tanul is a fiatalabbtól, de legalább meghallgatja, mit tud?

HARMADIK RÉSZ.

1.

(1809.)

Ne kerüljük el az évszámot; ha azt akarjuk, hogy a jó vérű paripa ne féljen az ároktól, úgy az árokhoz kell vinni!

Betört országunkba a francia, kiáltványait minden ház előtt elszórta, de a nép ösztönszerűleg tépte szét, mert annyi volt az ígéret, hogy ígéretnek is sok volt.

A francziák megeléglék a keresztülvonulást, utánuk őrizet nem maradt, s éppen ezért utánuk egy másik kéz nyúlt, mely az elszórt kiáltványokat mindenütt összeszedte, s éppen ezért most már, a ki eddig el nem olvasta többször, mint egyszer: elolvasta négyszer.

Ezért kár volt összeszedni.

Terhes szekerek érkeztek Tatába, hol a nádor szállást tartott, és a kíséző hivatalnok rohant a nádorhoz, hogy jelentést tegyen a dologról, egyszersmind eldicsekedhessék, mennyit szedett össze.

— Mind itt van, a mit ön összeszedett?

— Három társzekérrel hoztam, főnséges uram, — mondja a buzgó hivatalnok, — hanem remélem, hogy még ennyit összeszedetek.

— Ments isten! — szól közbe Kisfaludy, a nádornak közelébe jutván, — ki észrevevén Kisfaludy-nak aggodalmát, az ablakmélyedésig jött, hogy a beszédet csak egymaga hallhassa.

— Mit mond ön? — kérdi figyelemmel a nádor Kisfaludyhoz hajolva.

— Azt, főséges uram, — hogy ha már magunk nem akarjuk millió számra szétszítani, legalább mi ne szedessük össze, — mert csak akkor leszen a papirnak hatalma, ha mi hatalomnak hiszszük.

— S ez a temérdek ígéret?

— Nem magyar ember gondolta ki, főséges uram, — véli amaz, — különben tudta volna, hogy magyar ember ily nagy ígéretnek nem hisz.

A nádor eleget hallott, visszafordult a hivatalnokhoz s hirtelen tájékozván magát, semmit sem kétkedett Kisfaludy szavain, azért kérdi a hivatalnokot:

— Honnét kapta ön a megbízást?

— Egyenesen Bécsből, — felelt a kérdett, — onnét indultam ki s követem azon irányt, melyben a francziák elvonultak s a mit értem, kötelességem szerint szekérre rakattam.

— Fölmentem önt ezen veszélyes foglalkozástól, — tudatja a nádor, — ha kipihente magát, rögtön visszamehet. E szavak után pedig a mellékterem felé indult.

— De... főséges uram, én Bécs...

— A nádor ő fensége parancsolatjának engedelmeskedjék ön! — mondja a szóba kapva Kisfaludy egész katonai szigorral, mire a jámbor ember elnyelte a többbit, hanem megfogadta, hogy ezt megbízójának okvetetlenül elmondja.

A nádor egész nap nyugtalankodék, zavarta őt az, hogy hatáskörébe más intézőnek keze is elér s midőn ügyességgel kellene elütni egynémely dolgot, — az értetlen túlbuzgóság az ellenség kezére játszik.

A sok tünődés után asztalhoz ült a nádor, s illető

helyre gondos részletezéssel megírta, hogy a nemzet egészséges fölfogásában meg ne zavarják, s ne szedjék föl az utczáról féltett dologként azt, mit azok szemétnek szórtak ki. Hagyják e kisértést, — legfőlebb annyit tegyenek meg, hogy nyomassák újra azon kiáltványokat, melyekkel azelőtt Olaszországot bolonditák, — s a kit egy hazugság meg nem térít, megtéríti kettő.

Nem mondhatom el e helyütt, hogy a nádor levelére mit mondtak, — elég az hozzá, hogy Károly főherczegnek kelle védelmére kelni, — s éppen azért meg nem akadályozható azt, mit nélküle végeztek el a magyarok ellen éppen úgy, mint a birodalom ellen.

A tanácskozmány számos egyénből állt, — hanem itt is beteljesedett, hogy jaj annak a levesnek, a mit sok szakács főz, mindenki megsózza, aztán ember legyen, a ki azt megeszi.

Megettük jó részét mi, hanem azoknak is maradt még belőle, a kik megcsinálták.

A napoleoni kiáltványt nem tudták utolsó példányig beszedni, tehát a mit a franczia császár egyenes úton nem tudott elérni, tudniillik, hogy az osztrák sereget végképen szétszórja, s a békét önmaga írja meg, — azt megszerezte neki a haditanács, mely következőkép okoskodott:

— Itt árverés van, — szól az egyik szavazó, — itt igérnünk kell, a mennyit lehet!

— Elhibázott okoskodás, — mondja a másik szavazó, — szét kell az inszurrekciót verni s ha egyszer megfutott a franczia elől, bizonyosan inkább haza szalad, mint a franczia táborba, honnét a golyókat szórják.

Ez lón határozat s nem gondolá meg senki, hogy egy tábort szalasztanak szét, melynek üres helyén oly térképet csinálnak, hogy kevesebb könyek csordulnak ki láttára, mintha a megfutamtott sereget egy lábíg levágatták volna.

Két alakot látunk oldalt, alig áll néhány emberből a kíséret, s a nádor fehér köpenyegében áll a Mén-főig nyúló táborhoz közel, s Kisfaludyt nézi néha, minthogy az mély elkeseredéssel nézte a tábort, melynek rendeltetését már tudta.

Kevés prófétaiság kellett annak belátásához, hogy itt megalázás készül, melyre szükség nincsen, s minek eredményét ma még ki nem számolja senki, de hogy az drága lesz, oka volt elhinni.

— Kisfaludy! — mondja a nádor, közelebb mozdítván a lovat, — ön mindent tud!

— Szeretném, ha csak úgy álmodtam volna.

— A csata elején nem tudja az ember, hogy megéri-e végét, — magyarázá a nádor, — ön megígéri nekem, hogy e napról egykor tanúságot teend, hogy a nemzeten e goromba kíséretet megakadályozni akartam, — de nekem az nem sikerült!

— Az ég legyen tanúm! — főséges uram.

— Nem a franczia itten az ellenség, hanem hogy e népet kevesen ismerjük — szól megint a nádor.

— Pedig ha látták volna, főséges uram, — mikor egyik-másik szíve melegültében még az ingét is lehúzta volna, hogy a sereg után küldje.

— Meg nem akadályozhatunk semmit, — fejezi be a nádor azon keserűséggel, mely neki osztalékul jutott az egészből, s midőn aztán a csapás elérkezett, megint azt mondja.

— Kisfaludy! — Magyarország nem itt végződik el, — hanem itt kezdődik; teremteni fogjuk!

Midőn az osztrák sereg a Rábán átlépett, hogy a győri oldalra támaszsa magát, a seregredek tisztjei a fölkelő sereget lassankint gúnyolgatni kezdék, s előjelei látszának annak, a mi következendő volt.

A surlódás fokonként élesebb lőn, tehát siettetni kelle a menetet, hogy a kiszabott helyre érjen a hadsereg, hol a seregredek föláladozása nélkül oldathassék meg a csomó, de azért a két elemű nép se-

hogysem birt egymással megfézni, s az elkeseredés kitörő félben volt.

A fölkelő seregben volt akkor egy elhírhedt bátorságú ember, kivel ugyan találkozáink egy pillanatra, a nélkül, hogy megneveztük volna, ez a szabadosok kapitánya, most pedig már őrnagy, Püspöky vala.

Zalamegyei születésű és Kisfaludyval rég ősmérős lévén, midőn a nádor a táboron keresztül léptetett, Püspöky nem állhatta meg, hogy Kisfaludyt meg ne állítsa egy szóra.

— Sándor! — mondja a kemény katona, — én csak verekedni tudok, nem értem a politikát, — mond meg nekem, miért megyünk mi olyan nyakra-főre vissza? hisz már annyian vagyunk, hogy bátran szemközt fordulhatnánk.

— Barátom! — szól nehéz szívvel a kérdező — nem bíznak bennünk.

— Hát ereszszék haza a fölkelő sereget, — aztán vége.

— Még útravalót is adnak, Püspöky barátom, egy kis gyalázatot, hogy otthon ne jusson eszébe senkinek háborúba menni.

— Barátom, — engem meg nem szalasztanak, — ezért jót állok, — Isten veled! — mondja Püspöky félbeszakítván a beszélgetést, minthogy a fővezér közelgett, s mindenkinek saját helyére kellett sietnie, hanem a mogorva katona alig várta az alkalmat, hogy valami alkalmas emberbe belekaphasson, a mi nem sokáig hagyott magára várni.

Elindulás előtt más hadosztályba helyezték Püspökyt embereivel együtt, s midőn az elhelyezés megtörtént, a ménfői szőlőhegyen levő pincézék egyikéhez vágztatott az őrnagy, hogy a dandárparancsnoknál bemutatassa magát. A parancsnok nem volt a szálláson, hanem egy táborkari tiszt fogadá Püspökyt, ki az elfogadással tökéletesen megelégedett, mert a tiszt oly pokrócz goromba volt, mint azt Püspöky kívánta.

— Kinek a hajduja? — kérdi a táborkari tiszt, minden tartózkodás nélkül gúnyolódván s végig nézven a rendes ezredek től eltérő sujtásos ruhát, minő az őrnagyon volt.

— Jobban nézzen meg az úr, — veti vissza Püspöky, — őrnagy vagyok az önkénteseknél.

— Kinek a hajdúja volt előbb? — mondja újabb gúnynyal amaz.

Erre Püspöky felkapott egy fazékszedő botot, mire a táborkari tiszt kardot rántott, hanem Püspöky nagy hirtelen olyant vágott a markolatot fogó kézre, hogy a kardot amaz rögtön elejtette. Midőn a meglepett tiszt a feldühödt embertől kész halálát várta, — akkor Püspöky leereszti a botot s egész nyugalommal mondja:

— Most megmutattam az úrnak, hogy egy jóra való hajdú mindig többet ér, mint egy hitvány tiszt; — vesse le az egyenruhát, vagy összevagdalom.

A hadosztályparancsnok lépett a szobába s a felforrt vérű őrnagy katonás rövidséggel beszélte a dolgot, mire a parancsnok átlátta, hogy nagyobb botrányt nem lehet a dologból csinálni, a táborkari tisztnek egy jó tanácsot adott, hogy tisztuljon a hadseregtől, Püspökynek pedig azt mondja:

— Holnap megkapja ön a parancsot!

Püspöky elment, tökéletesen megelégedve s alig várta, hogy Kisfaludynak elmondja a dolgot. Az osztályparancsnok pedig jelentést tett a fővezérnek, ki nem látott alkalmasabb módot, mint hogy Püspökyt legelőször kell másnap megfuttatni s minthogy a francia vasasok a balszárnny felé törnek, e rémítő csapatnak látása rettentő példának legalkalmasabb lesz.

Alig pihent a tábor, a legelső szürkületkor megszólamlának a francia ágyúk, s a felső vonal már a várost lövöldözte. A várparancsnok utasítva lőn a legkétségbeesettebb védelemre, hogy a leendő zavarban a seregek fődözve legyenek, mfg a kis Dunán

— Vesse le az egyenruhát, vagy összevagdalom.

átvergődnek, — s éppen ezért a fővezér a polgárságot is fegyverre szólítja, s a ki fegyvert tudott fogni, adtak neki dolgot.

A csata reggelén még a papok is fegyverben álltak a vár szélein s egy jámbor barát remegve mondja szomszédjában álló főnökének:

— Lehetetlen embert ölnöm, reverendissime.

— Hátha minket lőnek agyon, domine fráter? — vigasztalá a főnök, egymásután sütögetve a puskát.

— Az az ő lelkükön szárad, — nekem reverendissime ahhoz semmi közöm, — de én mit csináljak?

— Lőni fog, amice! — mondja megadva magát a másik, látván, hogy az ellenség a várárokhoz nyomul a futamodók nyomában, s erre már a félénkebb ember is elhatározóbb lett.

— Ha már ennyire vagyunk, nem tehetünk róla, — mondja bánattal a barát és a francziák felé fordítván a puskát, midőn elpukkant a fegyver, fejét hátra kapta, hogy ne lássa kit ölt meg, aztán áhítattal mondja: *«requiescat in pace.»*

A szakaszok sebesen húzódnak vissza, s a menekülésre uszított nép rémülten szórta el a fegyvert, melylyel dolgot nem engedtek neki: hanem mielőtt végkép megfutamodnék a sereg, tekintsünk másfelé, ha még Püspökyt meglelnők a harczolók között.

— Látja ön a franczia vasasokat? — kérdi az osztályparancsnok Püspökyt.

— Alig vannak hatszáz lépésnyire innét.

— A francziák közt ezek a legbátrabbak, hadd lássam, hogy ön mit tud? — mondja a parancsnok egész dühösséggel, nem is kételkedvén, hogy a vértetett sereg szeletre vagdalja valamennyit, mert nem volt rá eset, hogy e lovasságon két hadjáratban egyetlen egyszer is kifoghattak volna.

Püspöky jól ismerte, kikkel van most dolga, s hogy a könnyű kard a legügyesebbnek kezében is csak mestervágásra való, mely legfőlebb az arcot érve,

árthatna valamit: de azért nem esett kétségbe az őrnagy, hanem hogy ez emlékezetes napot a francziák se feledhessék el, végig nyargalt a soron, s a parancszoára elővette a legénység a csákányt s kard helyett így rohant a nehéz vasasokra.

A hullámozó tömeget nem várta be a francia lovasság, hanem büszkén vonult ki a kevély lovasság, hogy megalázza a rohanó tömeget, mely önvészedelemre jött el.

Fénylett a francia sisak, melyre kemény ütéssel szállt le a könnyű nyelvű csákány, s a győzhetlen vasasok eszevesztetten fordultak vissza az ismeretlen fegyver előtt, mely csak a vértet keresé, hogy annak horpadása ölje meg az embert.

Megállt a francziák balszárnya, midőn a legbátrabb lovasságot megfutamodva látta, s a francia parancsnok nem merte üldözőbe venni a sereget, melynek egyik szárnyáról ily kemény csapást kelle kiállnia.

A vértéseket nem lehet többé tűzbe szorítani, mert a ki sebet kapott, okvetetlenül meghalt, mire a behorpadt sisakot fejről leszedték, legtöbbet ez a munka biztosabban megölt, mint maga az ütés.

Az osztályparancsnok bámulva állt meg előbbeni helyén, s ha csak annyi embert állíthat föl a támadó lovasság után, mennyi elég arra, hogy a sorokat mutassa, a kudarc helyett fényes győzelemről írhatnánk most, és nem lett volna szükség azon békére, mely harmadfél millió alattvalót és egy nagy darab földet szelt le a térképről egy kis bizalmatlanságért.

Már minden késő, a megriasztott nép nem jő vissza többé, s még nézője is alig akad Püspökynek, ki szétszórta a vasasokat, s minden ember külön vállalkozik egyre, hogy azt agyoncsákányozza, mi a rémületnek még csodásabb képet adott.

Püspöky minden irányban üzette a hátráló népet, s egy vasas nem tudván egyenesen menekülni, addig forgolódott, míg az osztrák tábor felé rohant, de egy

fekete képű ember minden nyomon űzte, s nem messze az osztályparancsnoktól leverte a lóról.

Rég láttuk ezt a sötét képű embert, kiért Holvagy Pista száz botot vállalt föl magára, a mit azért szántak neki, hogy a Lajtán átmenni nem akart — hanem azóta megőrzé az a régi közmondás, hogy a cigány nem hal a vízbe, — de sőt még az ágyú sem fogta meg, pedig sohasem maradt leghátul, nehogy kárát vallja.

Lehullott a vasas a lóról, s a fáradt cigány körül nézett, hogy merre van a többi? hanem mielőtt tájékozná magát, a szaladókat látta és a tábori kart:

— Nem szaladsz gazember? — riad rá egy tiszt az osztályparancsnok környezetéből.

— Akad nekem még itt dolgom — okoskodik a cigány — minek szaladjak el?

— Száz botot kapsz gazember, ha nem futsz! — mondja megint a tiszt, mire aztán a cigány is megereszté a kantárt, hanem futás közben is ráért gondolkodni, utóbb a nagy gondolatok kifértek belőle, és elég hangosan mondja:

— Jaj, be nagy bolond ez a világ, egyszer azért ígértek száz botot, mert el akartam futni; most meg azért ígérnek százat, mert nem akartam futni!

*

A nap leáldozott, de mielőtt végső sugarát elvetné, észrevették a hibát a vezérek; hanem már oly nagy volt a hézag, hogy tartományokkal kelle betapasztani; azon kívül pedig meg volt törve a bizalom, s ennek foltját nem találta senki.

A kis Dunán Csallóköznek takarodott a rendes katonaság, melynek utócsapatát Püspöky képezte, a mi untig elég volt arra, hogy a francia lovasság ne háborgassa őket: mert lángként futott végig a hír a francia sorokon, hogy a magyar lovasság új fegyverrel küzd most.

A francia vezér nézvén a rút sebeket, azt mondja környezetének, mely a francia kiáltványok eredményére várt:

— Uraim, itt van a felelet Napoleon császár kiáltványára!

— Ez az egyetlen nép, mely az ígéretnek nem hisz! — mondja rá valaki.

★

— Ne szomorkodjunk, régi történet ez, vigasztalásul azt is mondhatnánk még, hogy tán nem is igaz!

11.

(A kezdetnek eleje.)

A keszthelyi utcák megnépesedének, az ország különböző részeiből érkezett egy-egy fiatal ember, hogy az intézetbe járjon, azonkívül még a kíváncsiak közül is akadt ember, ki már mégis meg akarta látni, hogy a kapát eresztik-e itt a földbe, vagy csak a nyelével bökődik a hantot? hogy azt már könyvből kell tanulni, s a nagy embernek híre nem hiába futotta meg az egész országot.

A fáradhatatlan gróf nem röstel a tisztí széken ülni s órákig mázsálja és fontolja a széna és szalmacsomókat, bizony már annyira szőrszálhasogató, hogy már azt is akarja tudni, hogy egy esztendő borjú mennyit eszik naponkint, s uram fia, még azt is kiveti a számvető táblán, hogy mennyi trágya marad, s mennyi hasznát veszik.

A régiek ezt mind nem tették, meghízott az agyaras, jól esett neki a kukoricza, s mikor már éppen-séggel nem akart enni, meghítták a jó ismerősöket, megölték az agyarást, de nem kutatta senki, mennyi kukoriczát evett? elég az hozzá, hogy volt kolbász, volt hurka — váljék egészségére a tisztas vendégek-

nek, máskor is legyen szerencsénk, ha megint ölünk egyet, hisz termelt elég kukoricza, ez éppen sörtéseknek való.

Egy nagy könyv feküdt a gróf előtt, ki éppen most nézi végig, vajjon teljesítették-e mindazt, mit a mult héten megrendeltek? mi a nagy könyvnek egyik oldalán akkép volt beírva, hogy a megfelelő oldalon be lehessen írni, teljesített-e, vagy hogy miért halasztották el?

Egyetlen egy tételt nem téveszt el a gróf, s közben hagyja a tiszteket beszélni, a mint az igazgató sorban kikérdezi őket, s a gróf a tételekre vigyáz, hogy a mint az igazgató minden tételt külön kikérdez, ne csak azt lássa, hogy be van írva, de azt bővebben is tudja.

Újabb tétel következik, ugyanazt a mult tiszt széken a gróf maga véleményezte; de most világosan látja, hogy az igazgató valami vastag orrú tollal kitörölte s a tentavonalak alól alig lehetett kiismerni egyetlen szót, hanem a gróf azért jól tudta, hogy az ő rendelete nyugszik eltemetve a vastag tollrántások alatt.

Az igazgató észrevette, midőn a gróf e tételhez ért, s odasúgta a grófnak, hogy ő húzta ki a rendeletet ez és ez okból.

Más ember talán az igazgatónak fejéhez vágta volna a könyvet, hogy saját urának rendeletét elfirkálja, Festetics azonban egész nyugalommal mondja:

— Igenis, kérem alázatosan, tudom én, hogy én vén számár vagyok, igen is, az ilyen okos embereknek csak akadályuk vagyok, igenis, kérem alázatosan, hanem kár volt mégis ilyen vastagon kihúzni, igenis, talán vékonyabb húzásokkal is jó lett volna, igenis!

Az igazgató észrevette az ügyetlenséget, azonban a gróf is mindjárt más tárgyat választott, hogy az igazgatónak zavarát észre ne vegye senki, minthogy

e kis szóváltás sokkal csöndesebb hangon ment végbe, mint azt a tisztek észrevették volna; így aztán szent lett a béke, tisztí szék után pedig addig el nem szabadult tőle az igazgató, míg valami lekötelező szóval a kis vágásnak mérgét el nem osz-lathatá.

Levelet adtak a grófnak kezébe, de alig tudta elolvasni a nagy izgatottság miatt. Miután elolvasta, rendelést ad, hogy egy könnyű kocsi már éjféi után két órakor készen legyen, s másnap ugyanazon órában már föl is ült, s Keszthelytől tovább eső gazdaságainak egyikére hajtattott, hogy az elolvasott levélnek tartalma szerint egy elárult tisztnek hanyagságáról meggyőződhessék.

A szürkületen áttört már az első világosság; lecsapott rétek, egyenes csatornák, árnyékos utak változtaták egymást, s a nagy ember pillanatra feledé, miért kelt föl ily korán, s elégyűlten nézte a nyomokat, melyek holta után sokáig megmaradnak, s vagy ösztönző például szolgálnak az utódoknak, vagy bizonyosságul, hogy nagy emberek is voltak már, csak követőjük legyen.

Az alatt a fogat azon határba ért, hova éppen szándékozott; tehát azt parancsolá a kocsisnak, hogy térjen le az országútról, menjen a dűlők közé, honét belátott az egész gazdaságba.

Sűrű kepesorok közé fordult utóbb a kocsi, s midőn a legelső napsugár végig szaladt a láthatáron, egy vidám kis paripán ugratott elő a kerületi ispán, ki meg sem álmodta, hogy a grófot ily korán itt lelje.

A gróf maga mellé ültette az ispánt, végignézte vele a gazdaságot, útközben pedig kérdi:

— Szokott ispán úr dohányozni?

— Gazda embernek megszokott dolga, méltóságos uram! — feleli az ispán.

— Itt van a pipája?

— Nálam van, méltóságos uram! — felel újra a kérdett, nem tudván mire vélni a dolgot.

— Ha nála a pipa, ne tartózkodjék; hanem gyűjtsen rá — unszoló a gróf az ispánt, ki aztán elővette tűzszerszámát, s néhány percz múlva eregette a füstöt.

A gróf aligha meg nem bánta az engedelmet, mert a lengedező szél mindig ráverte a füstöt, s néha már oly kinosan nyeldekelt, mintha a légből is kifogyott volna; hanem azért csak tűrte a kellemetlen szagot. A kocsi azonban könnyen ment a dülökön végig, s az ispán szerencsésen kiszívta a pipát, minek a gróf legjobban megörült, de midőn meglátta, hogy az ispán megint rá akar gyújtani, nem tudta szó nélkül megállni.

— Mit gondol, ispán úr, természetünk-e dohányt?

— Megkísérthetnénk, méltóságos uram, talán megadnák az árát.

— Nem bánom, ispán úr, természetünk néhány holdat, ha nem használ, nem árt.

— A mint parancsolja, méltóságos uram — mondja az ispán — majd gondoskodom magról.

— Én meg választóvizet hozok — mondja gróf.

— Minek választóvíz, méltóságos uram? — kérdi csudálkozva az ispán.

— A dohánymagot megöntözni, ispán úr, mert ha ilyen dohány teremne rajt, mint a milyent most szítt, ispán úr, úgy jobb lesz, ha a magot választóvízben mossuk meg.

Az ispán rögtön eltette a pipát, hanem a gróf képén látta, hogy tréfál, tehát nem volt mit röstelni a dolgon, hanem némi mentegetés okáért mondá:

— Méltóságos uram, olyant szívak, a milyen az erszényemből telik.

— Igaza van, ispán úr — mondja a gróf, mentéjének oldalzsebéből kihúzával egy százas bankót, mit azon levélbe takart, melyben az ispánt föladták, hogy

délig szokott az ágyban heverészni, mit azonban a gróf nem hitt; s éppen azért némi vigasztalásul az ispánnak odanyújtván, azt mondja: «Addig is ispán úr, míg jobb dohányunk terem, itt van néhány forint, vegyen rajt jobb dohányt; aztán akkor dohányozhatik, ha majd mellettem ül.»

Az ispán csak akkor bontá ki a levelet, mikor a gróf az országútra fordult és bámulva látta a százast, de még inkább a levelet, melyben ártatlanul vádolta valaki és ha nem Festetics György lenne az, bizonyosan kérdés nélkül hánynák ki az útra.

A gróf tökéletesen nyugodt volt, hogy a százas bankjegy nem elveszett pénz, hisz egy becsületes tisztnek ébersége egyetlen egy napon visszapótolhatja; azért derülten ment haza, hol már vendégektől népesedett meg a kastély.

★

A mint az intézetből a kastélykertbe vezetett egy kapu, annak sarkánál ült egy megvásott cigány, majdnem kidülve a ruhájából, ölében egy fakó czimbalom hevert, s a cigány nagy búsan kereste elő belőle azt a szomorú nótát, melyet azért tartogatott, ha talán mégis akadna egy ember, ki az ilyen szomorúságért pénzt ejtene a kalapjába, mely lábainál hevert.

A kertnek belsejéből Baltay jött a kapú felé, a zenét közelebbről is kívánván hallani, s midőn a cigány észrevette, hogy hallgatóra tett szert, nem röstelte a fáradságot, olyan keserves nótát vert, hogy már magának is nehezére esett.

Baltay nem röstelte a dolgot, megdűleszkedett egy vastag fához és jóízűen nézte, midőn a cigány keze föl s alá járt a czimbalmon, mely alig bírta már a keserűséget, s talán elrepedne fájdalmában, ha a cigányt meg nem állítja Baltay egy lázsiás tallérral, mely oly kevélyen hullott a kalapba, hogy

Ballay megdülleszkedett egy vastag fához.

a benne levő krajczárok ijedten ugráltak ki a kalapból a porba.

Midőn Baltay odább ment, a cigány a tallért még egyszer megnézvén, rákapott egyet a frisséből, s midőn a »csipd meg bogár az ingét!» harmadszor verné el, Baltay megint visszafordult:

— Hová való vagy, cigány?

— Ne kérdezze méltóságos uram, magam sem bánám, ha elfeledném.

— Mi a patvar, csak nem úgy lopott az apád?

— Akkor inkább egy egy süldő malaczt lopott volna, méltóságos uram.

— No hát mondd meg hamar, hova való vagy?

— Jaj, méltóságos uram, nem mondhatom meg.

— Ha megmondod, megint kapsz egy tallért.

— Akármennyiért sem mondhatom meg, drága méltóságos uram.

— Örökös kenyeret adok, ha megmondod — kötekedik Baltay a cigánynyal.

— En is attól félek, nagyságos uram, hogy örökös kenyeret kapok, hanem attól félek, hogy azt nem hagynák megérnem, hogy egyem is belőle.

Mielőtt a cigány kivallaná, hova való, a kert belsőjéből Püspöky jött ki, s minthogy Baltayt meglátta, a kapuig hozzámment.

— Oda vagyok! — ordit a cigány, meglátva az őrnagyot, kit a győri ütközet óta nem látott a boldogtalan, s most már szentül hitte, hogy nyársba húzzák.

— Hát te cigány, élsz még? — kérdi az őrnagy megismerve egykori közlegényét.

— Akasztasson föl a nagyságos őrnagy úr — de mindjárt.

— Bolond ember, mért kötnélek föl?

— Azért, hogy nem mentem megint vissza a győri ütközet után.

— Megsebesültél? — volt az újabb kérdés, mire a cigány csak az igazat felelte.

— Egy zöld tollas tiszttám parancsolt, hogy fus-sak; különben száz botot veret rám!

A cigány szavain Püspöky kételkedett legkevésbé, ezért Baltaynak azt mondta Püspöky:

— Nos, kételkedhetik-e valaki, hogy a győri ütkö-zetet számításból veszítették el velünk?

Baltay éppen egy órával előbb hallgatta végig Püspökyt és Kisfaludyt, ki éppen adatokat gyűjtött össze, hogy ez ügyet az utókornak hitelesen föl-világosíthassa. Püspöky tehát kapott az alkalmon, hogy a cigányt Kisfaludynak élő bizonyossággal előmutat-hassa.

— Nem akasztanak föl, őrnagy uram? — kérdi a cigány, saját bőre mellett nem sajnálván a szót, mire megnyugtatóul mondja Püspöky:

— Még obsitot is adunk cigány, csak jer velünk a kertbe!

Hátára vette a czimbalmot a cigány, s illő távolságra ballagott az urak után egész ama szobáig, melyben Kisfaludy dolgozott, s el nem tudta gondolni, mi lelte az urakat, hogy egy czimbalmossal kísértetik magukat idáig, s már rá készült, hogy a jó tréfát komoly képpel el ne rezzegesse.

— Itt egy bizonyítvány — mondja Kisfaludynak a bejövő Püspöky — saját embereim közöl való, jótállók érte, hogy nem hazudik, mert száz botnál alább el nem jött volna, mert ugyanannyit már azért is ígértek neki, ha elmegy!

— Ma is emlékszem rá, vitéz őrnagy uram, szegény Pista, nem tudom hol nyugszik a csontja, ha az nincs, végigverik rajtam a száz botot.

— Meghalt? — kérdi Kisfaludy.

— Bizonyosan meghalt — mondja Püspöky — hisz emlékezhetsz még, ugyanaz, kit az erdőszélre állítottál ki ágyúfödözetre.

— Tudtam, hogy meg fog halni mind a kettő és én háládatlan még a nevüket sem kérdeztem meg tőlük,

pedig az egyik megigértette velem, hogy ha még meglátnám az életben, megszólítsam, s ime még a nevüket sem tudom.

— Biz én már magam is elfeledtem — mondja Püspöky — csak azt tudom, hogy csúfnéven az egyiket Meddig Józsinnak, a másikat Holvagy Pistának híttá minden ember.

— Az egyikre már én sem emlékszem — mondja a cigány — hanem Holvagy Pistát az édes apjáról Kájárinak hívták.

Kisfaludy rögtön följegyezte, hogy el ne felejtse többször e nevet, ámbár egészen megnyugtató magát, hogy ezen az árnyékvilágon nem fogja meglátni; de a nádor is tudván a dologról, annak akarta a két nevet megmondani.

★

Még a jó barátok a multakkal vesződtek, a gróf megérkezett. Rendre ölelte vendégeit s minthogy a katonákat rég nem látta, végig vezette őket a gazdasági intézetben, hol most már tizenkét évnek szorgalma gyülekezett össze.

Az egész világ küzdött, az ágyúk ölték el az emberek szorgalmát s midőn mostanában mindenfelé csak pusztulásról hallott beszélni az ember, jól esett a szemnek megnyugodni egy ember szorgalmán, mit ugyan ötven ágyú hamar összerombolhatna egy pár óra alatt, de semmiből előteremteni csak egy nagy embernek kintartó szorgalma tudhatta.

A vendégek néhány óra óta járnak már az intézetet — kivéven Baltayt, ő már nem bírta meg azt a sok csavargást, hanem elment a könyvtárba, mert az egész házban az a leghűsebb hely, s minthogy a könyvtár asztalán heverték a Kisfaludy-regék, előbb csak egy újjal lebbentette föl a könyvet, s a széken olyanképen ült, mintha esze ágában sem volna az asztalhoz fordulni, már csak azért is, mert a lábát az asztallábak miatt nem hintálhatná úgy, mint a hogy most teszi —

hanem látom, megint fordít egy lapot s fordítás közben leveszi az egyik lábát a másikról, s a széket valamivel közelebb húzta az asztalhoz.

Kínálta magát a betű, az öreg elövette pápaszemét, hogy jobban lássa a betűt — mert éppen most gondolja magában, hogy de csak nem jó ez az olvasás a szemnek, mikor annyira öli a szemet az apróbb betű, — hanem a kéz addig meglelte a pápaszemet, a betűk hirtelen meghíztak s előbb bár messziről, lassankint közelebből hajolt a könyv mellé.

Már egészen az asztalnál ül, már könyökére támaszkodik, s ámbár rég elharangozták a delet, nem bír megválni a könyvtől, s minél inkább közeledett a találás ideje, annál inkább fészkelődött, mert az olvasástól nem tudott megválni.

András és a főnnjáró cselédek mindenütt keresték az öreg urat, sehol sem találták; csak a könyvtárban nem kereste senki.

Harangoztak a szakácsok.

— Bújjék beléd az ördög! — kívánja Baltay úr a harangozónak, ki a kötelet sokáig nem eresztette el, s Baltay önkéntelenül letette a szemüveget, hogy a házi rendet meg ne csonkítsa; de azt gondolta, míg a sok vendég az étterembe megyen, a levest széthordják, addig is elmúlik vagy tíz percz; tehát a szemüveget megint föligasztá, s a megízlelt olvasmányt tovább is folytatta.

Festetics aggódva keresi maga is az öreg urat, s a mint az emeleten minden szobába benyitott, a könyvtárra szolgáló emeleti karzatra is betekintett, hogy még ott is keresse, a hol készakarva nem kereste senki, s ime az öreg úr két könyöke közé helyezvén el fejét, úgy olvassa azt a könyvet, mintha éppen abból adták volna föl neki a leczkét, s neki még azt leves előtt szóról-szóra elmondania kellene valamennyi előtt.

A gróf igen jól ösmerte ez embert és semmit sem

kétkedett, hogy a szokatlan élvezet megrészegítette, nagyobb bizonyágért pedig ott maradt néhány perozig, inkább várakoztatván ötven vendéget, csak láthassa ezt a makacs embert, mikor a könyvtári molyoknál is mohóbban kapja már a könyvet.

Várhatott volna a gróf akár vacsoráig, mert Baltay már azt is elfeledte, hogy ő ebédet nem evett; hanem utóbb a gróf unta meg a várakozást és egy szédelgő inasnak súgta meg, hogy a nagyságos urat hívja enni a könyvtárból, ő pedig még mindig leste a karzatról.

Az inas bement az első ajtón, s Baltayt ebédre szólította.

Ha az inas ott nem marad a nyakán, bizonyosan még most is ott ülne a széken; de már nem szabadulhat meg az ebédétől, meg kell enni, hisz vendég — tehát hol is hagytuk el az olvasást? be kell gyűrni a könyvnek sarkát, hogy a befűlezett oldalon ebéd után tovább olvashasson.

Megindult, már három lépést tett is, miközben a pápaszemet tartójába dugta; de hisz ebéd után ügyis olvasni fog, visszamegy, a pápaszemtartót a fűlezett lapok közé teszi, s úgy megy ebédelni.

Lassan! Lassan! a Szent Gellérthegy olyan magas, azt mondja a cigány, hogy egyszerre nem is látja meg az ember a végét, hanem kétszer kell fölneézni.

Festetics indulni látván az öregot, midőn az a könyvtárnak ajtaját maga után húzta, sietett a vendégekhez, megkérvén őket, hogy ne kérdezze senki az öregot, hogy hol volt; mert ő folytatásra vágyott.

Ebéd után a játszóterembe mentek a vendégek, s egy tisztes társaság várta az öregot, hogy az «ultimót» kergessék; de az öreg addig mentegette magát, hogy végtére még a fejfájáshoz folyamodott, csak hogy ki-
meneküljön a többi közől, s lecsavarodott a nagy lépcsőn egyenesen a könyvtárba, meg sem gondolván,

hogy a háziúr a karzaton lesi már, sőt midőn a terem-ből kiment, azt mondá magában:

— Minden jól van, kész inkább hazudni, de mégis olvas — örvend a gróf — ezen az úton többen is beférnek! — mondja, benyitván a könyvtár karzatára, s alig hogy belépett, már az öreg is czammogott, s dé-előtti helyén folytatta a regék olvasását.

Szép csöndesen kiment a gróf a nélkül, hogy az öreg észrevette volna; vendégeit mulattatva szüntelen azon tündökött, hogy válik meg az öreg a könyvtől? minthogy másnap reggelre már rendeletet adott a tovább utazásra.

Baltay estelig készen volt az olvasással, apróra megolvasott minden szót, — midőn már gyertyagyújtás ideje volt és szemeinek erőltetése nélkül a sötétülő könyvtárban nem maradhatott meg tovább, sokáig tündökött magában, mikép lehetne a könyvet elvinni az útra?

A keszthelyi könyvtár csinos gyűjtemény volt, Baltay végig nézván a sorokat, elgondolta, hogy Fes-tetics rég kiolvashatta már ezt a könyvet, s ha éppen úgy elunta magát, annyi ezer könyv közül könnyen válogathat, tehát egy könyvvél több vagy kevesebb.

— Elkéri tán? — vélik olvasóim.

Az még nagyon korán volna, hogy ő könyvet kérne attól, kit ő könyveivel annyiszor kigúnyolt — és miért tennénk kivételt Baltay kedvéért? ki roppant gazdagsága mellett is éppen olyan ember volt mint mások, kik különben a legbecsületesebb emberek a földön és mégis a könyvet nem veszik meg, hanem a hol elérhetik, szépen zsebre teszik, magyarul: ellopják.

Vacsoránál együtt volt a vendégsereg, csak Kisfaludy hiányzik, hanem mire észrevették, már ő is bejött s mielőtt az asztalhoz ülnének, a házigazdának derült arcczal mondja:

— Már nincsenek ott a könyvek!

— Nem adom száz lóért — mondja a gróf — a ki

a könyvet ellopja, nem lehet egészen rossz ember, az legalább bizonyosan elolvassa s ez még — vigyázzunk rá — még pénzen is megveszi.

★

Bizalmasabb körben később azt mondja Festetics:

— Nem bánom, barátim — Keszthelyt én a nemzet dicsóságára emeltem föl — nem bánom, ha ellopják is mindenemet, csak hasznát tudják venni!

III.

(A szomszédház.)

Borunk is volt, buzánk is volt, békesség is volt s ráadásul még urak is voltunk — jaj de régen volt az.

Az országúton messziről látszik vagy tizenkét ember, némelyikről a köpenyeget akarja lekapni a szél, de jól meg van kötve a nyakán, s ámbár féllőnyire maradozik a gazda után, még a vörös bélés is kifordul, de csak követi az urat, ki lustán szédeleg a többi után. Dolguk nincsen, s a gyöpsős úton rendetlenül mennek, mint a varjak; csak egyetlen egy alak tartja meg rendes helyét leghátul, s alig tudja az ember kitalálni, hogy mi lehet az a csodaalak, mely vadászpuska helyett, messziről éppen úgy látszik, mintha valóságos ágyút vinne, pedig dehogy ágyú, dehogy ágyú; hanem egy egész bőgő, mely egymaga ad olyan vastag hangot, hogy a többi szerszám alig tud kiadni mellőle egy irtalmas nótát.

Századok óta meg van velünk e nép, mely ha nem védelmezte a hazát, de nem is árulta el; hanem segített búsulni. Meglakott folyvást a falu végén, sem földet, sem konstitucziót nem kért; ha nagyon megéhiült, téglavetésre és lopásra is elvetemedett, ennél alább nem ment; ha pedig a vonó árát jól megfizették, egy pár ezüst gombbal és egy veres nadrággal úgy meg-

elégedett, hogy óraszámra is elállt a vízparton, hogy édes magát meglássa a vízben, melynél nagyobb tükröt a grófnak sem csinálnak.

Firól fira maradt a hegedülés, s a dádét soha meg nem búsítja, hogy tizenkét magzatját itt kell feledni a földön — neki az csak annyi gond, mintha mindenik helyett egy varjú maradna itt, mely vagy csibét fog vagy verébfűt, s ott az orra, ott a körme, mint bármely ragadozó állatnak, kopozza meg vele.

Tizenketten csavarognak az országúton, a legközelebbi faluba szándékoznak, hanem be kellene még várni a nap lementét, hogy éppen alkonyat után álljanak meg az ablak alatt, mert az özvegy nagyságos asszony még mindig eltúrte a cigányköszöntőt s egy-két nótáért éppen úgy megfizetett a cigányoknak, mint hajdanában, mikor Baltay uram maga is élt, s ezen a napon még annak is megbocsátott, ki azt merte hazudni, hogy az ő négy lovát gyalog is elkerüli.

Azóta csöndesebben végződött el a mulatság, a cigányok megálltak a ház végében, néhány nótát elhúztak, köztök a «Cserebogár, sárga cserebogár»-t, melyet istenben boldogult Baltay uram maga szokott hegedükísérettel elénekelni — s a jó asszony édesen megkönyezte most a keserves nótát; pedig mikor kedves férje még életben volt, s a cigányokat maga állította rendbe, hogy a kedves nótát kedvére elmondhassa minden vendégének gyönyörűségére, hej, akkor a nagyságos asszony de sokszor meglökte a gazdát, hogy már nem röstel annyi ember szemeláttára hegedüszó mellett danolni? s ime most oly jóízűen elsiránkozik rajta, mintha ő volna Baltay, aztán a nótát neki hegedülnék.

A cigányokat lassankint elkerülte egy úri fogat, s a cigányok gyanítani kezdék, hogy az özvegy-háznál több dolog lesz ma, mint máskor; azért fölkerelkedtek, s az eddigi szédelgés helyett kiválaszták a leg-

egyenesebb utat a dülők közti átjárókon és torony iránt egyenesen a falunak tartottak, nehogy valamikép őket is egy más cigánycsapat zenészóval fogadja; mert hiába, a cigánynak is csak az a nóta tetszik legjobban, melyet maga húz.

Előzzük meg a vendégeket, s mielőtt a vendégnép telezajonganá a házat, nézzünk be az öreg nagyságos asszony szobájába, hol az ódon butorok rendkívül tisztára vannak csiszolva, maga egy nádfonásos széken ül, meg akarván kimélni a bélelt üléseket, hova többnyire csak asszony-vendégeket eresztett, a férfiaknak pedig rendesen a nádüléses székeket mutatta ki; nehogy a nyugtalan vérű nép a bélést egészen félrenyomja, mi az öreg asszony szemét rendkívül bántotta.

Midőn megszokottabb vendég jött a házhoz, azaz olyan, kit a nagyságos asszony csak emberségből tűrt meg, már mikor az ablakból meglátta, türelmetlenkedni kezdett.

— Már megint hozza az ördög, — beszéli magában — minden széket agyonüli — csak már a kanapémon maradna veszteg, míg valaki leszorítaná.

Így töprenkedik a nagyságos asszony, de mire az ajtó kinyílt, olyan barátságos képet csinált, mintha az édes anyját ölelgetné, s alig találta helyét a vendégnek.

— Ide üljön... ide mellém, édes lelkem — áradozik a háziasszony — jaj de ritka vendég, édes galambom, bizony százszor meghalhatna miatta az ember... tegye le már azt a nagy kendőt!... biztatja még odább — csak nem akar már megint menni? Isten úgy segítjen, úgy megharagszom, hogy soha sem békít meg... maradjon ma nálam, hadd beszélgesse ki magát az ember.

Ez mind egy huzamban, s oly áradozó szeretettel, hogy már azt várná az ember, hogy legszebb selyemruháját is a lába elé teszi a kedves galambom vendég-

nek, pedig mikor elmegy, megint morog és egy álló óráig rángatja helyre az ülőhelynek félrenyomott bélést, közben pedig mindig azt beszéli:

— No, csakhogy elment a nyakamról, ki nem állhatom, mikor valaki annyit darál — mondja fönszóval — aztán hogyan ül azon a kanapén? hogy elfészkelődte ezt a párnát! csodálom, hogy még a matériát is le nem mászta, alig győzőm az ülést helyre rángatni.

Kérem a tisztelt olvasót, kivált ha férfi-ember, meg ne ítélje őt, tekintse úgy, mintha saját édesanyja volna, kít szeretni és tisztelni kell, s ezt a kis jelenetet számítsa be az asszonytermészetnek, mely egyetlen szunyogra elsüti minden ágyúját; hanem azért senki sem hal meg, sőt mire a füst eloszlik, még azt a szunyogot is meglátjuk, melyre az ágyúkat kisütötték. Ez már asszonyi gyöngesség.

— Te Trézsi! — mondja a kulcsárnénak — nyitva legyen a szemed, megláss mindent, melegágyakra idején dobod a gyéként, zabot adj ki a vendég-lovak számára, a padlásajtót bezárd, hogy valami bolond föl ne tévedjen, aztán meg ne lássam, hogy a majorság a másik udvarról átszökjék, látod azt a kanpulykát az udvaron, mindjárt kergesd át; a teheneseknek pedig megmondod, hogy a sót a borjuknak adtam, nem ő nekik! . . . Most elmehetsz! — mondja tovább — de el ne felejtsd, hogy hálóvendég is lesz elég, minden ágybéli újra legyen felhúzva, a felső ablakokat pedig bezárasd, hogy a levegő ne csapjon, mert én sem szeretem a csúzt, meg más sem! Na . . . miért nem mégysz már? — kérdi a fülelő cselédet . . . nincsen dolgod? mit álldogálsz itt? Teremtettét, mikor én ilyen fiatal voltam, mint te, tizet fordultam addig, míg te egyet! — mondja ki nem fáradtan — jaj, mi lesz már ebből a világból, ha ez így megy?

De a kulcsárné már ekkor csakugyan eszeveszetten szaladt; nekünk elegendő okunk van hinni, hogy a

nagyságos asszony csak egy lépéssel sem ment volna hamarább, mint a kulcsárné; de már hiába, a nagyságos asszony azt gondolja, hogy az a cseléd láрма nélkül nem hiszi, mit parancsoltak neki.

Alig nyugodott egy negyed óráig, a kulcsárné hat-szor is összenyargalta az udvart, s éppen megint új fordulót tett az emeleten is, midőn a nagyságos asszonynak szeme elé kerül a nagy folyosón, s igen természetes, hogy megint kézre kerül, mint a mosott vászon.

— Hova szaladsz? — van-e a melegágyakon gyékény?

— Az volt a legelső dolgom, nagyságos asszonyom, — felel a cseléd, — magam raktam minden fiókra.

— Hát a vendéglovaknak kiadtad-e a zabot? — tudom, elfeledted?

— Dehogy feledtem el, nagyságos asszonyom, — most vitte ki a mindenes az utolsó zsákot.

— De a kanpulykát én kergessem át a másik udvarra, úgy-e? — kérdi harmadszor is, hogy már valami ürügy legyen egy-két szóra, hogy a vászon mosatlan ne menjen ki a kézből.

— Az is helyén van már, majdnem szemközt ugrott, midőn erővel kikergettem.

— Jobb lett volna, míg azt a pulykát kergetted, húztad volna fel az ágyruhákat.

— Mikor nagyságos asszonyom parancsolta, már akkor régen megvolt.

— Úgy, de a felső ablakok mégis nyitva vannak, — mondja a hibakereső, meglátván, hogy az ablakok még nincsenek betéve, — pedig mondtam, úgy-e, hogy tedd be?

— Éppen oda akartam menni, — mentegetődzik a derék cseléd, — hanem a nagyságos asszonyom megállított.

— Szja persze, hogy az ilyen kisasszonyoknak

mostanában semmi sem tetszik, ha csak egy szóval mondják is; hanem az asszony tegyen meg mindent! Patvarkodik a nagyságos asszony egymagában, mint-hogy a cseléd az ablakhoz szaladt, s azt már nem hallotta, mikor a nagyságos asszony a megszokott toldalékot elmondá, hogy t. i. mikor leány volt, így volt, úgy volt, meg amúgy volt; mire némely olvasóm már kész volna ezt a könyvet is földhöz verni; mert azt mondja, hogy ily veszekedő teremtményt sohasem látott még.

Lassan, lassan! nem kell mindent szóról-szóra venni, nézze meg akárki azt a jó húsban levő tisztos matronát, hát hol látszik meg rajta a bú és a bánat, ha csakugyan komolyan venné mindazt, mit hirtelenében elmond? Egyetlen egy szó nem jött onnét, hol az epe lakik; ez a kis fegyvergyakorlat ő nála csak annyi, mint az énekesnél a skála, melyet napközben néhányszor eldúdol, néhány ácsorgó meghallgatja, s ha nagyon föl vagy nagyon lemegy, megbámulja, de ária gyanánt nem veszi senki, hanem hamar meguntán, dolgára megy.

Hej! ha ez a derék asszony a tüdejét kimélgeti férjének hirtelen halála után, nemsokára fejére dül a kastély, s nem volna tele minden búzatartó verem; mert a miben az egyik cseléd megbomlott volna, azt a másik odább rúgná, s nem akadna egy is, a ki maga jó szántából föllevén, igazi helyére tenné; hanem a nagyságos asszony ezt nem várta, hanem a ki miben megbotlott, annak azt mondá, hogy: számár vagy, s a ki odább rúgta, azt meg fölpofozta, mielőtt mérgében az epéje fölforrhatna; így vigyázott ő az egészségére.

Természetes, hogy végtére megszokta a dorgáló szót, neki nem esett nehezére, ha elmondta, s annyi esztendei tapasztalás után meggyőződött, hogy ez nem árt, s valamint más ember rászokik egy vagy más szóra, például egyik azt mondja minden hatodik szó

után, hogy izé; ő meg úgy tett, mint a diák, kitől midőn azt kérdi a tanító, hogy hatszor hat mennyi? nem tudja hirtelen rámondani, hogy harminczhat; hanem az egész egyszeregyet legelőlről kezdi s a többi is addig mondja, míg az igazira talál.

Ez egy kissé hosszadalmas, de biztos út, és a sikerért sok kényelmetlenségre kell vállalkoznunk s minden embernek megvan saját házi egyszeregye, mely szerint az ösmeretlen számot kitalálja, s nagyobb igazság kedvéért azt a példát hozzuk fel, mikor az egyszeri falusi tanító harmincz tanítványa közül nem tudván, hogy a falra melyik rajzolta a szamarat, és az alá az ő nevét ki írta? tehát mind a harminczat végig vágta, mert így bizonyos volt, hogy az igazi is megkapta részét.

Aztán ez már halavány árnyéka csak a réGINEK, midőn a megrémült asszony elfogott egy jó részt az éjszakából s hozzátoldá a nappalhoz, hogy gyermekének, jobban mondva unokájának meghagyja azt a kényelmet, mit egykor az öreg anyja megszokott, s midőn már a zsák tellett, valamint alább hagyott a nagy zajból, s ma már csak olyan, mint az óra ingája, mely meglóduván, egyszerre megállani nem tud; hanem enged annak a súlyerőnek, mely útra indította.

Egyetlen perczre sem ereszté ki kezéből a kormányt s a vásott cseléd akármily messziről megérezte a féket, melyet a kérlelhetetlen asszony keményen tartott, — s ezen nyomás alól Dunayt és nejét kivévén, még az unoka sem lón kivéve, s a gyermek úgy állt öreg anyja előtt, mintha ítélő bírása tekintene rá.

— Itt legyen az eszed, látod, ez a kalács, ez a lisztnek a java, a feketéjét a cseléd eszi meg, pedig nem búsulna, ha ebből is megkínálnák, — okoskodik az öreg anyja — látod, ez az egyik porhanyóbb, mint a másik, mert az a lusta pára állt mellette, az

az Ágnes, — hanem ördög sem lesz belőle, ha valami bolond beleakad valaha (mert piros a pofája, aztán a falattal nem marad adós a belének) — de tudom, hogy az a valaki végig veri, ha ilyen dagasztatlan kenyeret szeg eléje, — aztán nem tudom, meddig állja ki! — (folytatja az asszony a magyarázatot, még pedig olyan tűzzel, mintha most mindjárt meg akarna valakit pofozni). — Uram s én istenem, mi lesz már ebből a világból? ha az asszony még a maga falatjáért is röstel meghajolni, — teremtetét, mikor én az édes anyám keze alatt voltam, még az aratóknak is dagasztattak velem, hanem nem is tesz ám engem bolonddá senki.

Ez megint egy szuszszal volt elmondva, s a növekedő lény önkénytelenül megbámulta az öreganyját, ki mindjárt készen volt egy «mondással», ha valamelyik cselédet szemközt kapta, s a mit ilyenkor mondott, azt bajos lett volna eltagadni, mert hangosan volt mondva s dologhoz illő volt.

Néha a leány akkor volt az öreg asszony szobájában, mikor a tiszt egy csomó pénzt hozott: a gyermek elbámulta a «kincsen», s minthogy végtére is nem volt cseléd, kinek azt mondhatta volna: «Szamár, mit tátod a szádat?» valamint azt is érezte, hogy a gyermek ügyetlenül méri föl a kincset, rögtön talált valami mondani valót.

— Csak ennyi?

— A mi volt, elhoztam, nagyságos asszonyom! — felel a tiszt, nem tudva, hogy nagyságos asszony miért ilyen zörgölődő, pedig jó kedvet akart csinálni.

— Minek is hozta, kasznár úr, — mondja a nagyságos asszony a tisztnek, de úgy, hogy az közbe ne szólhasson, — fele nem lesz elég cselédfizetésre, ökröket is kell venni, hát a kőmiveseknek, meg a téglavetőknek, hisz maholnap ránk dül a tető, az isten áldja meg a kasznár urat, csak gazdálkodjunk, mert bizony húsrá való sem marad! — mondja ne-

héz szívvel, s mintha csakugyan könnyeit érezné, — eredj, édes gyermekem, a harmadik szobában hagytam a kendőmet, hozd el lányom! — s mialatt a leány csakugyan elmegy, és a harmadik szobában keresi azt, a mi éppen ott nincsen, mert köténye zsebében van, addig a nagyságos asszony megveregeti a kasznárnak vállát, s a bankjegyhalmazból néhány darabot a kasznár kezébe csúsztatván, a pénztömeget hirtelen egy ládafiókba söpré, s mire a leány a nagy keresésből visszatér, már az öregasszony maga van a szobában, s a tűnődő leányt megvigasztalja, hogy a kendő már megvan, mire az egész részvétellel nézi az arczon az aggodalmat, mintha osztakozni kívánná a gondban, mely öreganyját nyomja.

— Látod, édes leányom, — mondja némi bánattal, — neked is szerettem volna egy új ruhát venni, de már hiába, csak nem kerül: hanem azért ne búsulj, addig kaparok, míg neked is kerül, hisz én eljárrok akármi ringy-rongyban, ilyen vén asszonynak az is jó, én már ezt megszoktam; hanem mégis gondoltam valamit, édes leányom, — mondja enyhébben, — majd vadászok én ki neked valamit, — vigasztalja a leányt, egy nagy szekrényhez vezetvén, melyből hamarjában két darab ruhát is vett ki.

Az egyik ruha nehéz világos selyem, a másik pedig még annál is nehezebb és értékeesebb, aranyfonalakkal vegyesen szövött, nagy meggyszín virágokkal átvert rokolya volt, mit a leány még idáig sohasem látott, csak hallomásból tudta, hogy a gazdag magyar leányok menyegzőn viseltek hasonló szövetet, s egyike volt az ilyen azon ruháknak, melyek divatból soha ki nem mentek, s midőn már hatodszor szabták is el, mégis maradt annyi értéke az apró szeleteknek, hogy mostanában három új ruhát megvegyenek rajta.

— Ebből komponáljunk ki valamit, édes leányom, — szól az öreganya, szem elé rakva a ruhákat, s elmondva, hogy: Ez az aranyos édesanyámnak a meny-

asszonyruhája volt, azért, ha most eldarabolom érted, édes leányom, azért teszem, mert helyette mást nem tudok venni; tehát megbecsüld, mert ha ránézek, minden eszembe jut, hogy most sem tudom a sírást megállni, — folytatja tovább, szétnyomkodván lecsorduló könnyeit, — úgy tekintsd, édes leányom, mintha a menyei jussodból kapnál előre valamit.

Erre aztán a kedves gyermek öreganyjába kapaszkodik, ki most kegyesen megengedte, hogy a leány addig csüngjön rajta, a meddig akar, s a megríkatott gyermek nem meri könnyeit letörölni azon gondolatban, hogy ez nem vette még észre.

Végre megvigasztalódott, de alig mert a ruhákhoz nyúlni, s mikor már édesanyja, a szép leánynak még szebb anyja is megnyugtató, még csak akkor kezdte nagy áhítattal köszöngetni, s a legnagyobb kegyelettel nézte az ősi drágaságot, melyet mostan ő reá szabnak föl.

— Majd az én nevem napján vedd föl, édes leányom! — mondja az öregebb hölgy némi követeléssel, s a kis leány temérdek csók után ment el saját szobájába.

Eljött a névnap, az aranyos rokolyából egy gyönyörű magyar derék lön, a másik ruhából kiszabott rokolya fölött, s a gyermekhajadon egészen fölmagasult a büszkeségtől, hogy ilyen nagy ereklyét vehetett magára.

Az ág, törzsére hajolt, a gyermek öreganyja büszkesége ellen, s midőn a gyönyörű gyermeket köszöntésével elfogadá, az egykor és tán mindenkor lármás öreg, gyermekként sírva, némán állt, könnyűi sűrűn folytak le barna selyem ruhájára, egyetlen szó sem állt rendelkezésére, csak az arcz tükre mutatá meg a lelket, mely izgalmaiktól és napi küzdelmeiktől megszabadult, s nem tudta szóval sem eltagadni, sem megvallani, hogy boldog.

Addig lármázott minden apróságért, hogy midőn

az öregeért kellene mondani valamit, egyetlen egy árva szócska sem jut az eszébe.

Megérkezett a legelső vendég, — szétvált a néma csoport, hogy az érkezőt fogadhassa, ki után most már egymást érte a többi s ha a sok jó kívánságnak egy harmada haszonba menne, Baltayné élélhetne kétszáz esztendeig.

Megszólamlott ez alatt a hegedű, s egy keserves bekezdés után következék a «Cserebogár, sárga cserebogár», — mire az öreg asszony olyan zökögőre sírta magát, mintha ma volna a menyegző napja, midőn Baltay uram az oltár előtt melléje állt, meg sem gondolván az akkori észszel, hogy kedves életetárja a nagy gondokat oly hamar egymagán feledje. A vendégcsoport zajában Baltayné egy ablakból kihajolva hallgatta a zenét, mely az ablak alatti fák közül hangzik ki, s a jó asszony úgy megkívánta a sírást, hogy reggelig elzokogna, ha megint eszébe nem jutna, hogy a háznép után is kell nézni, nehogy bolondjában összezavarodjék.

— Hát én mi jót kívánjak? — kérdi háta mögött egy hang, mire a hölgy hátrafordult, s egyszerre kiderült, midőn látta, hogy kedves unokája Kisfaludy Sándort vezeti, ki a nagy tömegben keresztül alig tudott idáig vergődni, s éppen ezért vezetteti magát Etelkével.

— De majd kívánok én, — mondja az öreg asszony egészen fölvidulva, — jó, hogy elhozta a fejét, majd a hajába kapaszkodom.

— Talán megnőtt a hajam útközben? — kérdi Kisfaludy, nevetve kapván kopasz fejére.

— Már meg mit csinált, uramöcsém, — nem fél ettől a temérdek asszonytól, a ki itt van?

— Bocsnatot kérek, kedves asszonyonéném — mondja a költő, beszédközben kezét csókolván, — nem tudom, hogy valamit vétettem volna az asszonyok ellen, hisz én is feleséges ember vagyok, aztán egyszerre csak nem vehetek el kettőt is.

— Oh maga csúnya ember, — volt az újabb szemrehányás, — már megint hogyan megríkatott bennünket.

— Nem értem kedves asszonynéném!

— Hát mit vétett az a szegény szentmihályhegyi remete, hogy neki is meg kellett halni, meg Lillának is?

— Szja, én nem tehetek róla, — mondja Kisfaludy, ha a hölgynek apja oly kérlelhetetlen volt.

— A vén bolond, uram bocsá', — mondja Baltayné egész boszúsággal, — hát mi boldogsága volt, mikor mind a kettő meghalt?

— Az lón éppen az ő büntetése, hogy vénségének aztán nem volt öröme! — véli a szerző.

— Azt a vén embert kellett volna meghaladni, úgy kellett volna neki, — vitatja a nő, — egy körömnýt sem sajnáltam volna, hanem maga is már irigy ember, édes uramöcsém, nem nézheti másnak boldogságát, — pedig úgy-e jól esett «Himfy» uramnak, mikor az én kedves hugomasszony megkönyörült a sok sóhajtáson? Úgy-e tetszik most a szép menyecske? — hátha Szegedy uram* is megkötötte volna magát!

— Már minden késő, drága asszonynéném, — engedelmet kérek, — hanem máskor nem cselekszem.

— Hát lesz megint valami történet?

— Elkezdtem már egyet megint, talán egy hónap alatt készen leszek vele.

— Mi a neve annak a történetnek?

— A somlói vérszüret! — feleli Kisfaludy, kit már egy nagy hölgycsoport vett körül, s a párbeszédet egész figyelemmel hallgatta; hanem midőn a címet hallák, valamennyi elszomorodék.

— Tudom már mi lesz! már megint meghalnak! — mondja Baltayné.

* Kisfaludy Sándor ipa.

— Szent, hogy meghalnak; — mondja egyik a közel állók közül.

— Édes Kisfaludy bácsi, — mondja Etelka egészen a költőhöz szorulva, s esdő tekintetét reá vetve, — ne hagyja őket meghalni; mert lássa, majd öreganyám két hónapig is elsiránkozik rajta.

— No hát, nem halnak meg, kis hugom, — igéri a költő, átkarolván a kérő gyermeket.

— Ennyivel nem elégszünk meg, — kapott újra szóba a háziasszony, — a leánynak férjhez kell menni, még pedig ahhoz, a kit szeret, — értette uramöcsém, vagy megtépjük.

— De kérem alássan, makacs kis lány ám az, — okoskodik Kisfaludy a sok asszony között.

— Bizony ki is kérem, hogy valami málészájú ne legyen, — protestál Baltayné, — nehogy úgy járjon, mint az a szegény Lóra, kit Elek minden szó nélkül ölt meg, — folytatja a beszélő, — dejsz lettem volna én ott, majd találtam volna én egy rokkafát, mivel védelmeztem volna magamat.

Látva Kisfaludy, hogy az asszonyok így föltámadtak, bármennyire más volt is szándéka, kénytelen volt megváltoztatni a tervet, mi nem történhetett más-kép, mint hogy az eredeti tervet megtoldja egy másikkal, miről aztán előre tudósítá az ostromlókat.

— Hölgyeim, kegyelmezzenek árva fejemnek, meglesz a lakodalom, de ennek más címe lesz.

— Látjátok, — mondja az öreg asszony, — már megint meg akarta ezt is halatni, hanem már most nem merj; inkább csinál egy darabból kettőt.

— De férjhez adom, édes asszonynéném, a lányt.

— Szép ember lesz az ura? — mondja a nő egész kíváncsisággal, mintha csakugyan lakodalomra vágynék.

— Majd csak kerül neki valamilyen.

— De szép legyen, azt is megmondom, — hallik a parancsszó, — ugyis rossz ez a férfi mind, mint

az ördög, aztán még csúnya is legyen, azt meg nem engedjük.

— A mint parancsolják! — engedelmeskedék Kisfaludy, egyszersmind utat nyitott a háziasszonynak, hogy vendégeit körülnézze, s így a költő lassankint átvergődött az épületnek abba a részébe, hol a férfitársaság mulatott; — különböző csapatokra oszolván, s mindenik megkeresvén azt a kört, mely lelkével rokon vala.

A ház elég tágas, és Dunayék birták a nagyobb részt, s a kis lánynak szobája mintegy arra a pontra esett, hogy mind a két szárnyat összehozta. Így a gyermek hol anyjánál, hol öreganyjánál lehetett, mikor tudniillik ez eltűrte, hogy a gyermek «láb alatt ne legyen».

Ennek a szónak mai napon bizonyosan valami nagyon közönséges értelme van, hanem akkor és a felhozott esetben annyit tett, hogy a gyermek igen messze következett az apa és anya után, s közben egy nagy hézag maradt, melyen átért ugyan a forró szeretet, — jobban mint most; — de e közön az engedelmesség és fegyelem hidján kellett keresztüljárni.

Az apa és anya családi körében ki nem ment gyermekei közül, de minthogy gyermekeinek az apa apja, az anya anyja volt és nem pajtása, mint ma; — igen természetes, hogy az apa úgy beszélt feleségével, hogy a gyermek nem kottyant a szóba, míg nem kérdezték.

Ma ez másként van, — midőn az úri gyermek üvegházi gyümölcsként neveltetik, s éppen mert üvegházi gyümölcs, nincsen meg a legnagyobb részben az az őserő, tartósság, önbizalom, szívósság és benső melegség, mely tűrni, küzdeni tud és akar, kivált mikor cselekedni nemcsak hasznos, hanem kell is!

Azonban maradjunk a réginél, a jelenkorra is elérünk egyszer, s a mi elmondani valót lelünk, bizo-

nyosan nem fogjuk eltagadni. Kár volna tehát előre elkapni a szót, nézzük meg az öregeket, kik abban az időben a legelső sorban álltak, s ha ma föltámadnának, bizony-bizony most is alig lelnének náluknál különb embert; pedig a járt úton mi már könnyen elmeheztünk volna.

Míg a nők könnyű dolgokon bibelődtek, a férfiak a nehezebbet vették elő, s régi magyar szokás szerént, azt mondták, hogy deb'zon jobb volt régen, — vagy hogy majd csak jobb lesz ezután; — de végre valamennyien megegyeztek abban, hogy a jelenben mégis ebül vagyunk.

A csoportok megoszlának, mindeniknek más tárgya volt, s egyik sem törődött azzal, hogy a másik csoport miről beszél, s mindenik azt hitte, hogy ő beszél a legfontosabbat. — Mi azonban nem akarván bíró lenni a sok között, csak annyit mondunk el, mennyi rajzunkhoz éppen elegendő.

— Hány fia van, kedves jó barátom? — kérdi az egyik csoportban valaki.

— Négy van, hogy az isten akárhova tegye őket, — felel amaz, — pedig innen-onnan valamennyi rám nő, aztán már nem győzöm hallgatni a feleségemet, mindig azt hajszojja, hogy mi lesz belőlük?

— Éppen úgy tesz, mint az enyém, az sem hágy békét, — mondja a másik, nagy bodor füstöt fujván ki a körből, — már tegnap nem állhattam; hanem a sok kölyköt rendbeállítottam, az első nagyon neszes, aztán mindjárt bolonddá teszi a többit, ezt prókátor-nak szántam. A másodiknak úgy nem kell a könyv, mint a kutjának a bot, mit csináljak vele? ha itthon fogom, még kárt tesz; katonának adom. A harmadik a jámbor, olyan tedd ide, tedd oda, még ha megnyúznák, sem mozdúlna talán, — azt tartom: jó lesz papnak, ha egy bibliát elejbe tesznek, megél az az igével is, — éppen odavaló: pap lesz.

— Okosan beszél, édes barátom-uram, — hagyá

helyben a másik, — azt tartom, majd csak magam is úgy teszek, hogy rendbeállítom őket, csak hogy nálam négyen vannak, s a negyedikkel nem tudom mit csináljak? Esze hiszen van a kölyöknek, aztán tanulni is szeretne; hanem éppen az a baj, hogy mindig a könyvet bújja. Aztán egész nap órákerekeket farag, utóbb is beáll ácsmesternek. Most már alig birunk vele, kivált az asszony; mert fejes a kölyök, nem enged a viláért, s addig okoskodik, míg neki van igaza. En nem tudom, mitevők leszünk vele? Már azt is mondák, hogy adjam katonának, majd ott eszére hozzák. Már egyszer be is vittem, hanem még be sem állíthaták, már is kérdezett a tiszttől, mondaná meg neki az okát, hogy ezt vagy amaszt miért teszik? a hadnagy pedig azt felelte, hogy a katonának nem felelnek arra, hogy miért? hanem: muszáj! Lásza barátom, ez az én bajom, — mi lesz ebből a gyermekekből, — mesterségre csak nem eresztetem!

Ennyi elég lesz ezen körből; már látjuk, hogy a gyermekekről miként gondolkoznak, hallgassunk meg mást is.

— Tehát megosztottak a testvérek? — kérdi a másik csoportból valaki.

— Meg bisony, a nagyobbik kapta a pusztákat, persze, hogy a rövidebbet húzta; míg a kisebbiknek estek a faluk, s míg a bátyja kulloghat a béresek után, addig ő majd szedi a készet, a robotot és dézsmát. Az lesz aztán az úr, a bátyja meg valóságos hajdú.

Ne zavarjuk őket, az idő megmutatja nekik, hogy a pusztából is megélhet az ember valahogy, s hogy ez az úr szívesen beállna még olyan hajdúnak, mint a bátyja.

Tekintsünk másfelé, bizonyosan olyan dologról beszélnek, mely meghallgatható.

— Szegény Napoleon! — mondja valaki, — tudom, elunja magát Heléna szigeten.

— Úgy kell néki, — kiáltja egy másik, — most mutassa meg, mit tud; aztán akkor elhiszem, hogy nagy ember.

— Pedig mégis volt ám annak egy kis esze is, rogo humillime, — védi az első.

— Hagyja el, amice, — vitatkozik amaz, — nem ész volt az, hanem szerencse; ha nekem négy disznóm van kézben, elütök én akkor mindent.

— De az azt is tudta ám, hogy disznó nélkül is mikor lehet ütni? urambátyám, mert annak mindig kevesebb katonája volt, mint nekünk, mégis mennyiszor győzött.

— Persze, hogy győzött, mert szerencséje volt, — nézze meg csak öcsém, mikor czapáriznak négyen, egy adutt hetessel három ember kártyáját is elütheti sokszor, mert az övé az adutt.

Ezeket bizvást itt hagyhatjuk, ezek reggelig le nem győzik egymást, mert az egyik azért nem enged, mert sok esze van; a másik pedig éppen azért, mert esze nincs. A legközelebbi körben egy fiatal kapitány van, három érdemjel is van a mellén, s ime nagy csodálkozásunkra éppen azt mondja:

— Meguntam már a katonáéletemet, haza megyek szántani-vetni.

— De hisz ön még generális is lehet, hisz ön még jóformán csak gyerek? — kérdi egy ismerőse.

— Elég volt ebből ennyi, nekem ugyan nem parancsol senki! — mondja a tiszt, — megmutattam, ha akarom, ember tudok lenni a gáton, — most már hazajövök, én sem parancsolok otthon senkinek, de nekem sem parancsol senki.

Ne hallgassuk tovább, az egyszeri zsidó nem vette meg a lovat, midőn a gazda úgy dicsérte, hogy nyolcz mérföldig meg sem áll; mert hisz ő csak három mérföldnyire lakik, s nem akarja, hogy őt mérfölddel tovább vigye! hanem ha már ezt meg nem vette, hogyan venné meg azt, mely a hosszú útnak első

felében ugyan sebesen vágat, de aztán nemcsak hogy előre nem megy, hanem visszafordul.

Lássák önök, ezt kínos hallgatni, menjünk odább.

Ott meg diákul beszélnek, de azért ne kerüljük el őket; majd inkább magyarra fordítjuk.

— Domine spectabilis, hallotta, hogy a gyűlésen már magyarul is beszéltek?

— Horrendum dictu, — most hallom először.

— Ez még semmi, hanem gondolja csak, ezután a jegyzőkönyv is szóról-szóra magyarul lesz.

— Amice, ... ha ez igaz, ... úgy ez skandalum publicum; per amorem Dei, hisz azért fárad az ember annyi ideig a latin nyelv tanulásával, hogy ne kényteleníttessék azt a nyelvet beszélni, a mit minden ostoba paraszt tud.

— — — — —
Kérem, ne tessék zavarba jönni, ez nem ma történt, hanem körülbelül harmincznyolcz évvel ezelőtt, s ez a két ember már régen nyugszik is az úrban. Odább mehetünk, ha tetszik, éppen egy kályha mellé húzódtott néhány ember, s igen halkkal beszélnek, álljunk hát közelebb, hogy a szót el ne szalaszszuk.

— Bizony pedig került már Keszthelyről néhány ügyes gazda. — Álltja az első.

— Az csak theoria mind, édes úri barátom, — ha eső nincs, azért annak a rétjén sem kaszálnak szé-nát, — veti ellen a másik, és gúnyolódva folytatja: praxis kell oda úri barátom, meg száz esztendő's kalendárium, — arra vigyázzon a gazda: szélben ne vessünk, esőben ne arassunk; s ha ő kelme zabot vet, azért azután bizonyosan nem fog búzát aratni; hanem csak zabot. Nyolczszáz esztendeje laknak itt apáink, talán bizony azoknál is okosabb akar lenni a keszthelyi gróf?

— De a világos haszon mégis mellette szól.

— Számlálta barátom-uram, a keszthelyi gróf pénzéi?

— Sohasem beszéltem én vele.

— Én sem beszéltem, — válaszol amaz, — hanem szeretném én látni az erszényét, hogy mióta a sok tudóst barázdaszám termesztí Keszthelyen, hány ezer forintjával van kevesebb?

Milyen kár, hogy hangosabban nem beszél ez a jó úr, talán a gróf is meghallaná, mert a szomszédteremben van, és igen hihető, hogy a kérdésre szívesen felelne, daczára annak, hogy sokkal fontosabban töri fejét, hogy minden ügyetlen kérdésre válaszokat adjon.

— Barátom! — mondja Dunay Festeticsnek, — nagy áldozat tőled a keszthelyi intézet.

— Csitt, — felel rá Festetics, — nem akarom, hogy meghallja más, különben még azt mondanák, hogy nyereszkedek a hazafiság kontójára; hanem neked csak megmondom, hogy nekem tetemes hasznot hoz; mert az intézet növendékeiből a javát magamnak válogatom, s gazdáim kitűnők.

— De meg is érdemled, hogy te vedd legelőször hasznát.

— Vezetné más is, ha méltóztatnának engemet Keszthelyen megkeresni; de hlába, félre esik, s így személyes barátaimon kívül alig vetődik oda valaki, hanem gondoltam valamit.

— A vásárokat akarod szaporítani?

— Nem egészen azt, de mégis olyan, hogy a közönségnek elegendő oka legyen Keszthelyre jönni, hogy ott néhány napig el ne unja magát, s közben aztán csak meglát egy-mást, minek hasznát veszi.

— Szabad nekem is tudnom?

— Ünnepeleyeket rendezünk, az írók költeményeiket fogják felolvasni, növendékeim pályakérdésekre fognak versenyezni, — ének, színdarab, zene minden lesz, és hogy még emlékezetesebb legyen, minden évben két berkenyeágot ültetünk el valamelyik ünnepelt íróknak emlékezetére.

— Csak kettőt? — kérdi Dunay.

— Semmi esetre sem többet; mert lásd, még kevés frónk van, hamar kifogynánk; pedig még én élek, minden évben megtartom ez ünnepélyt, s nem akarok nevek miatt szűkséget szenvedni.

— S ez már elhatározott szándékod?

— Sőt nevet is gondoltam ki: Keszthelyi Heliconnak* fogjuk elnevezni, s így nem kételkedem, hogy néhány esztendő múlva Keszthelynek termérdek vendége lesz, s így, barátom, a ki malomba jár, végtére mégis csak ellisztesedik; mit mondasz hozzá?

A feleletet elgondolhatják önök, s nekem csak az a hozzátenni valóm van, hogy ez eszme előrajza volt a későbbi nagy gondolatnak, midőn az irodalmi ünnepélyek átmentek a tudós társaságba, a pályadíjak a nemzeti színházhoz, a gazdasági mozgalmak a «Köztelekre», az eszmesurlódások a pesti nemzeti kaszinóba; alkalmat pedig erre később nem a Keszthelyi Helikon, hanem a pesti vásárok és lóversenyek adtak, s a mit egyik nagy ember gyanítani kezdett, azt egy új próféta teljesedésbe hozta.

Azt tartom, önök sem kívánják, hogy e kellemes benyomást egy újabb körnek bemutatásával elrontsam, a többit sem azért mutattam be, hogy kétségbe essenek rajtuk, hisz ma már a gyermeket nem mustrálják előre, mint a juhnyáját, hanem az eszéhez férünk, hogy idővel ember válhassék belőle. A pusztá ma már nem szerencsétlenség, hanem aranybánya, kivált ha józan eszű ember a gazdája, majd tudja, mennyivel jobb, mint a falu. Napoleont, ma már nagynak mondjuk mindannyian s a szerencsét az észről nagyon megkülönböztetjük, — katonáskodásunkról ez úttal nem szólok arról, hogy a százesztendős kalendariumból ma is tudunk annyit, mennyit hajdan és

* Ez lőn neve a később oly híressé vált keszthelyi irodalmi ünnepélynek.

még mindig nagyon hiszszük, hogy gyertyaszentelőkor csakugyan kinéz a medve a lyukból s ha napfényt lát, visszabuvik, mert még negyven napig fagy lesz. Azzal is mulatjuk magunkat, hogy újholdkor megcsörgetjük erszényünkben a pénzt, hogy sok pénzünk legyen, hanem ennél többet is tudunk, a nélkül, hogy az álmoskönyvnek fontos érdemeit kérdésbe vennők, minthogy ma is csak olyan igaz, mint ezelőtt negyven esztendővel, hogy lúdhús, ha van: jó!

Míg az öregek így tündöttek, addig a fiatalok más dolgot találtak, járta a vánkostáncz, s a mely kis leány előtt letették a vánkost, a térdelő legényt egy kis vonakodással bár, de mégis megcsókolta, neki sem esett fájdalmára, meg az úr is azt mondta, hogy: deb'zon jó volt, az anyák pedig mindent láttak, nem volt mitől megijedni. Hej, ma már kiment a módiból a vánkostáncz, csak a csók van; hanem az a baj, hogy az édes anyák nem láthatják, aztán későn bánják meg, mikor már e csókról könyvet írhatnak, sőt a komédiában, mint szomorú históriát, pénzért el is játszák.

A mulatság világos virradtig eltartott, minden leánynek akadt tánczosnéja, s azzal mulatgatott; mert akkor még a makkfilkót, meg a piros dámát nem vetették annyiszor kézbe, mint most, hogy némely ember egész éjjel nézegeti, még a gyertyát is közelebb húzza magához, hogy jobban megláthassa.

— No, az öreg urak, persze, hogy nem férték meg az asszonyok között, s hogy el ne aludjanak, kellett valamit a kezükbe adni — s egy pár rossz krajczárért elütögették az asztalt. Ennyi volt az egész kár, legalább tudta az ilyen ember, hogy minő könnyű volna itt elveszteni, a mit otthon nehezen keresett.

Virradóra vége lett a mulatságnak.

Elbúcsúztak a vendégek, az öregek az öregekkel

össze is ölelkeztek, a fiatalok a nézéssel érték be, s mentek százfelé, a mennyien voltak.

Sokáig eszükbe jutott a barátságos est, de főleg egyet nem feledtek el az apák, anyák, kivált a kiknek házasulandó fiuk volt, hogy:

Baltayéknál eladó leány van.

IV.

(A régi jövendölés.)

Befogták a négy lovat, s senior Baltay maga mellé ültetvén junior Baltayt, kifordultak a pesti országútnak, hogy Imrét emberek közé vigye Pestre; mert az öreg magyarázgatni kezdé, hogy idáig okos embereket látott csak; hanem jó lesz megösmerni a bolondokat is, mert hiába, a fakó lónak fakósága még jobban meglátszik, ha pej mellé állítják. Erre a célra pedig Pest akkor is alkalmas hely volt.

Mielőtt elindultak, az öreg egy nagy bankjegycsomót adott át a fiúnak, derült képpel mondván:

— Ezt mind elköltheted, öcsém, s megmondom, hogy haza ne hozd, mert megharagszom.

— Majd megpróbálom, urambátyám, talán el tudom költeni.

— Ne zsidóskodjál, azt megmondom, — úr vagy, hadd lássa meg más is, a szegény a gazdagabb után él.

— Meg lesz velem elégedve, kedves urambátyám — mondja Imre, eltevé a tárczát, s elbúcsuzván Andrástól egy kis időre, helyet foglalt az öreg úr mellett, ki egész úton tele akarta tömni jó tanácscsal, mint alább mindjárt meglátjuk; mert hiába, az öreg még mindig azt hitte, hogy úgy volt legjobban minden, mint ő tett ifjabb korában, s ezen korból sok dolgot elbeszélt, hogy fogjon a fiún, kit szeretett volna egy kissé a tömegbe keverni,

mert bármily becsületes embernek hitte is magát, mégis szívesen hallgatta, ha még valaki visszaemlékezett, hogy mennyi fura dolgot vitt ő végbe, mit már azért is szívesen elbeszélt, hogy megmutassa, mégis mi vált ki belőle.

— Édes apám engem is így vitt valaha Pestre, mint most én tégedet, édes öcsém, aztán két álló esztendeig felém sem nézett, úgy, hogy mikor meglátott, alig ösmert rám. Elég az hozzá, hogy két esztendő elteltével feljött, s minthogy előre megírta, mikor jó, nagyokat izzadtam, hogy az utánam küldött harmincezer forint két esztendő alatt hová lett? mert azt könnyen megmondhattam, hogy nincs meg; de hogy mire kelt el, azt nehéz volt papirosra tenni. De akár mint húztam-halasztottam, mielőtt megérkezett, éppen az utolsó órában tudtam csak elkészülni, s akkor is kétezer forintnak sehol sem akadt helye, már tudniilik csak papiroson, mert hisz amúgy jó helyen volt az már, korhely pajtások között; s én nem tudtam másként segíni, mint nagyhamar újra irtam az egész számadást, aztán úgy középtájon beleírtam: subiczkra kétezer forint.

Megjött édes apám, a számadást elébe tettem, s az öreg úr kivette zsebéből az ácsmértéket (Zollstock), mit mindig magával hordozott, s a sorokra elfektette, hogy minden tételnél egyszerre rátaláljon a megfelelő számra, s én rémülve láttam, hogy az ácsmérték egy hajszálig elvezeti a szemét, s édes apám már a közepén van a kétezer forintnál.

Végre látom, hogy csakugyan a kérdéses tételt nézi, de midőn az átellenben fekvő kétezer forintot meglátja, pápaszemét jobban az orrára ereszti, s az írást úgy az orráról nézi, s minthogy a kétezer forint csakugyan ott áll, nagyobb bizonyosság okáért kiveszi a rajzönt, s az ácsmértéket vonalzónak használva, aláhúzza a tételt egész hosszán, s kisül mindenképen, hogy a kétezer forint csakugyan subiczkot tesz.

Én már remegni kezdék, kivált mikor édesapám csizmáimra nézett, melyekben én alig birtam megállni, úgy remegtem.

— De fényesek a csizmáid, édes fiam — mondá édesapám, minden indulat nélkül.

— Sokalja, édesapám, a mit rá költöttem?

— Nem én, kedves fiam, — mondja megint — s inkább elnézném, hogy még kétezer forint legyen ott, mint azt mondják, hogy valamelyik Baltay — piszkos ember volt.

Elhallgatott az öreg, mintha időt hagyna a fiúnak, hogy gondolkodjék helyzetéről, s tudja meg, mivel tartozik azon körnek, melyben neveltetik, s mit várhat tőle a világ, mely az oktan pazarlást is megrója, de a túlzott takarékoságot szégyennel bélyegzi.

Pesti vásár ideje lévén, a vidéki urak seregesen mentek Pestre, s a jó ismerősök mindenfelől összehatalálkoztak az úton; így történt, hogy az egyik megállapodásnál Festeticscsel is találkoztak, az meg még előbb Dunayval, kivel abban egyeztek meg, hogy Martonvásárott a vendéglőben ebédelnek, hol úgy is még többen is fognak találkozni.

Dunayék a télre Pestre szándékoztak lányuk miatt, kit a nagy világnak is be kellett mutatni, s e czélból Dunay korábban indult el, hogy körülnézzen Pesten alkalmas szállás után, s a vásári alkalmat egy pár jó barátjáért örömet használta.

Imrét addig hintálta a kényelmes kocsi, hogy elaludt, az öreg pedig megunván már a pipát, oldalzsebébe nyult, s előhúzta felekenyerét, Kisfaludy regéit, s újra meg újra végigolvasta, s ilyenkor elandolodott a multon, melynek sok gyarlósága lehetett ugyan, de hogy a magyar akkor elpuhult lett volna, azt már tréfából sem hinné.

Nem olvasott többet ennél az egy könyvnél, de azt aztán úgy tudta, hogy akár a közepén elkezdje, s visz-

szájáról is elmondja, s éppen azért olvasta el újra meg újra, hogy el ne feledhesse.

A martonvásári lejtőhöz értek, Imrét fölébreszté, hogy kiverje szeméből az álmot, mire a vendéglőbe érnek, hol egy előre küldött cselédje Festeticsnek a legnagyobb szobát étteremnek lefoglalta, hol majdnem huszonnégyre föl is terítették.

Behelyezkedtek, s ámbár Dunay is ott volt, Baltay talált alkalmat a gróffal is beszélni, vagy akárkivel, a nélkül, hogy egymással érintkezniök kellett volna, mert mindenik elég büszke volt arra, hogy a másikat bármi áron vagy ürügy alatt megközelíthesse.

Midőn az asztalhoz leültek, a vidékbeli legrosszabb cigánybandák egyike állta el az ajtó elejét, s kezdett elhúzni egy gazdátlan nótát, mely összevissza vakaródzva a hangszeren, mintha talán össze sem beszéltek volna, hogy voltaképen mit akarnak húzni, mire aztán a korcsmáros kutyái is úgy ordítottak, hogy megszánta őket az ember.

Baltay legközelebb esett az ajtóhoz, tehát kivett egy jókora bankót, mely elég volt arra, hogy a cigányoktól megvegye a hallást; de a többi is sietett az adóval, s a cigányoknak maradt elég idejük elmenni a másik korcsmába, hogy ott szintén szerencsét próbáljanak, nem annyira azért, hogy hegedüljenek, hanem hogy ne hegedüljenek.

A cigányok elpusztultak, s a társalgás lassankint megkezdődött, mikor tudniillik a leves már elkölt, s az étvágynak jutott annyi, hogy a második ételig most már türelmesebb, ha nem hozzák is valami rendkívüli gyorsasággal, mint az a martonvásári korcsmárostól nem is telik; mert ámbár a pinczérnek maga is segít, de az keveset használ, mert csak egyik kezével hoz valamit, a másikkal pedig a pipát fogja egész az ajtóig, s ott teszi le egy nagy szippantás után, hogy visszamenet égve találhassa.

Az ebéd folytán élénkebb lőn a társalgás; mert a

kocsikról leszedett pinczetokok tartalma is fogyni kezdett, s ilyenkor aztán mindkevésbé fért meg a hang a szűk teremben, hol ennyi ember bizony csak barátságából fért meg.

A pohárkocczintás a nagy világért el nem maradt volna, s ekkor már egy-két vers a kedvencz emberekől közzsájon forgott, néhol ugyan kitörött lábbal, ferde nyakkal, hanem az mindegy, csak hogy mégis rákaptak, jó volt az úgy is, akkor még az akarát is jó volt.

Baltay távolabb esett Festeticstől, ki Dunay mellett ült, s minthogy most már zajosabb lőn a társalgás, nem igen váltott szót, hanem füleit hegyezé, midőn egy fiatalabb úriember a másik asztalvégen a regéket sorra mondogatta, elhagyván néha három, négy szakaszt is, mire Baltay, mintha csak magának mondaná, átható hangját azonban könnyű volt meghallani, kivált mikor már többször ismétlé, kivált mikor a fiatal ember akadozott:

— Nem úgy van!

Egy darabig nem tűnt föl senkinek ez észrevétel, kivéven Imrét, ki bátyjának arczán látta a kínt, mintha haját húznák, mikor így megfejelik, megtalpalják Kisfaludyt, mit ő most is magánál hord és szörnyű módon szeretné az ifjú úr fejéhez vágni, ha illendő volna, hogy a bibliát ilyenre is használja az ember.

— Nem úgy van!

Néha megesik az minden társaságban, hogy egy-egy pillanatra a legzajlóbb körben is elcsendesednek, s aztán egyiknek vagy másiknak szóló hangját szörnyen meghallják. Éppen így volt, midőn a szavaló egy tételt elfordítva mondott, mire Baltay megint szólt, de már éppen a csöndbe vágott, mikor mondá:

— Nem úgy van!

— Mi az? — kérdi a szavaló megállapodva a nagy tűzben,

— Nem úgy van! — ismétli Baltay hátra sem fordulva, mit bizonyosan nem megvetésből tett, hanem megszokásból, hogy az öregebb a fiatalért nem mindig fordul meg, ha hangosan megmondja, mit akar, aztán a fiatalabb értse.

— De úgy van, tessék elhinni! — erőlködik a fiatal ember, még egyszer elmondván a tételt, mi-ben valami föltűnő hiba ugyan nem látszik, hanem azért Baltay nem engedte el, mert nem úgy volt a könyvben.

— És most is azt mondom, hogy nem úgy van! — mondja az öreg.

— Ejnye, már ezt urambátyám jobban tudná, mint én? — duzzog a fiatal ember, s hogy szégyenbe ne maradjon, még hozzá teszi: mibe tetszik fogadni?

— Akármibe, édes öcsém — mondja Baltay még mindig háttal.

— No hát, fogadjunk egy...

— Ne fogadjon, fiatal barátom — mondja egy kopaszfejú úr — bizony elveszti.

— Mit tud bele az úr? — mondja már neki tüzesedve az ifjú, nem ismervén azt, ki őt visszatartóztatni szándékozott.

— Már pedig nekem legjobban kell tudnom, mert én vagyok Kisfaludy Sándor.

— Engedelmet kérek — szól lehangoltabban a fiú — de ön is elfeledhette, aztán mégis úgy van, mint én mondtam.

— Csak már volna nálam egy példány — mondja Kisfaludy mosolyogva.

— Van nálam! — mondja Baltay, a megviselt példányt kihúzva zsebéből, s az asztalra téve, egyszersemind nagy hirtelen rámutatva az idézett helyre, hol csakugyan nem úgy volt, mint a fiatal ember mondá.

— Mondtam én, hogy nem úgy van, — ismétli

Baltay egész egykedvűséggel, a könyvet pedig viszszadugta oldalzsebébe, a hol azt rendesen tartani szokta.

A furcsa megoldást némi csend követé, de valamennyi közt Festetics bámult leginkább, míg Dunay magában azt mondá:

— Szavam beteljesedett, megmondám, hogy ez ember még olvasni fog!

★

Imre legjobban megörült az öreg úr diadalának — mi az öregnek annál inkább jól esett, mert tőle jött, kinek képzettségét családi hiúságból szeretete inkább, mint személyes indulatból, mert hiába, a tekintélyek kora még meg volt, s az öreg nem igen szeretne volna, hogy ez a hatalom kurtább legyen.

Az egész társaság különösen egészségére kívánta Baltay ő nagyságának az ebédet, mi bizonyosan ma nagyon jóízún esett neki, nem mintha a visszakivánsában nagy bókokat csinált volna, mert a mint észrevette, hogy ilyen nagy becsületet tesznek neki, mindjárt hátrább szegte a nyakát, hanem mivel Festetics és Kisfaludy mindkét kezét elokkupálták (engedelmet kérek e diákszóért, rettenetes kedvem volt használni ezt a szót azért, hogy valakit boszantsak vele), s így észrevehetőleg tudatták vele nagyra-becsülésüket; ettől pedig, ha nem hízott is éppen egy arasznyira, de nem is soványkodott ám meg vele.

Baltay már előbb fogatott, s még nem is került rá alkalom, hogy a dologról újra előhozakodjanak, már ő kocsiba helyezkedék, hogy eltávozzék. Ebben nem mondom, hogy nem volt egy kis kiszámítás, mert az öregekben meg volt az a sajátságos tapintat, hogy nem merítették a vizet sárosáig, hanem tudták, mikor kell eltávozni, hogy az ott maradók csak jót mondassanak rólok.

Behajtatott Pestre, hogy kedves öcscsét N . . .

szeptemvirnél, egykori kedves jó barátjánál elhelyezze, hogy a törvényes dolgokban is jártassággal birjon.

Majd meglássuk, mi dolga akad ottan?

V.

(A második rovás.)

Mi volt akkor még Pest?

A mostani »Angol király«-nőn fölül, hol most a harminczad áll, nádas volt; a legnevezetesebb vendéglő volt a hét választó; a legnagyobb úr elment a Kemniczer-kávéházba, a belváros egy kőfalhoz támaszkodott a mostani széna-tér felül, s ha valaki nagyon elunta magát Pesten, elment »kuglizni« a Beleznay-kertbe; ilyen volt akkor Pest.

Egy rongyos fiú, kit öreganyja, a vén Buda, nem tudott úgy eltakarni, hogy mosdatlan képét más is meg ne lássa; hanem azért édes kedves és nagyreményű gyermeke volt az országnak, s habár szegyenlette is, midőn éppen kiállt a Dunaparra, hogy a fiatal óriás képe a lefolyó vízben csak oly kuszáltnak látszik, mintha a legjobb tükörbe nézne; de mindegy, közel a víz, egyszer majd csak tisztára mosdatjuk.

— Idehaza van a méltóságos úr? — kérdi Baltay a czifra ruhás huszárt, ki N. . . úrnak, akkori híres szeptemvirnek előszobájában volt.

— Igenis, nagyságos uram, — nincs itthon; hanem egy órákor megjön.

— Már csak itthon találtam volna! . . . töprenkedék az öreg, s újra kérdé: — Vajjon hol lehet most?

— A lábát fájdtja, nagyságos uram — lőn rá a felelet — lement a Dunára, a doktorok az kommandálták neki, ha éppen nem restel utána menni a nagyságos úr, ott találja a hidon felül.

Baltay megvigyázta a szót és utasítás szerint kiment a Kemniczer-kávéház felé, s ott a hidon fölül kereste a méltóságos urat a Dunaparton.

— Tehát ott volt akkor a Dunafürdő? — kérdezi valamely fiatalabb olvasó, ki Pestnek akkori külsejéről nem sokat tud; s éppen azért megsugjuk, hogy akkor sehol sem volt, hanem azért a Duna vize akkor is használt sokról: és semmit se essünk kétségbe, a szeptemvir urat meglegljük a Dunaparton, s a mint éppen találni fogjuk, azonképen fogjuk bemutatni.

No már nem messzire vagyunk, a Dunának partján látunk egy öreg urat, mentéje csak úgy nyakba van vetve, bőszájú inge hátralökve, s egy pár ezüst sarkantyús csizma a szárazra kitéve ő méltósága mellé, ki egy tarka vászonkendőt egy ott felejtett kőre terített, s ezen ülőhelyről lógatta a Dunába fájós lábait, melyeknek a víz csakugyan jót tett.

Persze, ezt ma már az utolsó csizmadia sem tenné meg, hanem az öreg N... megtette, s ha éppen valaki figyelmeztette, hogy: «Mit gondol?» igen kurtán ezt felelte: «Én csizmában is szeptemvir vagyok, meg csizma nélkül is!»

Az öreg úr ülőhelyében bizony ráért körülnézegetni, tehát ezzel ölte az időt, s midőn egyszer a Kemniczer-kávéház mellől látta kijönni Baltayt, már messziről integetett neki, hogy jöjjön le hozzá a partra.

— No hiszen, éppenséggel úgy is téged kereslek itt.

— Lábammat szívatom a vízzel — mondja a szeptemvir, elfogadván a vendéget, ki szintén egy kőre ült le, s minthogy a nap nagyon melegen sütött, ő is levetette a mentét, s vállára vetve, beszédbe eredt régi jó barátjával, kit tizenkét év óta nem látott.

— Az öcsémet hoztam föll — kezdi meg a beszédet Baltay azon gondolatban, hogy a másik majd mond rá valamit,

Már messziről integetett neki.

— Remélem, csak nem bizod másra, mint rám?

— Várj már egy kicsit, hadd könyörögjek is legalább!

— Nem tudom, mi a patvart könyörögnél, hisz talán csak nem szoptatni hoztad föl?

— De barátom — mondja Baltay — tudom én, mi az emberség; aztán te meg most már szeptemvir vagy!

— Meg egyúttal hatvanhat esztendősen ember, ki a szeptemvirségből is engedne, ha a hatvanhatból is elengednének vagy huszonötöt, talán nem kellene akkor a Dunába lógnatni fáradt lábaimat!

— Tyhú!... huszonöt esztendővel ezelőtt! — sóhajt föl Baltay.

— Akkor otthon első aljegyző voltam, tudod, mikor a nagygyűlés napján főtt kukoriczát vettünk az utcán, s aztán kardosan mentünk s úgy ettük; no hiszen volt is ám beszéd!

— Azt mondták, hogy elment az eszünk!

— Pedig dehogy ment — mondja N... meglubiczkolván lábával a vizet — te egy derék fiút neveltél föl, mint hallom; engem meg szeptemvirré tettek; tehát a kukoriczától, ha meg nem híztunk, bizonyosan nem is soványodtunk meg.

— De hát igazán magadhoz veszed öcsémet?

— Mégis könyörögsz!... neheztel a szeptemvir — most mindjárt megbánom, hogy főtt kukoriczát ettem veled.

— Bizony bolondos ember vagy te most is! — mondja Baltay, kitörvén belőle a régi bizalmasság.

— No, csak hogy igaz nyelveden beszélsz már egyszer! — nevet amaz, felhúzván csizmáját, s megindulván a város felé, s minthogy a nap melegen süttött, mentéjét még mindig lógva hagyta a vállán, mire aztán a másik ember sem akart külömb lenni, hanem hagyta lógni ő is a mentét, s így keresztül a mostani nagyhíd és vácsi utcán szépen elballagtak, s azért mégis

alig győzték a sok süvegelést, mert minden nyomon került egy tisztelet.

Útközben szemközt jött Imre, kit a bácsi azonnal bemutatott kedves barátjának.

— Van-e már szeretőd, öcsém? — kérdi a szeptemvir első szóra a fiút, ki vörös lett, mint a rák, azt gondolván, hogy egy szeptemvir legalább is országos kérdést teszen hozzá.

— No csak az kellene! — mondja Baltay szörnyű komoly képpel, mintegy figyelmeztetni akarván barátját, kitől fiatalabb korában nagyon sok furcsaság kikerült.

— Nem tőled kérdeztem, — vág közbe a szeptemvir — mi már rég kívástunk, most már ezeken a sor.

— Ráér még!

— Most mindjárt kivetem az esztendő számról — okoskodik amaz, . . . mikor K . . . ban együtt voltunk — tudod — hány esztendő is lehettél, mikor az a kis sző . . .

Megint köszöntött valaki, s így félbenmaradt a szó, különben a szeptemvir előlről elmondta volna Baltay uramnak egykori dolgait, pedig az öreg úr maga is szívesen elmondta minden kalandját, csak az asszonyokról nem akart beszélni, mert ő az asszonyokról csak úgy félvállról beszélt — s nem szerette volna, hogy olyat mondjanak róla is, mint a mesebeli rókáról, hogy savanyú volt neki a szőlő, mikor el nem érte.

Nem akarom most már a további beszédet folytatni, — elég annyit fölemlíteni, hogy az öreg elment haza, Imre pedig itt maradt Pesten, a szeptemvir gondja alatt, hol bizonyosan nem a legrosszabb helyen volt.

Dunayék a szeptemvirékkal nagyon összejártak, s itt már lehetetlen volt egymást kikerülni, mit igazán megvallva, egyik sem akart; hanem engedte magát a sorsnak, hogyan és merre vezetgeti őket?

Hanem akárminek inkább kell vezető, mint egy szép leánynak, s egy igen csinos fiúnak, kivált ha olyan viszonyban vannak, mint Etelka és Imre, mikor egyiknek az öreganyja, másiknak pedig a bátyja minduntalan azt mondja: neked azt nem szabad meglátnod.

Ezen tilalomfélének legeslegelső hatása az volt, hogy a két gyermek már azért is kíváncsi volt egymást megösmerni, hogy legalább tudja, kit kell kerülnie? s midőn ez a kis alkalom szeptemviréknél a kezükre játszott, — a tilalomnak az lőn a következménye, mi minden tilomé: hogy azt meg kellene szegni!

Kótaforgatás, zsebkendőelejtés, székadás, vízfordás, köpenyegfeladás mind igen alkalmas szükségben segítő-szer, kivált mikor egyik sem kíván egyebet, mint hogy a másikat közelebből lássa.

Akkor nem lehetett máskép, az embereket ölte az unalom, tehát egymás nyakára jártak, a barátságos összejövetelek egymást érték, s a két fiatal már mégis találkozott annyi szóra, hogy ők semmi esetre sem haragusznak egymásra, s ők ezt egymásnak nagyon is elhitték.

— Édes apjukom! — mond a szeptemvirné egy ebéd után, mikor az öregek még az asztalnál maradtak, s a fiatalok eltávoztak — mondok valamit.

Ez a hang ösmeretes volt az öreg úr előtt, — tudta, hogy az asszonyosság nem tudja megállni a szót, s már az is kínjára volt, hogy egész ebéd alatt hallgatnia kellett: — mert hisz, engedelmet kérek, van-e a nőnek nagyobb élvezete, mint azt megmutatni, hogy ő olyant mondhat, a mit még más nem tud?

— Mit akarsz, édes anyjukom? — felel a szeptemvir, ki erkölcsében sehogy sem birt megváltozni, s a mai napon csak olyan egyszerű tetteiben, szólásában, mint mikor a főtt kukoriczát az utca hosszán ette.

— Tudod, mit akarok mondani?

— Tudom! — mondja kötekedve az öreg, nem bírván leszoktatni az asszonyt arról, hogy azt kérdezzék tőle, mit bizonyosan nem tud.

— Tudod a ludvérczét! — kottyant bele az asszony — hisz magam is most tudom még.

— No hát nem tudom. — Engesztelé ki a nőt, ki csakugyan megint a csapdába jő.

— Ez az Imre, meglásd, beleszeret Dunay leányába.

— Nem hinném! — mondja a férj, mintha csakugyan azon meggyőződésben volna, hogy nem hiszi.

— De már szereti is! — mondja az asszony egy hanggal fölebb, nem tűrhethván, hogy a férj kételkedni akar.

— Dehogyan szereti! — beszéli megint az öreg, éppen azt akarván, hogy az asszony hamarabb mondja el a dolgot, különben olyan nagy feneket kerít a dolognak, hogy majd a vacsorával is ott érik őket az asztalnál; tehát tagadni kellett.

— Ugyan már hogy tudsz ellentmondani, — zörög a nő, — mikor én azt jobban tudom, mint te.

— Csak gondolod, hogy tudod, édes anyjukom, aztán azt gondolod, hogy az igaz.

— No hát tudd meg, ha másként nem hiszed, — türelmetlenkedik az asszony, — hogy a fiú tegnap este vallotta ki nekem.

— Ez még csak a fele! — volt reá az ellenvetés, a mi megint egy új töltés volt, hogy az aknát egészen föllobbantsa a legrövidebb idő alatt, minthogy az asszony bizonyosan többet is tud még, különben már eddig azt mondta volna: aztán hitted volna ezt édes apjukom?

S minthogy a méltóságos asszony ezen mondásig még nem ért, kétségtelen, hogy még többet is tud.

— A másik fele pedig az, hogy a leány is szereti, ma vallotta meg nekem, mikor reggel velem a szentegyházba jött.

— Ejnye! ejnye! — csodálkoztak a szeptemvir majdnem hosszú öt perczig, mikor aztán azt mondja az asszonyság egész fontossággal:

— Aztán hitted volna ezt, édes apjukom?

— Eszem ágában sem volt! inkább hittem volna, hogy rám dül a ház. (Ennek aztán volt hatása, az asszony tökéletesen ki volt elégítve, s a szeptemvir fölkelhetett az asztaltól, hogy frószobájába menjen.)

Midőn már künn volt a szeptemvir, elmosolyodott s meglegedetten gyújtott pipára, mintha egy ütközetest nyert volna meg szoros kombináció után, hol gyalogság, lovasság és tűzérség jól kiszámított mozdulattal egyszerre meglepi az ellent.

Hanem midőn később eszébe jutott, hogy a Baltaypör nemsokára végítéletre kerül, nagyon elszomorodott, mintha félne, hogy e viszonyt a pörnek kimenetele agyon fogná verni.

Minthogy a méltóságos asszony így elárulta a dolgot, s a méltóságos úr sem kételkedik benne, adjuk meg magunkat, fogadjuk el kész dolognak az egészet, s várjuk el, hogy Imre miben töri a fejét, mint-hogy ő is nagyon jól tudta, hogy olyan viszonyba került, hol egy kéznek sok megoldani valója akad.

Imre bizonyosan azon korban élt, mely legalkalmasabb arra, hogy a fiatal ember a csörgedező patak mellett egy kunyhóval, s egy sült burgonyával megelégedjék, csak-hogy ő sokkal többet tanult, mint hogy azt is ne tudná, hogy a második szakaszban már a burgonya mellé más is kell, a kunyhó pedig nagyon szellős lakás lesz; de hát mit csináljon?

Galiba úr meglátogatta az urfit, s bejelenté, hogy a pörnek kivonatát elkészítteti, s e végett az illető kir. táblai ülnök kiadójával már értekezett is.

— Mennyi függ attól a dologtól? — kérdi Imre Galiba urat.

— Minden! — válaszol reá Galiba.

— Úgy hagyja rám a dolgot! — mondja Imre —

magam fogom a kivonatot megcsinálni, s mikorra szükségünk lesz reá, itt lesz.

Galiba megnyugodott, hisz jobb kézben nem lehet a dolog, tehát engedett a fiatal jogtudós kedvének, annál inkább, minthogy néhány nap óta tövéről hegyére kikérdezett mindent, s a vén prókátor bámulta a türelmet és avatottságot, mit ily fiatal embertől nem várt; de végre azzal nyugtatá meg magát, hogy itt nagy összegről lesz szó, s a fáradságot nagyon megérdemli.

Imre magához kéreté a fiatal embert, kire a kivonatkészítés bízva volt, s kiadván neki a megszabott díjt, magára vállalta a munkát, mely rá nézve oly nagy kérdés, — mire a fiatal kiadó nem győzött köszönetni, Imre pedig a munkához fogott.

A ki ezt a mesterséget nem érti, talán érti a vegy-
tant, s látott már egy gyógyszerészt, ki egy pár itoze ásványos vizet főző fazékába tesz, s egy pár óra múlva külön edényekben kitalál sziksót, haméleget, szikéleget, mészéleget, keseréleget, agyagot, kovacsot, szénsavat és az ég tudja mit, hanem már most tes-
sék belőle kitalálni hamarjában, hogy az együtt való-
ságos budai keserű-víz volt, milyent üvegszámra tíz krajczárért minden pesti fűszeresnél kaphat.

Tessék ebből némi hasonlat útján megérteni, hogy egy pár száz ívre fölhízott pört, midőn három ívre lesoványkodtatnak, s a felpörös a legnagyobb szor-
galommal kifeled belőle minden bizonyítékot, mfg az alpörösét mind fölhordja, valóban nehéz lesz kitalálni, hogy a felpörös miért czivakodott ennyi ideig? és senki sem csudálkozik rajt, ha okvetetlenül elbukik.

Midőn a kivonat készen lőn, Imre egy példányt átadott a szeptemvirnek, ki azt ismét Dunaynak adta, hogy ügyének állását tudhassa, — s a nemeslelkű férfiú közölvén a dolgot, könnyen átlátta, hogy itt Imrének keze működik, tehát figyelmeztette Galibát, hogy új kivonatot készíttessen, nehogy e hiányos

értesítés neki, a grófnak és Galibának számíttassék be.

Galiba szerencséjére nyakig be volt gombolva egy vastagon zsinórozott attilába, különben kiesik belőle a kuria előtt, hol ezt a levelet az alperes-prókátor neki kézbesítette. Nem elég, hogy a pesti házból kimaradt, hanem még a pört is elvesztse, ez már két olyan csapás lenne, minőt el nem viselhet egy olyan ember, kinek az egész vastag corpus juris a legkisebb ujjában van, s daczára annak, a legzsírosabb pörét elveszítene, nem egyszer, hanem kétszer.

A szerencsétlen kiadót majd agyonverte a csonka munkáért; hanem az kivallotta, hogy Imre úrfi dolgozott a pörben, s így Galiba valamelyest lecsendesedett; hanem most már Imre urfi után szaglászott, s nem sokára kisütötte, hogy itt olyan kérdések fordulnak elő, hova nem prókátor szükséges, hanem pap. Meg kell ezt írni a nagyságos úrnak.

Az illő czím után valóságos prókatori pontossággal az egyes vessző alá mellékelte Dunay levelét, a kettős vessző alá a pörnek Imre által készített kivonatát, fölül reá pedig elmondá, hogy a rossz nyelvek szerint Imre úrfi nem vevén tekintetbe a család közt fenforgó pörös viszonyokat, Dunay gróf leányának legelső tisztelői közé tartozik.

Galiba most már tökéletesen hitte, hogy az öreg úr e fontos közleményeket aranyhalmazzal méri vissza, azonban nézzük meg, hogy az öreg úr mit csinált.

— Nagyságos uram — mondja András — levél érkezett Pestről.

— Csak hamar ide! — mondja örvendő az öreg, azon jó hitben, hogy Imrétől jó; — hanem midőn meglátta, hogy Galiba írása, valamint a külső alak is mutatta, hogy mily vastag a tartalom, az asztalra lökte.

— Hát el sem olvassa a nagyságos úr?

— Majd én fél mázsás levelet olvasgatok, hallja kend.

— Ha dolga nem volna, hát nem írna, véli András, mire aztán mégis engedett, s feltörte a levelet, melynek tartalma nagyon is meglepte.

Mindenesetre három fontos újdonságot írt Galiba úr, csakhogy aligha gyanította azt a hatást, melyet okozni fog, mert az öreg úr az illető tanulevelek mellé kivett egy harmadikat, mit igen régen zsebében hordoz, s melyet oly vidám képpel teszen ismét vissza, mintha e három darab papírból kerülne ki az a boldogság, a mit ő leginkább óhajt.

Dunay levelét elolvastván, látta, hogy itt nem közönséges emberrel van dolga, tehát az öreg úr sem szégyenlő hibáját megvallani, azért elment a másik szobába, hogy előkeresse a régi rovásokat.

Andrást nem vette észre a nagy buzgóságban, pedig az ódon épület ablakmélyedésében volt, s kinézegetett a kertbe, midőn a nagyságos úr bejött, s egyenesen a rovásokhoz ment. András egy szót sem szólt, várta, mit csinál az uraság, ki már előkereste a mit akart, s midőn meglelte a rovást, a kis asztalon heverő kertészkezt vette föl, hogy a második rovást is lefaraghasssa.

Mielőtt hozzáfogna, még egyszer megnézi, vajjon ugyanaz-e, melyet ő keres, és éppen az ablak felé fordult, hogy a régi írást elolvassa; de e figyelemben úgy elmerült, hogy a rováson feledvén szemét, Andrást nem vehette észre. András még mindig nem szólt, megösmerte a rovást, azonban a nagyságos úr is megszólamlott, mintha maga magát kérdezné:

— Vajjon ez-e az a rovás?

— Persze hogy az, csak faragjon le egyet a nagyságos úr! — mondja András, — mintha őt kérdezték volna.

— Ki hívta kendet ide, úgy-e? — szólamlík meg az öreg a váratlan feleletre.

— Én előbb is itt benn voltam, nagyságos uram.

— Úgy... az már más! — teszi hozzá egész ügyetlenséggel, — egyszersmind leeresztvén a rovást.

— Soha se röstelje a fáradságot, kedves nagyságos uram, — kéri András szokatlan nyájassággal, — csak faragjon le megint egyet; majd a harmadiknak is elkövetkezik a napja.

— Tudja is kend, hogy mit akarok?...csak azt akartam megnézni, hogy megvan-e?

— Hát a kertészkes, minek a nagyságos úr kezében?

— No hát itt van!...mondja Baltay, lefaragván egy rovást, aztán pedig a fát oldalzsebébe tette, s most már mindig magánál hordozta.

Ezen naptól fogva mindig vidámabb lőn az öreg. Galibának megírta, hogy a pört ő rá bizta, nem pedig Imrére, ki az ilyen dolgokban járatlan, azt meg pedig, hogy Imre mit csinál, ne firtassa, fiatal emberek ráérnek bolondot csinálni, s ezzel az egygyel több vagy kevesebb.

Ebből átláthatják olvasóim, hogy az öreg nem azért kapaszkodott a régi haragba, mert csakugyan haragudott; hanem már vén legény volt ahhoz, hogy ő kérlelgessen mást, hanem azt ő mástól várta, bár már igen régen várja.

Hány magyar család veszett így össze, és hány békélt volna meg réges-régen, ha meg nem volna bennünk az a furcsa szokás, hogy a jó szót nagyon is megvárjuk?

Jó barátaim, fogadjuk meg, hogy minden ostobaságért nem haragszunk össze, mert bizony, bizony mindkettőnknek egyféleképp ártalmunk a harag.

VI.

(Főred.)

Fogyni kezdett a somogyi oldalon az erdőség, és annál inkább szaporodott a jólét, melynek külső bizonyítványai valának azok a rendezett fasorok, melyek a terményfiókokat körülszegélyezék.

A jó lassan haladt, de haladt; s a műértő szem ma már biztosan megleli a nyomot, mely Keszthelyről Somogy- s Veszprémmegyén keresztül még Fehérmegyén is átért a Dunáig, s megtermé gyümölcsét az a fa, melyet György grófnak mélyen érző lelke a Balaton legalsó végén ültetett le a földbe.

Füred akkor még csak tengődő fészek volt, hova unalmában vetődött el néhány zalamegyei család, a veszprémiek meg is fürödtek ott, s egy pár üveget megtöltögettek; mert ezt ingyen kapták, míg a rohicit pénzért. — Somogyból azonban már csak úgy akadt vendég, ha a füredi háztulajdonos Szent-Györgyi Horváth Zsigmond vörös nadrágos és zöld mentés czigányait lerendelte, s a lányok bizonyosan tudták, hogy lesz nagy mulatság, csak ne resteljenek átjöni a szántódi réven.

Keszthely már nem volt elég, egész Füredig kiért a vágy, hogy csoportokba gyűlhessenek s a négyes fogatok egy pár hétre megszorodtak a savanyú forrásnál, melyből olykor már a beteget is kezdték kínálgatni.

A sétány sarkánál volt egy nagyon kicsiny imaház, melyből még a ministráló gyermek lába is kiért, ha térdepelt, a mostani színház helyén trágyadomb volt, s minden oly szegényes állapotban, hogy bizony nagy becsület volt a fürdőnek, ha annyi úri vendég meglátogatta két hétre, akkor is a legnagyobb rész rászánta magát, hogy szénán vagy szalmán fekszik, csak tető alá jusson, s a kinek ott nem jutott hely, még a fák alatt is megfeküdt az angol kert hűsében, tudniillik, ha nem esett az eső.

Hanem azért nem unták el magukat, volt akkor is már kártya, megválasztották azt közös akarattal bírónak, az aztán elítélte, hogy a nagyságos úr ezer forintja azé a lókupeczé, ki előbb levett sapkával alkudozott egy pár rossz gebén a szomszéd faluban, most pedig a kártyaasztal mellett szedi a nyereséget,

hisz mindegy, akár a kártyán nyer, akár egy sánta lovon, csak nyerjen.

A nádort varták Füredre, hova mindenfelől tódul a vendég, s időtöltésül a kártyát választották.

— Imre, velünk tartasz? — kérdi egy jó pajtás az ifjú Baltayt.

— Nem tudok kártyázni, — lón rá az érthető válasz.

— Egy pár forinttal több vagy kevesebb, az mind-egy! — mondja rábeszélőleg az első.

— A többet nem kívánom, a kevesebbet pedig sajnálnám, — felel Imre — nem megyek.

— Te! — szólítja meg őt a pajtás egész bizalommal félre hiva, — én jó barátod vagyok, s figyelmeztetlek, hogy ilyenekből óvatosan húzd ki magadat; mert azt mondják —

Nem folytathatá a beszédet a fiatal ember; mert a fehérvári égettek számára kéregettek, minthogy három utoza égett le, s a szerencsétlen népnek nyomora iktatózó vala.

A hír már szétfutott, s a kiküldött segélyszedők Füredre is elértek, hol a gazdag urak közt bő segedelmet vártak, mit részben kaptak is, ámbár elég savanyú arcz akadt a többi között, kivált mikor azon asztalhoz értek, hol a kártyázni akarók ültek.

— Jaj, — megint koldusok, — mondja az előbbi verbunkos fiatal ember, nagy kínnal nyulván zsebébe, s kivett belőle egy huszast ezen szóval: itt van minden pénzem!

— Itt van az enyém is mind, — teszi hozzá Imre kivévn tárczáját, melynek egész tartalmát a kéregetők kalapjába ülté, s aztán hirtelen karonfogva a pajtást, az angolkertben tűnt el.

— Hát mit is akartál mondani, barátom? — kérdi a fiatal barátot, ki úgy is fülíg vörösödött.

— Már elfeledém, barátom! — mondja még mindig pirulva a másik, s egész alkonyatig sétált Imrével a nélkül, hogy a kártyát elő merte volna hozni,

s midőn estefelé a társasághoz visszamentek, annyira megtért, hogy ezt a történetet bizalmasan minden embernek elbeszélte, s így ment szájról-szájra, úgy, hogy végtére az öreg Baltay is megtudta.

De várjunk még egy kicsinyt, majd találkozunk velük később, most kísérik el Kisfaludyt, ki egymaga járta körül kora reggelen a fürdőhelyet, elábrándozék a nyugodt tükrű vizen, hol akkor csak néhány halász-sajka járt, s a gőzhajónak eszméje még mesében sem volt meg, annál kevésbbé a Balatonon, hol most az ő nevével jár szét.

Fölkerült a sétáznak éjszaki oldalára, hol trágyadombok álltak, s addig-addig nézett és tündődött, míg kigondolta, hogy egy színház mily jó volna ide, csak volna rávaló pénz, hanem egy pár séta után azt is kigondolta, hogy majd lesz.

Sokat, igen sokat gondolkozott, hisz az ő agyában egész multunk megvolt, s hordta elő a példákat, hogy jobbra és lelkesültebbé tegye kortársait, kiknek a füredi színház eszméjét még nem merete megmondani, s birt annyi türelemmel, hogy tíz évnél tovább érlelgesse titkon, míg azt egykor csakugyan kivitte.

Lassankint összezsúdltek a vendégek, hogy a nádort fogadhassák, a gyönyörű fogatok megindultak Felső-Örs felé, honnét már kiindult a nagy vendég, mint azt néhány taraczklovés éppen jelentette, tehát ki-ki elfoglalta helyét.

Megjött a vendég, körülnézte a látni valókat, gyönyörködött a kies tájék szépségein, aztán pedig elfoglalta a szállást, mely kényelmére szolgált, s a röviden tartó ünnepiesség után Kisfaludyt fogadá, ki már rég nem találkozott a náddal.

— Segítsen papirjaimat kikeresni, Kisfaludy, — kezdi a szót a nádor, — egy nevet kell megtalálnom, melyről én igen régen elfeledkezém.

— Miről ösmerhetnénk a névre? — kérdé tisztelettel a költő.

— Önnek ösmernie kellett az embert, kinek nevét keresem, önre legemlékezetesebb lehet, hisz ön állítá őt ki az erdő szélére, midőn a nagy visszavonulás volt.

— Főnséges uram, — a halottak nem támadnak föl itéletnap előtt.

— Igaza van önnek, hanem ez az ember megmenekült s én saját szemeimmel láttam, mikor Keszthelyen valék, hol egy hosszú sora volt a vitézeknek.

Sokáig keresgélék együtt a bizalmas jegyzeteket, midőn csakugyan meglették Szapárynak jegyzékei között e nevet: Kajáry István.

Ekkor a nádor röviden közlé Kisfaludyval, mi körülmények közt találkozott ez emberrel, s hogy okvetetlenül Zalamegyében kell tartózkodnia, tehát az alispáni hivatal útján tudakozódják utána, s a mint nyomába jön, rögtön tudósítsa a nádort, ki az előbbeni zajos időkben e dolgokról megfeledezett.

A kis fürdőt ellepte a sok vendég s mint mindig, úgy most is a feltűnő dolog szájról-szájra járt, s az öreg Baltayt minden ember karra vette, hogy megdicsérje Imrét, ki a kártya helyett a kárvallottak ügyével foglalkozik s ekkép mindenik elmondá a főnebbi történetet.

Ha nyakig gombolva nem lenne rajta a mellény, most mindjárt nagyot hiznék az öreg, azért alig várta, hogy a fiúval egyedül maradjon; mert a jó öreg annyira gyarló lón saját boldogságában, hogy tökéletesen hitte, miszerint a fiú maga fog dicsekedni a furcsa történettel.

A fiú azonban épenséggel nem kívánt találkozni; mert már rég észrevette, hogy az öreg nem elégszik meg az örömmel; hanem most szemben is megdicséri, sőt másoknak is szívesen eldicsekszik; ez pedig a fiúnak kellemetlen vala.

Andrást eleget lóttatta, futtatta az öreg, hogy ha valahol meglátja, hívja haza Imrét, — csakhogy András most már nagyon meggazdálkodta a lépést, Imre pe-

dig gyanítván a dolgot, mindenütt kerülte Andrást, ki csak későn este találta meg, s minthogy tovább elmaradnia nem igen lehetett, haza ment az öreg úrhoz, ki már estebédre várta.

Megkivánta Imre a «jó estét», az öreg szívesen elfogadta, s alig várta, hogy a fiú beszélni kezdjen, egy csipetnyit sem kételkedett, hogy majd maga beszél el; de hisz hasztalan várta az öreg a szót, Imre beszélt már mindenről, még arról is, hogy mit álmodott; de csak arról nem, mit az öreg úr várt.

— Együnk már no! — türehtetlenkedék az öreg András felé, — ki még mindig nem jelenti az estelit.

— Eddig már el is fogyott volna, ha szól a nagyságos úr! — lőn a felelet.

— Miért nem szólt kend?

— Mert nem akartam a beszédbe kiáltani! — fejezi be András a beszédet, — egyszersmind kimenvén, hogy a szakácsné adja be az ételt, mert a nagyságos úr már nem várhatja.

Az esteli is elfogyott; hanem a két ember még mindig az asztalnál ül, Imre nem tudott elszabadulni jó módjával, az öreg pedig látszék még valamire várni, mintha nem lakott volna jól; mert minden sürgölése mellett is keveset evett.

— Nincs több? — kérdi szórakozottan az öreg a bejövő Andrást, ki már azt várta, mikor szedheti le az asztalt.

— Egy tálat sem vittem ki üresen, — behozhatom megint?

— Egye kend meg maga!

— Hozzak sajtot?

— Hát egy kis heringet nem hozna kend? — zsörtölődik az úr, eltolván az abroszt, mi megszokott jele volt annak, hogy a terítéket el lehet vinni, s azért ő még az asztalnál maradt.

A terítéket is hamar elszedték, a két ember az asztalnál maradt, s az öreg most már látta, hogy az

nem fog dicsekedni; tehát nincs más mód, mint oldalról kerülni, — talán majd mégis eloldózik a nyelve.

— De sok gyenge legény van e fiúk közt! — mondja az öreg, rákezdvén a szót.

— Legalább a java könnyebben kilátszik a sok közül.

— Könnyű volna a javát kiválogatni, — azt tartom, a legtöbb a kártya mellett virraszt. — Elakadt itt a szó; mert Imre nem akart odáig menni, hova az öreg úr tuszkolta, hanem hagyta felelet nélkül a szót annál inkább, minthogy nem volt kérdéskép téve.

Az öreg itt is bensült, tehát hosszan elgondolkozott, miképen tudhatná meg legalább azt, hogy mennyit adott; tehát egy másik kerülőt csinált, s azon oldalról legbiztosabbnak hitte a támadást s így fogott hozzá:

— Imre öcsém, holnap én haza megyek, azért ha maradni akarsz, mint mondad, most szólj, kell-e még pénz? vagy hogy van-e még?

— Egy fillérem sincs, kedves bátyám, — rosszul gazdálkodtam.

— No ugyan, hogyan gazdálkodtál volna rosszul, — számítsd össze, aztán meglátod, mire mennyit adtál?

— Könnyen összeszámlálhatom, — felel Imre, — kihúzván tárczáját, s a jegyzékpapirokból kihúzván egy oldalt, néhány perczig foglalkozott az összeszámlálással, míg a bácsi pipára gyújtott s föl-alá járta a szoba hosszát s itt-ott mosolygott magában, hogy denique az öregnek is van esze s a mit a fiú eddig egyenesen meg nem mondott, majd kimondatja vele máskép.

Szegény öreg, bizony rosszul számította ki ezt, a mint tüstént meg is látja.

Imre készen lón a számadással, az öreg úr elé tette az egész jegyzéket, melyben pontosan meg volt írva hány ezer forintot kapott a legközelebbi félévre? mennyit költött el és mire?

— Itt van, kedves bátyám, — terjeszti elő Imre a számlát, — ezekre költöttem el.

— Na, — gondolja magában az öreg, — tehát írva könnyebb lesz megvallani.

— Tessék! — mondja Imre egészen az öreghez nyújtva az írást, mit az pápaszemmel néz meg,

Pontról-pontra nézi a számadást, de hiába keresi a kívánt fölvilágosítást, azonban se baj, mert a sorozat elég hosszú, majd rákerül a sor, s a mint az egyes pontoknak megfelelő összegeket nézi, könnyen láthatja, hogy a legnagyobb összeg még hátra van, azért újjával minden soron végig megy és csak az hiányzik, hogy úgy tegyen öcscsével, mint egykor vele is tettek, hogy vonalzóval mérje ki, melyik szónak micsoda összeg felel meg.

Végre már a legutolsóhoz ér, hol tisztán olvashatólag ezen szó áll: «Subiczkra 2000 frt.»

Az öreg most már átlátta, hogy a fiú tettével nem akar semmikép dicsekedni; tehát nem nyaggatja tovább és csak az esett most már nehezebb az öregnek, hogy már most nem illik dicsekednie azzal, hogy az öcsce nem dicsekszik.

— Sokalja urambátyám? — kérdi Imre a tündő bácsit, ki még most is az utolsó pontot nézi.

— Nem én, öcsém, — hisz elég piszkos ember van még.

VII.

(Keszthelyi Helicon.)

Elhiszem, hogy hajdanában jobb volt, még azt is elhiszem, hogy jobb lesz jövődőben; hanem ha már én ennyit elhiszek, legalább más meg annyit higgyen el, hogy csakugyan elől vagyunk most.

★

Ha becsületes élő emberek nem mondanák, alig hinné az ember, hogy harminczhat vagy negy-

ven esztendővel ezelőtt volt Magyarországon egy város, abban egy gróf, ki azon törte a fejét, hogy vendéget hívjon mindazon eleven és megholt emberek tiszteletére, kik egyebet nem cselekedtek, hanem míg a többi elment a francia háborúba zabbal kereskedni, vagy rakatott magának egy kastélyt az országút mellé, hogy lássa hányat lép a szegény ember gyalog, míg a hintó kereke huszonnégyet fordul és unalmában ráfeküdt őseinek dicsőségére és elhitte, hogy csak az az ember, kinek hetvenhét öregapja volt, míg más szegény ember rettentően megszégyenlené, ha azt mondanák neki, hogy több apja volt egynél, — mondom, azon emberek nem tettek egyebet, hanem írtak olyanféle dolgokat, hogy közös örökségünk ez a nyelv, — eladóra nem tehetjük; mert ez olyan, mint a szabott ruha, más ember meg sem viselheti.

Halódní akart a nemzet s ez egyszerű emberek mondták azt, hogy annyi millióra szaporodtunk, hogy az irgalmas szomszédok egyenkint eltemetni is alig bírának.

Ők mondták: ne hagyjuk e nyelvet, melyet megörzeni szent kötelességünk, hisz ha szomszédból kértük volna kölcsön ezt a nyelvet, még akkor is az volna a rendje, hogy az ember adná vissza becsülettel.

Hát ennyi emberben annyi életrevalóság sem volna, hogy mindegyik vágyakoznék legalább a legutolsó lenni, s ha a mohácsi vész után ennyi millió árva van, pityergés helyett vigyen mindenik egy darab követ egy rakásra, s meglátják, hogy annyi anyagból egy új nemzetet lehet megint építeni.

Annyi bánatot és örömet mondtak el e nyelven és ha mi ezt elvesztenők, lenne mit hallani a másvilágon, ha minden elhunyt magyar pirongatásképen csak egy szót szólna is.

Mit siránkozunk annyi századon keresztül? ha

összedült az egyik fészek: míg ott ordítózunk, addig ugyanazt a hangyák réges-régen újra építenék.

Egykor az ősök oly kevesen voltak, hogy a legyőzött szomszédok azért nem akarták megszámolni őket, mert e marok néptől legyőzetni százszoros gyalázat! Százszorosan kellett hát győznie, hogy a világ nemzetnek ösmerje e csodanyelvű népet — és most annyian vagyunk, hogy ha nem teszünk is egyebet, csak a nyelvet beszéljük, — meg vagyunk mentve!

Miért esnénk kétségbe a multért? hisz oly dicsó volt apáinknak multja, hogy ha tudnánk, hogy úgy járunk, mint egyszer Lothnak felesége, hogy a mint hátranézett sóbálványnyá meredt, még akkor is vissza kellene néznünk.

S most akarunk temetkezni, mikor annyiak vagyunk már, hogy a szomszéd irgalomból sem vesződik ennyi haldoklóval s végre is fogna rajtunk az a régi átok, hogy egyik magyar a másiknak ásná meg vermét.

Volt egykor olyan pusztulás az ország hosszán, hogy tán számra több volt már a farkas, mint az élő magyar és ez is félve nyitá meg az ajtót, nehogy a bátor ellenség helyett egy kiéhezett vadat leljen a küszöbön.

Ilyen idők voltak, s meghalni még sem tudtunk, most pedig a mennyien vagyunk, ha egy intésre mindannyian megszólamlanánk — életjelnek elegendő volna.

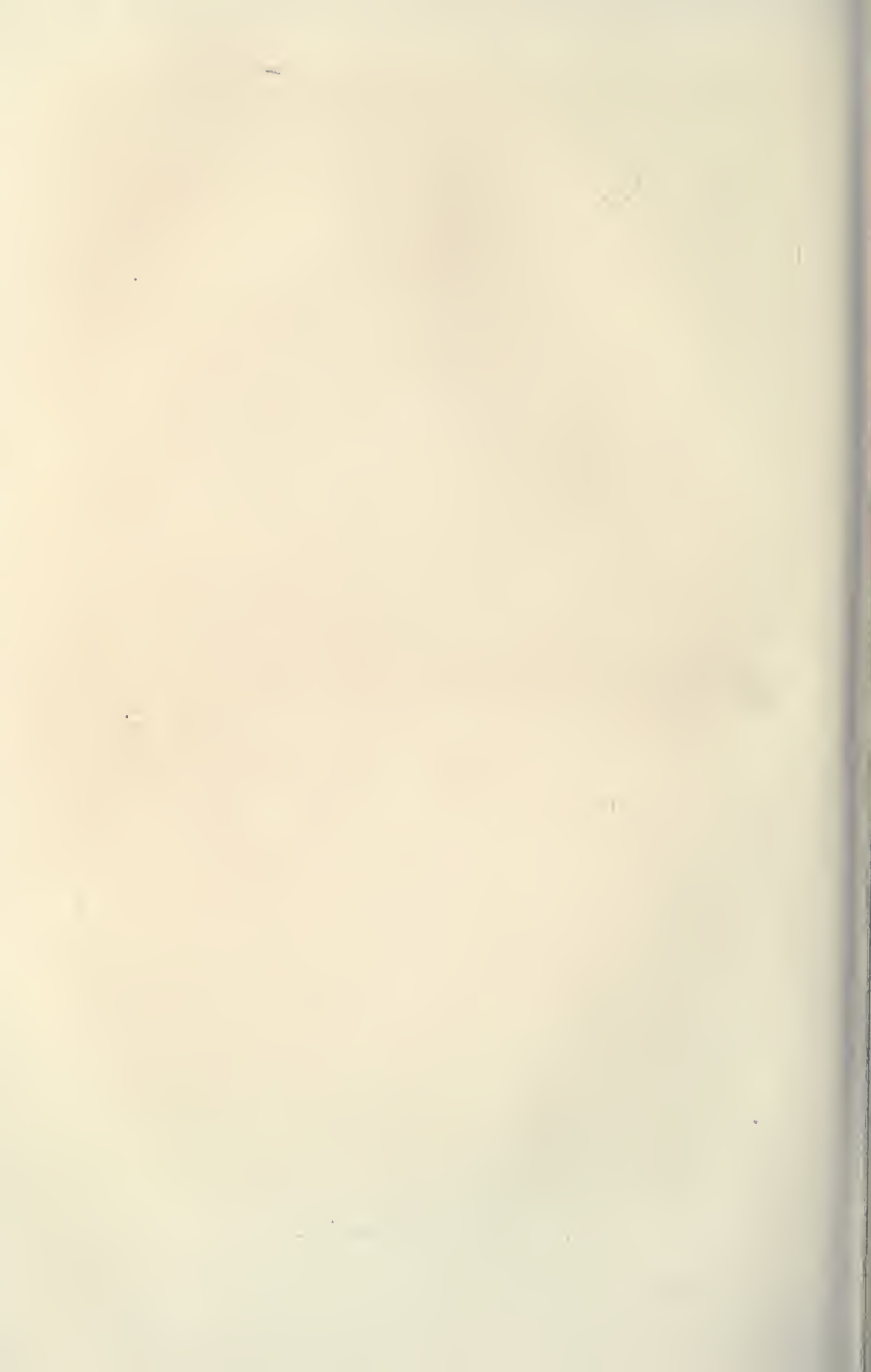
Ha már nemzetnek vallottuk magunkat, birjunk el valamit, hogy saját erőnket megpróbáljuk; és ha megosztjuk az idők terhét, ne feledjük, hogy annyi millió még temérdekét elbir.

Ezt írta ez a néhány ember, s egy pár jólelkű hazafi elhúzódott félre a Balaton sarkához, megelégedtek, hogy egy kis szűk hely befogadta őket, s ha nem adhatott egyebet a lelkesült csoportnak, legalább — becsülést azt adott.

A dunántúli területnek közelebb eső részeiből jöt-

Vigan pallogott a szikra.

tek az egyszerű fogatok, a kocsik oldalain nem volt odapingálva sem a törökfej, sem a zöld mező — hisz most már nem járunk el a törököket verni, s a zöld mező ma már csak annyit jelent, hogy a juhok legelnek ott; inas sem volt a bakon, kinek kabátjára elől-hátul föl lehet varrni a híres czímer — hogy a ki előlről észre nem vette, legalább hátul megláthassa a család dicsőségét; hisz ezek egyszerű frók — minden czímerük egy árva lúdtoll, melynek a pecsenyét bizonyosan más ette meg, legalább a kit megdicsőít e toll, az irigység sem foghatja rá, hogy a libapecsenyéért tette.

A keszhelyi szőlőkben, nem messze az országúttól, volt egy pincze, s annak irányában két úr száll le egy csinos fogatról, s egyenesen a pinczének tartanak, melynek belsejében az öt-hat ember üli körül a tüzet, szalonnát pirítván az izzó tűznél, a gazda pedig sorba kínál egy úgynevezett vándorkorsót, mit már harmadszor töltött.

Vigan pattogott a szikra, s midőn a keszhelyi vendégek egyenkint érkezének, a jelül elsütött mozsárnak hangja a szőlőkben is visszhangozék, s a borozók egyike mondja:

— De nagyot szól az az ágyú!

— Ez csak mozsár — mondja Holvagy Pista — sorra eresztvén egy újabb korsót, mit most hozott ki a pinczéből — aztán párbeszédbe keveredve folytatja — hát ha még az igazi ágyút hallanád, öcsém!

— Ugyan, Pista bácsi — mondja a fiatalabb legény — kelmed már látott közlől ágyút?

— Meg is lőttek vele a francziák.

— Pedig azt mondták, hogy a francia nem akarja bántani a szegény embert, csak az urat meg a papot.

— Már hisz nem tudom akkor, hogy grófnak néztek-e engem vagy püspöknek? de majd láb nélkül jöttem haza.

— Pedig azt mondták ám minálunk, hogy a francia azért jött be, hogy minden ember egyenlő legyen!

— Persze, hogy azért — hagyá helyben Pista — valamennyinkről lehúzták volna a magyar nadrágot, aztán adtak volna ránk egy nagyszájú bugyogót, hogy valamennyien egyenlők legyünk.

— Ejnye, hogy a bűne verje meg — mondja amaz — hiszen akkor az a francia csakugyan el-lenség!

— Bolond ember vagy — tréfálódzék Pista — hisz mit ér a te ruhád? más volna, ha a gróf jajgatna majd az aranyos mentéért.

— Aztán arról is lehúznák?

— Hát hogyan lennének egyenlők, ha arról le nem húznák?

— De hát a ki nem hagyná?

— Dehogy nem hagyná — okoskodik amaz — te a grófét hagynád, a gróf meg a tiedet.

— Hátha összefognánk, Pista bácsi? mi lenne akkor?

— Akkor kivernök a francziát, öcsém — mondja Pista — hanem megint úgy maradnánk, mint voltunk — egyik lenne paraszt, a másik pedig aranyos mentéjű gróf.

— De nem kellene bugyogóba bújni?

— A hasznáért megtehetnéd, öcsém — okoskodik amaz — aztán milyent nézne anyád, ha fecskefarkú ruhában mennél el a ház előtt, aztán eltagadnád, hogy magyarul is tudtál?

— Tudom megátkozna, szegény édesanyám.

— Ki hallaná meg azt az átkot?

— Meghallaná azt valaki, István bácsi, él még a magyarok istene!

A fiú nem tudott aztán fölvidulni, mert észre-vette, hogy a gazda nem ok nélkül gúnyolódott, tehát szívesen hallgatott, hogy több szó ne érje,

s midőn az ajtón Dunay és Festetics grófokat látta belépni, azon gondolatban, hogy azok ott künn mindent meghallottak, rettentően megszégyenlé magát.

Levett kalappal állt valamennyi a váratlan vendégek előtt s Dunay megismervén a házi gazdát, barátsággal kéri, hogy néhány szép fiatal berkenyefát láttak meg az országútról, jó pénzért szívesen megveszik.

— Akár valamennyit! méltóságos uram.

— Csak néhány szálát! — felel rá Festetics, ismét kimenvén a szabadba, s a fák felé tartott, hogy a szükséges szálakat kiválogathassa.

Pista hátraintett, hogy az ásókkal jöjjenek utána, hogy a mely ágat kiválasztanak, majd rögtön kivessék, maga azonban ment a szőlőtőkék között egyenesen a berkenyefáig. Festetics nagyon előre sietett, tehát Pista megszólítja Dunay grófot, kivel régóta bizalmasabb viszonyban állott már.

— Ő méltósága nagyon megkívánta talán a berkenyét?

— Ez egészen más okból lesz használva — felel a gróf, mindig lassabban menve, s éppen e miatt a hátulsók is elérték őket és a beszédet egy szolg értették, midőn a gróf folytatta — holnap ez ágakat mi a nagy kertben fogjuk elültetni, minden ágnak adunk majd egy nevet.

— Valami nagy uraságnak a neve lesz az? — kérdi Pista.

— Nem édes barátom, hanem vannak és voltak hajdanában lelkes hazafiak, kik olyan magasban állnak, hogy bizonyosan magasabbak nálunknál egy fejjel az ő érdemeik után — tehát minden esztendőben másért dugunk le egy ág berkenyét, hogy az élőfa legyen bizonyosága, hogy az ő neve nem halt ki közülünk!

— Vedd le a süvegedet! — löki meg egyik paraszt a másikat, nem tudván hirtelenében más tisz-

teletet adni a beszédnek, s a gróf hamar észrevette, hogy az egyszerű emberek szavainak adnak ily becsületet.

— Mivel tartozunk az ágakért? — mondja Festetics, három szálát kiválasztván kiásás végett, de Pista közelebb lépván a grófhöz, tisztelettel mondja:

— Nem pénzért adom, méltóságos uram!

— De ingyen nem fogadhatunk el senkitől is olyant, minek értéke van.

— No hát ne mondjuk meg, hogy mennyit ér ez a három szál fa, méltóságos uram — mondja Pista — legalább mikor leássák, ha nem tudok hozzáadni a tisztelethez, méltóságos uram, legalább nem mondhatja senki, hogy elvettem belőle!

Festetics elgondolta, hogy gróf Dunaytól megtudták, mi okból kéri ő a berkenyefát, tehát nem unszolta tovább az árt, hanem hogy cserében ő is adjon még valamit, azt mondja:

— Jó — elfogadom a szép ajándékot, hanem a mely fa megtetszik az én kertemben, szívesen odaadom.

— Ne ígérjen semmit, méltóságos uram — én egyebet kérek.

— Hadd hallom, mit tehetek én is?

— Engedjék meg méltóságos urak, hogy én áshassam le az ágakat a földbe.

— Ezer örömmel! — válaszol Festetics — és ha még akar valakit magával hozni, azt is megengedem.

Pista hátranézett, látta, hogy az előbbeni beszélgető még mindig halavány, rámutatott Pista a fiúra, s aztán a grófhöz fordulva mondja:

— Ezt viszem el, méltóságos uram engedelmével. A gróf nem firtatta a dolgot, hanem megmondván a napot és az órát, mikor okvetetlenül ott kell lenni, nyájassággal von búcsút a körülállóktól, s aztán Keszthelyre hajtattott, hol a vendégek nagy csoportja várta.

Pista elkíséré a vendégeket egész a kocsiig, aztán pedig visszament a berkenyeágakhoz, melyeket már szorgalmasan ástak ki a földből, kivált a beszédes fiú, ki legbuzgóbb volt valamennyi között.

— Na fiú — mondja Pista, — cserélnél-e most egy hatökrös gazdával?

— Még a gróffal sem, hallja, Pista bácsi! — mondja szörnyen örvendezve.

— No lásd, édes öcsém, hogyan leszünk legkönnyebben egyenlőkké — nézd ez a két gróf milyen derék magyar ember — aztán magadat is annak tartod!

Vigan folyt a munka, a fának gyökerét jól körül-ásták és a kirendelt időre a kastélyban voltak, ünnepi ruhában és Pista nem is merte volna hinni, hogy a mai napon kivel találkozik.

Mielőtt azonban idáig érnénk, nézzünk körül, kit látunk az érkezett vendégek közt, nem értvén a szájtátókat, vagy a világlátókat, hanem azt a kis csoportot, mely az akkori irodalom embereiből került ki és a vendéglátó «Keszthelyi gróf» körül összesereglenek.

Ruszek apát vezeté karonfogva Kis Jánost, a későbbi szuperintendenst, szemközt pedig Dukal Takács Judit jött, s a két férfi nyájasan üdvözli a hölgyet.

— Épen Kist keresem — mondja Takács Judit — valami közlendőm lenne.

— Titok? — kérdi Ruszek, hogy alkalmatlan ne legyen.

— Éppen nem, sőt kérem az apát urat, kísérjen bennünket egyik terembe!

Mindhárman elváltak a nagyobb társaságtól, hogy a bizalmas közlést meghallhassák, s a mint a harmadik ajtót megnyitják, egy ősz földművelő áll a három vendég előtt.

— Édes apám! — mondja Kis, meglepetve lép-

vén apjához, ki örömkönyűk közt karolá át fiát, ki, midőn apja karjaiból kibontakozék, a két kísértőnek mondja:

— Ez az öreg férfiú az én édes apám.

— Gondolta-e édes öregem — mondja a hölgy — hogy ma fiát fogja itt meglátni?

— Álmomban sem hittem volna, nagyasszonyom (így ám), hanem mivel berendelt az én méltóságos uraságom, kinek én is egyik jobbágya vagyok . . .

— Mától fogva nem — mondja a hölgy — fogadja ez frást, kedves öreg . . . földjét öröktulajdonban bírja, s most maga az első jobbágy, kinek földesura nincsen!

Az öreg remegő kézzel nyúlt az írás után, mit a nemeslelkű gróf ily gyöngéd kezek által nyújtott neki, s a négy ember sokáig szótlánul állt, e nem várt tettet megbámulván, míg utóbb az ajtó lassan megnyílt és a gróf is közöttük állt.

Kis még most sem tudott a meglepetéstől magán uralkodni, s ámbár erőlködött, hogy valami hálát mondjon, utóbb a nagy küzdelemben végtére is ennyit mondott:

— Méltóságos uram, maga az oka, hogy én most azt mondom, hogy semmit sem tudok mondani! — Bármennyire szívesen időzném e képnél, mégis inkább kedves olvasóimra hagyom elképzelni ezt az öt embert, kik a nagy boldogságban oly ügyetlenül álltak, hogy azt le nem merem írni, csak annyit mondok, hogy mégis mind az ötnek vajmi nagyon jól állt ez a kis ügyetlenség, s akár mit mondtak volna, vagy igen nagy dicsekedés, vagy igen alázatos köszönetetés volna. Hagyjuk tehát őket, majd valahogy csak szétválának, mi meg menjünk odább.

Egy igénytelen külsejű, rövid homlokú, meglehetősen komor képű úr válik ki a többi közül, s mindenütt elmaradozik, mintha ki akarna szökni, azonban csak azt veszi észre, hogy valamennyi szemközt fordul

neki, s a merre ő előbb visszahúzódott, most minden ember arra tart, s némelyik alig várja, hogy az a kis barna ember mondjon már valamit, mert hiába, akár-mennyire húzódozik a sok ösmeretlen között, mégis sokan ösmerik, mit ő maga legkevésbé látszik tudni, mert annyira hátrál, hogy már az ajtóhoz ér, hol éppen Kisfaludy Sándor lép be, hanem a hátráló ember egész csizmasarokkal rálép a lábára.

Egy nagy kiáltás hallik, csak hogy nem az kiáltott, kinek tyúkszemére léptek, hanem a hátráló kiált engedelemért, azt gondolván, hogy hátha valami nagyságos úrnak lábát tiporta le.

— Ne búsuljon Berzsényi uram, én vagyok! — mondja Kisfaludy meg sem hunyorodván, s ekkép megnyugodott, s minthogy Kisfaludy őt kereste, elment vele a szomszéd szobába, de a mit valaha becsülettudásképen beléverték, az ma mind fölengedett benne, mert akár-mennyire tuszkolta is Kisfaludy, hogy ő menjen elől, sehogysem bírt vele.

A szobába érkezvén, egy papírt mutatott Berzsényinek, s leolvasák róla azon adományokat, melyek a heliconi ünnepély napján elosztandók voltak.

1-ször. Kétezer forintot szántam a megcsonkult magyar vitézeknek, hogyan keressenek szegények, hisz ha utána kellene menni, nem vinné a lábuk, mert nincsen, s ha találunk valahol egy fillért, egy kézzel könnyen fölvehetik.

2-or. Házi szegényeimnek szintén kétezer forintot adok, én eltartom a magam szegényeit, meghagyom a többi másnak, bogy legyen nekik kívül jót cselekedni.

3-or. A keszthelyi diákoknak adok ötszáz forintot, — azok legalább nem rakják a láda fenekére, aztán a mit nekik adok, az leghamarább szétmegy a világon, annyi, mintha azoknak is adnám.

4-er. A hazai fróknak kétezer forintot bátorkodom ajánlani; — ők legalább tudják, hogy ez nem ajándék;

valamint azt is tudják, hogy mennyivel tartozik egy ember édes hazájának.

Berzsenyit úgy meglepte a dolog, hogy egy pillanatra azt is megbánta, hogy a «Romlásnak indult» kezdetű verset írta s minthogy most már a nyomtatásból ki nem lehetett vakarni, legalább azt gondolta, hogy ez az ember mindenesetre kivétel, csak a többi a nem jó.

Midőn eléggé eltelték a nagy hazafinak sokoldalú figyelmével, saját körülményeiről kezdett beszélni a két jeles ember és Kisfaludy nagy örömét nyilvánítá, hogy Berzsenyit is valahára el lehetett csalni Keszthelyre, hol ő ugyan máskor is megfordult, de sehogysen tudták a grófhoz fölczipelni.

A gróf ezt jól tudta, mert a vendéglősök szerződés szerént tartoztak minden úri vendéget a kastélyba küldeni, mit annál inkább szívesen megtettek, mert a vendégért azért ők is megkapták a tartáspénzt, ha nem evett is a korcsmában; de Berzsenyi annyira tartózkodó volt, hogy inkább nem evett, de még sem ment el a kastélyba.

A vendéglős mindig fölrovogatta Berzsenyiért a tartáspénzt, s utóbb a gróf végignézvén a vendéglős számadását, csodálkozva látja, hogy Berzsenyinek neve háromszor is előfordul, de ő nála egyetlenegyszer sem volt, tehát mi dolog ez?

Elhivatták a korcsmárost.

— Hallja az úr, — mondja a gróf — nem panaszkodott Berzsenyi úr a kastélybeli szakácsra?

— Egy szót sem hallottam tőle, méltóságos uram — mondja a korcsmáros egész becsülettel.

— De mindig evett valamit, mikor ismét visszament?

— Egy falatot sem, méltóságos uram, — állítja a korcsmáros — hiába is kért volna; mert nem adtam volna neki, mint az megparancsolva van.

— Pedig lássa az úr, — mondja a gróf — én ná-

lam egyszer sem volt Berzsenyi úr sem ebéden, sem vacsorán, akár voltam itthon, akár nem.

— Akkor éhesen is ment haza, vagy abból evett, méltóságos uram, a mit magával hozott.

A gróf nem vallatta tovább a korcsmárost, hanem nagyon érzékenyen vette, hogy a köztisztelőtű férfi ennyire kerüli, tehát nincs más mód, mint hogy ő menjen Niklára, s kiadta a parancsot, hogy minden késedelem nélkül álljon elő a fogat. Még jól fönn volt a nap, mikor a gróf Niklára ért, illetőleg a határba s a tehénpásztor éppen az út mellett legeltetvén, megkérdi a tehenestől, hogy Berzsenyi úr körülbelül melyik házban lakik.

— Eppen ott megy az úton — mondja a tehenes — alig van ide kétszáz lépésnyire, ő maga legkönnyebben elvezet házáig.

Megköszönte a gróf az emberséget, azután pedig leszállván a kocsiról s az országút szélén haladva, a faluvégén már jól megközelíté Berzsenyit, s mindenütt vagy három ölnyre követé; midőn Berzsenyi a kapuig ért, megállt a kapu előtt, hanem úgy, hogy még mindig nem látta a grófot, ki most éppen egy magyar mentés úrral beszélt.

— Ugy-e, ebben a házban lakik Berzsenyi Dániel úr?

— Igen is! — válaszol a megszólított, egyenesen a grófra nézván, ki elég hangosan beszélt, hogy Berzsenyi is meghallhassa.

— Én, kérem alázatosan, gróf Festetics György vagyok — mondja a gróf sietve, hogy a másiknak ne maradjon ideje hálálkodni — nagyon szépen kérem uraságodat, mondja meg tekintetes Berzsenyi Dániel úrnak, hogy ugyan jól tudom, hol lakik; hanem ha ő elkerülte az én házamat, én sem merek ő hozzá bemenni!

Berzsenyi az utolsó szóig hallott mindent, visszafordult, s odasietett a grófhöz, hogy valami mentséget

mondjon, azaz, hogy ne az igazi okot mondja meg, mi nem egyéb volt, mint hogy nem igen vágyakozott nagy urakkal egy tálból cseresznyét enni. A becsületes ember odament; hanem már az arczáról meglátta Festetics azt a gyötrelmet, hogy akar ugyan hazudni kénytelenségből; de bármennyire erőlködik is, nem tud.

— Ne is törje az esztét, Berzsényi úr, csak mondja ki, hogy nem akart bejönni hozzám.

— Nagyon nagy nekem az a kastély, méltóságos uram!

— Én inkább azt hinném, hogy Berzsényinek igen kicsiny, — igazítá ki a gróf.

— Nézze a gróf, — mutatja Berzsényi a niklai kis tanyát — mily kicsiny helyen elférek.

— Azért is bemegyek, — mondja nevetve — higye meg, Berzsényi, tudom, hogy kicsiny helyt megférek; tehát menjünk! — kezdi a gróf.

— Mivel érdemlem meg ezt a megtiszteltetést, méltóságos uram?

— Kettővel, édes Berzsényi. Először, ha nem hí engem méltóságos úrnak, mert akkor én még egygyel főlebb kezdem, másodszor pedig, ha Keszthelyre is eljő!

— Nem kerülöm el többé!... (Itt egy nagyot nyögött Berzsényi; mert már nem merete megméltóságosozni; hanem valahányszor hasonló helyre került, a czímezés helyett egy darabb időig rendesen kitartá a nagy pauzát, s aztán ment még odább.)

Így tudták Berzsényit elhozni Keszthelyre, hol az ünnepélyen kitünő vendég vala, s mi azon ünnepélyek leírását negyven esztendőnek elmúltá után részben neki köszönhetjük.

Az akkori dunántúli írók nagy részben jelen voltak, valamint az irodalombarátok is, kik közül első helyen gróf Dunayt említhetjük, ki ez ünnepélyre serdülő lányt is elhozta, kinek ez ünnepélyen az a foglalatosság jutott, hogy a költőknek és szavalóknak koszorúkat nyujtsa.

Mindenki készült az ünnepélyre, az öreg Baltay legaranyosabb mentéjét öltötte magára, s a mi legföltünőbb, daczára annak, hogy Dunayék is itt valának, nem maradt el a nagy ünnepélyről.

András felöltöztette a nagyságos urat, mi természetesen szó nélkül nem esett meg, tehát halljuk ezt a két öreget, összeférnek-e már?

Égészen felöltözött az öreg, csak az aprólék hiányzott, hogy azt is elrakja valahol a mentezsebekben.

— Hol a dohányzacskóm? hadd teszem el.

— Eppen bizony, — dörög András — még utóbb is az én szégyenemre azt mondanák, hogy én milyen vén számár vagyok, s az uraságomat úgy kibéllelem, mintha a kaszások után akarnám eresztetni.

Baltay csakugyan észvette, hogy Andrásnak igaza van; reggel óta igen szórakozott, kiállt az ajtóba, Dunaynak leányát látta előtte elmenni, s a kemény ember nem birt elfordulni tőle, s midőn a gyönyörű hölgy elmenvén előtte, s egy szép jóreggelt kívánt, úgy elbámészkodott, hogy majd a leány nyakába dült. Aztán pedig kihúzott oldalzsebéből egy rég megviselt levelet, eltette, elolvasta, megint elolvasta, megint eltette, s tán tovább is ismételné ezt a munkát, ha András meg nem csudálja a dolgot és azt nem mondja szokatlan tréfával:

— Már látom, hogy a nagyságos úr is mond egy verset, nagyon sokáig tanulja!

— Tudom, szeretné kend hallani ezt a verset!

— Ha én tarthatnám azt a papirost, aztán látnám, hogy szóról-szóra el tudja mondani.

— Ha azt megérem még, András, a mi ebben van megírva.

— Csak ne búsuljon megint a nagyságos úr, mert aztán én is együtt jajgatok ám!

Baltay eltette az írást, melynek egyik részét mi is jól ismerjük, ez a herceg levele, melyből Baltay újra meg újra olvassa, a mit még nem tudunk.

— Benn van minden a zsebemben? — kérdi újra a szórakozott ember.

— Ott van minden! — felel András, hogy megnyugtassa, pedig felét sem tette oda a megszokottnak, hanem az öreg körültagogatódzott, nem hiányzik-e valami?

— Hát a Kisfaludym itt van-e? (Értsd a könyvet.)

— De már az ott van, — annyit mondhatok! — mondja András itt-ott igazítván el az öreg úron, s aztán elkísérte a nagy teremig, hol a vendégek helyet foglaltak már.

A későn jövőnek oda kell ülni, a hol helye marad, s az a furcsa véletlenség a kis Dunay Jolán mellett hagyott egy üres helyet, s az öreg a sor elején végigmenvén, kénytelen volt leülni, s a fölolvasásokat a kis leány mellett hallgatni; hanem az öreg úr most már engedelmesebb volt maga iránt, s a kedves gyermeket szüntelenül nézte.

Az intézeti növendékek kardala nyitá meg az ünnepejt, aztán pedig a pályajutalmazottak nevei olvasatának föl.

Kisfaludy Sándor ült az ítélőszéken, s a következő sorokat olvasá, míg Jolán előtt a jutalmak álltak, hogy a nyerteseknek oszsa:

«Mi volt őseink kötelessége a haza iránt a multban, s mi a mienk a jelenben?» szól az első kérdés, melynek megfejtője ezüstkoszorút kap gróf Dunay Jolán ajándékából — olvassa a bíró — megfejtőjének jeligéje: Kard és könyv!

A mondott jeligéjű levél a hölgy előtt feküdt, s a gyengéd gyermek halványan ült a kis emelvény előtt, melyről a levelet fölvette és midőn fölbontá a levelet, a benne levő nevet nem merte kimondani.

Baltay közelebb hajolt, s a lány elébe tartá a levélkét, hogy könnyebben olvashassa: de Baltay maga is néma maradt, mi a körülülőket, valamint az egész hallgatóságot nagyon meglepte; de még inkább

az, hogy András leghátulról szólamlott meg, s azt mondja:

— Az biz az úrfinak a neve, csak mondja ki nagyságos uram! — mondja a kínlódo szolgál, ki alig várta, hogy ifjú uraságának dicsőségét lássa.

A derűltség általános lön, s a bíró a meglepett ifjút a jutalomért vezeté; a fiú nem mert bátyjára nézni, valamint a leány is reszketve nyúlt a koszorú után.

A grófné és az öreg asszony már készen valának, hogy a reszkető lányt az összerogyástól megóvják, de az öreg még többet is tett, s öcscsének egyik kezét, s a lánynak nyújtva a másikat, mind a kettőt annyira bátorítá, hogy a leány a koszorút átnyújthatta, s a fiú Jolánra mert nézni.

— Én Baltay Imre vagyok! — mutatja be magát Imre a jutalomosztó hölgnél.

— S én e nevet megkoszorúdom — mondja Jolán, odanyújtva a jutalmat.

— Tehát elvihetem? — kérdi bizalmasabban Imre.

— Ejnye, öcsém — szól bele az öreg úr — talán ráadást is akarsz?

— Jutalomnak csekély! — mondja Jolán, átengedvén a csinos művet, melyet Imre remegő kézzel vón át.

— Kicsiny érdemnek óriás jutalom! — Béke velünk! — mondja czélzatosan Imre, egész erejét összeszedvén, hogy a leány arczán a búcsúszónak hatását is meglássa, ki neki a legjobbat mondá.

A jutalomosztások után következének a szavallatok, azután pedig az egész társaság kiment a kastély melletti kertbe, hogy a berkenyeültetésnek tanúja lehessen.

Az irodalom emberei kiosztott rendben, utánuk a vendégek menének a kertbe, hova nagy tömeg ember kéredzett, s a virágállványokat mászták meg, hogy a leültetést megláthassák, a kinek pedig szék jutott, azon foglalt helyet.

András addig csinálta a helyet másnak, hogy saját úrfiához közel jutott s a jó öreg ember legelőször életében most süvegelte le magát a fiatal ember előtt, ki szárnyai alatt nőtt fel. A fiú hirtelenében azt gondolta, hogy András valakinek másnak teszen ily nagy tiszteletet, hanem midőn látta, hogy András a karjára fűzött koszorú előtt úgy áll meg, mintha oltárképet látna, mindenkép akarta, hogy András ne álljon előtte ilyen födetlen fővel.

— Tegye fel édes jó öregem!

— Nem én, nagyságos úrfi, hadd gyönyörköd-jék bennem az úristen, midőn én azt köszönöm meg, hogy az úrfiban megadta érnem, a mit csak reméltem.

— Megelégszik velem, András bácsi?

— Meg, édes úrfi — mondja az öreg jókedvvel — már most elkísértem idáig, nem kell vezetőnek az öreg András, már most azt mondja a nagyságos úr, hogy nem töri el egykönnyen a csontját, én pedig azt látom, hogy a padlásra felhordjuk a legjava szemet, — isten áldja meg az úrfit.

Nem lehet őszintébb az édes anyának öröme, mint ezé az egyszerű emberé, ki a tarka vendégek közt is meg mert szólalni, midőn tudta, hogy azt éri kitüntetés, kit ő gyermekkorától nagyranőni látott.

Siettek a vendégek, csak az öreg asszonyosság ment lassan, hogy a tolongást elkerülje, s ha már éppen nem látja is a további ünnepélyt, majd elbeszéli azt neki a kis unokaleány.

— Csókolom kegyes kezét a nagyságos asszonynak — mondja András, kitörölvén szeméből egy nagy könnyűt, mit némileg szégyenlett volna kemény hajdú létére annyi ember előtt elcsöppenteni, hanem addig erőlködött, hogy egy tarka kendőbe nyomhatta szét, s mikor megint kinyitá a szemét, a nagyságos asszony mellett állt már.

— Őreg, öreg! — kezdi az asszonyosság, — még csak mindig nem akar megvénülni?

— De bizony már nagyon megpuhulok, nagyságos asszonyom, — felel András kulimászos bajszát jobban oldalra húzva, — hanem azért még nincs mindennek vége.

— Mi jót remél, András gazda? — mondja meg nekem is!

— Nagyságos asszonyom, ezek a gyerekek ma meg-ríkáttak, de a mint az szét éreztem annak a köny-cseppnek, mintha nem volna olyan keserű, mint véltem.

A két öreg elbeszélgetett még, addig pedig a kertbe ért már az egész társaság, hogy a berkenyefát a hal-hatatlanok emlékére leássák a földbe, s a megkeresztelésnek tanúja legyen az egész népség.

Rövid beszéd után Kis János elvette a Pistától a berkenyeágak egyikét, s a nyitott gödörbe helyezte, mindaddig tartván, míg a fát a körülrakott földtömeg saját gyökerén megtartotta, ekkor azt mondja Kis:

•Gyöngyösy Istvánnak emléke legyen köztünk áldott!•

A zene megszólalt, s egy kis hézagul szolgált, míg a fa helyén állt már, aztán pedig Kisfaludy Sándor ment a körbe, s a fiatalabbaktól átvette az ágát, hogy a gödörbe ereszsze. Már behelyezé az ágat, s Hol-vagy Pista rakni kezdé a földet, néhányszor azonban fölnézett munka közben, hogy a fának egyenességét a szomszéd fáéhoz mérje, s midőn így felnézett, Kis-faludy tisztán meglátja az arcot, melyet ugyan soha-sem feledt el, de hogy egykor megláthassa, még az-után is kételkedett, midőn a nádortól megtudta, hogy még életben van.

— Jó barátom, — mondja Kisfaludy, — soha sem láttuk mi egymást?

— Egyszer, nagyon régen! — mondja Pista, meg-ismervén Kisfaludyt.

— Akkor megigérttem, hogyha találkozunk, meg-szólítom, — úgy-e, hogy így mondtam?

— Minden szóra emlékszem, uram! — mondja Pista, egészen megtömvén a fa mellékét, s időt engedett Kisfaludynak, hogy a fát jobb kézzel fogván, az ünnepélyt folytassa.

— Kisnek, a nagynak! — szól ünnepélyes hangon a lelkes férfiú, oldalt fordulván, hol Festetics és Dunay közt állt Kis, nem is gyanítva, hogy az egyik fát az ő tiszteletére szánták, s midőn nevét hallá a tegnapi meglepetés által megzaklatott ember, alig tudott támaszkodás nélkül megállni, s Dunay karjára fogván mutatá a vendégserregnek, mely harsogó éljenekkel üdvözlé az ünnepelt költőt.

Visszament az ünnepi sereg a grófi lakba, s míg a menet beért, Kisfaludynak elég alkalma volt elmaradni a többitől, hogy Pistával beszéljen.

— Legelőször is azt mondja meg barátom, hol lakik?

— Keszthelyen, uram, az alsó városon.

— Nem szenved szükséget valamiben?

— Vitéz őrnagy uram, ilyen erős ember, mint én, csak délig koplal.

— De tán mégis volna valami kérni valója, lássa barátom, én sokban segíthetek.

— Magamért soha sem kérek, őrnagy uram, koldus pedig nincs a környéken, mert a méltóságos gróf minden szegénynek juttat valamit.

— Az érdemet nem lehet jutalmazatlanul hagyni — mondja Kisfaludy.

— Nem tudok én annak mértéket venni, őrnagy uram, meg az árát sem tudom.

— Majd tudja más! — viszonzá Kisfaludy, a kapuig kísértetíté magát, hol aztán azt is megmagyaráztató, hogy Pista merre lakik, adandó alkalommal föl akarván keresni Pistát, midőn Kisfaludy majd Budáról megfordul.

Imre bátyjával van, jól esett az öregnek az a tudat, hogy mellőle hajtott ki az ág; de azért egy szót sem szólt néki, hanem csak lógósnak ereszté, hogy a gyerek

ne tudja a bácsi büszkeségét, mikor az a sok ember között olyanképen vezeti a kitüntetett fiút, mintha mutatóba vinné.

Még mindenki ünnepi köntösben van, s az egyik teremben látunk egy zömök embert keményen kisodrott bajusszal, nagy szakállal, széles karddal, s az egész ember oly készen áll az ütközetre, mintha már azt várná, hogy mondják neki, hova kell bevágni.

Az elmenők nagy figyelemmel köszöntik, környezete sohasem fogy, hanem inkább szaporodik, s ő nem hagyja unatkozni a körülállókat.

Éppen most bámulja valamennyi, mert azt állította, hogy a magyarnak van csak egyedül istene a keresztény faj között, mert a többi már mind megtagadta.

— Hát az angolnak nincsen? — kérdi valaki.

— Nincs bizony, — mondja oly komoly képpel, mintha meg akarna rá esküdni.

— Hát a francziának sincs? — kérdi megint egy másik.

— Annak sincs, és még rosszabb, mint az angol, mert csak félig tagadta meg, nem úgy, mint az angol vagy olasz.

— De hát miből bizonyítja meg ezt, édes Ádám bácsi? — kérdi egy harmadik fiatal ember, ki a vitatkozóval bizalmasabb lábon áll.

— Az legkönnyebb, — mondja a kérdett egy nagy olajfestményhez fordulva, mely éppen az atya istent ábrázolá, szokott helyzetben ülven mennyei székében.

— Hasonlít ez a kép valami francziához, angolhoz vagy olaszhoz? — kérdi a körülállókat.

— Hisz a francziának csak bajusza van; de szakála nincs! — szól az egyik.

— Az olasznak pedig csak szakála van; de bajusza nincs! — mondja egy másik.

— Az angolnak sem bajusza sem szakála! — jegyzi meg egy harmadik.

— Nekünk pedig szakálunk is van, meg bajuszunk

is l — mondja diadallal Ádám bácsi, magára hagyván a bámuló tömeget, melyből valaki kérdi:

— Ki ez az ember?

— Horváth Ádám — nevezi őt meg a kérdett, s egyszersmind elmondá a sajátságokkal megrakott embernek akkor közszájon forgott furcsaságait, minthogy mindig azon törte a fejét, hogy vigyen föl bennünket Ádámgig, mit aztán névrokona Horváth István meg is cselekedett.

Még többet is mondott Horváth Ádám a heliconi ünnepélyen, melyeket azonban egyenkint fölhordani körünkön kívül esik, hanem mégis említetlenül nem hagyhatánk őt; mert a heliconi ünnepélyeknek mindenkor feltűnő tagja volt, s ezen alkalomra mindig tartogatott valami furcsaságot, mit előkerült alkalommal közreadott, s ha bár különözsége nem is volt szentírási, de mindig megbocsátható egy nemzetnek, ha egyes emberei ez előszeretettel akár a legszélső vonalig mennek is el.

Néhány óranegyedig Horváth Ádámmal foglalkozott az egész társaság, s legalább annyi jutalma volt, hogy mindenki vágyott őt meglátni, s ennyi jutalom neki untig elegendő volt elolthatlan buzgalmaért; s ha már e nagy hitnek nem térített is meg sokat, de hallgatni mindenki szerette.

A nagy ebéd elég nagy volt, ennek leírásához nem is fogok; mert először nem értek hozzá, másodszor pedig azt gondolom, hogy ha jó volt, azoknak volt legjobb, kik részt vehettek benne, kiknek annál jobb ízűen eshetett, mert a vendégszeretet olyan embertől jött, ki tetteit nem méltóságos czímmel, hazafiúságával mérte föl.

Midőn a vendégsereg nyugodni ment, Dunay még sokáig beszélgetett nejével, s a házastársak boldog reménységgel beszélgettek gyermekük jövődjé fölött, s minthogy az öreg asszony már előbb mondott né-

melyeket, bevallák egymásnak, hogy a mit láttak, elégendő arra, hogy tudomásul vegyék.

Néhány nap múlva szétment a vendégsereg, csak a meghittebb barátok maradtak hátra, hogy a jövőről beszélgessenek, s ugyanekkor megállapították, hogy a heliconi ünnepélyt minden évben megtartják.

— Sokra jó ez ünnepély! — mondja Dunay.

— Még leánynézőnek is! — nevet a házigazda, megsimogatván a piruló kis leányt, ki utiköntösben állt s az elindulást várta.

*

Ha való dolog nem lett volna ez ünnepély, melynek még élő tanúi is vannak, ma már könnyen azt hinnék széles nagy Magyarországon, hogy az egész dolog mese: a heliconi ünnepély csak képzelet s Festetics György nem élt.

Élt . . . még pedig úgy élt, hogy halhatatlanná lett.

VIII.

(Felnőtt gyermekek.)

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, mikor jó a kikelet.

Félre azokkal a nagyon okos emberekkel. Előttük hiú boldogság a szerelem: pedig ők tudhatnák legjobban, hogy a mely fának virága nincs, gyümölcsöt sem terem. Ki átkozná meg a tavaszt azért, hogy sokat ígér, — míg az ősz az érett gyümölcsöt hullatja le? — és hány okos ember kívánczozott vissza érett korának bölcsességéből oda, hol a gondtalan fiatal ember ostobaságait űzi? Ne bántsátok tehát azt a világrendet, mely úgy akarta, hogy egy kis búzakalásznak oly hosszú szalma-szála legyen, mely üres ugyan, de a kalász onnét szedett erőt.

Hisz, ha olyan emberek vagytok, kísértsetek meg,

tömjetelek meg egy gyermekfőt minden tudománynyal, s ti lesztek legelsők, kik ez elaggott bölcs gyermeket megszánjátok éppen úgy, mint azt a vén embert, kinek eszébe jutna ősz fejjel belekeveredni azon tolongásba, hol a hevesebb vér bolondjait járja.

De ti bölcsek vagytok, véretek meghiggadt, s míg az ifjú szíve verésében érzelmeket ápol, ti előveszitek a bonczkést, szétvagdaljátok azt s megmutatjátok a világnak, hogy nem hús, nem porczogó, nem csont, — tudjátok, hol tolul bele és hol omlik ki belőle a vér, — két kamrája van, és szerintetek csak véredény, mely ha szétreped, tudománytok össze nem eszkábálja többé.

Mi érezzük ezzel, örömeink, fájdalmaink tanyájának tartjuk, és megelégszünk annak tudásával, hogy a mint annak verése megszűnik, vége az életnek, tesszünk elkéredzik a földről, hol annyi bolondság közt ti tudósok hordjátok körül a lámpát, s ezredek óta mondjátok, hogy minden múlandó és hiú bolondság a világon, daróczba öltöztök és szánjátok azokat az ostobákat, kik az almafáról a gyümölcsöt leszedik, megesszik és azt mondják, hogy jó — s igen nagy meggyőződéssel mondják, hogy az ananász még jobb.

Ti ennek nem tudtok örülni, nektek a virág megszárogatva kell, s nagyobb becse van előttetek azon szénának, melytől egy csontos ökör tizenhat mázsányira hízik, s így elhiszem, nem lettek gyönyört a furulyahangban, mely holdvilágos éjszakán oly panaszos hangon szólal meg, mintha csakugyan szívünkben járna már az a bonczkés, mely sem csontot, sem porczogót nem talál, s a tudós odaüt magának, hova a mézsáros (szinte boncztudós) az ökörnek méri a taglót, s aztán diadallal mondja: megvan az eszme; a szív egy véredény.

Mily szívesen összeméretegi a csillagász a csillagok járását, s egész éjszakán át az égen csavarog, míg a földön alant, néhány ölnyire tőle, egy pár szerelmes cseléd nyugodtan hagyja sétálni a holdat, ne-

kik két csillagukkal több van, ha egymás szemébe néznek. A csillagász összefirkált számainak örül, — a szerelmes pár pedig a mondott szónak, s ezeket éppen úgy boldogítja a hit, mint a csillagászt a tudat.

Menjünk, menjünk vissza, keressük meg azt a két gyermeket, kiket a heliconi ünnepélyen összehoztunk, lássuk, mit művelnek?

★

A fiú levedlette már a gyermekarczot, bátyja önszére kezdé eresztetni, s órákig elhallgatta, midőn egy tárgyat részletezni kezdett, mikor pedig egy-egy vendég megbámulta a fiúnak eszét, tudományát, szívesen hallgatta, ha bizalmasan megsúgták neki, hogy ebből ugyan derék embert nevelt.

Ne nyúljunk az öreg úrnak öröméhez, — jól tudta ő maga is, hogy nem sokat rakott ő az egészhez! de nagy erőszakot tett ő magán, midőn el nem vett belőle; hanem elszenvedte, mikor látta, hogy az idő belekapaszkodik az emberbe s magával viszi az embert.

Midőn Baltay észrevette, hogy mennél többször kívánják az emberek, hogy az isten minél tovább éltesse, annál tovább nyújtózkodik az árnyék, — számtalanszor gondolt már valamit, hogy a fiúnak megmondja — de az öreg nagyon megröstellte volna, ha a fiúnak ellenkező véleménye lenne.

— András! — szólítja be ezt a régi jó barátot — mondjon kend valamit.

— Jó idő van, hála istennek — felelt amaz — esőnk volt elegendő, ma meg napos idő van; azt tartom, alig győzünk majd helyet adni a temérdek gabonának.

— Ezt már hallottam, András; hanem most már mondjon kend mást is.

— A kis borjuk is! . . .

— Sántuljon meg valamennyi! — pattant föl Baltay — kérdeztem én azokat?

— Hát mit mondjak a nagyságos úrnak, ha ez nem tetszik?

— Máskor annyit beszél kend, hogy elúnom hallgatni: most beszéljen kend hát! — zörgölődik amaz.

— Beszélnék ám, ha mindjárt torkon nem fogná nagyságos uram az embert.

— Egy szót sem szólok, csak kezdjen kend el akármit; mert már megúntam az életet!

— Hát mért nem örül a nagyságos úr? — kérdi András — most már itthon lakik az ifjú uraság is, biz azt pedig elhallgathatja a nagyságos úr.

Baltay nyugodtabb lőn, András jó helyen tapogat, nem is zavarta, hogy hadd menjen az öreg lépést, talán majd csak hozzá dülleszkedik ő is más eszéhez; mert a mit gondolt, nem meri magától elsütni. Zsebében ma ismét sokat kotorászott, s a herczeg levele mellett egy kis vékony fadarab van, azt pedig ok nélkül nem tette oda.

András jól ismerte az öreget, észrevette, hogy valamit akar, de már az öreg úr olyan volt, mint a nedves fa, sokáig kellett szárogatni, nehogy ha előbb a tűzhelyre rakják, kirúgja a szakácsné szemét; azért hagyta magára, nem kérdezkedett, s íme, már maga szólal meg:

— Bizony, András, hallja kend, több esze van a fiúnak, mint az egész vármegyének!

— Meghiszem azt! — mondja András olyan jóízűen, mintha egy falat pörkölt húst nyelt volna le — aztán pedig hozzáteszi: de ezt más okos ember is mondta ám.

Nem merte megkérdezni az uraság, hogy András kit gondolt, mert tudta, hogy András átjár néha a szomszédba, a mit ugyan nem bánt, de ő legalább nem küldte.

— Nem dobtuk ki hiába a pénzt, András — okoskodik az úr — hanem már most azt szeretném, ha annak a sok észnek hasznát is venné.

— Majd veszi.

— De nem akarom ám, hogy úgy tegyen, mint én, vagy kend, hogy fölmagzottunk, mint a saláta, aztán sem magunknak nem tetszünk, sem másnak.

— Ne búsuljon a nagyságos úr, majd tetszik az ifjú nagyságos úr jobban mint mink.

— Szólt már valamit?

— Majd nekem beszélgeti el az ilyen dolgot! — véli András, az ablakon kinézvén az épületnek azon szárnyára, mely a szomszédház felé sarkallott, s András észrevette, hogy a fiú az ablakredőny mellé húzódott s a külső kertbe néz le.

Nagyhamar meggyőződött, hogy az úrfi nem hiában feledte el a kezében levő könyvet, s minthogy az öreg úrnak nem akart fájdalmat csinálni, a mint Baltay ó nagysága föl s alá járt, az ablakot mindig úgy állta el, hogy az öreg meg ne lássa azt, a mit ő lát.

András már maga is megsokalta, hogy az ablaknál álldogáljon, utóbb ugyanott dolgot keresett, az üvegen talált valami ledörgölni valót, vagy az ablakkereteken, de utóbb ez is elfogyott. Imre pedig még mindig ott méláz; mert Jolán a virágágyak közelében ült, s így Baltay is megúnta a sétát s változatosság okáért az ablakhoz akart lépni.

— Hová menne a nagyságos úr, — mondja András, az öregnek útját állva — már meg hol porosodott el? — kérdi a mentét tisztogatva, pedig egy porszemet sem látott, hanem az öreg úr báránymódra állta ezt a dolgot egy darabig, de bármennyiszer mondja is az öreg úr, hogy «jó lesz már no», csak nem tágít, nehogy észrevegye a titkot.

Végre addig huzakodott, hogy mégis kiszabadult, az ablakhoz állt, de András szokása ellenére az öreg úr mellett maradt, abban a jó hitben, hogy az ő fejétől majd mégsem lát oda, ürügyül pedig minden meglátott dologra mondott valamit, csakhogy elfoglalja a figyelmét.

— Ott van nil — egy csibe már megint a kertben sétál.

— Hadd szaladjon szegény pára, úgy is nemsokára nyársba húzzák — mondja Baltay.

— Azután azon a szilvafán is mennyi a hernyó! — beszél tovább András az ablakban, kivált midőn észrevette, hogy a nagyságos úr másfelé akar nézni; de valahányszor jobbra akart nézni, ő is arra kapta fejét, s mikor balra tekintett, András feje mindig útban volt.

Akármennyit igyekezett is András, Baltay nagyon hamar észrevette Imrét s éppen oda akart nézni, de András még mindig útjában állt.

— Addig kapkodja kend a fejét, András, hogy az ablakfához üti, aztán küldhetek javasasszonyért.

— Én majd csak kiállom nyögés nélkül — felel András — hanem ha majd a nagyságos urat itt az ablaknál megcsípi a dér, aztán melegíthetünk korpát, zabot — teszi még hozzá — miért is áll ide a nagyságos úr, mikor úgy is tudja, hogy nem jó? Erre egy nyomást adott a nagyságos úrnak, ki most az egyszer rászédette magát Andrással, maga tette be az ablakot, de sőt még föllentésre is rávetette a fejét, s azt mondá, hogy lenyugszik, úgy tudta Andrást elkomen-dérozni.

Kiment András, hanem hallgatódzott, hogy csakugyan elcsöndesedett-e? mit a másik is bizton tudott, azért lehúzódott a nyugágyra s csak akkor kelt föl, mikor a külső ajtó nagy későn behúzódott, kétségtelen jeléül, hogy András máshol talált dolgot.

Fölkelt és óvatosan az ablakhoz ment, honnét hosszú időig kémlelte, hogy Imre véletlenségből feledkezett-e el az ablaknál, vagy a szomszédházban van a meglátni való? s ezen szokatlan munkában igen sokáig gyönyörködött, mert Jolánt is meglátta, midőn egy-egy kerülő után azon oldalon jött, melyről Imrét ő is megláthatta.

— Tehát Galiba mégis jó helyen tapogatott — szóla magában s midőn eleget látott, ő is elment, ott hagy-

ván Imrét az ablaknál, honnét valamivel később András szólította el.

— Én vagyok, nagyságos úrfi — szól be András minden kopogtatás nélkül — csak azt akarom mondani, hogy a nagyságos úr majd ide lát.

Imre megdöbbsent.

— De még nem látott meg? — kérdi némi izgatottsággal.

— Alig tudtam eltenni láb alól, nagyságos úrfi, mért nem is vigyáz jobban?

— Hát mire vigyázzak, édes András bácsi? — kérdi Imre, összeszedve magát, mintha helyre akarná hozni legelső zavarát; mert András előtt is titkolódnia akart.

— Ejnye már, hogy engem is el akar bolondítani az úrfi; hát én ma látom az úrfit legelőször az ablaknál? bizony még rám fogja, hogy nem vagyok ébren.

— Bárcsak én álmodnám ezt inkább, András — mondja Imre bizalommal — legalább reggel tudnám, hogy álom volt, s azzal vége lenne mindennek.

— Hallja az úrfi, engem meg ne ríkásson ilyen keserves képpel, hanem hadd örüljek, mondja meg igazán, szereti a kisasszonyt?

— Mi tagadás benne, András? — régóta szeretem.

— Ezt hát már tudom, azaz, hogy tudtam én előbb is, hanem hát azt is mondja meg kedves úrfi, hogy a kisasszony szívelheti-e az úrfit?

— Na . . . ha már azt is nekem kell megmondanom, az is jó szemmel néz rám.

— Talán már kérdezte is az úrfi?

— Felelt is rá, András bácsi.

— Ugyan mit felelt, galambom, nagyságos úrfi?

— Jól tudja azt, András bácsi, mit szoktak a leányok felelni, magáról tudhatja.

— Nagy filkó voltam én ahhoz a mesterséghez, úrfi — mondja András némi búval — azt gondoltam, hogy majd a leányok könyörögnek, pedig biz azok a faképnél hagytak maig, s minthogy később bánni kez-

dém a dolgot, magamnak maradtam; mert később a szépek én nem kellettem, a csúnya meg nekem.

Míg Imre Andrással beszélgetett, az öreg úr addig magában tündökölt, mert már nem bírta végigvárni a hosszú haragot, melyből sem ő nem akart kimozdulni, sem pedig a szomszédok, s ime most már kétségtelesen látja, hogy Imrének olyan viszonya van, melyet eltagadni alig lehetne már.

Kinjában mindenütt kereste Andrást, ki csakugyan meghallotta a külső neszt, s kiment az öreghez.

— Tessék parancsolni! — mondja András, lépésről-lépésre kísértve az öregot; de az még mindig némán járkál, s nem bírja lefogni a nagy indulatot, mely lelkében csatát vív, mert az jutott eszébe az öregnek, hogy ha már Imre szereti is a lányt, ezt nem bánná; de hogy a lány kikoszarazza a fiút, ezt már nem bírná túlélni.

Már a szobában volt, s András még mindig hiába várja a feleletet, s bámulva látja, hogy Imre megint az ablaknál van, Jolán pedig most lép ki a virágágyak közül s egy rózsabimbót eresztett le a patakra, mely a szomszédkertből az innenső részbe kanyarodott.

Imre rögtön elment az ablakból s néhány gondolat alatt már a kertnek azon szárnyán állt, hol a víz újra visszakanyarodik s meghozta a küldött rózsát, mit Imre kivesz s mellére tűz fel.

A lány várni látszik s midőn Imrét a rózsával meglátta, nyugodtan távozik, a nélkül, hogy gyaníthatá, miként az öreg is végig szemlélte a jelenetet, s midőn előbbi nyugtalansága egy csendes boldogságba ment át, utóbb egész jó kedélylyel mondja főnhangon: «Ezeket aztán jól megőriztük.» Persze, az öreg úr még messze volt azon időtől, mikor a költő megírta:

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, mikor jó a kikelet.

IX.

(Amica.)

A szeptemvir úr gyűlésre készült s éppen most eresztette el Galibát, kinek még volt némi mondani-valója, hogy a pört okvetlenül megnyerje, minthogy azt ma végkép befejezik s nincs már egyéb hátra, mint a végítélet.

— Csak menjen, Galiba uram, mindent tudok már! — mondja a szeptemvir, mentéje után nyúlván, de midőn az egyik ujjába már bedugá a kezét, az oldalajtón jó be a méltóságos asszony s az öreg úrról lehúzza a mentét, mi annyit tett, hogy az asszonyság beszélni akar.

— Nem érek ám rá! — szabadkozék a szeptemvir, megkapaszkodván a mentében, melynek egyik ujját az asszony fogta.

— De rá kell érni — mondja az asszony egész hangon — mit akart ez a Galiba?

— Egyebet semmit! — mondja mosolyogva az öreg, szeliden húzván a lefoglalt mentét.

— Édes gazdám, — esenkedik az asszony — szóltam-e én valaha a te dolgaiddba?

— Hát engem láttál-e fazekaid, lábasaid között?

— Majd elvárnálak — mondja az asszony, jogainak védelmére kelvén — illenék is a cselédek között bujkálni?

— Ez a szoba pedig az én konyhám, édes feleségem, — vitatkozik a férj, — nekem sem kell kukta.

— No hiszen kimegyek mindjárt, édes öregem, — szól az asszony engeszteltebb hangon, — hanem édes öregem, mi már ma-holnap itt hagyjuk ezt az árnyékvilágot.

— De én bizony még nem kívánczozom ki belőle, anyjuk, — azért csak hadd el a búcsúztatót, azt más is elvégzi.

— Te szívtelen ember vagy.

— Ejnye, de nagy feneket kerítesz, anyjuk, — talán módi-fejkötőt kívántál meg nagyon, hogy úgy apróra válogatsz?

— Mintha én azt tőled kérdezném, — szól az asszony egész felsőbbbséggel, — másról van itt a szó.

— Mondtam már, hogy nem érek rá, — pattog az úr, — ma jön ítélet alá a Baltay-pör s nekem ott kell lennem.

— Láttam, hogy az az istentelen Galiba itt volt, tudom már, mi lesz a vége.

— Majd megmondom holnap.

— Elveszti az özvegy a pört, úgy-e?

— Bizony, nem venném meg öt garasért az egész jussát, annyit mondhatok.

— Aztán te is annak a keményfejű Baltaynak fogod pártját?

— A kinek igaza van!

— Nem az igazságról van itten szó, hanem ha ez a pör el lesz ítélve, annyi, mintha ezt a két gyermeket ölnétek meg, erre persze nem gondoltak a méltóságos urak?

— De hát mit csináljunk?

— Nem lehetne még húzni a pört vagy tíz esztendeig?

— Két óráig sem, anyjukom, mert két óra alatt meg lesz az ítélet.

— Hát mondják, hogy egyiknek sincsen igaza, vagy hogy mindkettőnek igaza van.

— Anyjuk, Verbóczyt ilyenképen még nem magyarázta senki.

— Hát nincsen valami módja annak, hogy a pört egyik se nyerje meg?

— Volna egy, de mit használ az az egy mód, például, ha egyezsége utasítjuk őket, — ha valamelyik meg nem egyez, mégis csak ítéletet kell hozni.

— Kedves öregem, — kiált föl az asszony, megcsókolván a szeptemvirnek piros képét, mit már tíz

esztendeje nem cselekedett, — hát minek is mondjátok azt diákul?

— Amicá-nak mondjuk.

— Na, ez legalább nem hasonlít az executióhoz, — azért, kedves öregem, most az egyszer tegyen meg nekem is annyit, mennyit egy pörvesztőnek megtesz.

— Ennyit könnyen megtehetek! — mondja a szep-temvir, az eleresztett mentét felöltve, s miután irományait egy nagy szíjjal összecsatolá, megindul a kuria felé, hogy még ülés előtt megcsinálja a többséget, mely az öreg úrnak úgyis szívesen engedelmeskedett, kivált ez ügyben, hol sem egyik, sem másik felet nem akarta egyik is megkeseríteni.

Galiba már ismét útra készült, hogy a nagyságos úrnak megvigye a jó hírt, s előlegesen annyit megírt már neki, hogy huszonnégy óra múlva a levél vétele után személyesen ott lesz.

Baltay megkapván a levelet, jobban megijedt, mint a diák, kit a csúszkálásért akarnak lehúzni; de most már minden késő, hisz lehetetlen megakadályozni az ítéletet, melyet inkább ijesztgetőnek tartott, mint igazságkeresőnek, s éppen azért már kétszer is megindult, hogy maga béküljön ki velük.

Andrásnak nem mert szólni, félt azon embertől, ki e tettét úgyis oly gyakran korholta, s e gyámoltalanságában az önérzet is fölserkent benne s nem akarta mutatni, mintha az utolsó órában tán a kétséges kimeneteltől való félelem indítná útnak, valamint azt is elgondolta, hogy ő a legöregebb s egy-két jó szót azok is adhatnának neki.

Meggyúlt körülötte a föld, s mindinkább kisebb körbe szorult, honnét a menekülés lehetetlen, csak az órákat számíthatja még, tudniillik a mennyi idő alatt Galiba megérkezik azon ítélettel, melynek végét voltképen sohasem kívánta, s ha megnyeri, újabb zavar, s ha meg nem nyeri, még nagyobb szűgyen.

Imrére gondolt, tán jó volna a fiú eszének hasznát

venni: de nem azon világ volt még akkor, hogy az öregebb a fiatalabbtól kérjen tanácsot; tehát ha meggyúlt a ház, égjen le.

Volt az öreg úrnak ökölnyi órája, mely minden nyomásra megszólalt; azzal beszélget most, mert a huszonnégy órából mindig fogy és még könnyebben esik neki, ha tudja, hány óra még az élet, de annál kevesebb reménye van, hogy a szomszédházból békélni jöjjenek.

Most már minduntalan kinéz, mert ha kocsizörejt hallott, mindannyiszor azt várta, hogy Galiba lép be.

Be is lépett, és az öreg úr az ablakfalhoz támaszkodék, hogy ha dül, hát jó helyre düljön. Ilyen helyzetben találta Galiba Baltay ő nagyságát.

— Hic sum, magnifice, — egy secundum minutummal sem késsem.

— Miattam elkéshetett volna egy álló esztendővel.

— Talán már tud mindent, magnifice domine?

— Ha mindent tudnék, nem tartanék még Pesten is prókátort.

— Magnifice, tudja-e, mi az a fátum?

— Egy ostoba diák szó, Galiba uram, a mit csakugyan nem érdemes magyarra fordítani.

— De azt nem tudja magnifice, hogy ez engem continue persequál.

— Jaj, csak utólérné, domine, bizony magam is tolnám hátulról.

— Magnifice domine, én egy szerencsétlen flótás vagyok, — panaszkodik Galiba, — miseratur mei, üssön agyon, mert látom, hogy nem érdemlek egyebet.

— Elvesztettük a pört? — mondja az öreg olyan arccal, mintha tán ennek mégis jobban örülne, mint a megnyerésnek.

— El nem veszítettük, instálom alássan, de nem is nyertük még meg, — mondja Galiba félájultan, — kérem, magnifice domine, csak fogjon nekem egy puskát.

— Beszéljen, okosan, Galiba uram, — sietteti Baltay, ki nem okoskodván e zagyvalékból, — talán a hóna alól vesztette el a pört?

— Nihil horum, magnifice domine, hanem gondolja csak per amorem Dei . . .

— Semmit sem gondolok, hanem vegyen lélekzetet, mert látom, hogy megfullad, s ha kinyugodta magát, a lehető legrövidebben mondjon el mindent magyarán.

— Egyetlenegy szó, magnifice, hanem salva venia, az az egyetlenegy is diák szó.

— Várjon egy kissé . . . mondja Baltay, sülve és fölve, s miután nagy lélekzetet vett, intett a fejével a remegő embernek, — no hát mondja ki azt a diák szót . . .

— Amicára eresztették a dolgot.

— András! . . . kiáltott egy nagyot az öreg úr, mire Galiba térdei megreszkettek s már a keze után nyúlt a nagyságos úrnak, mert tökéletesen hitte, hogy Baltay szonika kidobhatja nemcsak a házból, hanem a faluból is.

— Itt vagyok! — felel András, a lármára benyitva a másik szobából.

— A tekintetes úr szobáját készítsék el kendtek szaporán, — mondja Baltay Andrásnak, aztán pedig Galibához szól: — evett-e már spektábilis? mit parancsol? hideget, meleget?

— Volt már részem benne, — höbög Galiba, még mindig remegve és valóban igazat mondott, hogy volt benne része, mert a keze reszket, a fejéről pedig csak úgy csörgedezik le a versték.

— Süssenek, főzzenek szaporán, — mondja Baltay, — el kell hívni vacsorára a papot is, mikor ilyen érdemes úri vendégünk van, — menjen kend szaporán, András, ne várakoztassa a tekintetes urat. Üljön le a tekintetes úr, — szól Galibához, — bizony még itt álldogál, mint valami diákgyerek, — foglaljon he-

lyet, a hol jobban tetszik, széken, nyugágyon, vagy a hol jobb lesz!

— Ad animam, azt hittem, hogy rossz hírt hoztam, — véli Galiba.

— A lehető legjobbat, — eszem ágában sem volt ilyent várni, — hát hogy van, fiskális úr?

— Mediocriter! — válaszol a másik megszokott módon, hogy a kliensek valahogy azt ne gyanítsák, hogy a honoráriumra nincsen szüksége.

— Gyűjtson pipára, addig a tisztelendő úr is megjelen, aztán beszélhetnek diákul, a mennyit tetszik, bizvást, ma még azt is megszenvedem.

— Quid dicit magnifice?

— Azt, hogy ma még diákul is beszélhet; ha elmegy, úgy is kifüstöltetem a házat.

A nagyságos úr lement a kertbe, Galiba pedig el nem tudta gondolni, mit gyanítson az egészből, hanem azért, ha már így is jó, — ő örül neki legjobban.

— András! mondja Baltay lemenet ne hagyja kend koplalni azt a pesti urat; a mit kér, csak adjon kend neki, legalább emlegesse meg, hogy itt volt.

— De jó kedve van a nagyságos úrnak! — csudálkozik András; — czigányokat ne hozzak?

— Két bandát, András, — nevet az úr, — az egyik banda jobbról hegedüljön, a másik pedig balról.

— Jó lesz, jó! — teszi hozzá András, egy tányérhalmazzal odább menve; — de úgy elszomorodott, hogy már nagy kedvet érzett volna a tányérhalmazt földre csöppenteni.

András nem gondolhatott egyebet, mint hogy Galiba a pört megnyerte; azért van ily nagy kelete a nagyságos úr előtt; hanem mivel az öreg nem szólt magától, András elhatározta, hogy Galibát kérdi meg.

— Tekintetes uram, ugyan jó kedvet csinált az öreg uraságnak.

— Én ugyan nem tudom mivel, — mondja a pró-

kátor, — sőt még most is azt hiszem, hogy ki akar dobálni.

— Elvesztettük a nagy pört? — kérdi némi gyanúsítással András.

— Nem vesztettük biz azt; hanem nem is nyertük meg.

— Ilyen pört sem hallottam, tekintetes uram, hol kell ennek örülni.

— Én legalább nem örülök neki, András, hanem ha ki nem egyeznek...

— Hát egyezkedni kell nekik? — kérdi András egész kíváncsisággal, mit Galiba megint nem értett.

— A kuria megrendelte, hogy az egyezséget próbálják meg.

— Nem éhes a tekintetes úr? — kiáltja András, az ajtó felé fordulva, hogy ételért rohanjon; mert most már mégis értette a nagyságos urat, ki a kibékülhetés miatt lett olyan jókedvű, valamint András is, ki annyira beléjött az emberségbe, hogy Galibának még a csizmáját is lehúzta lefekvéskor minden parancsolás nélkül, s annyira sürgött-forgott, hogy a nagy szívességből kicsinyben mult, hogy magát is, mint a kocsija kerekét, meg nem hájaztatta.

Galibát jó ajándékkal eresztette el a nagyságos úr, és csak azt kívánta, hogy a pört küldje le, az egyezséget pedig megkísérti, mikor maga ráér vagy a szomszédok kéri.

Az öreg úr mindig halasztotta a dolgot, mert nem tudta, mi volna a legjobb módja, hogy a végét békével megérjék, valamint a helyet sem tudta meghatározni, minthogy ő sem akart máshoz menni, meg mást sem magához hívni, valamint Keszthelyen sem akart alkalmatlankodni, tehát mivel a pör Kőrmenden került meg, végre oda kívánt menni az öreg úr.

Jó messze esett Kőrmend, a tél is erős volt; de már mindegy, Kőrmend elég messze esik Pesttől, hol Galiba a nyakában lett volna, tehát megegyeztek, hogy

egy bizonyos napon valamennyien ott lesznek, s az öreg úr értette mások által, hogy ő senkinek nem kívánja a kárát.

Ilyen körülmények közt egy héttel előbb megindult mind a két fél, még pedig Keszthelynek, hol a gróf mind a két félnek tudott egy-két szót mondani, nem is gyanítván, hogy az isten ezt a dolgot másképen akarja elintézni, tehát menjünk egymás után.

Ezen útban megeljük ösmerőseinket, azért olvasóinkat még egy kis türelemre kérjük: sétáljanak velünk.

X.

(A «kenyeretlen» csárda.)

Jaj nektek farkasok, ha a «Kenyeretlen» csárdára rohantok, oly éhes ott a gazda, hogy még a farkast is megeszi! Régen ott feledte valaki a csárdát, még a tetőfát is ott hagyta, hisz miért szedegesse le a korhadtt fát, mikor egy jó szóért a legegyszerűbb fát döntheti le a Bakonyban. Ott maradt tehát farkasordítónak, hová csak kínjában huzódott be egy elkésett utas, akkor is megelégedett, ha tető alá kapott, fizetésképen pedig egy szalonnadarabot vagy fél kenyeret hagyott a kenyeretlen gazdának, ki sokat járkálhatott a nagy világban, mielőtt ideért; mert ide már csak egy lábát hozta.

Az egykori ivószobában most már csak az ivott, ki csutorát hozott magával, s a gazdát is megkínálta, a többi pedig kiment a sűrűig, s kalapjával vagy a vödörrel merített vagy neki hasalt a forrásnak, s ivott, a meddig csak tetszett, mert ebben a csárdában ez itoze-számot nem tartotta számon senki.

Az ablaknak még volt egy pár fiókja, melyen nap-pal befért egy kis világosság; de a kinek nem volt elég ennyi, kirántotta a bundadarabot, melylyel a gazda a hézagot benyomta, és eresztett be annyi friss

levegőt, mennyit elállhatott, — s ha már egyéb kényelmet keresett, végig nyújtózkodhatott a padon, asztalon vagy földön, ha véletlenül valaki az asztalról vagy a padról le nem lökte, vagy a földön a képére nem lépett.

Az egyik sarokban egész helyet foglalt el a kályha, melynek a gazda adott annyi eledelt, a mennyi belefért, hisz a Bakony erdejében faszükséget nem hallott még senki, — s a gazda naphosszat üldögélt kívül a konyhán a kályha szájánál, s a favágáson kívül megelégedett annyi dologgal, — hogy a parazsat piszkálta.

Egy istálló is volt a ház végében, hol a beterelt baromnak tűrhető menhelye akadt, hanem a padláson nem volt annyi abrak, hogy egy torkos egér ünnepre valót csíphetne belőle, mert összedült a tető s a gazda maga is csak akkor ment föl, mikor a bomladozó kéményt támasztotta meg, hogy valamikor agyon ne verje a padlást.

A czégernek nyele most is kinyújtózkodik még, de a káposztafej és a túskecsomó rég leszakadt, s a mint a tetőn levő rothadt nádat föltúrta a vihar, messziről úgy látszik, mintha valaki egy póznával állna a háztetőnek sarkán, s a vendéget akarná elijesztetni.

A tetőt megnyomta a vénség, itt-ott egy szarufának a vége dugja ki sovány könyökét, és a varjú messzire röpkül ijedtében, mert a kunyhó füstje közé legfőlebb az a dohányszag keveredik, mit a gazda a ház végében természet, s mitől az udvaron is megbolondul a légy, s ki tudja mikor volt az a nap, mikor itt rántászag dült ki a konyhából?

Az udvarnak közepén állt a félszer, tán a legjobb épület a csárdánál, mert a bevonulók előrelátásból nem hagyták kidülni, s a tetejére raktak annyi túskeket, hogy az esőnek erejét elfogja a letéglázott tetőtől, s ha a szekér alatta állt, nem érte a vihar.

Itt állapodott meg Meddig Józsi. A mogorva sza-

bados elfoglalta a gazdátlan helyet, s ha már egyetlenegy élő pára nem volt, a ki engedelmeskedett volna neki, — legalább élvezte azt a gondolatot, hogy neki sem parancsol senki.

A «Kenyeretlen» csárdának megszorult vendégei hálaképen tarták el a szabadost, ki egy kenyérrel, egy kis szalonnával és elviselt ruhával fizettette magát; és a rengeteg erdőnek megvolt az a jó tulajdonsága, mint az útmutatófának, hogy néha legalább árnyékot nyújtott az elfáradt utasnak.

Pista koronkint megnézte a roskadozó embert, ki kényelemre, zajos örömekre nem vágyott, és félelem nélkül várta végóráját: hisz annyiszor nézett szemközt a halállal! — Ha sorsa a csaták zajába nem löki, lett volna belőle garázda, folyton veszekedő, tán még útonálló is, ha egy elhibázott ütés kikergeti az emberek közül; de midőn a katonasorban állt, s megremülni látott ezer ezer embert, akkor a szilaj vérű ember büszkén megereszté a kantárt, az ellenre vágott, s büszkén nézett vissza az elmaradókra s az ő lelkében is megszólamlék egy gondolat: nézd, ezer meg ezer vitéznél vitézebb vagy!

Nem jutott eszébe többé a korcsma, megutálta a dicsőségtelen marakodást, s míg egykor izmainak erejét részeg pajtásokon próbálta, s dicsősége befért abba a csárdazugba, honnét néha páronkint szórta ki az embert; megcsömlölt attól az élettől, midőn megremült emberek voltak ellenei, s kiket félerővel lehetett kilökni, hisz félig önmaguktól rohantak kifelé, hogy öklétől menekülhessenek.

Az ágyúmoraj volt az a harangszó, mely előtte megnyitá a vitézség templomát, hol erő erő ellenében áll ki, hol az egyik azért meri megölni a másikat, mert maga is meg mer halni; — mondom, a legelső ágyúszónál lehullott róla a korhelység, vére megérzé a dicsőség ösztönét, s a korhely most már nem erősebb, de bátrabb akart lenni, — hisz ilyen küz-

delemben meghalni nem gyalázat, sőt a legszebb érdem.

Mellette állt a béres, — egy nyommal sem maradt hátrább, — s az ágyúk tüzében elfeledte az egykori kudarcot, tettétől megundorodott, orozva tett lövését megszegyenlé, s ámbár ezereknél kitünőbb volt, egyetlenegy gondolatra törekedett, hogy még vitézebb legyen mint a béres.

Őt is megkereste a golyó, a pécsi kórházban temették el egyik lábát; s a megsebzett vad kínosan nézett elfolyott vérére, — hisz nem versenyezhet többé, — s midőn Pistával találkozáék, kínosan gondolt arra, hogy elvádoltatván, kit a golyók nem bírtak megölni, gyalázattal hal meg.

Pista megint győztes maradt, — nem tudja őt elárulni; pedig tán még a gyalázatos halált is eltűrné, ha a végórában azt mondhatná neki: elárultál? nézd nyugodtan halok meg!

Midőn Pistától elvált, utolsó harczát küzdötte végig, arczát megmelegíté a nagylelkűség, — legyőzte gőgjét, megismerte, hogy ámbár Pista sem bátrabb, de szive nemesebb, — s ezen pillanattól nem kívánt az emberek közt élni, hogy közönséges gyarlóságot lásson, s e dībád népnek lábainál annyi legyen, mint a forgács, mit vagy megtipornak, vagy odább löknek.

Kiment az erdőnek mélyébe, s néha födetlen fővel állt meg a viharban, jól esett neki, mikor a szél összekóczoló, s ilyenkor felnézett a százados tölgyre, melynek gyengébb ágait tépi meg a vihar, maga pedig rendületlenül áll.

Télben a kályha szájánál ült, fűtötte a kályhát, s az izzó parázsok közé tekintve, agyában lerajzolá magát a harczos élet zaja, a pattogó fának egyhangú zörejében a puskaropogás s olykor egy hatalmas csattanásban kiegészítve lőn az ágyú, s még így gondolatban is jól esett neki, hogy annyszor röpült ő Pistával legelő, s minő hátra marad el tőle a többi!

Történetünk idejében még a vad is szívesen húzódott volna el valami sűrűbe, ha az éhség ki nem veri szegény párát eledel után, miért a rengetegeket igen gyakran messzire kellett összeszaladgálni; mert tél és kegyetlen hideg volt, s a hőtömeg ölnyire feküdt a föld rétege fölött.

Alig törték meg az utat, már ismét behordta a szél, s a «Kenyeretlen» csárda előtt hamarabb megállt a kocsi, mint máskor, s a mi kis szénát összekotort nyáron a gazda, a beszorult emberek mind elrimánkodták, hogy megkínzott barmaik valamikép éhen ne veszzenek.

Pista volt a legutolsó vendég és látván, hogy a csárdában a tüzelő-szalma is kifogyott, megígérte a szabadosnak, hogy másnap estig legfőlebb, megjön egy forduló szalmával, s azonkívül a megfogyott élelmet megint kipótolja.

Néhány órával később az éjszaki szél újabb vihart hozott, s nem maradt embernyom az úton, csak a széles erdőnyílás vezette az embert, ha ezen órában még az úton maradt volna, melyen a vadak is eszeveszetten rohantak, mert vagy a vihar, vagy az éhség kergethette őket.

A szabados hanyatlani érzi az erőt, sebeit elevenné tette a kemény idő, melynek mérgétől nem kimélte magát, s néha órákig elácsorgott a csárda előtt, vagy még messzebb is, ha tán valamely megszorult utast a viharok künn szorítottak volna, — és Pista nagyon észrevette, hogy a szabados önmagával birkózik, midőn szenvedéseit tagadja, tehát föltette magában, hogy másnap visszajön, nehogy inségben feledje az erdőn.

Fáradtan húzkodott be a konyhára néhány darab fát, mit előbb vagdalt össze, — nehogy tűz nélkül maradjon, mert az utolsó szál szalmát Pistának lovai ették meg, s míg az Keszthelyről megfordul, ilyen zivatarban akár meg is fagyhat.

Alig veté le az utolsó fadarabot, s alig helyezke-

dék el egy bundán, kegyetlen fájások rohanták meg, s majdnem elfásultan hevert ott néhány óráig; — midőn pedig megszűnván a fájdalom, az álom is lefogta szemét, a kályhában a parázs lassankint elhamvadt, s mire fölébredt, már a hamu is megfázott.

Van-e valaki eleven ember ebben a házban? — szól egy ember, kinek bajusza, szakálla jégcsappá dermedt, s mint egy csoda nézett be a konyhaajtón.

— Itt vagyok! — mondja a szabados, fölkapaszkodván nagy kínnal, hogy a betévedt embernek segíljen, ha tán segítségre lenne szükség.

Az ajtó nyílásán át látta a gazda, hogy egy szánra rakott hintó áll a félszer alatt, — előtte négy ló gőzölögve várja az enyhelyet, a hintóból pedig két úrhölgyet segít ki egy úr és karjára fogva vezeti őket az egykori borivóba.

— Irgalmas Isten, csakhogy megmenekülhettünk; — mondja az idősebb hölgy, kiről a szépség virágai nem szálltak el, ámbár az ifjabb hölgy gyermeke, de a két hölgy között alig van több különbség, mint egy ágnak két virága közt, melyek közül az egyik a nyílt virág egész pompájában, a másik pedig a most fakadó bimbó.

Útasaink gróf Dunay nejével és leányával, kik az egyezségre indulának s a zivatar az útban kapta őket s ha a csárdához nem érnek, a fáradt lovak már az úton összeröghynak.

— Anyám, — édes szép anyám! — mondja a gyermekes hölgy, anyját átölelve, — már azt hittem, hogy az út közepén fagyunk meg valamennyien.

A szabados megdöbbsent a szóra és sietve botorkált a konyhába, hogy a kályhában éleszsze a tüzet, de midőn kemény ujjaival a hamuba markolt, egészen hidegnek találta.

Tűzszerszáma után kotorászott, egyeilen kénpapir darabnál többet nem talált, de tudta azt, hogy egy szál szalma sincsen a csárdában, mi lángot ereszszen

a fa alá, hogy tüzet fogjon, aggódva kérdé a bejövő kocsisztól:

— Jó barátom, nincs széna a bakon?

— Csakhogy magunk ide értünk, hisz utóbb már a kocsiládákat is lecsavartam és a hóba hánytam, mert a lovak alig birták el a terhet, hanem fél zsákra való abrakom van.

— Adja a lovaknak barátom! — mondja a szabados és egy törzsökre hanyatlott, mert megriadt a gondolattól, hogy ennyi embert az isten hidege vegyen meg, s az istálló sokkal tágasabb volt, minthogy azt a négy darab ló megmelegíteni bírja.

Dunay kijött a szobából, hihetőleg megérezte a melegnek fogytát, s azt mondja a gazdának:

— Van-e fája, édes jó barátom?

— Az erdőnek legmélyében vagyunk uram, hisz a fára látok ki az ajtón.

— Szokták fűteni a kályhát?

— Ma reggel még ökröt is megsüthettem volna benne, de lenyomott a fájdalom, — beszéli a szabados, — s míg később elszunnyadtam, az alatt elhamvadt az utolsó szikra is.

— Rakunk újra tüzet — mondja a gróf.

— Nem vártam volna a parancsolást uram; de nincs mit elgyújtani.

— Hisz akkor megfagyunk! — véli a gróf rémülten.

— Nekem jótétemény lenne uram; de szánom ott benn azt a két ártatlan cselédet.

— Barátom!... mondja a gróf megriadva... ez igazság vagy tréfa?

— Uram, már mondtam, hogy azokat sajnálom ott benn; mert hisz mi férfiak nem ijedünk meg a haláltól, akár ma érjen el, akár holnap — fejezi be a szabados, a kénpapir-szeletet forgatván kezében.

— Barátom, — mondja a gróf, — egy könnyű kendő meggyúl még ettől!

— Nem hiszem, — okoskodik amaz, — alig akkora a papir, hogy a ként ráházolhatták, — azonban próbáljuk meg, ha meg nem gyúl, — megfagyni akkor is ráértünk.

A gróf beszaladt, de a téli ruhák között nem akadt egy darab, mely használhatott volna, azért mielőtt a nőknek szólna, újra kiment a konyhára, hogy finom ingét próbálja meg letépni, tán az megfogja majd a lángot.

A szabados kiment a csárda elejére, hogyha tán elszóródott valahol néhány szalmaszál, azonban a hó már a házoldalon kezdett összegyülekezni, hanem midőn az erdőnyíláson végig nézne, három-négy puska-lövésnyire lát egy elakadt hintót, s valamivel időbb négy ember törtetett egyik fától a másikig.

— Nem hittem, hogy ennyien lesznek a temetésemen! — döröggi a szabados, ki után a gróf kisietett, s minthogy a jövőket meglátta, a pihentebb lovakat elővezetteté, ha még megtennék a szolgálatot, és a hóban bukdácsolókat egyenkint elhoznák.

A kocsis az első; a gróf a hátulsó lovak egyikére kapott, s az alsó útra gázolának szél után, s ámbár elég kinnal, de mégis elég jókor elérték a négy gyalogoló embert.

Az ősmarkedés nem sokáig tartott, — az inség előtt a lenyújtott kéz a legnemesebb emberbarát keze, s midőn az ember halódni készül, utolsónak vélt órájában önként nyúl leghalálosabb ellenének keze után s a végső végórában felebarátjait látja.

Baltayt fölsegíté a gróf a lóra, s mind a négyet átengedték a lihegő utasoknak, a gróf pedig kocsisával a törésen bullagott, s mire a két nő akart a gróf után tekinteni, hatan nyitottak be.

Baltay és Imre, valamint András és a kocsis volt az ujon érkezett vendég, kik bámulva néztek egymásra a szoba közepén, de itt is András törte meg a csendet, levetvén hóna alól egy nagy csomót, aztán pedig a nagyszágos urat kezdé kiszedni a fagyból.

— Most már itt vagyunk valamennyien, — dör-mögi András, — csak a prókátorok hiányzanak ebben a farkasordítóban, hanem találunk majd helyettük farkasokat.

Mindenki hallgatott, egyik sem tudta folytatni a beszédet, s minthogy sokáig tartott a hallgatás, Dunay gróf kihívta Andrást a konyhába.

— András! — mondja a gróf, — mi itt abban a veszedelemben vagyunk, hogy az erdőben a fa között fagyunk meg; mert nincsen mivel alágyujsuk a fát.

— Itt van minden gyújtószerünk, — mondja a szabados a kis kénpapírt előmutatva, — pedig ezzel a nyers fát tudom meg nem gyújtjuk.

— Hála legyen a jó úristenek, — mondja András, — csakhogy itt vagyunk.

— De megkivánta kend a halódást, atyafi, — bosszankodik a szabados, — hogy így megőrült kend neki.

— De még nem kívánczom kihordozóskodni ebből a világból, hallja, jó barátom, — mondja András, — majd csinálók én tüzet, ha még olyan nedves is a kelmed fája.

— Az angyalok szólnak belőle, édes öregem, — véli a gróf, — hanem ne késsék vele, fogjon rögtön hozzá, mert mái a nők nagyon érzik a hideget.

— Csak fél órát várjunk méltóságos uram, — hadd adjam meg a módját, — azért menjen csak be, majd én az én uraimat hívom ki.

A gróf Andrásra hagyta a dolgot, — bement a nőkhez, kik a kályha mellett foglaltak helyet, az öreg úr pedig Imrét akarta kiküldeni, hogy nézzen körül a házánál, hogy meg ne fagyjanak.

András kihívta a férfiakat, kik a hívásnak engedtek, s az öreg úr Andrástól kérdezte:

— Mi a baj, András?

— Az, hogy itt fogunk megfagyni! — mondja András egész komolysággal nézve szemközt, s elmondván, hogy nincs mit meggyújtani.

— Ne kiáltson kend olyan hangosan! — mondja Baltay, — hisz én is megijedtem, hát még azok a szerencsétlen asszonyok!

— No hát elhiszi a nagyságos úr, a mit mondtam? — kérdezkedék András.

— El hát, — mondja kínosan, — csak azt sajnálom, hogy ezek a szegény nők itt vannak.

— Magát sajnálja a nagyságos úr, jobb lesz!

— Legyen kendnek esze a pokolban, engem már elevenen kinyújtóztathat kend!

András nem bírta könnyű nélkül megállni az öreg úrnak lemondását, kivált mikor egy hosszú hallgatás után Baltay Imrére nézett, s annak kezét részvétellel fogta meg.

— Imre, — mondja az öreg, — remélem emberré neveltelek, hanem ha, mint remélem, tovább kibirod, mint mi, ezt a kis lányt megőrzöd, a mig lehet.

— Bátyám, — nem tagadom, — érette szívesen meghalok.

— Szereted?

— Nem mertem eddig megmondani! — vallja be a fiú.

— Régen vártam erre, s én nem mertelek rákényszeríteni; — mondja az öreg is megkönnyezve a végszót, s midőn kendőjeért nyúlna, hogy könnyűjét letörölje, oldalzsebében nem lelé, hanem a helyett Kisfaludy munkáit húzta ki, mit a kilépő gróf is meglátott már.

— Nagyságos uram, — mondja András, — még van egy szál kénygyertyánk.

— Hát aztán!

— Nem bánná meg, ha az úrfi a kisasszonyt elvenné?

— Ne támaszsa föl kend az embert, — András! — szól reménykedve az öreg.

— Ha azt a Kisfaludyt meggyújtom ezzel a kénygyertyával, mindjárt lesz tűzünk.

— Nem ezt akarta kend mondani, András? — véli az öreg, — tudja kend, hogy ez legkedvesebb jószágom.

Dunay meghatottan állt az öreg háta mögött, — s láthatta, hogy remegnek az öregnek kezei, melyekben a könyveket tartja.

— Hát nem adja oda, nagyságos uram?

— Meggyújtaná kend az imádságos könyvét? — kérdi átható hangon Baltay.

— Nem tudom, nagyságos uram! — mondja meglepetve a hajdú.

— Nekem ez imádságos könyvem! — bizonykolja az öreg, mire Dunay elébe lép és először annyi idő után megszólítja az öreget.

— Most meg én faragok róvást! — mondja Dunay a multakra czélozva, mire Baltay a gróf kezét megfogván, mondja:

— Nem fogja azt tenni, — egyszersmind Andrásnak azt mondja: — láttam, hogy elhozta kend azt a nagy pört, — gyűjtsa meg kend azt, — de Kisfaludyt el nem pörköli kend.

— Inkább a pört, mint a könyvet? — kérdi Dunay boldogságtól csillogó arcczal.

— Megadom magamat! — vallja be az öreg, helyet adván Andrásnak, ki a nagy csomó papírt a kályha szájához vitte, hol az aprófa készen volt, azután egy ütet taplóval föllobbanták a kénygyertyát, s a kis szelet papírról a láng a pörhalmaznak egyes csomóiba kapott, s mire egy része elégett, a nedves fát is megjárta a láng, durrogva égvén a kályhában, melyhez a didergő vendégek egy nagy körbe ültek.

Midőn András a tűzbe lökte a pörnek utolsó levelét, azt mondja:

— Mondtam ugy-e, nagyságos uram, hogy én vettem ezt tűzbe!

— No, hogy jobban égjen, — teszi hozzá az öreg, — itt még a rovás is, — mondja, kihúzával

oldalazsebéből a rovást, mit oly régóta hordozgat magával, — szent a béke köztünk.

Mire bemelegedett a kályha, Baltay megösmékedett a kis lánynyal, kit ma ölelt meg legelőször s kezét Imréébe adván, azt mondja:

— Édes kis hugocskám, rég neked szántam én már ezt a fiút.

— Azt gondolja a nagyságos úr, — kiált közbe András, — hogy én azt már régen nem tudtam?

— De nem tudta kend. -

— Dehogy nem tudtam, — csak hogy nem akartam mondani a nagyságos úrnak, hogy szívesen megbékülne, — csak valaki szép módjával elkezdni tudná.

— Semmit sem tud kend! — mondja Baltay, nagy diadallal szedvén elő tárczájából egy rég meggyűrt levelet, s odaadá Dunaynak, ki rögtön megismerte a boldogult herczeg írását, melynek hiányzó sorai következők valának:

— — — — —
A végóra nagy későn mondja meg, édes jó barátom, hogy rövid életünkben is temérdek jót tehetünk volna, s higgy nekem, nagy nyugalom tudni, hogy sokan szerettek bennünket igazán, s elfeledni akarva sem tudnak.

Őcséd, mint Dunaytól tudom, szép lelkű gyermek — Dunaynak leánygyermeké van, ne engedd, hogy hajlékodból idegenek tanyája legyen, a míg lehet; — vezessd össze a két gyermeket, hogy szeretted úgy sirassanak meg, mint az enyém most engemet. — Ez első és utolsó kérelme annak, ki hű barátod a szrig Herozeg Batthyányi Lajos m. k.

A sorokat Dunay hangosan olvasá, a két gyermek összefogózkodék, s a nyomorult viskóban ölelkezék össze a rég küzködő család, mely nem lelt elég helyet a széles birtokon egy istenáldott szóra, míg a közös veszedelem egy csárda falai közt hozta őket össze.

András három lépésről nézte őket, mint a fáradt művész nézte ezt a munkát, mely nélküle nem tudott megkészülni, s melyből neki csak az az osztaléka volt, a mi becsületes embernek mindenütt jut, s miért a gazember fáradni nem akar; — az egyiknek kevés, a másiknak pedig az öntudat végtelen jutalom.

— András! — kiált örömében Baltay, — ha haza megyünk, minden rovást égessen kend össze.

— Senkire sem haragszik meg ezután nagyságos úr?

— Nem én, még kendre sem! — Tréfálódzék az öreg.

— Azt hiszi nagyságos uram, hogy nem lesz még olyan magyar ember, kinek rováson a helye?

— Azt már ezután nem mi rójuk meg, hallja kend; de a közvélemény.

XI.

(Egyezség prókátorok nélkül.)

Pista csak esteledésig maradt otthon, aztán megakodván élelemmel és szalmával, visszaindult, de az erdőbe nem mert behatolni, hanem a szélső faluk egyikében meghált.

Reggelre megszűnt már az orkán, de a hőtömeg oly nagy volt, hogy egyes mélyedéseken lehetetlen volt átmenni, de a becsületes falubeliek nagy csoportban indultak meg az erdőségnek, hogy a «Kenyeretlen» csárdást éhen veszni ne hagyják, — s ámbár a sok mélyedés adott elég dolgot, déltájban szerencsésen megnyitottak minden gátot, és a hű barát a csárdához ért; de nagyot csudálkozott, midőn azt egészen megnépesedve találta.

Megösmerték egymást, mindenik örvendett a vizionlátásnak, s midőn az első kérdezkedéseken átetek, a szabados félre hívta Pistát.

— Pajtás! megvan még az írás, mit a kórházban átadtam?

— Megtartottam eddig.

— Barátom! — szólal meg újra a szabados, — nagyon elfáradtam már e földön — s míg ez a bűn rajtam fekszik, nem tudok elvergődni a más világra, — azért, ha hazatérsz, az öreg Baltaynak mutasd meg az írást.

— Korán lesz még, Józsi!

— Láttál már engemet szaladni? — kérdé büszkén a szabados.

— Sem én, sem más! — nyugtatja meg őt a másik, megfogván bajtársának kezét.

— Lásd, Pista, szebb úgy meghalni, ha a halálnak magam megyek szemközt.

— Tehát mit cselekedjem?

— Add át az öregnek az írást, most már talán ő is közelebb áll oda, hova haragos képpel belépni nem engednek senkit, mondd, hogy bocsásson meg!

— Hisz itt van a csárdában.

— Nem bántom, — mondja a szabados, — tudom, régen örült ennyit; minek rikassam meg?

— A mint te akarod, pajtás, — nyugtatja meg amaz, — tehát hazamenet.

Pista kocsiját a fiatalabb urak foglalák el és az öreg András, a másikon pedig a nők és Baltay foglalának helyet, hogy estére még Keszthelyre érjenek.

Az elválás előtt beszólták a szabadost s a gróf kérdi tőle:

— Édes jó barátom, adósok nem akarunk maradni! — mondja, egy erszényt húzva ki, melyben aranyok valának, — de a szabados hunyászkodás vagy kevélység nélkül mondja:

— Méltóságos uram, én sem fizetek senkinek, nekem sem fizet senki.

— De tőlünk mégis elveszen valamit.

— Semmit sem, méltóságos uram! Mi haszonra is

adná, elkölteni úgy sem tudnám, maradékom nincsen, veszendőnek pedig kár volna itt hagyni.

— Barátom, — unszoló a grófné, — gyermekem boldogságát e helyen értem meg.

— Adós voltam vele; — mondja hirtelen a szabados, látván, hogy az öreg Baltay kiment, — mit Pista is észrevett, s a grófnak sietve mondja.

— Hiába kínál ennek valamit, — méltóságos uram, — ez már ilyen ember.

A gróf sajtószerszűnek, de egyszersmind megmagyarázhatlannak találván a dolgot, — nem unszoló tovább, hanem kezét szorította vele, mire aztán azt mondja a szabados:

— Egy kérésem volna méltóságos uram, ha szószólómmá lenne.

— Édes örömet — felel rögtön a gróf, — hadd hallom, mit kíván?

— A méltóságos asszonyságok kezeit szeretném megcsókolni, ha tán megengednék.

A két hölgy örömmel nyújtá oda a kezét, s midőn mindkettőt megcsókolá, a grófné érzé, hogy egy könyecsepp csordult ki a rideg ember szemeiből, mit a grófné nem tudott megérteni, azért megilletődve kérdi:

— Barátom, könnyezik?

— Jól esik ez nekem, méltóságos asszonyom; mert akkor sem tudtam sirni, mikor apámat temették.

Minden oly megfoghatatlan, hogy a család maradni szeretne, — de bejött az öreg, s unszolja őket a menésre, minek az a sikere lőn, hogy egy bucsúköszöntés után a nők és a gróf kimenének. Baltay pedig azt mondja a szabadosnak:

— Nem feledkeztem el, becsületes ember; — hanem addig is isten velünk, hadd szorítom meg a kezét.

— Nem lehet, nagyságos uram, nem érdemltem meg.

— A patvarba, — kinek szoríthatnám meg a kezét szívesebben, mint a kendét?

— Nagyságos uram, — várjuk meg a holnapi napot.

— De én most menni akarok s holnapig nem várok.

— Nem tartóztatom a nagyságos urat, — huzakodék a szabados, — hanem holnap ilyenkor gondoljon rám, és ha akkor azt gondolja, a mit most, nékem annyi, mintha kezét szorítana velem.

— Holnap is csak azt gondolom, a mit ma!

— Megtudom én azt is, — hanem éppen azért várjuk el a holnapi napot.

— Na, legyen! — mondja Baltay; — agyafurt ember kend, — hanem azért derék ember, ezt én mondom, Baltay.

— Bárcsak holnap is azt mondaná, nagyságos uram.

— Jó éjszakát! — búcsúzik Baltay; — tehát holnap ilyenkor egymásra gondolunk.

— Azért jót állok, hogy nem feledjük el egymást, — végzi be a szót a szabados, aztán pedig kiállt a csárda elejére s a távozó kocsik után nézett mindaddig, míg az erdőnyílásból ki nem tértek, aztán pedig a kályha szája elé ült le, folytatta a munkát: nézte a kályhában a tüzet s mintha összeszámolt volna a világgal, könnyebbült kebelével piszkálta az izzó szenet, s újra lerajzolódának emlékében az egykori csaták, melyeket látni alig lesz már többé alkalmá: de a régiekből valamit feledni nem tud és nem akar.

Tán én is találtam volna egy bitófát, hová ezt az embert kiköthetném s hú maradtam volna a nagy világ büntető törvényéhez, mely addig nem talál megnyugvást, míg a bűnöst agyon nem veri.

Oh, mily érdekes olvasmány, látni egy embert, ki nek lelkét az fró végighúzkodja a sáron, aztán pedig kilöki a szemétre, hogy még több undokság ragadjon rá s mikor már egészen bizonyos, hogy minden jó gyomrú ember megundorodik tőle, a szellemdús fró készen van elmondani azt, mi a varjúknak dobatik, —

hisz mi köze hozzá az írónak, kogy a tolvajt fel szokták kötni, — ő megtette a magáét, földhöz verte a lelket, a testet miért kimélnék? — a közönség érdekes olvasmányt akar, — ime, nyársba van már húzva egy ember, tisztelt olvasó közönség, tessék ordítani!

A húsz esztendőes gyermek egy bolond órájában elvét egy lépést, nincsen ember, ki utána nyúljon, hogy negyven-ötven esztendőnek megmentse. Minek is! megbotlott vagy szántsándékkal esett el, mindegy: kötözd meg. Ha ló lenne, s a lovat megcsipné egy légy és kfnjában kirugván, a kocsist is elérí, összeszamarazzák a kocsist, s a ló — abrakot kap megint. — A pénzdarab leesik, felveszik a porból, lefujják róla a port, zsebre teszik megint, — senki sem emlegeti többé, hogy elesett; — csak az embert lökik vissza a sárba; — egygyel több vagy kevesebb — az mindegy!

Utálok e lelketlen eljárást, s ha már a többség ilyen bolond, tegyünk kivételt is, bizony-bizony ráértünk már egyszer.

Mire beesteledett volna végképen, Keszthelyre értek a vendégek.

Festetics a kocsizőreire lesietett s a nagy lépcsőhöz érve bámult el, midőn a haragos atyafiakat együtt jönni látta, — azonban nem sokáig késtek a megmagyarázással, s általános öröm lőn a keszthelyi kastélyban.

Másnap reggel együtt reggelizett a család. András az előteremben beszélgetett Pistával, kit a gróf felkérített, mert hitte, hogy a «Kenyeretlen» csárdának lakójáról többet tud mondani, — különösen pedig azt akarta tudni, miért volna adósa nejének még boldogságával is?

A reggelizés után Baltay kezét a grófnak nyujtván, átment saját szobájába, hová András Pistát vezette be.

— Mi jót hozott, édes barátom? — kérdi nagy szivességgel az öreg.

— Ezt a kis papirdarabot hoztam el, nagyságos uram, — mondja Pista, — most már nincs mit titkolódnom, tessék elolvasni.

Baltay elhalaványult, valamint a gróf is, és az öreg remegő kézzel nyult a papiros után, mely jól megöregedett, mióta Pista tartogatta; hanem azért a belseje tisztán olvasható s az öreg úr elolvasta a vallomást.

— Ki írta alá mint tanú? — kérdi az öreg.

— Én és a kórházi felügyelő, — felel Pista, — hisz ott van az én nevem mellett a főorvosé, tisztán ki van írva.

— Semmi kétség! — mondja az öreg, — a főorvos kezeírását ősmérem, ő általa tudtam meg, hogy a pör a körmendi levéltárban van letéve.

— A másik tanú pedig én vagyok.

— S a ki megölte?

— Ott a neve, nagyságos uraim, — a boldogtalan nekem szánta a golyót és az úrfit találta el!

— Bocsásson meg neki a jó isten, én nem átkozhatom el.

— Nagyságos uram! — mondja Pista, — én még más szót is várok.

— Mit mondjak még, édes jó barátom?

— Hogy nemcsak nem átkozza el, de meg is bocsát neki.

— Tehát megbocsátok neki!

— Tüstént megyek, nagyságos uram, megviszem neki ezt a vigasztalást.

— Es még élne ez az ember?

— Tegnap valamennyien vendégei voltunk a csárdában, nagyságos uram!

— Az a sánta ember?

— Kit úgy vert meg a sors, hogy az enyém helyett az ő lábát vágta el az orvos, — mondja Pista, egyszersmind elbeszélvén az egész dolgot, mint a hogy az Pécssett megtörtént velük.

— Úgy ez az az ember, kivel a hadjáratban az erdőnyílásban álltak? kérdi a gróf.

— Ott kaptuk a sebeket s az ágyúzás után kerülünk kórházba.

— Nem avatkozom az isten dolgába, — mondja az öreg, — látom, büntető keze hamarabb elérte, mint én tudtam volna; ha az ég megelégedél e szenvedést, én meg is sokallom és megbocsátok neki.

— Isten velünk! — mondja Pista s egy negyed mulva már megint az erdő felé tartott. Baltay nem birt megválni a gondolattól, mely néhány óráig nyomta, de midőn újra visszaélte a multat s elért a jelenig, mely boldogságot kínált öreg napjainak, lassankint lemaradozott a bánat s a két fiatalnak boldogsága félretolta az utolsó ködöt is.

Alkonyatkor utólszor emlékezék a dologról s midőn elérte azt a pontot, mely a tegnapi órának ideje volt, a mogorva szabados arcját maga előtt látta, — megérté, hogy e vad vonásokon az erő duzzadt ki egykoron s bár nagyot hibázott egyszer a kéz, elszenvedte azt százszor és megrettenés nélkül vádolja el magát.

— Derék ember! — mondja hangosan az öreg, bemenvén kedvenceihez, kik a háborítatlan látás boldog örömeit érzék, — mfg a szabados étlen-szomjan várta Pistát a csárda előtt, mert megigérté Pista, hogy hírmondónak bármi későn megjön.

Az időnek rideg képe lassankint elhomályosodott, hanem még tisztán látta az úton a fekete pontot, mely fához mérve mindinkább közeleg s néhány óra-negyed mulva megérkezett a nagy kínnal várt vendég.

— Megbocsátott! — mondja Pista a szabadosnak, ki egy szót nem tudott felelni, hanem állva maradt egy helyben, mfg Pista gőzölgő lovait a nyughelyre vezette s a nagy istállóban tüzet rakott, hogy szegény párákat meg ne ölje majd a hideg.

Magunk is érezzük, hogy e pillanatban lehető leg-

kevesebbet kell mondanunk s magunk is habozunk, nem tudván megosztani e fejezetet, melybe két különvált képet kell illesztenünk, — az egyik a mogorva szabados, kit a bocsánat fogott le, a másik a boldog család, melyből most már az öreg anya sem hiányzik, hanem szerettei között ül, nem gondolván a multnak szenvedéseire, ajkára nem fért egyetlen szemrehányás, hanem áhítatos buzgalommal bámulta a gondviselés művét, mely a szétszakadt szálatokat ily nem várt módon illesztette össze.

Alakjainkkal nem fogunk többé találkozni, sorsuk most már nem érdekel bennünket, — küzdelmük közben megérett az az eszme, melyért tollat fogánk: az irodalom nem árva többé, hanem egy harczos, mely eszméivel hódít.

Baltay hű maradt Kisfaludyjához; András megelégedett önmagával, hisz ő azon emberek közé tartozott, kik nem várnak dicséretet, — mert az igazságot gorombán is megmondja, ha másképp meg nem hallgatják, — s midőn egyedül maradt, egyet ránt dolmánya száján, mi nála körülbelül annyit tesz, mintha valami nálánál is külömb ember megveregetné a vállát.

Festetics végighallgatván a történetet, midőn Baltayval megint végignézik a keszthelyi intézetet, elégtlenül mondja:

— Barátom! — a mi szerepünk eddig tart; a többi a fiatalok dolga.

★

Midőn a Bakony erdején oly sűrű lőn a falevél, hogy a madárfészek elrejtőzködhetett, Pista megint az erdő felé megyen; de lovait most már nem ereszté meg oly sebesen, mint máskor, hisz nincsen, ki vendégképen várja, meghalt a kifáradt ember s ma már a nyughely várakozik reá.

Pista néhány csonka vitézt rakott föl kocsira s

ezekkel adta meg a legutolsó tiszteletet, a hidegült tetemet visszaadván a földnek.

A csárdától nem messze, a forráshoz is közel kikereste a legárnyékosabb helyet s elkészíté az örök-tanyát, míg az ébredésnek órája el nem jön.

Nem volt ének, nem volt búcsúztató; nem volt osztzkodó nép, hogy a temetésről visszajövé, elosztzék a maradékon és még össze is marakodjanak az aprólékon, hol a gombostűt is megválogatják, nehogy egygyel többet vagy jobbat hordjon el a másik.

A legszebb hantokat válogatták s nyírfának ágából illesztettek össze egy keresztet s a mező virágaiból még koszorú is került.

Ledült a fa, árnyéka sincs többé, elrothadt porát fogja majd csak egykor széthordani a szél, messze, mindenfelé; ki szedi megint azt össze?

A hitetlennek nagyobb kínja nem lehet végórájában, mint hogy a léleknek halhatatlanságát nem meri elhinni, pedig de szívesen elhinné!

Higgyetek és üdvözülni fogtok!

XII.

(Fele enyém, fele meg tied.)

Olvasóm lámpája elalvófélben van, tán nem is látja meg a vékony fonalat, melynek vége mindjárt kezembe jó, pedig még egy csomót kell eloldanom, s még egyszer meghurczolom azt a türelmet, mely e fonaleregetést három köteten keresztül végigvárni tudta.

Még egyszer keressük föl az egykori bérest, kitől láttatlanban magam sem tudnék elbúcsúzni, ki tán mai napig is csak olyan erős, mint az ozorai búcsún, csak-hogy a ki izengetne neki, a föld alatt nyugszik már.

Sümeg felől jön a grófi fogat, a négy táltos tajtékot ver az úton, s Holvagy Pistának lakása előtt száll ki a kocsiból Kisfaludy Sándor, s a gazdát az udvaron találja.

— Megint látjuk egymást! — mondja Kisfaludy, megszorítván a megkeresett jobbát.

— Hála legyen érte a felséges úristennek, — válaszol rá Pista.

— Gondolja-e, miért jöttem ily sebes vágatást?

— Ellenséget nem láttam erre jönni, — véli Pista, — különben azt hinném, hogy vitéz őrnagy uram talán ellenséget hajtott.

— Budáról jövök, még pedig egyenesen a nádor ő főnségétől.

— Bizony odáig is hosszú az út, hát még onnét vissza! — üres kocsinak is elég.

— Én pedig nem jöttem üresen! mondja Kisfaludy.

— Okos embernek a fejében is elég hordani valója van.

— Emlékszik-e barátom azon napra, midőn az erdőszélen legelőször láttuk egymást?

— Egy kicsit emlékszem még az ágyúszóról, — mondja a másik, — egy pár ágyút elsütöttek ránk emlékezet okáért.

— No hát, hogy még bizonyosabban megemlékezzék, kedves jó barátom, — mondja Kisfaludy, oldalzsebébe nyúlva, — ime ez arany érdempénz, ezt a nádor küldi.

Kisfaludy a bámuló embernek mellére tűzte az érdempénzt, s az egyszerű embert oly remegés fogta el, mintha éppen most álltanák szemközt azon ágyúkkal, melyeket egykor az erdőszélen rájuk sütögettek, s mintha a mellére azért tennének olyan fényes aranykarikát, hogy az ágyúsütögetők odalóhessenek.

Míg Kisfaludy a feltűzéssel vesződött, a ház népe összeszaladt, előbb a kapu mellől bámulták a dolgot, később megközelítették őket, utóbb a férfiak levett kalappal álltak meg, utoljára pedig egyik sem tudta megállni a sirást, hanem megeresztette a könnyút, mely törületlenül folydogált le, s midőn még közelebb

mertek jöni, Pista kinyujtá kezét, melyet sorban szorongattak, és ránéztek a tündöklő pénzre, melyért az ágyúk közé kell napszámba menni, s mit nem szokás apróbbra váltani, mert ilyen mellett éhen is szívesen meghalhat az ember.

Tudta az egyszerű nép, hogy azt a csillogó aranyat azért tették a mellére, hogy az nem a költőpénz közé való s milyen szépen odaillik a széles mellre, legalább mikor a gazda nagy ünnepen második harangszóra szentegyházba indul, jobbról-balról kitér a sok ember, és még a szentegyházban is a legelső padig eresztik, hogy minden ember lássa példának okáért!

Mire föltűzte Kisfaludy az érdempénzt, a hátulsók közül kiszalad egy surjány legény az utczára s minden arra menőt becsődített, hogy a nagy becsületnek több nézője legyen. Pista pedig még mindig egy helyben állt, mint a gyermek, kit husvétnapra öltöztet az anyja.

— Ez az érdemnek jutalma! mondja Kisfaludy hangosan, egyszersmind kezét szorított vele a nézők láttára. — Pista pedig azt mondja Kisfaludynak:

— Uram, okosabb ember jobban tudja, miért osztogatják az ilyen becsületet, hanem vitéz őrnagy uram, — hát csak magam álltam én ott az erdőnél?

— Ketten, édes jó barátom, de hisz elég isten csudája, ha az egyik megszabadult.

— Megszabadultunk mi mind a ketten, uram.

— És a másik is élne még?

— Él még, de a más világon, — uram, mondja Pista fődetlen fővel, — tegnap temettem el.

— Hol fekszik? — kérdé élénken a másik.

— Körülbelül három órányira ide, a Bakony egyik elhagyottabb részén.

— Megnézhetem én azt a sírt?

— A mikor parancsolni méltóztatik, mindenkor oda kísérhetem; akár éjjel, akár nappal megtalálom szegény pajtásomat.

— Holnap, ha jöhet barátom.

— Elmegyek, uram, korán reggel, mire megvirrad, előre ott leszek; a helyet pedig megmondom, hogy odataláljanak.

— Együtt megyünk, egy kocsin elférünk! — mondja Kisfaludy.

— Engedelmeskedném, uram, hanem dolgom is lesz ott még előbb, hadd végzem azt úgy, a hogy illendő, s a hogy nekem szent kötelességem.

— Isten velünk, — mondja Kisfaludy, a vett utasítást följegyezve, és szentül megigérve, hogy a kitűzött időre jelen leend, s magára nem várát.

Pistát sorban ölelgette össze a becsődült nép, midőn pedig az ujságlátók torkig laktak a bámulásban s elszéledtek a háztól, Pista levette melléről az érdempénzt, kendőbe takarta, s elment vele a városba, nem eresztvén magával senkit, hogy tanúja legyen annak, a mit most véghezvinni akar.

Azonban meg kell még mondanunk, hogy a hír már végigszaladt az utcán, s midőn egy aranyműves boltjába lépne, száz kérdésre kellett felelnie.

Midőn ezek is jól laktak, Pista kibontja a kendőt, az aranypénzt kiveszi, s az aranyművesnek nyugalommal mondja:

— Hallja az úr, vágja ezt kétfelé!

Erre az aranyműves azt hitte, hogy ő maga esik kétfelé, s midőn egy kissé észére tért a nagy csudálkozásból, szeretne volna azt kérdezni, hogy tán megbolondult?

— Azt mondtam uram, — ismétlé Pista, — hogy ezt vágja el kétfelé.

— Barátom, — mondja az aranyműves, én már ettem gombát, de még azért nem bolondultam meg.

— Nem is azért jöttem ide az úrhoz, mert bolondnak tartom, — magyarázkodik amaz, — hanem azt gondoltam, hogy mégis szebben esik ki az úr keze alatt a munka, mintha én vágnám fejszével kétfelé.

— Éppen bizony!... mintha fejsze nélkül nem tudnám megmondani, hogy ez tiszta, valóságos arany, még pedig a legjava.

— Mind elhiszem én azt uram, hanem azért csak vágja ketté.

— Ha éppen azt akarja kedves jó barátom, megcselekedhetem; — okoskodék a becsületes művész, — hanem mondja meg legalább, hogy miért kell ezt kétfelé vágni?

— Sietős dolga van az úrnak? — kérdi Pista.

— Biz édes jó barátom a számtól esik el a falat, ha munka után nem látok, mert biz még a fejemet sem érek rá megvakarni, ha viszket.

— Ha ráért volna az úr, akkor elmondtam volna igen szívesen; de így nem tartóztatom az urat, hanem vágja hamar ketté.

— Mi a manó, egy negyed órával több vagy kevesebb, — annál tovább csak nem tart?

— Eltartana az estélig is uram, azért bele sem kapok.

— Furcsa egy ember lehet kelmed az igaz, — tűrhetetlenkedék az aranyműves, átvevén a pénzt, hogy ha már másképp nem lehet, a kívánság szerint elvágja. — Talán elbolondították kelmedet, aztán azt mondták, hogy így két darabban valamiről használ.

— Én egy szót sem szólok uram, mert éppen nem használ, hanem vágja vagy nem vágja?

— Itt van hát, elvágtam! — mondja a boszus ember, két darabban adván át a pénzt.

— Most már egy lyukat is fúrjon rá, hogy a szalagot bele tudjam húzni.

Ezt is megtette a másik, folyvást dörögve magában s midőn Pista elment, azt mondja legényének, ki szintén nem érté a dolgot:

— Ez a bolond paraszt bizonyosan azért vágatta kétfelé, hogy jobbról-balról felköthesse, ha már kettőt nem küldtek neki Budáról.

Ez a magyarázat megnyugtató a mestert is, legényt is, s minthogy a munkának ára megvolt, nem töprekedtek tovább a dolgon, mi pedig menjünk Pista után, ki éjfél után nemsokára fölkontározta lovait, s mire megvirradt, már a Bakonyban fogott ki a csárda mellett, mely most már gazdátlanul álldogált az út mellett, s beszállt a ki beszállt, ha az eső vagy az éjszaka beverte.

Kisfaludy szintén jó korán felébredt, s a négy ló készen várta, hogy találkozóra menjen, s az idő sem hátráltatván, a tegnapi utasítás nyomán a hegyeknek tartottak.

A zalai hegyek nem pusztá kőhalmazok többé, megelevenedett rajtuk a multnak emléke, s a mellettük elmenő vándor önkéntelen fölneéz, mintha lekiáltaná rá a mult idő, hogy vesse le a sarút, mert szent helyen jár, — s a magyarnak búcsúra kell ide vándorolni.

Csobáncz, Tátika, Somló, Szigliget és a többi, egymásra néznek, mintha jól esnék nekik az az új élet, mire a költő tolla föltámasztá őket, s nevük pusztá megemlézésére most már őseire tekint vissza az ifjuló nemzet. A négy ló büszkén hordja fejét, mintha diadallal menne el az őshegyek alatt; a költő pedig áhítattal néz önmagába, mintha saját lánglelkében élne a multnak tükre s oly jól esik meglátnia ősapáink arozát.

— Megállj, ... itt vagyunk! — mondja Kisfaludy mélázásából fölébredve, midőn a csárdához értek s a kipányvázott lovak mellett Pistát megismerte.

— Rég várakozik reám?

— Mondám, uram, hogy napkeletkor itt leszek! — válaszol Pista, lesegítvén vendégét a kocsiról, egyzersmind utasítást adván a kocsisnak, hogy valamivel odább könnyebben megfordulhat, mint a csárda előtt.

— Tehát nézzük meg a sirt! — mondja Kisfaludy megindulván Pistával, ki a csárdától nem messze lévő

sűrűbe vezette, melynek indái között egy kis kanyar-
gón át az újon hantozott sírhoz értek el.

Egy nyirfakeszt fehérlett a sírnál, a keresztnél
új szedett virágból volt egy koszorúja, s egy piros
szalagon lógott az érdempénznek a fele.

Kisfaludy hamar észrevette azt, s Pistához fordulva
mondja:

— Ez az ön érdempénzének fele?

— Uram, felét ő érdemlette meg!

★

A fonal vége itt van, most már elveszthetem.

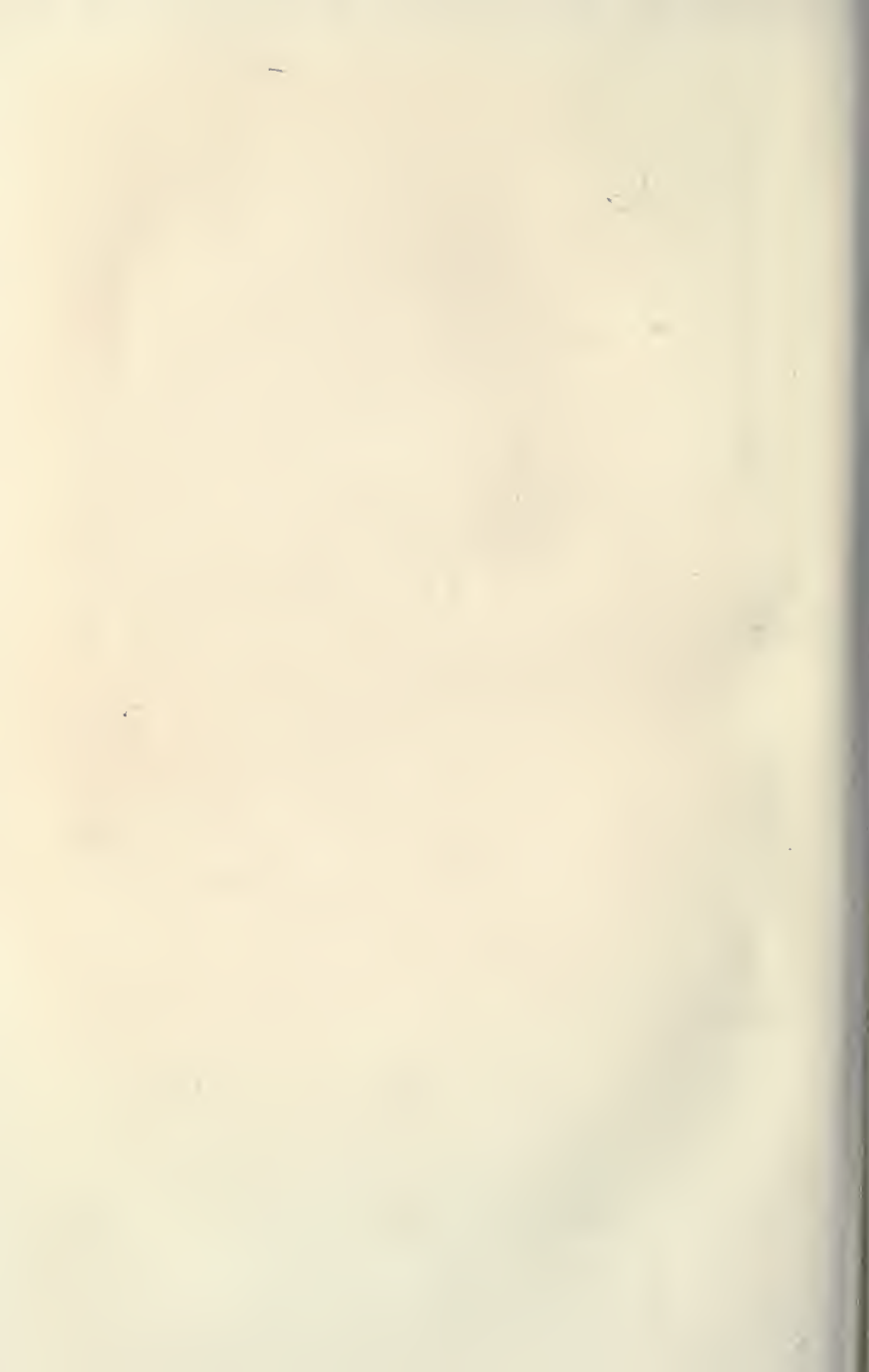
Jó szándékkal mentem vissza a múlthoz, hasztalan,
sokan vagyunk, kik nem bírunk egyetmást feledni.

Minden embernek megvan a maga nótája, s azt
százszor is elhegedülheti, mégis újra reávágyik.

Én hiszek a jelenben, remélem a jövőt, és sze-
retem a múltat, melyben nagy idők, nagy emberek
voltak.

Egy nyírfa kereszt fehérelt a sírnál . . .

EGY KIS RÁADÁS.

Szavamat beváltám, a legközelebbi félszázad első részéből néhány alakot mutattam föl, s megkísértém lerajzolni azon állapotokat, melyek az újabb kornak ébredését megelőzték.

Ha megint akad olyan olvasóm, ki azt mondja: Jó volna, ha igaz volna! mondom, ha megint akadna olyan olvasóm: kérem, ne röstelje fáradságát, kérdezzon meg, s azt hiszem, feleletem kielégítő lesz.

Számos ember van még, ki Festeticset ismerte, s azok bizonyosságaim lesznek annál inkább, minthogy a közlött dolgok nagy részét közlésük után tudtam. Herczeg Batthyányi Lajos kisebb körben élt, de becsült hazafi volt, s a ki Horváth Mihálynak «Magyarország történetét» olvasta, még inkább megtudja, hogy miért becsülték?

Egykor egyik írótársam azt mondá irataimról, hogy azoknak ugyanazon egy bűne, s ugyanazon egy erénye van, hogy alakjaim sem szebbek, sem csunyábbak, mint az életben vannak! Köszönöm ez ismertetést, s én alakjaimnak ez erényét vagy bűnét mai napig változatlanul hagyom, még pedig azon okból, hogy igen sok ember van, kinek önmagunk iránti hitét kell megerősítenünk, s ha a valót látja, könnyebben kibékül önmagával.

Ha tehát a pirosítót elengedtem, igen természetes, hogy legalább rútabbá nem kívántam tenni saját embereinket, s így én lelkiismeretesen kimentem azt a bűnt, mi az élethűség vádjából rám háramolhatik.

Míg a munka szakadozottan jelent meg a «Magyar Sajtó»-ban, a tisztelt szerkesztőség jónak látta egyik párbeszédet megvezérozikkezni, mit én nem hagyhatok szó nélkül; mert én azon párbeszédet nem hézagpótlóul irtam, vagy túlságos hazafiúi buzgóságból; hanem meggyőződésből.

És mivel meggyőződésemet mondám ki, felelek a vezérozikkre, talán bővebben magyarázom ki a dolgot, s megérthetjük egymást.

A vezérozikk a következő:

A TERMÉSZETES ÉSZ ÉS A CZIVILIZÁCIÓ.

Alig képzelhetnénk nagyobb csapást hazánkra nézve, mint ha valaki és pedig olyan ember, kinek népszerűsége és befolyása van, azzal hitegetné a népet, hogy az ő természetes esze minden czivilizációt kipótól.

Pedig ily hamis és veszélyes doktrína van ama párbeszédben, mely a «Nagy idők, nagy emberek» című jeles korrajz mai számában olvasható.

Szerző oly ítéletet és véleményt ad a nagy mívelt-ségű angol szájába, mely Bowring minden enthuziazmusa daczára képzelhetetlen.

Az angol bámulhatta a magyar béresnek tiszta eszét s értelmes feleleteit, de egy angol 1794-ből szükségkép érezte a különbséget az angol czivilizáció s magyarországi nomád állapotok között — s bizonyosan nem fakadt a fürgedi pusztá közepén azon felkiáltásra: «Mit akarnak itt czivilizálni?»

Szerzőt a nemzeti önszeretet elragadá, s korrajzoló helyett költővé tette.

Igenis, a természetes tiszta ész, az isteni gondviselés kegyelméből a magyar fajnak öröksége, — és sok más nemzethez képest mondhatni, tán kiváltsága.

Valószínűleg a magyar nyelv szelleme, világossága és szerkezete gyakorolja a kisdéd kortól kezdve a

magyar ember velejére azon rejtélyes hatást, melynél fogva a legvadabb csikósnak is az esze oly tiszta, s ítéletei oly helyesek és alaposak, hogy bámulatot gerjeszt.

Ebből az első tanulság az, hogy míg a nép a magyar nyelvet megőrzi, s míg azt az anyatejjel szívja be, — addig ritka természetes esztét is megtartja.

De azt nem szabad hinnie, hogy ez már magában elég, s hogy az a civilizációt feleslegessé teszi.

Ma már tán maga a fürge dió is kimondja, éppen természetes eszénél és józan belátásánál fogva, hogy az ész tudomány, a lélek műveltség és pallérozottság nélküli elásott tőkék, parlag mezők.

S mindenesetre a legrejtélyesebb, a legnehezebben megfejtendő dolgok közé tartozik, megmagyarázni azt, mikép maradhatott egy ország, mint hazánk, mely egészben véve számosabb művelt középosztálylyal bírt, mint bármely más tartomány, melynek magas arisztokráciája s egyháznagyjai angol palakkal vetélkedtek, s hol az államélet s a polgári szabadság már oly magas mértékben ki voltak fejlődve, — daczára a sok természetes észnek, oly messze hátra az európai kultúra mögött?

Csupán a hűbéri viszonyokat okolni nem lehet, mert hiszen azok legalább a nemességet nem gátolhatták életmódjukban, környezetökben, majorjaikban minden állapotra a kultúra bélyegét nyomni; sőt a hűbériség még a parasztot sem akadályoztatta udvarán gaz, bojtortján és bodzafa helyett gyümölcsfát és zöldséget tenyészteni, rendesen megmosdani, megfésülködni, s azt a pénzt, mit a csapszékekben elkölt, háztartása s gazdasága rendezésére fordítani.

Nekünk, úgy látszik, Magyarország hátramaradása főleg élelmi bőségből, s kiadásai csekélységéből származott.

Könnyen megszerezvén mindennapi élelmét, kenye-

rét, — nem ismervén azon életszükségeket, a melyeket kultura fejlődése, polgári kényelem és izlés nemesedése s az erkölcsök szelidülése magával hoz, nem érezte nyers egyszerűségének hiányait, s azon a nagy és meghálálhatlan kincs, melylyel természetes eszében a nemzetet a gondviselés megajándékozta, — századokon keresztül nyom és eredmény nélkül maradt.

A jelen nemzedéknek jutott a sors, egy új magyar aerát, a civilizáció korszakát vállaira venni.

E korszak nagy fájdalmak és vonaglások közt született, s kevésbe mult, s csakis istennek köszönhető, hogy maga a gyermek bele nem veszett.

A bálványimádók vállain feltolakodott bábák melőlőzvé az egyetlen jó vezért, a legnagyobb életveszélybe hozták a nemzetet.

A magyarnak abba a természetes józan eszébe vetjük bizalmunkat, sőt attól követeljük, hogy a jelen átalakulás nehéz fázisában bölcs mérsékletet és tapintatot fog tanusítani, s a korszak, a civilizáció igényeit áldozatkészséggel és erőmegfeszítéssel karolandja fel.

Ama természetes, világos ész helyes és erélyes használata, s a tudománynyal és értelmes munkával szövetkezése a legbiztosabb, leghathatósabb eszköz, hogy a magyar az európai kultura terén az elmulasztott századokat évtizedek alatt helyrehozza, — s a most még parlagkülső Magyarországot művelt, virágzó édennek legyen.

★

Erre a vezérczikkre következő mondanivalóm van.

Semmi esetre sem vagyok olyan gyermek, ki azt hinné, hogy egy krajczáron az egész bábosságot megveheti; de még olyan sem, ki azt képzelné, hogy a magyar köznépnek természetes esze minden civilizációt kipótoljon, — hanem még egyszer kérdem most már, hogy mit akarnak ezzel a szóval: civilizáció?

Sokat megértünk már az igaz, még azt is, hogy az ökröt Párisba viszik, hogy aztán az összehasonlítás nyomán megmondják, melyik faj mennyit ér? Bár azt is megérnénk, hogy az emberi faj közt lelkiismeretes párhuzamot tehetnénk, talán akkor jobban meggondolnák, hogy a civilizáció szó nem olyan szó, mint az izé, — hogy mindent ki lehet vele mondani, ha a szó megakad a gége belsejében.

Nem rég történt, éppen 1855-ben, hogy egy párisi ügyvéd Magyarországra kívánván jőni, Bécsben salva gvardiáért tett lépést, hogy itt a zsványoknál biztossítsa magát. Emlékezhetnek önök angol parlamenti tagok, franczia és német írók műveire, melyekben rólunk képtelen dolgokat beszélnek komoly képpel, hogy valóságos botrány; míg mi civilizálatlan magyar kaputosok legkevesebb három nyelvet beszélünk jól, s nem ritkán, azaz minden városban akad husz-harmincz ember, ki a negyediket és az ötödiket is érti, ez persze nagy bárdolatlanság, az meg még nagyobb, hogy nálunk világtörténetet, földrajzot, statisztikát nem tudni nagy szégyen volt, s ha magyar ember Franciaországba salva gvardiát akarna váltani zsványok ellen, — világ csúfjává lenne.

Oh, mi tehát még igen civilizálatlan emberek vagyunk; pedig kaputban járunk, és annyi nyelvet beszélünk! hát még a népünk milyen vad faj lehet?

De kár, hogy emberkiállítást nem rendeznek, látnák azt a vadmagyart, ki búzakenyéren és szalonnán, füstölt húson élődik! Minő vadság, hogy még szurogátkávét nem iszik, mint a cseh földművelő, vagy rossz teát nem szörpöl, mint az angol és írlandi, ki ünnepnapokon lakik jól csak burgonyával, hanem ez mindegy, ez azért civilizált ember, hiszen angol; ámbár annyira van már civilizálva, hogy nem nyom egy felnőtt ember száz fontot, azaz egy mázsát, s alig várja, hogy megszökhessék valami vadonba Amerikába, hol valahára olyan állapotra vergődhetik,

minőt otthon az angol gőbolyóktól és egyéb igavonó marhától megirigylett, daczára minden czivilizácziójának.

Ne zavarjuk tehát össze az eszméket, — és ha már a nagyvilág azt hiszi, hogy nálunk gazdátlan föld is van és hogy Magyarországon a medve és farkas nem kevesebb, mint a zshivány, — legalább mi értsünk szót, s midőn néhány gyarló ember azt hiszi, hogy nálunk az emberek még «Struvel Péter»-ek, kik olyan hosszú körmöket viselnek, hogy egy egész napig csak az egyik kezükről lehet lefűrészelni, mint azt egy német könyvben lepingálva, gyermekijesztőnek magam is láttam, legalább mi magunk ne hitessük el magunkkal, hogy a czivilizáczióhoz azon értelmében kell közibénk jőni, hogy erkölcsünket szelfdítse.

Az igaz, hogy vendégszeretetünk, nagylelkűségünk, barátságunk egész odáig terjed, hogy egy jó szóért az ingünket is odaadjuk; de hisz ez vadság, — ide tehát az oltóággal, tegyünk bele egy kis angol hidegvérűséget, ültessünk teát, hogy czivilizálódjunk!

Pusztítsuk ki ezen rossz tulajdonságokat, a czivilizációval ezek össze nem férnek, minálunk még nincsenek börzei kupeczek, ügyes zsebmetszők, világhíres csalók, — csak ide azzal a finom czivilizációval, majd lesz.

Tehát extra Hungariam non est vita? kérdi valaki, kinek én azt válaszolom, kegyes engedelemmel, hogy nálunk temérdek fogyatkozás van, min azonban nem czivilizációval segítünk, s az erre legalkalmatlanabb württembergi éhenhalókkal; hanem ha már éppen diákszóval kell kimondanunk, majd keresünk egyet.

— Furcsa, minden kornak megvan a maga divatkórsága s valamint egykor mindent homeopaticze, aztán hidropaticze, még később magneticze akartak gyógyítani, most meg nekünk estek a czivilizációval és öt-hat év óta birkatürellemmel hallgatjuk, milyen

vadmarháknak kürtölnek bennünket, kik még nomád állapotban és marhaőrzésből élünk, napot imádunk és jóformán még beszélni sem tudunk.

Tehát civilizálni kell!

Ezt mondja minden ember és nem győzzük irgalomfillérrel azon prófétákat, kik karavánonként jönnek ide bennünket megtéríteni a civilizációnak, melynek értelméről, úgy látszik, alig vannak mindenütt egy véleményen.

Igaz, hogy mi nem tudunk egy arasznyi földön ötven fej salátát termesztetni; de nem is szorultunk rá. Hanem ezzel ismét nem azt akarjuk mondani, hogy a szorgalom nem szép dolog; hanem ha már éppen valaminek hiányát érezzük, az bizonyosan nem a civilizáció; hanem egy másik szó, minek magyarul ugyan szorgalom a neve; de ha önök itt benn és ott kinn jobban szeretik a diák szót, ám legyen: indusztria.

Soha, de soha nem fogja nekem bebizonyítani senki, hogy ép és egészséges észjárásban akármely nemzet kifogjon rajtunk, — ösmerem Auerbach Dorfgeschichte-it, Boz, Thakeraynak regényeit, számos utazási leírást, s én, ámbár bámultam az indusztriának óriási fejlettségét, de a népeletet seholsem irigylem és csak szánni tudom azon balgákat, kik önmagukat elámtítják, s azt hiszik, hogy a civilizációt egy tarisznyában, éhes gyomorral és fáradt testtel hozzánk ültetik be.

Emlékszem én jól azon időre, midőn Magyarországon a jobbágyok sorsa fölött vitáztak, — hány nagy úr mondá, hogy ha mi ösmernénk a népnek állapotát idegen országokban is, azt mondanánk, hogy a mi jobbágyunk úr, ki húst, pecsenyét, résztákat eszik, jó bort iszik; ettől pedig, engedelemmel mondvá, meg sem bolondul az ember, de meg nem is aljasul el.

Ma talán többet kíván tőlünk a világ? meg-hiszem, — kívánjon szorgalmat, — ezt értem, hanem civilizációra már mégis nem szorultunk és ha nem

hiszik önök, rendezzünk emberkiállítást, elkezdve az első arisztokratától egész a csikósbojtárig, s ha még alább tetszik, egész a koldusig, mert nálunk még a koldus sem nyomorult, mint máshol, mert még a koldus is visszaadja sok helyütt a kenyeret; mert elég van neki, hanem kér krajczárt.

Meglehet, hogy egy kissé zajosabb mulatságaink voltak és vannak, mint máshol; de ez a természetes kifolyása az erőnek, azonban inkább ez, mint azon sápadt és bágyadt halhatatlanság, minek tanyája nem Magyarország. A mely lóra azért kell vigyázni, mert megrúg, — annak még lehet hasznát venni; hanem jaj annak, melyet azért kell elkerülni, hogy az elmenőre rá ne düljön nyomorúságában.

Nem csodálkozom, hogy minden ember most nekünk akar tanácsot adni, bennünket valóságos indiánoknak néznek, s azt hiszik, hogy egy darab üvegért adunk ötven hold földet cserében, s majd megtanítanak bennünket mindenre; mert mi még csak ujjunkkal mutogatjuk, hogy enni akarunk. Hanem sajnálni lehet ezeket a jó embereket, kik még annyit sem tanultak meg otthon a nagy civilizációban, hogy az éghajlat is könnyen megöli az embert, azért, a ki czitromon nevelkedett, ne jöjjön ide, ha a czitromot nagyon szereti; valamint a ki kávéra szokott, tudja meg, hogy az alföldön hétszámra is a tanyán kell maradni, s kávé helyett szalonnával élni; végre pedig az isten szabad ege alatt lesz az éjjeli szállás és ha aztán a hideg kileli, vége akkor a szerencsétlennek, ki meleg kávéhoz és vetett ágyhoz szokott.

Persze, hogy a civilizált nem tartja megtanulásra érdemesnek azt, a mit egy magunkféle ember tud, azért neki indul Magyarországnak, itt van esztendeig; s ekkor már szeretne visszamenni, de lefogta a láz, a szokatlan lég és életmód, ide jött meghalni.

Szja, uraim, az egér sem akkor búsul, mikor a csapdába bemegy; hanem mikor vissza akar jönni,

miből aztán az az üdvösséges tanulság, hogy ha még annyit tudnak is a tisztelt urak, tanulják meg legalább azt a kicsit, a mit mi is tudunk, — talán majd nekünk is engednek valamit.

Saját hazánkfainak gyöngeségét senki sem verte újabb időben annyit, mint én; de a mi igaz, az igaz: bárdolatlansággal soha sem merném a nemzetemet vádolni.

Biztassuk, ösztönözzük egymást szorgalomra, takarékoságra, — ez a szó még sokszor méltán lesz kimondva; de végignézvén a vén Európának minden népét, civilizációját fölcserélni semmi kedvem nincsen.

★

Ezen kitérés után korrajzomra vonatkozólag van még néhány szó.

Kisfaludynak kétségtelenül óriási érdeme volt a nemzeti öntudat ébresztésében, s ámbár íróársai a regéknek irodalmi becsét tagadták, sőt azoknak érdemét még Kazinczy sem értette meg, mint az Kishez írt leveleiből is kitetszik, — mégis mindenki tudja most már, hogy az olvasóközönséget a magyar irodalomnak főleg Kisfaludy Sándor és utána testvére Károly nyerte meg.

E történeti igazság kimondásától ma már nem vonakodhatunk és én részemről tettem annyit, hogy korrajzomnak egyik céljaként az irodalom terjedésének első szakaszait mutattam föl, — a legközelebbi regényekben pedig egyéb hasonló dolgokra terjeszkedem.

Nagy szerencsétlenségnek tartanám, ha kívülem senki, vagy éppen igen kevesen foglalkoznának a legközelebbi multtal, melynek óriási anyagtömegéből számtalan történet dolog vár hálás kézre, mely a feledéstől megmentse. Ne riaszszon el senkit a munkától az, hogy az élőknek ez nem újdonás; de az lesz az utódoknak, kik csak ezek nyomán emlékezhetnek meg rólunk.

Isten velünk!

TARTALOM.

	Lap
VAS GEREBEN. Irta: <i>Mikszáth Kálmán</i>	V
NAGY IDŐK, NAGY EMBEREK.	
Mondanivaló	1

ELSŐ RÉSZ.

I. Két csoda Bécsben	3
II. Mindenütt jó, de legjobb otthon	11
III. Egy magyar földesúr 1794-ben	16
IV. A fürgedi béres	24
V. Vőlegény áll a házhoz	44
VI. Egyszer volt egy özvegy asszony, annak volt egy lánya	52
VII. A fürgeteg eleje	56
VIII. Az üldözött vad	77
IX. A tamási erdő	80
X. Egygyel több lövés, mint kéne	84
XI. Két szomszéd, két gyász	87
XII. Egy este a pusztán	95
XIII. Haragos atyafiak	102
XIV. Házi nevelés	115
XV. A tizenhatszadik századnak utólja	123
XVI. Váratlan dolgok	129
XVII. A zalamegyei gyűlés 1796-ban	144

MÁSODIK RÉSZ.

I. Több szem többet lát	151
II. A kurrens	162
III. Jó az öreg a háznál	170
IV. A lajtai tábor	176
V. Két ember a gáton	187
VI. Egy elevennek temetése	194

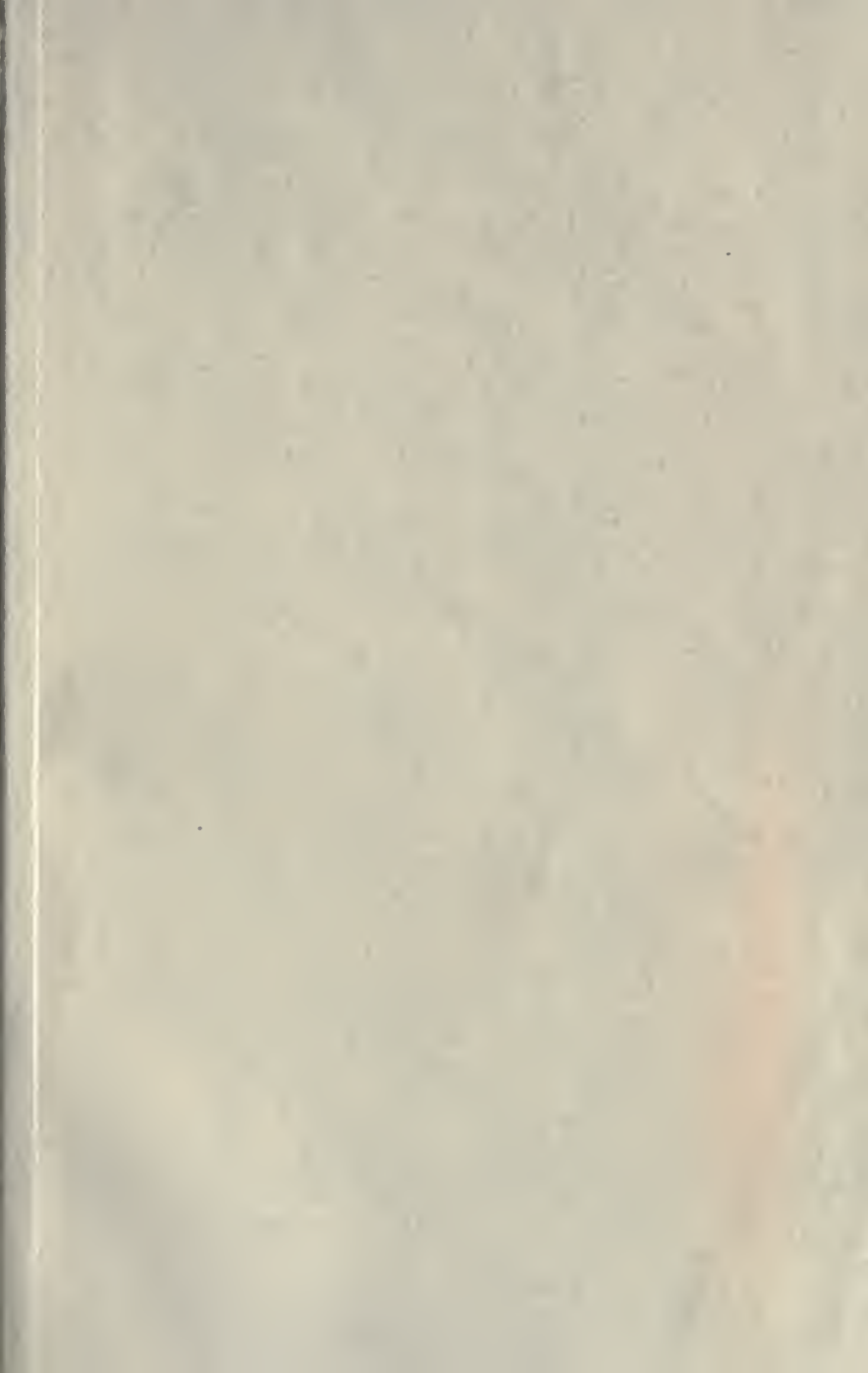
	Lap
VII. A jó barátok — — — — —	206
VIII. Keszthelyi napok — — — — —	209
IX. Egyik csomó helyett másik — — — — —	216
X. Békeremények — — — — —	224
XI. A nádor Keszthelyen — — — — —	230
XII. Az öreglakat — — — — —	238
XIII. Himfy — — — — —	244
XIV. Such's verloren — — — — —	251
XV. Hogyan fog némely ember csizmadiát — — — — —	257
XVI. Két szomorú ember — — — — —	266
XVII. Béke hamvaira — — — — —	271
XVIII. Az újabb nemzedék — — — — —	278

HARMADIK RÉSZ.

I. 1809 — — — — —	289
II. A kezdetnek eleje — — — — —	298
III. A szomszédház — — — — —	309
IV. A régi jóvendölés — — — — —	330
V. A második rovás — — — — —	337
VI. Fűred — — — — —	347
VII. Keszthelyi Helikon — — — — —	354
VIII. Felnőtt gyermekek — — — — —	375
IX. Ámca — — — — —	383
X. A «kenyeretlen» csárda — — — — —	390
XI. Egyezés prókátorok nélkül — — — — —	401
XII. Fele enyém, fele meg tied — — — — —	410
EGY KIS RÁADÁS — — — — —	417

KÉPJEGYZÉK.

	Lap
1. Vas Gereben arczképe	11.
2. Előbb az angol ment be	8
3. A béres sem hagyta használat nélkül az időt	40
4. — Köszönöm! . . . nem kell! . . . mondja gróf Dunay	65
5. A két szomszéd ijedten rohant a késő segítségre	86
6. A partoson fönt állt gróf Festetics György	129
7. Szegény Imre úrfi leejtette a gyöpre	164
8. — No, cigány, hogy adtad el a bőrödöt? — kérdi Pista	178
9. A két első ló bokrosodni kezdett	199
10. Megfogja az ekét, hová idáig csak jobbágy tette a kezét	233
11. — Ez az? — kérdi Bowring	251
12. — Vesse le az egyenruhát, vagy összevagdalom	294
13. Baltay megdűleszkedett egy vastag fához	302
14. Már messziről integetett neki	338
15. Vigan pattogott a szikra	357
16. Egy nyirfakereszt fehérlett a sírnál	416

PH
3176
M3
köt.28

Magyar regényírók

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
